

माणिक्यचन्द्रादि० जैन ग्रन्थमाला : ग्रन्थांक ५०

श्री विजयवर्णिविरचित
शृङ्गारार्णव चन्द्रिका
(अपरनाम अलंकारसंग्रह)

संपादक
डॉ० महादेव कुलकर्णी
एम० ए०, पी-एच० डी०

भारतीय ज्ञानपीठ

माणिकचन्द्र दि० जैन ग्रन्थमाला

ग्रन्थमाला सम्पादक

डॉ० हीरालाल जैन, डॉ० बा० ने० उपाध्ये

प्रकाशक

भारतीय ज्ञानपीठ

प्रधान कार्यालय

९, अलीपुर पार्क प्लेस, कलकत्ता-२७

प्रकाशन कार्यालय

दुर्गाकुण्ड मार्ग, वाराणसी-५

विक्रय कार्यालय

३६२०।२१ नेताजी सुभाष मार्ग, दिल्ली-६

प्रथम संस्करण

वीर निर्वाण संवत् २४९५

विक्रम संवत् २०२६

सन् १९६९

मूल्य तीन रुपये

मुद्रक

सन्मति मुद्रणालय

वाराणसी

MĀNIKACHANDRA D. JAINA GRANTHAMALĀ : NO 50

SRNGĀRĀRNAVACANDRIKĀ

(Alankārasaṃgraha)

of
~~JAYAVARNT~~

Edited by

Dr. V M Kulkarni,

M. A , Ph D.

Published by

BHĀRATĪYA JÑĀNAPĪTHA

Mānikachandra D. Jama Granthamālā
General Editors :
Dr. H L. Jain and Dr A N Upadhye

Published by
Bhāratiya Jñānapīṭha
Head office
9, Alipur Park Place, Calcutta-27
Publication office
Durgakunda Road, Varanasi-5
Sales office
3620/27 Netaji Subhas Marg, Delhi-6

First Edition
V N S 2495
V S 2026
A D 1969

Price Rs 3/-

CONTENTS

General Editorial	vii
Introduction	1-22
1 Critical Apparatus	1
2 The Personal History of Vijayavarṇī	2
3 Date of King Kāmarāja	3
4 Vijayavarṇī's Poetry	5
5 The Title of the Present Work	6
6 A Brief Summary of the Contents of Śrngārārnavacandrikā	8
7 Sources of Śrngārārnavacandrikā	10
8 Acknowledgement	21
Detailed Table of Contents	23-66
Text	1-97
Appendix—A अकाराद्यनुक्रमेण पद्यसूची	121
Appendix—B-C List of passages in the text- derived from earlier Alamkāra Works	141
Appendix—D Śrngārārnavacandrikā and Alamkāra-saṃgraha	156
Appendix—E विशेषपदानि	160
Appendix—F References	172

General Editorial

It gives us great pleasure to present to Indologists an edition of the Śṛṅgārārṇava-candrikā, a hitherto unpublished work on Sanskrit poetics Vijayavarṇi, a disciple of Munindra Vijayakīrti, composed this work at the request of King Kāmīrāja of Bangavādi (in Karnāṭaka) who flourished, it is believed, towards the close of the 13th century A D The work deals with various aspects of poetics It commemorates the glory of King Kāmīrāja by means of the examples with which the author illustrates the different points of poetics In this respect the work is akin to the Rasagāṅgādhara of Jagannātha, Ekavālī of Vidyādhara and Pratāparudra-yaśo-bhūṣaṇa of Vidyānātha in which all the examples are composed by the authors themselves and contain panegyrics of their patrons

The present edition of the Śṛṅgārārṇava-candrikā is based on a single Ms which fell into the hands of Dr A N Upadhye who entrusted it to Dr V M Kulkarni for authentically editing it No other Ms is reported from any other source Dr Kulkarni, who is a very keen student of Sanskrit poetics, has spared no pains in presenting the text as faithfully as was possible in the circumstances He has added a learned and critical Introduction to the text wherein he has discussed various relevant topics, such as the personal history of the

author, his age, his poetry, the title of the work, a summary of its contents and its sources. He has also added at the end various useful Appendices. All this material, so carefully presented, it is hoped, will be of great use to readers in appreciating the contents of this new work on Sanskrit poetics.

This Granthamālā has done signal service to the cause of Jaina literature by bringing to light many unpublished works in Sanskrit and Prākṛit. We are grateful to Shri-man Shantī Prasadaḥ and to his enlightened wife Smt. Ramaḥ for so generously shouldering the responsibility of this Granthamālā. It is both an opportunity and a challenge to all earnest workers in the field of Jaina literature. Many small and big works in Sanskrit, Prākṛit, Apabhraṁśa etc. still lie neglected in old Bhaṇḍāras, and we earnestly appeal to our scholars to edit them and present them in a neat form, so that the cultural heritage of our land is properly appreciated. Our thanks are due to Dr V. M. Kulkarni for his kindly editing this work for our Granthamālā.

Jabalpur
Kolhapur

H. L. Jain
A. N. Upadhye

प्रधान सम्पादकीय

शृङ्गारार्णव-चन्द्रिका के इस सम्पादन को भारतीय विद्या के प्रेमियों के समक्ष प्रस्तुत करते हुए हमें बड़ी प्रसन्नता हो रही है। यह रचना सस्कृत काव्यशास्त्र विषयक है जो अभी तक अप्रकाशित थी। इसके कर्ता मुनीन्द्र विजयकीर्ति के शिष्य विजयवर्णी थे और उन्होंने इसे कर्नाटक प्रदेशीय बगवाडि के कामिराज नामक नरेश की प्रार्थना से बनाया था। ये नरेश १३वीं शती के अन्त में हुए माने जाते हैं। ग्रन्थ में काव्य-शास्त्र विषयक अनेक बातों का समावेश है जिनके उदाहरणों में राजा कामिराज के यश का वर्णन किया गया है। इस सम्बन्ध में यह रचना जगन्नाथकृत रसगगाधर, विद्याधरकृत एकावली तथा विद्यानाथकृत प्रताप-रुद्रयशोभूषण से समानता रखती है क्योंकि उनमें भी समस्त उदाहरण उनके कर्ताओं द्वारा स्वयं रचित हैं और उनमें उनके सरक्षकों का यशोगान भी पाया जाता है।

शृङ्गारार्णव-चन्द्रिका का प्रस्तुत सस्करण केवल एक मात्र प्राचीन प्रतिपर आधारित है जो डॉ० आ० ने० उपाध्ये की हस्तगत हुई थी और जिसे उन्होंने प्रामाणिक रीति से सम्पादन हेतु डॉ० व्ही० एम० कुलकर्णी के सुपुर्द की थी। इसकी अन्य किसी प्राचीन प्रति का कहीं से अभी तक पता नहीं चल सका है। डॉ० कुलकर्णी सस्कृत काव्यशास्त्र के बड़े लगनशील अध्येता हैं और उन्होंने वर्तमान परिस्थितियों में जहाँ तक सम्भव था वहाँ तक ग्रन्थ को उसके यथार्थ स्वरूप में प्रस्तुत करने में कोई कोर-कसर नहीं रखी। उन्होंने ग्रन्थ की विद्वत्तापूर्ण आलोचनात्मक प्रस्तावना भी लिखी है, जिसमें उन्होंने ग्रन्थकर्ता का इतिहास, रचनाकाल, काव्य-स्वरूप, ग्रन्थनाम तथा सक्षिप्त विषय-वर्णन एवं उसके स्रोतों आदि अनेक

उपयोगी विषयो का विवेचन किया है। उन्होंने ग्रन्थ के अन्त में अनेक उपयोगी परिशिष्ट भी जोड़े हैं। यह मव सामग्री बड़ी सावधानी से प्रस्तुत की गयी है और आशा की जाती है कि वह इस काव्यशास्त्र विषयक रचना के विषयो को समझने में पाठको को बहुत उपयोगी सिद्ध होगी।

प्रस्तुत ग्रन्थमालाने सस्कृत और प्राकृत भाषाओंके अनेक अप्रकाशित ग्रन्थो को प्रकाश में लाकर जैन साहित्य की स्मरणीय सेवा की है। हमें श्रीमान् शान्तिप्रसाद जी और उनकी विदुषो पत्नी श्रीमती रमाजी के बहुत कृतज्ञ हैं कि उन्होंने इस ग्रन्थमाला के भार को बड़ी उदारतापूर्वक अपने कन्धोपर वहन किया है। उनका यह कार्य जैन साहित्य के क्षेत्र में उत्साहपूर्ण कार्यकर्ताओं के लिए एक सुअवसर और चुनौती भी है। सस्कृत, प्राकृत, अपभ्रंश आदि भाषाओं में लिखित अनेक छोटी बड़ी रचनाएँ अभी भी प्राचीन भण्डारों में उपेक्षित पड़ी हुई हैं। हमारा अपने विद्वान् बन्धुओं से आग्रहपूर्वक निवेदन है कि वे इन रचनाओं को स्वच्छ रूप में सम्पादित कर प्रस्तुत करें जिससे हमारे देश का सांस्कृतिक दाय यथोचित रीति से समझा व सम्मानित किया जा सके। हमारी ग्रन्थमाला हेतु कृपापूर्वक इस ग्रन्थको सम्पादित करने के लिए हम डॉ० कुलकर्णी के बहुत कृतज्ञ हैं।

—हीरालाल जैन

—आ० ने० उपाध्ये

मूलग्रन्थस्य विषयानुक्रमणिका

१. वर्णगणफलनिर्णय ।	१
२ काव्यगतशब्दार्थनिश्चय ।	८
३ रसभावनिश्चय ।	१२
४ नायकभेदनिश्चय ।	२५
५ दशगुणनिश्चय ।	४३
६ रीतिनिश्चय ।	४७
७ वृत्तिनिश्चय ।	४९
८ शय्यापाकनिश्चय ।	५२
९ अलङ्कारनिर्णय ।	५४
१० दोषगुणनिर्णय ।	९७

INTRODUCTION

1 CRITICAL APPARATUS

Śrngārārnavaṇḍrikā (ŚC) of Vijayavarṇī is being published for the first time from the only available MS. Dr A N Upadhye to whose efforts I owe this MS could not get any other MS of Vijayavarṇī's work—perhaps it does not exist This MS on which the text is based, is in the Jaina Siddhānta Bhavana, Arrah, (Bihar) In Praśastisangraha* Pt K Bhujabali Sastrī describes it

Manuscript No 231
Kha

Śrngārārnavaṇḍrikā

Author , Vijayavarṇī
Subject Alankāra (poetics)
Language Sanskrit

Length 8 3" (21 6 cm), Breadth 7" (17 8 cm)
Condition Good, Manuscript Paper manuscript, No
of lines per folio about 11, No of letters per line
20 to 22

The MS opens thus

शृङ्गारार्णवचन्द्रिके अलंकार

* Pages 73-76, published by Nirmal Kumar Jaina,
Secretary, Jaina Siddhānta Bhavana, Arrah 1942

श्री अनन्तनाथाय नम ॥ निर्विघ्नमन्तु ॥

जयति समिद्धकाव्यालापपद्याकरेय

and ends with

श्रवणवेलुगुलश्रेयनिवासि वि विजयचन्द्रेण जैनसन्निधेण इद
ग्रथ नमात लेखीति मंगलमहा ॥ श्री ॥

Generally speaking, the condition of the MS is good but, occasionally, we are faced with lacunae in it. Wherever possible I have filled up these gaps. I have corrected scribal errors, and the readings, about which I felt doubtful, I have noted in the footnotes. In some cases I have corrected the readings by referring to the passages in the books used by the author. I have spared no pains in presenting the text of SC as faithfully as was possible in the circumstances.

2. THE PERSONAL HISTORY OF VIJAYAVARNĪ

Nothing is known about the personal history of Vijayavarnī beyond what he has himself told us in the praśasti and the puspikā to his work.¹ he was a disciple of Munīndra Vijayakīrti, a devout adherent of the doctrine of Sṣādvāda, propounded by the great Jinās.² In the course of a literary discourse he was once asked

1 इति पञ्चमज्जिमवक्खसंनिवसिनिर्गतादावचित्राचारविजयवर्णि-
मुनीन्द्रसंन्यासवक्खसंनिवसिनिर्गतादावचित्राचारविजयवर्णि-
मुनीन्द्रसंनिवसिनिर्गतादावचित्राचारविजयवर्णि-

2 न राजा बान्धवश्चैव मुनीन्द्रसंनिवसिनिर्गतादावचित्राचारविजयवर्णि-

अष्टादशद्वितीय नाम्ना वसितासतिभानुम् ॥ 19

It appears, Vijayavarnī was also known as Dvitiya.

by King Kāmīrāja of Bangavādī to explain the various aspects of poetics. At the King's request he composed *Alaṃkārasaṃgraha* called *Śingārārnavacandrikā* (SC)

³ This work, while elucidating the different topics in poetics, sings the glory of King Kāmīrāja through the examples with which he illustrates the different points

⁴ In the introduction to his work he particularly refers to the poetry of Karnāta poets like Gunavarman. This reference would lead us to believe that he had himself studied their poetry. A perusal of this SC would reveal that he had studied the standard works on poetics namely, those of Dandī, Bhoja, Dhanañjaya, Mammata and the like. Vijayavarṇī was in personal association with King Kāmīrāja. Naturally, his date depends on that of King Kāmīrāja.

3 DATE OF KING KĀMIRĀJA

In his *Praśasti* the author gives the geneology of his patron, and according to Pt Bhujabali Sastri and Dr Nemichandra Sastri, our author's information does not conflict with historical facts. Viranarasimha ruled at Bangavādī (1157 A D). He had a brother called

3 Vide footnote No 1, supra

4 गुणवर्मादिकर्नाटकवीरानां सूक्तिसचयः ।

वाणीविस्तारः देवास्ते रसिकानन्ददायिनीम् ॥ 17

century, whereas C Kuhnān Rājā assigns him to the beginning of the second half of the fourteenth century. The date of Amṛtānandayogin remains thus uncertain. A comparative study instituted by me leads me to believe that Vijayavarnī has much common with PRY and Alamkarasaṅgraha for the treatment of a few topics. In the present state of our knowledge the question of Vijayavarnī's date evades definite determination, and it is but right to keep it open till definite and conclusive evidence comes forth.

4. VIJAYAVARNĪ'S POETRY

In the introduction to his ŚC Vijayavarnī refers to himself as 'Kaviśaktibhāsurā'⁷ and as 'Kaviśvara'⁸ and to his own work in glowing terms⁹. For his Kārikās he is deeply indebted to authoritative works on poetics and he expressly states, on a few occasions, that he has followed 'Pūrva-śāstra'. The illustrations and introductory stanzas are, however, his own. A few of these illustrations would appear to have been modelled on those found in his authorities. Considering his verses it is difficult to admit his claim to high poetic power or to the title 'Kaviśvara'. His poetry is rather

7 I 19

8 I 25

9 I 23-28

Pāndyarāja Candrasekhara, the son of Vīranarasimha, ruled at Bangavādī (1157 A.D), He had a brother called Pāndyarāja Candrasekhara, the son of Vīranarasimha, came to the throne in A D 1208, and his younger brother Pāndyappa, in A D 1224 Vīthālādevī, their sister, was appointed regent in A D 1239 Then her son, called Kāmīrāja, came to the throne in A D 1264⁶

Our author wrote his SC at the request of this King Kāmīrāja (name is spelt as Kamarāyā, Kāmīrāya and Kāmīrāya in the MS) Vijayavarnī must have, therefore, composed his ŚC in the last quarter of the thirteenth century (A D)

A comparative study of the nearly common or corresponding passages between SC and Prātāpa-rudrayaśobhūṣaṇa(PRY), and ŚC and Alamkārasaṃgraha, however, raises doubts regarding the date of composition of Vijayavarnī's work Dr Kane assigns PKY to the first quarter of the fourteenth century Pandit Balakrishnamurti assigns Amṛtānandayogin to the thirteenth

5 Vide infra, Sources of ŚC

6 Vide Prasasti-saṃgraha (pp 76-78) edited by Pt K Bhujbalī Sastri, Arrah, 1942 and "दो अनकार ग्रन्थोंकी पाण्डुलिपियाँ" by Dr Nemicaṇdra Sastri in Jaina-Siddhānta Bhāṣkara, Part XXIII, Kirana I, Dec 1963

century, whereas C. Kuhnana Raja assigns him to the beginning of the second half of the fourteenth century. The date of Amītanandayogin remains thus uncertain. A comparative study instituted by me leads me to believe that Vijayavarnī has much common with PRY and Alamkarasamgraha for the treatment of a few topics. In the present state of our knowledge the question of Vijayavarnī's date evades definite determination, and it is but right to keep it open till definite and conclusive evidence comes forth.

4 VIJAYAVARNĪ'S POETRY

In the introduction to his ŚC Vijayavarnī refers to himself as Kaviśaktibhāsurā⁷ and as 'Kaviśvara'⁸ and to his own work in glowing terms⁹. For his Kārikās he is deeply indebted to authoritative works on poetics and he expressly states, on a few occasions, that he has followed 'Pūrva-śāstra'. The illustrations and introductory stanzas are, however, his own. A few of these illustrations would appear to have been modelled on those found in his authorities. Considering his verses it is difficult to admit his claim to high poetic power or to the title 'Kaviśvara'. His poetry is rather

7 I 19

8 I 26

9 I 23-28

pedestrian and highly conventional. There is hardly anything which enlivens his SC. His ślokaś are easy to understand. At handling elaborate metres he is not so adept. He is guilty at a number of places of the metrical defect called yatibhanga. He profusely uses expletives. Occasionally, we come across similes which are striking¹⁰, but the work, as a whole, has value rather for its subject-matter than for its literary merit.

5 THE TITLE OF THE PRESENT WORK

In the course of his introduction¹¹ to the present work the author tells us that at the request of King Kāmurāja he composed Alanīkāra-saṅgraha called ŚC. The colophon¹² refers to the title as "Śrngārārṇava-candrikā-nāmnī alaṅkāra-saṅgrāhe." From these references it is crystal clear that the author gives 'Alanīkāra-saṅgraha' as the general name to the work and ŚC as the distinguishing appellation. The name 'Alanīkāra-saṅgraha' consists of two words (1) alaṅkāra and (2) saṅgraha. The word alaṅkāra stands here

10 III I, IX 62

11 इत्य नृपप्रार्थितेन मयालङ्कारमग्रहः ।

क्रियते सुरिणा नाम्ना शृङ्गारार्णवचन्द्रिका । I 22

12 Vide colophon at the end of Chapters I, II IX and X

विजयवर्णिविरचिते शृङ्गारार्णवचन्द्रिकानाम्नि अलङ्कारमग्रहे

obviously not in its restricted sense of figures of speech but in its wider sense denoting all such factors as word and sense that should find place in poetry, rasa, bhāva, guṇa, vṛtti, rīti, śāyā, pāka alankāras and dosas (which poet should avoid in his composition), in short, Sanskrit poetics Saṃgraha primarily means a collection but here it signifies a compendium¹³ or a brief exposition Alamkāra-saṃgraha therefore means 'A compendium or a brief exposition of Sanskrit poetics¹⁴', and metaphorically, the work dealing with it

According to some, saṃgraha comprises three parts, namely, uddēśa (simple enumeration), laksana (definition) and parīkṣā (examination or exposition) The present work contains all the three

The title SC is made up of three words 1 Śṛṅgāra, 2 arnava and 3 candrikā The word śṛṅgāra denotes one of the eight or nine rasas bearing that name, arnava means an ocean, and candrikā moonlight The whole title, therefore, means 'Moonlight to the ocean of Śṛṅgāra¹⁵ The word candrikā¹⁶ at the end

13 सग्रह सचिच ग्रहण स्वीकार सचयनमित्यर्थ । अथवा सक्षेपेण स्वरूप-
कथनम् ।

14 अलङ्काराणां सग्रह सक्षेपेण स्वरूपकथनमित्यर्थ ।

15 शृङ्गारोऽर्णव एव तस्य चन्द्रिका प्रकाशिका इत्यर्थ ।

16 The words कौमुदी and चन्द्रिका convey this sense when they stand at the end of compounds Compare the titles तर्क कौमुदी नैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, सारयतत्त्वकौमुदी etc and रसचन्द्रिका, काव्यचन्द्रिका नाटकचन्द्रिका अलङ्कारचन्द्रिका चमत्कारचन्द्रिका etc.

of compounds means elucidation or throwing light on the subject treated. The author compares his work with *candrikā*—moonlight, which is so very lovely and delightful, and thereby suggests that it is a delight to read and study his work which is (implicitly claimed to be) so lucid in its method of composition and style.

The title may also be explained as "The work imparting special knowledge about poetics covering *śrngāra-rasa* and allied topics" ¹⁷

The work does not prominently treat of *śrngāra* nor the author has anything new to say regarding *śrngāra* as Bhoja had in his *Śrngāraprakāśa*. The reason why *śrngāra* finds a place in the title is probably this. *Śrngāra-rasa* is regarded as the prince (queen ?) among sentiments (*rasarāja*). When this very essential and vital topic of poetics is mentioned in the title, it automatically follows that other, comparatively less important, topics of poetics are implied by it or covered under it.

6 A BRIEF SUMMARY OF THE CONTENTS OF SC

The work opens with a homage to Lord Jina, and goes on to describe some of the predecessors of King

17 शृङ्गारोर्णव एव तस्य चन्द्रिकेव (उच्छ्रययती-वर्धयती) चन्द्रिका .
 शृङ्गाररत्नादि साहित्यज्ञानविषयक विशिष्ट ज्ञान अधयन्तीत्यर्थः

Kāmurāja, the patron The first chapter¹⁸ mainly deals with consequences ascribed to initial letters of any composition and to the metrical feet employed in it

The second chapter¹⁹ enumerates seven groups of poets and deals with fourfold sense and fourfold power of word

The third chapter²⁰ deals with *Rasa*, *Bhāva* and their varieties with illustrations of each and every type

The fourth chapter²¹ is a study of the types of hero and heroine and their friends and messengers and their rivals

The fifth chapter²² treats of ten *Gunas*

The sixth chapter²³ makes a study of *Rīti* and its kinds

The seventh chapter²⁴ deals with *Vṛtti* and its varieties

The eighth chapter²⁵, which is the shortest of all, deals with the concepts *śayyā* of and *pāka*

-
- 18 Chapter I (vv 1-63) *Varnaganaphala nirṇaya*
 - 19 Chapter II (vv 1-42) *Kāvya-gata śabdārtha niścaya*
 - 20 Chapter III (vv 1-130) *Rasabhāvanīścaya*
 - 21 Chapter IV (vv 1-163) *Nāyikabhedanīścaya*
 - 22, Chapter V (vv 1-31) *Daśaguṇanīścaya*
 - 23 Chapter VI (vv 1-17) *Rītinīścaya*
 - 24 Chapter VII (vv 1-16) *Vīttinīścaya*
 - 25 Chapter VIII (vv 1-10) *Śayyā-pāka-nīścaya*

of compounds means elucidation or throwing light on the subject treated. The author compares his work with *candrikā*—moonlight, which is so very lovely and delightful, and thereby suggests that it is a delight to read and study his work which is (implicitly claimed to be) so lucid in its method of composition and style.

The title may also be explained as “The work imparting special knowledge about poetics covering *śrngāra-rasa* and allied topics”¹⁷

The work does not prominently treat of *śrngāra* nor the author has anything new to say regarding *śrngāra* as Bhoja had in his *Śrngāraprakāśa*. The reason why *śrngāra* finds a place in the title is probably this. *Śrngāra-rasa* is regarded as the prince (queen ?) among sentiments (*rasarāja*). When this very essential and vital topic of poetics is mentioned in the title, it automatically follows that other, comparatively less important, topics of poetics are implied by it or covered under it.

6 A BRIEF SUMMARY OF THE CONTENTS OF SC

The work opens with a homage to Lord Jina, and goes on to describe some of the predecessors of King

17 शृङ्गारोऽर्णव एव तस्य चन्द्रिकेव (उच्छ्रूययती-वर्धयती) चन्द्रिका ।
शृङ्गाररत्नादि साहित्यशास्त्रविषयक विशिष्ट ज्ञान बोधयन्तीत्यर्थः ।

Kāmirāja, the patron The first chapter¹⁸ mainly deals with consequences ascribed to initial letters of any composition and to the metrical feet employed in it

The second chapter¹⁹ enumerates seven groups of poets and deals with fourfold sense and fourfold power of word

The third chapter²⁰ deals with Rasa, Bhāva and their varieties with illustrations of each and every type

The fourth chapter²¹ is a study of the types of hero and heroine and their friends and messengers and their rivals

The fifth chapter²² treats of ten Gunas

The sixth chapter²³ makes a study of Rīti and its kinds

The seventh chapter²⁴ deals with Vṛtti and its varieties

The eighth chapter²⁵, which is the shortest of all, deals with the concepts śayyā of and pāka

-
- 18 Chapter I (vv 1-63) Varnaganaphala nirṇaya
 - 19 Chapter II (vv 1-42) Kāvya-gata śabdārtha niścaya
 - 20 Chapter III (vv 1-130) Rasabhāvanīścaya
 - 21 Chapter IV (vv 1-163) Nāyakabheda-niścaya
 - 22, Chapter V (vv 1-31) Daśaguna-niścaya
 - 23 Chapter VI (vv 1-17) Rīti-niścaya
 - 24 Chapter VII (vv 1-16) Vṛtti-niścaya
 - 25 Chapter VIII (vv 1-10) Śayyā-pāka-niścaya

The ninth chapter²⁶, which is the longest of all deals with Arthālankāras

Lastly, the tenth chapter²⁷ treats of Dosas in a poetic composition and also of circumstances when they cease to be so

7 SOURCES OF THE SC

A striking feature of this work is that all the examples given as illustrations of the different points, are composed by Vijayavarnī himself and go to glorify King Kāmīrāja. In this respect it resembles Vidyādhara's Ekāvalī (1287-1325 A D) Vidyānātha's PRY (1300-1325 A D)

As the work is composed in the decadent period of Sanskrit literature and as it deals with a scientific subject, poetics, on which authoritative treatises of masterminds were already in existence, it would not be fair on one's part to expect any originality or contribution to poetics from Vijayavarnī. Occasionally, he clearly states that his descriptions are in accordance with earlier authorities²⁸. A perusal of his work reveals

26 Chapter IX (vv 1-310) Alaukāraṇiścaya

27 Chapter X (vv 1-197) Dosaguna-ṇiścaya

28 अतः अतो कारणतोऽस्माभिरुच्यते रसलक्षणम् ।

पूर्वशास्त्रानुसारेण भावभेदविशेषितम् ॥ III 2

अतः गुणा प्रकीर्त्यन्ते पूर्वशास्त्रानुसारतः ।

कामिराय नराधीश श्रूयतां भवताधुना ॥ V 3

अन्ये विकल्पा द्रष्टव्या आलोचनां विचक्षण ।

मया शास्त्रानुसारेण दिग्माऽप्रदर्शितम् ॥ IX 174

that he had carefully studied the authorities on poetics. The matter relating to the predictive character of the initial letters and metrical feet, which the author treats of in Chapter I, is generally described in works on metrics. Some early works on metrics are irretrievably lost but a few passages from such works are preserved in the works of later writers where they are quoted, perhaps directly from the original sources but mostly they appear at second hand, quoted from some writer who quotes them. Thus some ślokas are quoted by Nārāyanabhatta in his commentary on Vitaratnākara with the introductory remark taduktam Bhāmahena²⁹. These ślokas inform us of Varna-phala and Guna-phala. It is very doubtful if this Bhāmaha is the same man who wrote 'Kāvya-lankāra'. Nārāyanabhatta also quotes some passages describing the deities of Ganas and auspicious or inauspicious character of the initial Ganas with the introductory remark

अन्यैस्तु देवताफलस्वरूपाण्येवामुक्तानि—

It is the authors of Alankārsangraha and ŚC who have introduced this topic in works on poetics. In Chapter II the author gives a sevenfold classification of poets based on their taste or aptitude for a particular type of literary composition. This classification is

29 Vide appendix C

somewhat different from the eightfold classification of poets given for the first time by Rājaśekhara in his Kāvya-mīmamsā³⁰ Whereas Rājaśekhara names the groups of poets and adds stanzas to illustrate the type of literary composition of each one of them, Vijayavarnī gives a definition of each one of the groups of poets but does not illustrate the types of their literary composition—ŚC and Alaukārasangraha, however, agree in their classification and definition of groups of poets leading to the conclusion that one of them must have borrowed from the other³¹

In the same chapter the author treats of the fourfold sense of words 1 Mukhyārtha with its four kinds ((i) Jāti (ii) Kriyā (iii) Guna and (iv) Dravya) 2 Lakṣyārtha 3 Gaunārtha and 4 Vyangyārtha, and the fourfold power of words 1 Abhidhā 2 Lakṣanā (with its three kinds (i) Jahatī (ii) Ajahatī and (iii) Jahatyajahatī) 3 Gaunī and 4 Vyañjanā It is the Mīmāṃsakas who look upon Gaunī as a separate power of words³² This whole discussion is, generally speaking, based on Kāvya-prakāśa (Ullāṣas II and III)

30 Vide Appendix-C

31 Vide Appendix-D

32 गीतवृत्तिर्निराकारः, विन्नेति प्रमादरा । Ratnāpana (p 44)

Vidyānātha, however, emphatically says गीतवृत्ति-
-वि न ह्यत्र मेद एव । Pratāprudrayasobhūṣana (pp
44-45)

In Chapter III the author deals with Rasa and Bhāva and their divisions. He treats of nine Sthāyī-bhāvas, nine Rasas, Vibhāvas (Ālambana and Uddīpana), Anubhāvas, eight Sāttvika bhāvas and thirty three Vyabhicārī (Sañcārī) bhāvas, and such details about Rasas as the primary and the derivative Rasas, (their inter relations), their harmonies and conflicts, their colours (Varṇa) and their presiding deities (Idhīdevatā). He clearly acknowledges his indebtedness to ancient or earlier authorities on the subject³³. A study of his definitions of technical terms relating to Rasa-Bhāva and the like corroborates his statement. Two points, however deserve special mention : his description of the different factors relating to Śānta-Rasa is typically Jain³⁴ and is original, another remarkable point is that the author mentions Para-Brahma as the presiding deity of Śṛṅgīra. In his celebrated commentary³⁵ on Nāṭya-śāstra Abhinavagupta writes

वीरो महेन्द्रदेव स्यात् बुद्ध शान्तोऽब्जजोऽद्भुत । इति शान्तवादिन
केचित् पठन्ति । इदो जिन परोपकारैकपर प्रबुद्धो वा ।

From this statement it is clear that the author had not Abhinava-bhāratī before him but some other text where

33 अतः कारणतोऽस्माभिरुच्यते रसलक्षणम् ।

पूर्वशास्त्रानुसारेण मात्रमेदमिच्छेयम् ।

—ŚC III 3

34 III 109-112

35 Abhinavabhāratī Vol I p 299

Para-Brahman has been mentioned as its presiding deity. No early work on Alamkārasāstra which would be regarded as standard and well-known makes any reference to Para-Brahman as its presiding deity. Dr Raghavan states that "the Alankārasarvasva of Harsopādhyāya (?), written for one Gopāladeva, makes the supreme spirit, Para-Brahman, as the Devatā of Sānta"³⁶. We, however, do not know the exact date of this work which would have enabled us to determine the inter-relation between these two works. Alamkārasangraha of Amṛtānandayogin speaks of Para-Brahman as the presiding deity of Sānta-rasa. There is a close agreement between ŚC of Vijayavarnī and Alamkārasangraha of Amṛtānandayogin in their treatment of some common topics from poetics³⁷. The dates of these two works as proposed by scholars³⁸ do not, however, permit us

36 The Number of Rasas (p. 50) The Adyar Library, Adyar, 1940

37. See Appendix-D

38 For the date of Vijayavarnī vide pages 2 and 3 supra. For the date of Amṛtānandayogin, vide Introduction to Alamkāra-sangraha (pp. iv to vi) edited by Pandita Balakrishnamurti, Sri Venkatesvara Oriental Institute, Tirupati (1950) and Introduction to Alamkārasangraha (pp. XXXVIII-XLIII) edited by V. Krishnamācharya and K. Rāmachandra Sarma (The Adyar-Library Series-No. 70, 1949).

to state categorically that Vijayavarṇī has drawn upon Amṛtānandaśogin's work.

In Chapter IV the author deals with characters the hero, the heroine and their types, the enemies of the hero and the Dūtī. A comparative study of this chapter and the second Prakāśa of Daśarūpaka reveals that Vijayavarṇī is heavily indebted to Dhanamjaya in his treatment of the characters³⁹. He differs with Dhanamjaya on three points

1 Dhanamjaya speaks of three friends (Sahāyas) of the hero⁴⁰ 1 Pīthamarda (patākānāyaka), 2 Vīta, and 3 Vīdūsaka. Vijayavarṇī adds the fourth Nāgarika⁴¹ to the list

2 Dhanamjaya mentions three types of heroines⁴² 1 Svīyā (= Svastī or Svakīyā), 2 Anyā (= Anyastī or Parakīyā) and 3 Sādhāranastī (Sādhāranā)

Vijayavarṇī makes them four⁴³ by adding one more type, viz Anūdā. He, however, says that according to one view, Anūdā is parakīyā only and hence there are three types of heroines only

39 Vide Appendix-C

40 Daśarūpaka II, vv 8-9 (ab)

41 ŚC IV vv 29-32

42 Daśarūpaka II, v15 (ab) and vv20 (cd)-22 (ab)

43 ŚC IV, vv 43-59

3. In Dhananjaya's view if absence is due to death the love sentiment cannot be present⁴⁴. Vijaya-
varnī advocates the view that Karunātmaka-vipralambha
can be present if one of the two, (the lover and his
beloved) passes away and the other laments his or her
death⁴⁵. Now, Vidyānātha⁴⁶ also speaks of four Sahāyas
of the hero but his list has Ceta and no Nāgarika.
Rudrata⁴⁷ and Dhananjaya⁴⁸ speak of two types of
Parakīyā or Anyastri Kanyakā and Anyodhā Vijaya-
varnī mentions Parakīyā and Anūdhā (= Kanyakā)
separately and makes four types of heroines. Of course,
he is fully aware of the views of Rudrata and Dhanan-
jaya that Anūdhā (= Kanyakā), too, is regarded as not
one's own (Parakīyā). Finally, in setting forth the
four kinds of Vipralambhaśingāra he has followed
Rudrata⁴⁹

44 Daśarūpaka IV, vv 50-51 (ab) and vv 57-68

45 ŚC IV, v 103 and v 110

46 Pratāparudrayasobhūṣana, Kāvyaaprakarana, v 40

47 परकीया तु द्वेधा कन्योद्धा चेति ते हि जायेते ।

—Kāvyaśāstra XII-30 (ab)

48 अन्यस्त्री कन्यकोद्धा ।

—Daśarūpaka II-20 (c)

49 अथ विप्रलम्भनामा शृङ्गारोऽयं चतुर्विधा भवति ।

प्रथमानुरागमानप्रवासकरुणात्मकत्वेन ।

—Kāvyaśāstra XIV-1

and,

करुणं म विप्रलम्भो यत्रान्यतरो म्रियेत् नायकयो ।

यदि वा मृतकल्पं स्यात्तत्रान्यस्तदगतं प्रलपेत् ॥

—Kāvyaśāstra XIV-34

In Chapter V the author treats of Gunas. A careful and comparative study of the definitions of these ten Gunas with those given in the Kāvyaḍarsa reveals that Vijayavarṇī closely followed Dandī⁵⁰, and occasionally Vāmana⁵¹. Vijayavarṇī paraphrases Dandī's definitions⁵².

In Chapter VI the author treats of Rīti and its four kinds 1 Vaidarbhī 2 Gaudī, 3 Pāñcālī, and 4 Lāṭī

50 Vijayavarṇī's statement

एते दशगुणा प्रोक्ता दश प्राणाश्च भाषिता । —V-5(ab)

Unmistakably reminds us of Dandī's

इति वैदर्भमार्गस्य प्राणा दश गुणा स्मृता । —Kāvyaḍarsa 42 (ab)

51 Cf अथवा पदबन्धस्योज्ज्वलत्वं कान्तिरुच्यते । —V-16 (ab)

and औज्ज्वल्यं कान्ति । ३ १ २५

बन्धस्यौज्ज्वलत्वं नाम यदमौ कान्तिरिति ।

—Kāvyaḍarsa-Sūtravṛtti

52 I give here only two examples .

(1) Cf श्रुतिचेतोद्वयानन्दकारिणां कोमलात्मनाम् ।

वर्णानां रचनान्यासं सौकुमार्यं निरूप्यते ॥ —V 6

and, अनिष्ठुराक्षरप्रायं मुकुमारमिहेष्यते ।

बन्धशैथिल्यदोषोऽपि दर्शितः सर्वकोमले ॥

मुकुमारतयैवैतदारोहति सती मनः ।

—Kāvyaḍarsa I 69 71

(II) Cf प्रयुक्ते लौकिकार्योऽपि यथा भवति सुन्दरः ।

सा कान्तिरुदिता सद्भिः कलागमविशारदे ॥ —V 15

and कान्तं सर्वजगत्कान्तं लौकिकार्थानतिक्रमात् ।

तच्च वार्ताभिधानेषु वणनास्वपि दृश्यते ।

—Kāvyaḍarsa 1 85

It is Rudrata⁵³ who for the first time added Lātī to the three well known Rītis set forth by Vāmana, Agnipurāṇa⁵⁴ and Jayadeva's Candrāloka⁵⁵ too speak of these four Rītis In Bhoja's Sarasvatikanthā-bharana⁵⁶ the Ritis number six with the addition of Avantikā and Māgadhi

The definition of Rīti given by the author is in agreement with the one set forth by Vidyānātha in his PRY⁵⁷ Vidyānātha, however, speaks of three Rītis only, omitting Lātī as has been done by Mammata

53 Rudrata II 36 Vāmana distinguishes Rītis on the basis of qualities (Gunas) present whereas Rudrata distinguishes them on the basis of the use of compounds Vijayavarṇī clearly says that Rītis are based on the qualities possessed by words In his definitions of Rītis, however, he follows these two principles

54 Chapter 340, vv I-4 Dr Raghavan corrects the text of the fourth stanza (vide Some Concepts of Alamkāra Śāstra, p 180, f n 1)

55 Mayūkha VI 21-22

56 Pariccheda II, Kārikās 2-3

57 Cf रीतिर्नाम गुणास्तिष्ठपदमघटना मता । —PRY p 63
and माधुर्यादिगुणप्रेतपदानां घटनात्मिका ।

—Śīṅgārārṇavacandrikā VI-3

Vidyānātha's definition is, however, based on Vāmana's Sūtras 1, 2, 7 8

The definitions of the four Rītis as laid down in ŚC⁵⁸ and Alamkārasangraha are in close agreement. The definitions of the three Rītis are partly in agreement with those of Vāmana⁵⁹

In Chapter VII the author treats of six Vrttis—1 Kaisikī, 2 Ārabhatī, 3 Bhāratī, 4 Sāttvatī, 5 Madhyamā Kaisikī and 6 Madhyamā Ārabhatī. These six Vrttis are first dealt with by Bhoja in his Sarasvatīkanthābharana, but as Śabdālamkāras (Chapter II 34-38) and after him by Vidyānātha in his PRY (Kāvyaaprakarana, pp 57-63) Vijayavarṇī's treatment of this topic bears remarkable resemblance to that of Vidyānātha's⁶⁰

In chapter VIII we find an exposition of the conception of Śayyā and Pāka. No doubt, the conception of Pāka is found in Vāmana's Kāvyaalamkārasūtra-vrtti and Rājasekhara's Kāvya-mīmāṃsā, but the striking thing is that the definitions of Śayyā and Pāka as given by Vijayavarṇī are in close agreement with the corresponding ones in Vidyānātha's PRY⁶¹

58 Chapter VI, vv 5-7, 9 11 and 13'
and Chapter V vv 9-12

59 Kāvyaalamkārasūtravrtti 1-2 11-13

60 Vide Appendix-C

61 If it were accepted that Vijayavarṇī modelled his definitions of Sayyā and Pāka on those of Vidyānātha

पदानामानुगुण्य वान्योन्यमित्रत्वमुच्यते ।
यत् सा शय्या कलाशास्त्रनिपुणैर्विदुषा वरै ॥

—VIII 2

Cf या पदाना परान्योन्यमैत्री शय्येति कथ्यते ।

अत्र पदविनिमयासहिष्णुत्वाद् वन्वस्य
पदानुगुण्यरूपा शय्या ।

—PRY p 67

आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक् प्रतीतिर्यतोऽजनि ।
स द्राक्षापाक इत्युक्तो बहिरन्त स्फुरद्रस ॥
आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक्प्रतीतिर्यतो न हि ।
स नालिकेरपाक स्यादन्तर्गण्ड (? गूढ) रसोदय ॥

VIII. 6-7.

द्राक्षापाक स कथितो बहिरन्त स्फुरद्रस ।
स नारिकेलपाक स्यादन्तर्गूढरसोदय ॥

PRY pp 67-69

In Chapter IX the author gives an exposition of 47 Arthālamkāras. Of these, he defines the first 33 Arthālamkāras, including 33 divisions of Upamā and 20 divisions of Rūpaka, after Dandī's Kāvyaādarsa¹². The rest of the Arthālamkāras are possibly defined by the author keeping in view Rudrata's Āryās dealing with them.

we would have to reconsider the date of composition of ŚC

62 Vide Appendix-C

In Chapter X the author treats of Kāvya-dosās viz, Pada dosas, Vākya-dosas, Artha-dosas and Rasa-dosas, and also describes the circumstances in which the Dosas cease to be so His treatment of Kāvya-dosas clearly reveals his considerable indebtedness to Mammata⁶³ who treats of the Dosas in his Kāvya-prakāśa (Ullāsa VII) Mammata has utilised earlier writers on this topic and added new Dosas which he himself has discovered Vijayavarnī follows Mammata's classification of Dosas in toto

8 ACKNOWLEDGEMENT

In conclusion, I acknowledge my deep indebtedness to Dr A N Upadhye, M A, D Litt, Dean, Faculty of Arts, Shivaji University, Kolhapur, at whose suggestion this work of editing SC from a single manuscript was entrusted to me It is he who gave me the Ms and requested me to edit this work He has all along been taking kindly interest in the progress of my work and its publication I can never adequately express in words what I owe to Pandit Balacharya Khuperkar Shastri who has taken keen interest in this work and made valuable suggestions for emending the text as

63 Vide Appendix-C

correctly as possible. It was, indeed, my proud privilege to spend hours together with him discussing matters relating to Sanskrit poetics in general and the text in particular. I offer my warmest thanks to my friend Professor G. S. Bedagkar, who kindly went through the Introduction and made valuable suggestions to improve it. However, for whatever imperfections still left in the work, I am entirely responsible.

The Author acknowledges his indebtedness to the Shivaji University, Kolhapur, for the grant-in-aid received by him from the University, towards the cost of Publication of this book.

Rajaram College, }
 KOLHAPUR, }
 August 25, 1966 }

V M KULKARNI

DETAILED TABLE OF CONTENTS

Chapter I

Varna-Gana-Phala-Nirnaya

[A Study of (Initial) Letters and Metrical Feet and
their Promise]

Verses

- 1 Homage to Lord Jina
- 2-3 Homage to Śāradā and Sarasvatī
- 4-5 Homage to Vijayakīrti, the author's Guru
- 6 Victory to Good Men
- 7 Tributes to Kārnāṭaka Poets like Guṇavarman
- 8-18 A brief description of Kadamba Kings
Vīranarasimha, Pāṇḍyarāja—his brother,
Rājasekhara, the son of Vīranarasimha,
Kāmīrāja, the Maternal nephew of Pāṇḍya-
vanga and contemporary of the author who
ruled over Vanga (Banga)-bhūmi with
its Capital at Vanga (Banga)-vātī
- 19-21 Kāmīrāja requested the author when
meeting in a Literary Club to explain the
nature of poetry and allied topics

22-28 At the King's request the author composed this work called Śrngārārnava-Candrikā

29-32 Kāvya (Literature) and its kinds .

Padya (Verse), Gadya (Prose) and Mīśra (Mixed), these three varieties are then defined and subdivided into nine divisions on the basis of their being Uttīma, Madhyama or Jaghanya. These three terms are then defined

33 The poem should begin with a prayer, paying homage or in addition invoking a blessing, or an indication of the subject-matter.

34-35 The present composition begins with varṇa-gaṇa-suddhi, which contributes to the good of the poet and the hero. Its absence would bring disastrous consequences to the poet as well as the hero

36-45 Initial alphabets and what they promise

46-47 A poem should not begin with any conjunct except Kṣa for a suddha letter when conjoined with another letter turns asuddha and brings evil consequences

48-52 (Initial) metrical feet and what they promise, the nature of a long and a short

syllable, of the eight-fold metrical feet to be employed in Varnavṛttas, and five metrical feet, each consisting of four mātrās to be employed in Mātrāvṛttas and assigning of the Devatās to each and every one of the metrical feet

63 Conclusion "May the fame of King Kāmīrāja shine bright "

Chapter II

Kāvya-gata-śabdārtha-niscaya

[A Study of Words and Senses that constitute Poetry]

1-2 Alternative definitions of a poet

3-7 Seven Types of Poets and their definitions

3 defines a Raucika poet

4 defines a Vācika poet as well as an Ārtha one

5 defines a Śilpika poet as well as a Mārdavānuga one

6-7 define a Viveki poet as well as a Bhūsanārthī one

8-9 The Sense of Sentences composed by poets is fourfold

- 2 Definition of Sthāyibhāva
- 4 Sthāyibhāva is ninefold 1 Rati, 2 Hāsa, 3 Śoka, 4 Kopa, 5 Utsāha, 6 Bhaya, 7 Jugupsā, 8 Vismaya, and 9 Śama
- 5 Definition of Rasa
- 6-7 Rasa is nine-fold 1 Śrngāra, 2 Hāsyā, 3 Karuna, 4 Raudra, 5. Vīra, 6 Bhayānaka, 7 Bībhatsa, 8 Adbhuta, & 9 Śānta.
- 8 Definition of Śrngāra-rasa
- 9 Definition of other Rasas
- 10 In the case of poetic compositions Rasa is experienced by appreciative readers or hearers only
- 11 In the case of dramatic compositions it is experienced by spectators
- 12 Definition (or etymological explanation) of Bhāva
- 13 Bhāva is four-fold, 1 Vibhāva, 2 Anubhāva, 3 Sāttvika, and 4 Vyabhicāri
- 14 Definition of Vibhāva which is two-fold : Ālambana and Uddīpana
- 15 Definition of Ālambana and Uddīpana Vibhāvas
- 16 Definition of Anubhāvas.
- 17 Definition of Sāttvika-bhāvas

- 18 Sāttvika—bhāvas are eight-fold 1 Śveda,
2 Kampana (= Vepathu) 3 Romāñca,
4 Laya (= Pralaya), 5 Stambha, 6 Vivar-
natā (= Vaivarnya), 7 Vikārasvaratā
(= Svarabheda, Vaisvarya) and 8 Asru
- 19 Definition of Vyabhicārī—bhāvas
- 20-22 List of thirty-three Sañcārī (= Vyabhicārī)
bhāvas
1 Śankā, 2 Glāni, 3 Nirveda, 4 Jādyā,
5 Harsa, 6 Dhrti, 7 Śrama, 8 Dainya,
9 Augrya, 10 Trāsa, 11 Cintā, 12 Īrsyā,
13 Amarsa , 14 Garva , 15 Mada ,
16 Smṛti, 17 Marana, 18 Supti, 19 Nidrā,
20 Avabodha , 21 Vrīdā , 22 Viśāda ,
23 Vyādhi, 24 Apasmāra, 25 Cāpalya,
26 Maṭi, 27 Moha, 28 Autsukya, 29 Ava-
hittha, 30 Ālasya, 31 Vega, 32 Tarka,
and 33 Unmāda
- 23 In an actor Rasa is imagined to be present,
but in a spectator it is really present
- 24 In this world Rasikas enjoy Rasas in accor-
dance with their own Karman
- 25 Having described the different factors, in a
general way, of the different Rasas the
author now proposes to describe particularly
the factors relating to Śṛṅgāra-rasa

syllable, of the eight-fold metrical feet to be employed in Varnavṛttas, and five metrical feet, each consisting of four mātrās to be employed in Mātrāvṛttas and assigning of the Devatās to each and every one of the metrical feet

63 Conclusion "May the fame of King Kāmirāja shine bright "

Chapter II

Kāvya-gata-śabdārtha-nīscaya

[A Study of Words and Senses that constitute Poetry]

1-2 Alternative definitions of a poet

3-7 Seven Types of Poets and their definitions

3 defines a Raucika poet

4 defines a Vācika poet as well as an Ārtha one

5 defines a Śilpika poet as well as a Mārda-vānuga one

6-7 define a Viveki poet as well as a Bhūsanārthī one

8-9 The Sense of Sentences composed by poets is fourfold

1. Mukhyārtha, 2 Lakṣyārtha, 3. Gaunārtha, and 4 Vyangyārtha

10-12 definition of Mukhyārtha, its fourfold classification based on 1. Jāti, 2 Kriyā, 3 Guṇa, and 4 Dravya, and illustrations.

13-21 Definition of Lakṣyārtha, Lakṣanā and its three varieties

1 Jahallakṣanā, 2 Ajahallakṣanā and 3 Jahatyajahatī, and their illustrations.

22-23 Definition of Gaunārtha and its illustrations

24-25 Definition of Vyangyārtha or Dhvani and its illustration

26 Informs us that Śabda-śakti is fourfold :

1 Abhidhā, 2 Lakṣanā, 3

Vyañjanā

27-31 deal with the causes (Niyam) of apprehension of a particular meaning, there is no determination regarding the meaning of the words used are

1 Samyogah (Conjunction
(Disjunction), 3 Virodhitā (Hostility), 4 Sāhacaryam (Association), 5 Kāla (Time), 6 Arthah (Motive), 7. Prakaranam

8 *Lingam* (Special attribute or Characteristic), 9 *Śabdāntarasannidhiḥ* (Proximity of another word), 10 *Sāmarthyam* (Capability or Power), 11 *Aucityam* (Propriety or Fitness), 12 *Vyaktiḥ* (Gender), 13 *Desaḥ* (Place), 14 *Svarādayaḥ* (Accent and others)

32-40 (ab) illustrate first thirteen causes (*Niyāmakas*).

40(cd)-41 *Gānasvara* is of no avail in poetry although it helps in determining the sense of a word in *Vedas Ādi* (in-*Svarādi*) includes *Cestādi* Its illustrations should be found by the wise

42 Conclusion "May the valour of Kings *Vīraṇṣimbarāya* ever shine in all its glory "

Chapter—III

Rasa-bhāva-niscaya

[A Study of Rasas and Bhāvas]

1 A poem though having flawless syllables and metrical feet, words and senses, is not liked if it be devoid of *Rasa*

2 Hence the author undertakes in this Chapter an exposition of Rasas and Bhāvas

1 Mukhyārtha, 2 Laksyārtha, 3. Gaunārtha; and 4 Vyangyārtha

10-12 definition of Mukhyārtha, its fourfold classification based on 1 Jāti, 2 Kriyā, 3 Guna, and 4 Dravya, and illustrations

13-21 Definition of Laksyārtha, Laksanā and its three varieties
1 Jahallaksanā, 2 Ajahallaksanā and 3. Jahatyajahatī, and their illustrations.

22-23 Definition of Gaunārtha and its illustrations

24-25 Definition of Vyangyārtha or Dhvani and its illustration

26 Informs us that Śabda-sakti is fourfold .

1 Abhidhā, 2 Laksanā, 3 Gaunī, and 4. Vyañjanā

27-31 deal with the causes (Niyāmakas) of the apprehension of a particular meaning when there is no determination or decision regarding the meaning of a word These are

1 Samyogah (Conjunction), 2 Viprayogah (Disjunction), 3 Virodhitā (Antagonism or Hostility), 4 Sāhacaryam (Association), 5 Kāla (Time), 6 Arthah (Purpose or Motive), 7 Prakaranam (Context),

8 *Lingam* (Special attribute or Characteristic), 9 *Śabdāntarasannidhiḥ* (Proximity of another word), 10 *Sāmarthyam* (Capability or Power), 11 *Aucityam* (Propriety or Fitness), 12 *Vyaktiḥ* (Gender), 13 *Desaḥ* (Place), 14 *Svarādayaḥ* (Accent and others)

32-40 (ab) illustrate first thirteen causes (*Niyāmakas*)

40(cd)-41 *Gānasvara* is of no avail in poetry although it helps in determining the sense of a word in *Vedas Ādi* (in-*Svarādi*) includes *Cestādi* its illustrations should be found by the wise

42 Conclusion 'May the valour of Kings *Vīraṁśūharāya* ever shine in all its glory'

Chapter-III

Rasa-bhāva-niscaya

[A Study of Rasas and Bhāvas]

- 1 A poem though having flawless syllables and metrical feet, words and senses, is not liked if it be devoid of *Rasa*
- 2 Hence the author undertakes in this Chapter an exposition of *Rasas* and *Bhāvas*

- ३ Definition of Sthāyibhāva
- 4 Sthāyibhāva is ninefold 1 Rati, 2 Hāsa, 3 Śoka, 4 Kopa, 5 Utsāha, 6 Bhaya, 7 Jugupsā, 8 Vismaya, and 9 Śama
- 5 Definition of Rasa
- 6-7 Rasa is nine-fold 1 Śrngāra, 2 Hāsyā, 3 Karuna, 4 Raudra, 5 Vīra, 6 Bhayā naka, 7 Bībhatsa, 8 Adbhuta, & 9 Śānta.
- 8 Definition of Śrngāra-rasa.
- 9 Definition of other Rasas
- 10 In the case of poetic compositions Rasa is experienced by appreciative readers or hearers only
- 11 In the case of dramatic compositions it is experienced by spectators
- 12 Definition (or etymological explanation) of Bhāva
- 13 Bhāva is four-fold, 1 Vibhāva, 2 Anubhāva, 3 Sāttvika, and 4 Vyabhicāri
- 14 Definition of Vibhāva which is two fold : Ālambana and Uddīpana
- 15 Definition of Ālambana and Uddīpana Vibhāvas
- 16 Definition of Anubhāvas.
- 17 Definition of Sāttvika-bhāvas

- 18 Sāttvika-bhāvas are eight-fold 1 Sveda,
2 Kampana (= Vepathu) 3 Romāñca,
4 Laya (= Pralaya), 5 Stambha, 6 Vivar-
natā (= Vaisvarnya), 7 Vikārasvaratā
(= Svarabheda, Vaisvarya) and 8 Asru
- 19 Definition of Vyabhicāri-bhāvas
- 20-22 List of thirty-three Sañcāri (= Vyabhicāri)
bhāvas
1 Śankā, 2 Glāni, 3 Nirveda, 4 Jādyā,
5 Harsa, 6 Dhrti, 7 Śrama, 8 Dainya,
9 Augrya, 10 Trāsa, 11 Cintā, 12 Īrsyā,
13 Amarsa , 14 Garva , 15 Mada ,
16 Smṛti, 17 Marana, 18 Supti, 19 Nidrā,
20 Avabodha , 21 Vrīdā , 22 Viśāda ,
23 Vyādhī, 24 Apasmāra, 25 Cāpalya,
26 Matī, 27 Moha, 28 Autasukya, 29 Ava-
hittha, 30 Ālasya, 31 Vega, 32 Tarka,
and 33 Unmāda
- 23 In an actor Rasa is imagined to be present,
but in a spectator it is really present
- 24 In this world Rasikas enjoy Rasas in accor-
dance with their own Karman
- 25 Having described the different factors, in a
general way, of the different Rasas the
author now proposes to describe particularly
the factors relating to Śṛṅgāra-rasa

- 26-35 Various factors relating to Śrngāra-rasa are set forth in detail
- 36 Śrngāra is two-fold 1 Sambhoga & 2 Vipralambha
- 37-38 Definition of Sambhoga-Śrngāra and its illustration
- 39 Sambhoga-Śrngāra is two-fold 1 Pracchanna and 2 Prakāśa, their definitions
- 40 Vipralambha-Śrngāra is four-fold 1 Pūrvānurāga, 2 Māna, 3 Pravāsa, and 4 Karuna
- 41 Sambhoga and Vipralambha have reference to lovers in union and lovers in separation respectively
- 42-43 Ten Kāmāvasthās 1 Nayana-prīti, 2 Manasaḥ sakti, 3 Samkalpa, 4 Jāgara, 5. Tanutā, 6 Visaya-dvesa, 7 Lajjāvināśana, 8 Moha, 9. Mūrcchana, and 10 Marana
- 44-45 Definition of Caksuh-prīti (=Nayana-prīti) and its illustration.
- 46-47 Definition of "Manasaḥ sakti" and its illustration
- 48-49 Definition of Samkalpa and its illustration
- 50-51 Definition of Jāgara
- 52-53 Definition of Tanutā and its illustration

- 54-55 Definition of Visaya-dvesa and its illustration
- 56-57 Definition of Trapānāsa (= Lajjānāsa) and its illustration
- 58-59 Definition of Moha and its illustration
- 60-61 Definition of Mūrccchā and its illustration
- 62-63 Definition of Marana and its illustration
- 64 Definition of Hāsya-rasa
- 65-68 Factors relating to Hāsya-rasa are set forth in detail
- 69-70 Hāsya-rasa is three-fold Uttama, Madhyama and Jaghanya Smita and Hasita belong to Uttama category, Vihasita and Upahasita to Madhyama category, and Apahasita and Atihasita to Jaghanya category
- 71-72 (ab) Definitions of these types of Hāsya
- 72 (cd)-73 Illustration of Hāsya-rasa
- 74-75 (ab) Definition of Karuna-rasa which is two-fold born of Istanāsa, and 2 Anistāpti
- 75(cd)-77 Factors relating to Karuna-rasa are set forth in detail
- 78-79 Illustrations of two-fold Karuna-rasa
- 80 Definition of Raudra-rasa, its two types
1 Born of Mātsarya (jealousy) and 2 Born of Dvesa (Hatred)

- 81-83 Factors relating to Raudra-rasa are set forth in detail
- 84-85 Illustrations of two-fold Raudra-rasa.
- 86-87 (ab) Definition of Vira-rasa and its three types 1 Dānavīra , 2. Dayāvīra and 3 Yuddha-vīra
- 87(cd)-v90 Factors relating to Vīra-rasa are particularly set forth
- 91-93 Illustrate the three types of Vīra-rasa.
- 94 Definition of Bhayānaka-rasa.
- 95-97 Factors relating to Bhayānaka-rasa
- 98 Illustration of Bhayānaka-rasa
- 99 Definition of Bībhatsa-rasa and its two types, based on factors causing 1 Jugupsā and 2 Vairāgya.
- 100-102 Factors relating to Bībhatsa-rasa
- 103-104 Illustrations of the two-fold Bībhatsa-rasa,
- 105 Definition of Adbhuta-rasa
- 106-107 Factors relating to Adbhuta-rasa.
- 108 Illustration of Adbhuta-rasa
- 109 Definition of Śānta-rasa
- 110-112 Factors relating to Śānta rasa
- 113 Illustration of Śānta-rasa
- 114 The author states he has finished defining and describing (and illustrating) Rasa, its

Kinds and different factors relating to different Rasas

- 115-116 Now, the author directs the King to listen to his exposition of "The Colours of Rasas", "The Presiding Deities of Rasas", The Cause and effect, relations between the primary and secondary Rasas, Antagonism between the Rasas and Absence of Antagonism between some Rasas
- 117 Mentions the colour and deity of Śṛṅgāra-rasa
- 118 Mentions the colour and the deity of Hāsyarasa
- 119 Mentions the colour and the deity of Karuna-Rasa
- 120 Mentions the colour and the deity of Raudra-rasa
- 121 Mentions the colour and the deity of Vīra-rasa
- 122 Mentions the colour and the deity of Bhayānaka-rasa
- 123 Mentions the colour and the deity of Bībhātsa-rasa
- 124 Mentions the colour and the deity of Adbhuta-rasa

- 125 Mentions the colour and the deity of Śānta-rasa
- 126 States that Hāsya, Karuna, Adbhuta, and Bhayānaka Rasas are produced from Śrngāra, Raudra-Vīra and Bībhatsa respectively
- 127 Śānta-rasa is not produced from any other Rasa No other Rasa is to be found in this World
- 128-129 Bībhatsa-, Vīra-, Adbhuta and Karuna-Rasas are opposed to Śrngāra-Bhayānaka-, Raudra- and Hāsya-Rasas, respectively : Śānta-rasa is neither favourable nor opposed to any other Rasa
- 130 Conclusion ‘ May the fame of King Nrsiṃha ever shine bright’

Chapter IV

Nāyaka-bheda-niscaya

[A Study of the Types of Hero—and of Heroine]

- 1-2 Since Rasas and Bhavas are impossible to be met with in this world in the absence of Netr or Nāyaka (and Nāyikā) the author attempts in this Chapter an exposition of the Types of Hero and of Heroine giving their definitions and characteristics

- 3-4 Enumeration of the qualities of a Hero
- 5-6 A person possessed of these qualities is called a Hero He is of four types
 - 1 Dhīrodāṭṭa, 2 Dhīra-lalita, 3 Dhīra-Śānta, and 4, Dhīroddhata
- 7- 8 Definition of Dhīrodāṭṭa and his illustration
- 9-10 Definition of Dhīra-lalita and his illustration
- 11-12 Definition of Dhīra-Śānta and his illustration
- 13-14 Definition of Dhīroddhata and his illustration
 - 15 These four types of Hero could give rise to any of the nine Rasas in accordance with their state of mind
- 16-17 Every one of these four types of hero could be again, four-fold (this classification is based on the attitude of the heroes to women in love) 1 anukūla, 2 satha, 3 dhrsta, and 4 daksina
- 18-19 Definition of Anukūla and his illustration
- 20-21 Definition of Śatha and his illustration
- 22-23 Definition of Dhrsta and his illustration
- 24-26 Definition of Daksina and his two illustrations
- 27-28 These four types are applicable to each class of hero in love, there are sixteen possible kinds of hero, and further, each of these may be a high-class, middle class or inferior

person Thus, in all, there may be forty-eight types of hero in love

29 enumerates four upanāyakas who help these heroes, 1 Vidūsaka, 2 Pītha-marda, 3 Vita and 4. Nāgarika

30 defines Vidūsaka

31 defines Pīthamarda

32 defines Vita and Nāgarika

33 defines a Pratināyaka (the enemy of the hero)

34-35 enumerate a set of eight special excellences springing from their character (Sāttvika) which these heroes possess in their youth They are 1 Tejas, 2 Vilāsa, 3 Mādhurya, 4 Śobhā, 5 Sthairya, 6 Gabhīratā (= Gāmbhīrya), 7 Audārya, and 8 Lalita

36 defines Tejas

37 defines Vilāsa

38 defines Mādhurya

39 defines Śobhā and Sthiratva (= Sthairya)

40 defines Gāmbhīrya

41 defines Audārya

42 defines Lalita

43 The author now proposes to define and treat of the Types of Heroine

44 Definition of heroine and her four types

- 45 These (four types of heroine) are
 1 Svakiyā, 2 Parakīyā, 3 Anūdhā and
 4 Sādhārana, according to some Anūdhā
 is Parakīyā only, hence there are only three
 types of heroine
- 46 Definition of Svakiyā and Anyā
- 47-48 Description of Svīyā (=Svakiyā) and her
 excellences
- 49 Illustration of Svīyā
- 50 Definition of Anūdhā.
- 51 Illustration of Anūdhā
- 52-53 According to some Parakīyā should be trea-
 ted as Anūdhā for there is very little differ-
 ence between the two Anūdhā, who is
 herself fallen in love, desires the company
 of her hero, Parakīyā approaches the hero
 at the behest of her Sakhī According to
 some others, however, there is absolutely no
 difference between the two
- 54-55 "Parakīyā is a woman, may be married or
 unmarried, who is not the mistress of her-
 self. An amour with a married woman may
 not form the subject of the dominant senti-
 ment in the play but that with a maiden
 may occur as an element in the principal
 or the secondary action "

- 56 Illustration of Princesses cherishing love for Rāyavanga
- 57 defines Sādhārana Nāyikā
- 58 She should accept the rich as lover and avoid the poor
- 59 Illustration of such Nāyikās
- 60 The hero's wife may be 1 mugdhā (inexperienced), 2 madhyā (partly experienced) and 3 pragalbhā (fully experienced and bold)
- 61-62 define and illustrate Mugdhā
- 63-64 define and illustrate Madhyā
- 65-66 define and illustrate Pragalbhā
- 67 enumerates three types of Madhyā Nayikā
- 68-69 Definition and illustration of Dhīrā Madhyā
- 70-71 Definition and illustration of Adhīrā Madhyā
- 72 The heroine who is fully experienced and bold is again of three kinds 1 dhīrā, 2. adhīrā, and 3 dhīrādhīrā
- 73-74 Definition of Pragalbhā-dhīrā
- 75-76 Illustrations of Pragalbhā-dhīrā.
- 77-78 Definition and illustration of adhīrā-pragalbhā
- 79-80 Definition and illustration of dhīrādhīrā-pragalbhā

- 81 Madhyā who is of three types is, again, classified into Jyesthā (Senior) and Kanīsthā (Junior), thus Madhyā is of six kinds.
- 82 Similarly, Pragalbhā too, is of six kinds
- 83 Illustration of Jyesthā and Kanīsthā
- 84-86 After having defined heroines and their types the author now treats of the heroine's eight different relations to her lover 1 Svādhīnapatīkā, 2 Vāsikasajjikā (vāsakasajjā), 3 Kalahāntarītā, 4 Vipralabdhā, 5. Virahotkanthitā, 6 Proṣitabhartṛkā, 7 Khandītā and 8 Abhisārikā
- 87-88 Definition and illustration of Svādhīnapatīkā.
- 89-90 Definition and illustration of Vāsikasajjikā (= Vāsakasajjā)
- 91-92 Definition and illustration of Kalahāntarītā
- 93-94 Definition and illustration of Vipralabdhā
- 95-96 Definition and illustration of Virahotkanthitā
- 97-98 Definition and illustration of Proṣitabhartṛkā
- 99-100 Definition and illustration of Khandītā -
- 101-102 Definition and illustration of Abhisārikā
- 103-104 Vipralambha-sṛgāra and its four kinds
1 pūrvānurāga 2 māna, 3 pravāsa and 4 karuna

- 105 Definition of Pūrvānurāga
 106 Definition of māna and of Pravāsa
 107 Definition of Karuna
 108 Māna and Pravāsa (vipralambha) sringāra have reference to Khanditā and Prositapriyā
 109 Pūrvānurāga (vipralambha) sringāra has reference to kalahāntarītā vipralabdhā and virahotkanthitā
 110 Karunātmaka (vipralambha)—sringāra refers to a woman mourning the death of her husband, or to any one in bereavement
 111 The heroine's (female) messenger may be a friend (sakhī), a slave (dāsi), a nun (linginī), a neighbour (prativesinī), a foster-sister (dhātreyī), an artist (silpikā) or a workwoman (kāru) or self
 112 Illustration of a messenger
 113 The heroines described above, possess twenty excellences, springing from their character, when they are in the prime of youth
 114–116 These excellences are 1 bhāva, 2 hāva, 3 helā, 4. sobhā, 5 kānti, 6 dīptikā (= dīpti), 7 madhuratva (= mādhyatva), prāgalbhya (= pragalbhatā), 9 vadānyatā (= audārya), 10 dhairya, 11 līlā,

12, vilāsa, 13. vicchitti, 14 vibhrama,
15 kilakīñcita, 16 mottāyita, 17. kuttamita,
18 bibboka, 19 lalita, and 20 vihrta

117 of these twenty, the first three are physical,
the next seven are alarīkrtis, and the remain-
ing ten are svābhāvika (svabhāvaja)

118-120 Definition (and description) of bhāva and
its illustration

121-122 Definition of hāva and its illustration

123-124 Definition of helā and its illustration

125-126 Definition of sobhā and its illustration

127-128 Definition of kānti and its illustration

129-130 Definition of dīpti and its illustration

131-132 Definition of mādhyura and its illustration.

133-134 Definition of pragalbhatā and its illustration

135-136 Definition of audārya and its illustration

137-138 Definition of dhairya and its illustration

139-140 Definition of līlā and its illustration

141-142 Definition of vilāsa and its illustration

143-144 Definition of vicchitti and its illustration

145-146 Definition of vibhrama and its illustration

147-148 Definition of kilakīñcita and its illustration

149-152 Alternative definitions of mottāyita and its
illustrations

153-154 Definition of kuttamita and its illustration

155-156 Definition of bibboka and its illustration

- 157-158 Definition of *lalita* and its illustration
- 159-160 Definition of *viḥita* and its illustration
- 161 The hero's good qualities like modesty, etc and a set of eight special excellences have been described The author refrains from quoting examples but suggests that the wise should find them out for themselves
- 162 The author states excellences like *bhāva*, *hāva*, and so on, are described with reference to heroines, however, illustrations of these excellences may suitably be found even in clever heroes
- 163 Conclusion The author pays tributes to King *Vīranṛsiṃha* for his eminence- as a noble and exalted hero

CHAPTER V

Dasa-guṇa-niscaya

[A Study of Ten Guṇas]

- 1-3 A poetic composition, devoid of Guṇas, is worthless The author, therefore, following the authoritative works on poetics describes these Guṇas and requests King *Kāmirāja* to listen to his exposition

- 4-5 There are ten Guṇas which are proclaimed as the Ten Prāṇas (of poetic styles)
 1 Sukumāratva (= Saukumārya), 2 Audārya, 3 Śleṣa, 4 Kānti, 5 Prasannatā (= Prasāda), 6 Samādhi, 7 Ojas, 8 Mādhurya, 9 Arthavyakti, and 10 Sāmyaka (= Samatā)
- 6-7 Definition of Saukumārya and its illustration
- 8-10 Alternative definitions of Audārya and its illustration
- 11-12 Definition of Śleṣa and its illustration
- 13-14 Alternative definition of Śleṣa and its illustration .
- 15-17 Alternative definitions of Kānti and its illustration
- 18-19 Definition of Prasannatā (= Prasāda) and its illustration
- 20-22 Alternative definition of Samādhi and its illustration
- 23-24 Definition of Ojas and its illustration
- 25-26 Definition of Mādhurya and its illustration
- 27-28 Definition of Arthavyakti and its illustration
- 29-30 Definition of Samatā and its illustration
- 31 Conclusion "May the King Rāyavangendra, find delight in works of Mahākavis, bright with these Guṇas "

CHAPTER VI

Rīti-miscaya

[A Study of Rīti]

- 1 Poetry devoid of Rīti is not approved of by connoisseurs
- 2 Hence the author defines (and describes) Rīti and its kinds and urges the King to listen to them attentively
- 3-5 Set forth the nature and definition of Rīti, and its four kinds 1 vaidarbhī, 2 gaudikā (= gaudī), 3 lātī and 4 pāñcālī
- 6-8 Definition of Vaidarbhī and its illustration
- 9-10 Definition and illustration of Gaudī
- 11-12 Definition and illustration of Pāñcālī
- 13-14 Definition and illustration of Lātī
- 15 Śrngāra-, Karuna, Śānta, and Hāsyā- these Rasas are imbued with sweetness The remaining five Rasas are marked by Ojas-vigour
- 16 All the nine Rasas are possessed of the quality called "lucidity" The poet skilled as he is, should employ the remaining seven Gunas according to need.
- 17 Conclusion "May the King—the royal

Swan—sport in the lake of kāvya dotted by
groups of lotuses

CHAPTER VII

Vṛtti-niscaya

[Nature of Vṛtti—Manner or Style]

- 1-2 Readers do not like poetry if it is devoid of
Vṛtti Vṛtti is, therefore, defined and its
varieties too, are explained and illustrated
- 3 Defines Vṛtti and enumerates its varieties
1 kaisikī, 2 ārabhatī, 3 bhāratī and
4 sāttavatī
- 4 defines kaisikī
- 5 defines ārabhatī
- 6 defines bhāratī
- 7 defines sāttvatī
- 8-9 Nature of Rasas
- 10 illustrates kaisikī
- 11 illustrates ārabhatī
- 12 illustrates bhāratī
- 13 illustrates sāttvatī.
- 14 Madhyamā Kaisikī is suited to all Rasas
- 15 Madhyamā ārabhatī is suited to all Rasas
The author then brings out the difference
between Vaidarbhī and other Rītis on the

one hand and Kaiśikī and others on the other hand, and defines four kinds of Sandarbha

- 16 Conclusion "May the fame of King Nādañjanātha endure for long

CHAPTER VIII

Śayya-pāka-niscaya

[Nature of Śayyā and Pāka]

1-3 Śayyā

V1 Śayyā is essential to any literary work

V2 defines sayyā as "Mutual Suitability of Words" or "The maitrī of Words."

V3 Illustrates Śayyā

4-9 Pāka

4 A poetic composition devoid of pāka is not liked by any one

5 defines Pāka as "profundity of fourfold meaning-sense, and speaks of two kinds of pāka 1 Drāksā and 2 Nālikera

6 defines Drāksā-pāka

7 defines Nālikera-pāka

8 illustrates Drāksā pāka

9 illustrates Nālikera-pāka.

10 Conclusion

CHAPTER IX

Alamkāra-sūtraya

[The Nature of Alamkāras]

- 1 A poem devoid of Alamkāras does not look graceful
- 2-5 Alamkāras are the source of poetic charm, are of two kinds depending on sabda and artha (Sound and Sense, Word and Sense)
 Śabdālamkāras are fourfold Yamaka,
 2 Citra, 3 Vakrokti, 4 Anuprāsa, Arthā-
 lamkāras are, however, manifold such as
 Svabhāvokti
- 6 request to King Śrīrāyavanga to listen to alamkāras
- 7 Leaves aside śabdālamkāras and defines arthālamkāras
- 8-13 enumerate 47 arthālamkāras
- 14-22 Svabhāvokti or Jāti with its varieties and illustrations
- 14 Svabhāvokti
- 15 Jāti (Sakriya or Niskriya Vastu)
- 16-17 Sakriya
- 18 Niskriya

- 72 Ekāyaya-rūpaka (Dvyavayava-rūpaka,
tryavayava-rūpaka)
- 73 Yukta-rūpaka
- 74 Ayukta-rūpaka
- 75 Vīsama-rūpaka
- 76 Saṁśesana-rūpaka
- 77 Viruddha-rūpaka
- 78 Hetu-rūpaka
- 79 Upamā-rūpaka
- 80 Vyatireka-rūpaka
- 81 Āksepa-rūpaka
- 82 Samādhāna-rūpaka
- 83 Rūpaka-rūpaka
- 84 Tattvāpahnuti-rūpaka
- 85-86 The author states that 33 divisions of Upa-
mā and 20 divisions of Rūpaka have been
described The divisions of these two
Alamkāras are infinite Only a few of them
are illustrated here
- 87-90 Āvṛtti
- 87 Āvṛtti and its three varieties
- 88 Arthāvṛtti
- 89 Padāvṛtti
- 90 Ubhayāvṛtti
- 91-97 Hetu
- 91 Definition of Hetu

92	Hetu-ālaṃkāra is manifold being based on the statement of Kārana or Jñāpaka-hetu
93	Nirvartyakāra-kaviśaya-hetu
94	Abhāvarūpa-nirvartyaviśaya-hetu
95	Vikārya-śaya-kāra-hetu
96	Prāpyaviśaya-kāra-hetu
97	Jñāpaka-hetu
98-118	Dīpaka
98	Definition of Dīpaka
99	Ādivartī-jātipada-dīpaka
100	Ādivartī-Kriyāpada-dīpaka
101	Ādivartī-guṇapada-dīpaka
102	Ādivartī-dravyapada-dīpaka
103	Ādivartī Saṃjñāpada-dīpaka
104	Madhyavartī-jātipada-dīpaka
105	Madhyavartī-Kriyāpada-dīpaka
106	Madhyavartī-guṇapada-dīpaka
107	Madhyavartī-dravyapada dīpaka
108	Madhyavartī-Saṃjñāpada-dīpaka
109	Antyavartī-jātipada-dīpaka
110	Antyavartī-Kriyāpada dīpaka
111	Antyavartī-guṇapada dīpaka
112	Antyavartī dravyapada-dīpaka
113	Antyavartī-Saṃjñāpada-dīpaka
114	Mālādīpaka
115	Viruddhārtha-dīpaka

- 116 Ślistārtha-dīpaka
- 117 Ekārtha-dīpaka
- 118 Antyakriyā-dīpaka The author states that this variety is illustra'ed here, once more, on account of "Bhāva-Camatkāra"
- 119-126 Utpreksā
- 119 Definition of Utpreksā
- 120 Words expressive of Utpreksā
- 121 Vācya-and Pratīyamāna-Utpreksā, Vācya-Utpreksā defined
- 122 Pratīyamāna-Utpreksā-defined
- 123 alludes to 56 and 46 divisions of Vācyaotpreksā and Pratīyamānotpreksā respectively
- 124 Their illustrations should be known from other works Here only the two primary and main divisions are described
- 125 illustrates Vācyaotpreksā
- 126 gives another illustration of Vācyaotpreksā, the author states that following his predecessors he too does not give any illustration of Pratīyamānotpreksā
- 127-137 Arthāntaranyāsa
- 127 Definition of Arthāntaranyāsa
- 128 Visvavyāpi-arthāntaranyāsa
- 129 also an example of Visvavyāpi-arthāntaranyāsa

- 130 Visesastha-arthāntaranyāsa
- 131 Ślista-arthāntaranyāsa
- 132 Viruddha-arthāntaranyāsa
- 133 Ayukta-arthāntaranyāsa
- 134 Yukta-arthāntaranyāsa
- 135 Yuktāyukta-arthāntaranyāsa
- 136 Viparyaya-arthāntaranyāsa
- 137 States that there are other divisions also of this Arthāntaranyāsa, their examples should be known from other works,
- 138-146 Vyatireka
 - 138 Definition of Vyatireka
 - 139 Eka-vyatireka
 - 140 Ubhaya-vyatireka
 - 141 Sāksepa-vyatireka
 - 142 Sahetu-vyatireka
 - 143 Ādhikyopeta-bheda-laksana-vyatireka
 - 144 Sadṛsa-vyatireka
 - 145 Another illustration of Sadṛsa vyatireka
 - 146 Sajāti-vyatireka
- 147-149 Vibhāvanā
 - 147 Definition of Vibhāvanā
 - 148 Kāranāntarakalpanā-vibhāvanā
 - 149 Svabhāva vibhāvanā
- 150-174 Āksepa
 - 150 Definition of Āksepa (Three Divisions)

- 151 Atitāksepa
- 152 Vartamānāksepa
- 153 Anāgatāksepa
- 154 Dharmāksepa
- 155 Dharmyāksepa.
- 156 Kāranāksepa
- 157 Kāryāksepa
- 158 Anujñāksepa
- 159 Prabhutvāksepa.
- 160 Anādarāksepa
- 161 Āśīrvacanāksepa
- 162 Sācivyāksepa.
- 163 Yatnāksepa
- 164 Paravasāksepa
- 165 Upāyāksepa
- 166 Rosāksepa
- 167 Anukrosāksepa,
- 168 Anusayāksepa
- 169 Ślistāksepa
- 170 Samśayāksepa
- 171 Arthāntarāksepa
- 172 Hetvāksepa
- 173 Dharmāksepa is again illustrated on account of "Bhāva-Camatkāra"
- 174 Other divisions of Āksepa should be known (from other works) by the wise

175-179 Atīśayokti

175 Definition of Atīśayokti

176 illustrates Atīśayokti

177 Saṁśayātīśayokti

178 Nīśayātīśayokti

179 Adbhutātīśayokti or Virodhātīśayokti

180-181 Sūksma

180 Definition of Sūksma

181 illustrates Sūksma

182-185 Samāśokti-

182 Definition of Samāśokti

183 Samānaviśesana-bhinnā-viśesya samāśokti

184 Bhinnābhinnā-viśesana-samāśokti,

185 Apūrvā-samāśokti This Alamkāra should
be described by another name, viz,
Anyāpadesa

186-188 Lava (Lesa or Nindā stuti)

186 Definition of Lava

187 Vacogopana-lesā

188 Cestāprakāśana-lesa

189-191 Krama

189 Definition of Krama

190 illustrates Krama

191 Another example of Krama

192-194 Udātta

192 Definition of Udātta

- 193 Illustrates Buddhī mahattva-Udātta
- 194 Illustrates Aisvaryamahattva
- 195-200 Apahnava (= Apahnuti)
 - 195 Definition of Apahnava
 - 196 Svarūpāpahnava
 - 197 Another example of Svarūpāpahnava
 - 198 Still another example of Svarūpāpahnava.
 - 199 Visayāpahnava
 - 200 States that upamāpahnava has already been described under Upamā, and that the wise should detect from among stanzas other divisions
- 201-202 Preyas
 - 201 Definition of Preyas
 - 202 illustrates Preyas.
- 203 207 Virodha.
 - 203 Definition of Virodha.
 - 204-206 illustrate Śabdakrtavirodha.
 - 207 illustrates Arthakṛta-virodha.
- 208-220 Rasavat
 - 208 Definition of Rasavat
 - 209 Śṛṅgārākhyā
 - 210 Yuddhavīra-rasākhyā
 - 211 Dānavīra-rasākhyā
 - 212 Dharmavīra-rasākhyā
 - 213 Karunākhyā

214 Bībhatsākhyā

215 Hāsyākhyā

216 Adbhutākhyā

217 Bhayānakākhyā.

218 Raudrākhyā.

219 Śāntarasākhyā

220 Speech attains to the state of Rasa on account of these nine Rasas, according to others, however, eight Rasas excluding Śānta

221-222 Ūrjasvī

221 Definition of Ūrjasvī

222 illustrates Ūrjasvī

223-225 Aprastuta-prasaṁsā

223 Definition of Aprastuta-prasaṁsā

224-225 illustrate Aprastuta-prasaṁsā

226-232 Viśeṣokti

226 Definition of Viśeṣokti

227 Guṇavaikalya-viśeṣokti

228 Jātivaikalya-viśeṣokti

229 Kriyāvaikalya-viśeṣokti

230 Dravyavaikalya-viśeṣokti

231 Hetu-viśeṣokti

232 States that there are other divisions of Viśeṣokti The wise should conceive of them

- 233-237 Tulyayogitā.
 233 Definition of Tulyayogitā.
 234 Two divisions of Tulyayogitā based on
 Stuti and Nindā
 235 Stutipara-tulyayogitā.
 236 One more illustration of Stutipara-
 tulyayogitā
 237 Nindāpara-tulyayogitā
- 238-239 Paryāyokta
 238 Definition of Paryāyokta
 239 illustrates Paryāyokta.
- 240-244 Sahokti
 240 Definition of Sahokti
 241 Gunasahabhāvakathana-Sahokti
 242 Kriyāsahabhāvakathana-Sahokti
 243 gives an alternative definition of Sahokti
 244 illustrates Sahokti as defined in v243 and
 designates it Kāryakāraṇa-sahajanma-Katha-
 na-Sahokti
- 245-247 Parivṛtti (two divisions)
 245 Definition of Parivṛtti
 246 Sadrsārtha parivṛtti
 247 Viśadsārtha-parivṛtti
- 248-249 Samāhita (= Samādhī)
 248 Definition of Samāhita
 249 illustrates Samāhita

250-260 Ślista (= Ślesā)

251 Abhinnaślesā (= Ślesā)

252 Bhinnapada-Ślesā (= Ślesā)

253 States that ślesā accompanying Vyatireka and other Alamkāras has already been shown. A few other Ślesas are described hereafter.

254 Kriyāka-abhinna-ślesā (= Abhinna-kriyā-ślesā)

255 Aviruddha Kriyāślesā

256 Viruddhakriyāślesā

257 Samyama ślesā

258 Niyamanisedhaślesā

259 Aviruddha ślesā

260 Upamā-ślesā

261-263 Nidarsana (= Nidarsanā)

261 defines Nidarsana (two kinds)

262 Prasasta-nidarsana

263 Aprasasta-nidarsana

264-267 Vyāpastuti

264 defines Vyāpastuti

265 illustrates Vyāpastuti

266 Ślista Vyāpastuti

267 States that Vyāpastuti has infinite varieties.

268-270 Āśih

268 defines Āśih

233-237 Tulyayogitā.

233 Definition of Tulyayogitā.

234 Two divisions of Tulyayogitā based on
Stuti and Nindā

235 Stutipara-tulyayogitā.

236 One more illustration of Stutipara-
tulyayogitā

237 Nindāpara-tulyayogitā

238-239 Paryāyokta

238 Definition of Paryāyokta

239 illustrates Paryāyokta.

240-244 Sahokti

240 Definition of Sahokti

241 Gunasahabhāvakathana-Sahokti

242 Kṛiyāsahabhāvakathana-Sahokti

243 gives an alternative definition of Sahokti

244 illustrates Sahokti as defined in 243 and
designates it Kāryakārana-sahajanma-Katha-
na-Sahokti

245-247 Parivṛtti (two divisions)

245 Definition of Parivṛtti

246 Sadrsārtha parivṛtti

247 Visadsārtha-parivṛtti

248-249 Samāhita (= Samādhī)

248 Definition of Samāhita

249 illustrates Samāhita

- 250-260 Ślista (= Ślesa)
- 251 Abhinnaślista (= Ślesa)
- 252 Bhinnapada-Ślista (= Ślesa)
- 253 States that ślesa accompanying Vyatireka and other Alamkāras has already been shown. A few other Ślesas are described hereafter.
- 254 Kṛiyāka-abhinna-ślesa (= Abhinna-kṛiyā-ślesa)
- 255 Aviruddha Kṛiyāślesa
- 256 Viruddhakṛiyāślesa
- 257 Saṁyama ślesa
- 258 Niyamanisedhaslesa
- 259 Aviruddha ślesa
- 260 Upamā-ślesa
- 261-263 Nidarsana (= Nidarsanā)
- 261 defines Nidarsana (two kinds)
- 262 Prasasta-nidarsana
- 263 Aprasasta-nidarsana
- 264 267 Vyājastuti
- 264 defines Vyājastuti
- 265 illustrates Vyājastuti
- 266 Ślista Vyājastuti
- 267 States that Vyājastuti has infinite varieties
- 268-270 Āśih
- 268 defines Āśih

- 269-270 illustrate Āśīh
 271-273 Samuccaya
 271 defines Samuccaya
 272 Atyutkrsta samuccaya
 273 Atyapakrsta Samuccaya
 274-275 Vakrokti
 274 defines Vakrokti
 275 illustrates Vakrokti
 276-279 Anumāna (three divisions)
 276 defines Anumāna
 277 Vartamāna-Sādhya-gocara
 278 Atīta-sādhya-gocara
 279 Bhāvi-sādhya-gocara
 280-281 Visama
 280 defines Visama
 281 illustrates Visama
 282-283 Avasara
 282 defines Avasara
 283 illustrates Avasara
 284-285 Prativastūpamā
 284 defines Prativastūpamā.
 285 illustrates Prativastūpamā The author adds
 a remark "according to some this Alambāra
 is included in Upamā"
 286-287 Sāra
 286 defines Sāra

- 287 illustrates Sāra
- 288-289 Bhrāntimān
- 288 defines Bhrāntimān
- 289 illustrates Bhrāntimān The author remarks that this Alamkāra is, according to some, the same as Mohopamā
- 290-293 Saṁśaya
- 290 defines Saṁśaya
- 291-292 illustrate Saṁśaya
- 293 Defines Niścayānta Saṁśaya The author remarks that, according to some, Saṁśaya and Niścayānta-Saṁśaya are the same as Saṁśayopamā and Nirṇayopamā respectively.
- 294-295 Ekāvalī
- 294 defines Ekāvalī
- 295 illustrates Ekāvalī
- 296-297 Parikara
- 296 Defines Parikara
- 297 illustrates Parikara.
- 298-300 Parisaṁkhyā
- 298 defines Parisaṁkhyā
- 299-300 illustrate Parisaṁkhyā The author remarks that it is, according to some, the same as Saṁyama-śleṣa
- 301-304 Prasānottara (three kinds)
- 301 defines Prasānottara

302 Vyakta-Prasnottara

303 Vyaktaprasna-Gūdhottara

304 Vyaktagūdhottara-Prasnottara

305-308 Samkara

305 defines Samkara.

306-307 illustrate Samkara.

308 states that Samkara is two-fold 1 When there exists the relation of "the principal and the subordinate" and 2. When there is "the state of equal prominence" between the Alamkāras constituting Samkara

309-310 Conclusion

309 The author states how he has completed this compendium of Alamkāras although their scope is vast

310 The author expresses his benediction that the fame of King Nrsimha (Kāmirāja) should continue to live through his Kāvya

CHAPTER X

**Nature of Doṣas and the Circumstances in which they
turn out to be Guṇas**

1 A poem free from Doṣas leads to fame

2-4 enumerate 15 Pada-doṣas.

5-33 define and illustrate these Padadosas

5-6 Asamartha

7 Śrutikatu.

8-9 Nirarthaka

10-11 Avācaka

12 Cyutasamśkr̥ti

13-14 Aprayukta

15-16 Grāmya

17-20 Aslīla (three kinds)

21-22 Neyārtha

23 Klista

24-25 Sandigdha

26-27 Anucitārtha

28-29 Avimrsta-vidheyāmśa

30-31 Viruddhamatikrt

32-33 Apratīta

34 points out how these Dosas pertain also to parts of a word

35-39 illustrate a few of these Dosas pertaining to parts of a word

40-43 enumerate 22 Vākya-doshas

44-45 Upahatalupta-vīsarga

46-50 Hatavrtta

51-52 Garbhita

53-54 Samhīrṇa

55-56 Nyūnapada

- 57-58 Kathitapada
 59-60 Prasiddhi-hata
 61-63 Akrama
 64-68 Visandhi
 69-70 Pratikūla-varna
 71-72 Asthānastha-pada
 73-74 Asthānastha-samāsa
 75-76 Adhikapada
 77-78 Rasa- cyuta
 79-80 Samāpta-punarātta
 81-82 Anabhihita-vācya
 83-84 Aprastutārtha
 85-86 Amata-parārtha
 87-88 Ardhāntaraika-vācaka
 89-91 Bhagna-prakrama
 92-94 Abhavanmata-yoga
 95-96 Patatprakarsa
 97-100 enumerate 21 Artha-dosas
 101-142 define and illustrate these Arth a-dosas
 101-102 Apusta
 103-104 Kasta
 105-107 (ab) Sandigdha
 107(cd)-108 Vyāhata
 109-110 Grāmya
 111-112 Duskrama
 113-114 Vyarthikṛta

- 115-116 Ahetu
 117-118 Punarukta
 119-120 Aślīla
 121-122 Sākāṅksa
 123-124 Prasiddhi-Viruddha
 125-126 Vidyā-viruddha
 127-128 Ukta-viruddha
 129 130 Samiyama
 131-132 Aniyama
 133-134 Viśesa-parivṛtta
 135-136 A viśesa-parivṛtta
 137-138 Vidhyanuvāda-vivṛtta
 139-140 Tyakta-punahsvīkṛta
 141-142 Sahacarabhīna
 143-166 illustrate and explain how, in certain circumstances Pada-dosas, Vākya-dosas and Artha-dosas turn out to be Gunas The circumstances in which Śrutikatu, Asamartha, Kṛista, Neyārtha, Nirarthaka, Aślīla, Sandigdha Apratīta, Nyūnapada, Adhika-pada Punarukta, Nirhetu (Ahetu) these Dosas cease to be so and, in fact, turn out to be Gunas
 167-176 Under the word Prasiddhi (occurring in the Prasiddhi-viruddha dosa) are included other things also which are not found in

nature but are Prasiddha according to
Kavi-samaya (poetic conventions)

177-180 enumerate Rasa-dosas

181-186 Rasābhāsa and Bhāvābhāsa

187-190 illustrate Svasabdagrahana

191 illustrates Kasta-kalpanā

192 illustrates Pratikūlavibhāvādi-grahana

193 The author here directs that the reader
should refer to the poetic compositions for
Rasa-Dosas (those illustrated here and
others mentioned in vv178-179 (viz, Punah
punah dīptih, Ākāśa (= Akāṇḍa) prathana
Ākāśa (= Akāṇḍa) Cheda Angasya ativistr-
tiḥ, Angino ananusandhānaṁ Prakṛti-
viparyayah Anangasyābhidhānaṁ

194-197 In conclusion, the author addresses King
Kāmarāja in glowing terms and wishes him
well.

श्रीब्रह्मन्तनाथाय नमः । निविष्टमस्तु ।

वर्णगणफलनिर्णयो नाम

प्रथम परिच्छेद

जयति ससिद्धकाव्यालापपद्माकरेज्य
वरगुणयुतजीवन्मुक्तिपुस (प्रियो य ।
सुमधुमधु) रवाणीसारनिक्वाणरभ्यो
जिनपतिकलहसहचारुसनीतिपक्षमा ॥ १ ॥
अमन्दानन्दसदोहपीयूषरसदारिणीम् ।
स्तवीमि शारदा दि(व्या) ^१ज्ञानैकफलशालिनीम् ॥ २ ॥
समन्तभद्रादिमहाकवीश्वरै
कृतप्रबन्धोज्ज्वलसत्सरोवरै ।
लसद्भ्रसालकृतिनोरपङ्कजे
सरस्वती क्रोडति भावबन्धुरै ॥ ३ ॥
श्रीमद्विजय^२कीर्तीन्द्रो सूक्तिसदोहकौमुदी ।
^४मदीयचित्तसताप हृत्वानन्द ^५दद्यात्परम् ॥ ४ ॥
श्रीमद्विजयकीर्त्याख्यगुरुराजपदाम्बुजम् ।
मदीयचित्तकासारे स्थेयात् सशुद्धधीजले ॥ ५ ॥
मलयानिलसकाशो गुणसौरभवर्धक ।
सतापहृज्जनानन्द सुजनो जीवताच्चिरम् ॥ ६ ॥

१ वक्ष्य, २ ज्ञानफल, ३ कीर्तीन्द्रो, ४ मदीय च स्म, ५ ददात्,
६ देवता ।

गुणवर्मादिकर्ताटकवीना भूक्तिमचय ।
 वाणीविलाम^१ देयात्ते रमिकानन्ददायिनम् ॥ ७ ॥
 राजनीनिमहाशाम्ब्रनिरूपितफरप्रदाम् ।
 नानातटाककामारनदीवनविभूषिताम् ॥ ८ ॥
 मदे (व) पुरस्काननानानगरभामुराम् ।
 जिनराजमहाधर्मप्रावकोत्तमराजिताम् ॥ ९ ॥
 अष्टादशमहाप्रेणोभूषिता श्रीमनीतराम् ।
 पञ्चिमाणवपर्यन्ता दशा सर्वमुग्रप्रदाम् ॥ १० ॥
 श्रीमद्भूततराजेन्द्रनामचक्रवरोपम ।
 श्रीवीरनरसिंहाग्रवङ्गभू(मी)श्वरो महान् ॥ ११ ॥
 पालयत्यमला^२ वट्गवाटीपुष्पमन्विताम् ।
 कादम्बवज्जनिनानेकभूमीजपालिताम् ॥ १२ ॥
 तस्यानुजो^३ गुणावीश पाण्ड्यवट्गनरेश्वर ।
 मत्येन रामचन्द्रोऽभूद्वर्मेण भरतेश्वर ॥ १३ ॥
 रत्नत्रयमहाधर्मरक्षको राजगेश्वर ।
 महाकविजन 'स्तूयमानमत्कीर्ति(ना)यक ॥ १४ ॥
 सोऽपि श्रीपाण्ड्यवट्गोऽय जिनपादाब्जपट्पद ।
 अनुक्रमागता भूमि पूर्वोक्ता रक्षति स्म वै ॥ १५ ॥
 तस्य श्रीपाण्ड्यवट्गस्य भागिनेयो गुणार्णव ।
 विट्टलाम्ब्रामहादेवीपुत्रो गजेन्द्रपूजित ॥ १६ ॥
 'श्रीकामिगजवट्गोऽभून्नाम्ना नृपनिकुञ्जर ।
 वैष्ण्वदोहगन्धेभ घटा(क)ण्ठीरवोपम ॥ १७ ॥

१ देयात्ते २ वट्गवाटी I have Sanskritised as वट्गवाटी,
 ३ गुणादी पाण्ड्य, ४ स्तूयमानमत्कीर्ति यक, ५ कामिगय I
 have Sanskritised as कामिराज throughout the text
 ६ 'घटा ठिरवो ।

क्रमागतामिमा भूमि पश्चिमांभोधिभूषिताम् ।
 १ श्रीकामिराजवड्गेन्द्र पालयत्यमलश्रियम् ॥ १८ ॥
 २ स राजा काव्यगोष्ठीषु सभाजनविभूषित ।
 अपृच्छद्वितीय नाम्ना कविताशक्तिभासुरम् ॥ १९ ॥
 काव्यस्य लक्षण किं वा वर्णशुद्धिश्च (की)दृशी ।
 रसभावौ कथभूतौ ३ नेतृभेदाश्च कीदृशा ॥ २० ॥
 कीदृश्यलकृती रीति कीदृग्वृत्तिश्च कीदृशी ।
 ४ कीदृग्दोषो गुण कीदृक् पृच्छति स्मेति मा नृप ॥ २१ ॥
 इत्थ नृपप्रार्थितेन मयालकारसग्रह ।
 क्रियते सूरिणा नाम्ना शृङ्गारार्णवचन्द्रिका ॥ २२ ॥
 अदोष सगुणो रीतिवृत्तिशय्यारसान्वित ।
 सालकार सपाकश्च शब्दार्थरचनोत्तम ॥ २३ ॥
 समुद्रनगरीशैलसुधाकरदिवाकर- ।
 (पड)तुंजलकेलीना वर्णनाभिरलकृत ॥ २४ ॥
 ५ सभोगविप्रलम्भाभ्या मधुपानै कुमारकै (? रतोत्सवै) ।
 विवाहैर्मन्त्रदूताभ्या प्रयत्नेन विभूषित ॥ २५ ॥
 सग्रामनायकैश्चर्यवर्णनाभिर्विभूषित ।
 मनोज्ञभावसदमं कवीश्वरनिरूपित ॥ २६ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षाख्यसत्फलाना प्रकाशक ।
 महानु ॥ २७ ॥
 ६ विधुप्रबन्धमज्ञोऽयं वृधै काव्य प्रकीर्तितम् ।
 रसभावज्ञलोकाना प्रमोदाय प्रकल्पते ॥ २८ ॥

१ श्रीकामोकाय, २ स राजा का गोष्ठीषु । ३ ते त्रिभेदाश्च,
 ४ किदृग्दोषो गु णा किदृग्वृच्छति, ५. Could the line be :
 सभोग विप्रलम्भाभ्या कुमारोदयवर्णनै ? ६ विधुप्रबन्धो य ।

तत् काव्य त्रिविध प्रोक्त पद्य गद्य च मिश्रितम् ।
 उक्तादिच्छन्दसा वद्ध पद्यकाव्य निरूपितम् ॥ २९ ॥
 गद्यकाव्य तु वाक्याना मूलालकृतमीरितम् (समुच्चय इतीरितम्) ।
 गद्यपद्योभय प्रोक्त मिश्रकाव्य बुधोत्तमं ॥ ३० ॥
 उत्तम मध्यम प्रोक्त जघन्य त्रिविध पुन ।
 प्रत्येकमिति तत् काव्य नवधा सप्रवर्तते ॥ ३१ ॥
 उत्तम ध्वनिभिर्व्यक्तमव्यक्त मध्यम मतम् ।
 ध्वन्यर्थगून्य काव्य तु जघन्य परिकीर्तितम् ॥ ३२ ॥
 आगीरलकृत वस्तुनिर्देशपरिभूषितम् ।
 नमस्कृतिममेत वा तत् काव्यमुखमुच्यते ॥ ३३ ॥
 एतत्काव्यमुखे वर्णगणशुद्धि प्रकीर्त्यते ।
 तया कवेर्नायकस्य जाघटीति महाशुभम् ॥ ३४ ॥
 तदभावेऽनिष्टफल कविनायकयोर्भवेत् ।
 तस्माद्वर्णगणाना तु शुद्धिरुक्ता बुधैर्यथा ॥ ३५ ॥
 अकारादिक्षकारान्ता वर्णास्तेषु शुभावहा ।
 केचित् केचिदनिष्टारस्य वितरन्ति फल नृणाम् ॥ ३६ ॥
 ददात्यवर्णं सप्रीतिमिवर्णो मुदमुद्वहेत् ।
 कुर्यादुवर्णो द्रविण तत स्वरचतुष्टयम् ॥ ३७ ॥
 अपरयातिफल दद्यादेव मुक्त्वफलावहा ।
 इन्द्रविन्दुविमर्गान्तु पदादी मभवन्ति नो ॥ ३८ ॥
 कखगघाच्च लक्ष्मी ते वितरन्ति फलोत्तमाम् ।
 दत्ते चकारोऽपर्यायानि छकार प्रीतिमोग्रद ॥ ३९ ॥
 मित्रलाभ जकारोऽप्य^२ विद्यत्ते भीभृतिद्वयम् ।
 झ करोति टटौ खेददु खे द्वे कुम्भ क्रमात् ॥ ४० ॥

१ °द्यादेव, २ विदत्तेऽभिमृत् ।

शोभाकरो डकारोऽयमशोभाफलदस्तु ढ ।

णकारो भ्रमण दत्ते तकार सुखदायक ॥ ४१ ॥

१थो युद्धदो दधौ सौख्यफलौ नस्तु प्रतापद ।

पो भय फस्तु सतोष (? फस्त्वसतोष) वो मृत्यु
क्लेशन तु भ ॥ ४२ ॥

दाह क्रमान्मकारो विघत्ते श्रीकरस्तु य ।

दाहकृद्रेफवर्णस्तु लँवौ व्यसनदायकौ ॥ ४३ ॥

शस्तनोति सुख पस्तु^१खेद सस्तु सुख क्रमात् ।

दाहदो हस्तु कवर्णो ददाति व्यसन फलम् ॥ ४४ ॥

क्षस्तु सर्वसमृद्धीडधफलदानक्रियान्वित ।

सम (? सर्व) वर्णफल प्रोक्तमेव प्रत्येकत क्रमात् ॥ ४५ ॥

मुखे काव्यस्य वर्णानां सयोगस्त्यज्यता बुधै ।

शुद्धवर्णोऽन्यवर्णेन^२युक्तो दु फलदो भवेत् ॥ ४६ ॥

विषतामेति कर्पूर तैलयुक्त यथा भुवि ।

क्षकारस्तु प्रयोक्तव्य^३ काव्यादौ सत्फलावह ॥ ४७ ॥

वर्णानां शुद्धिरित्युक्ता गणशुद्धिं प्रकीर्त्यते ।

दीर्घोऽनुस्वारयुक्तो वा विभर्गान्ति स्वरस्तथा ॥ ४८ ॥

द्वित्वाक्षरसमेतो वा परतो गुरुच्यते ।

इतरो लघुरुक्तोऽयं स्वर छन्दोविशारदै ॥ ४९ ॥

स्वरो लघुरपि प्रोक्तो विकल्पेन गुरुर्बुधै ।

पादान्ते यदि वर्तेत पद्यानां द्विविधात्मनाम् ॥ ५० ॥

गुरुणा लघुना ताभ्यां व्याप्ता वा गदिता गणा ।

अष्ट वा पञ्च वा तेषां प्रत्येक लक्षणं यथा ॥ ५१ ॥

१ छोयुद्धदो ददौ, २ अतो व्यसनदायका, ३ शस्तु हति, ४ भेद,
५ युक्तो दु फलादो, ६ काम्यदो ।

काव्यगतशब्दार्थनिश्चयो नाम

द्वितीय परिच्छेद

प्रतिभाशक्तिसपन्नो व्युत्पत्त्यभ्यासभूषित ।
 अष्टादशस्थलार्थानां वर्णनानिपुण कवि ॥१॥
 अथवा शक्तिर्नैपुण्यकविगिक्षात्रयान्वित ।
 रमभावपरिज्ञानगुणाढ्य कविरुच्यते ॥२॥
 त्यज्यते गृह्यते शब्दोऽर्थो वा तावत्पुन पुन ।
 येन यावद्गुचि स्वस्य रौचिक स कविर्भवेत् ॥३॥
 शब्दडम्बरमात्रार्थी वाचिक कविरुच्यते ।
 अर्थवैचित्र्यमात्रार्थी सोऽयमर्थ कविर्भवेत् ॥४॥
 शब्दार्थद्वयचित्रार्थी गिल्पिक कविरुच्यते ।
 शब्दार्थमूढुताकारी मूर्धवानुगनादभाक् ॥५॥
 वाच्यवाचकमवन्धिगुणदोषविदा वर ।
 महाकवीनां मार्गज्ञो नानाशास्त्रार्थकोविद ॥६॥
 विवेकीति कवि प्रोक्तो दिव्यालकारयोजने ।
 तत्परो भूषणार्थीति नाम्ना कविरुदाहृत ॥७॥
 इति मप्नविधा प्रोक्ता कवयः कविपुङ्गव ।
 कविप्रयुक्तवाक्यानां चतुर्धर्यं प्रवर्तते ॥८॥
 मुष्ट्योऽर्थो लक्ष्यनामापि गौणाख्यो व्यङ्ग्यचनामक ।
 महाकवीन्द्रं मत्काव्ये प्रयुक्तोऽर्थञ्चतुर्विव ॥९॥

१ येन यावद्गुचि स्वस्य स कवी रौचिको भवेत् । २ मूर्धवानुगना-
 दभाक् ।

साक्षात् सकेतविषयो मुख्योऽर्थः प्रणिगद्यते ।
 जाति क्रिया गुणो द्रव्यमिति सोऽपि चतुर्विधः ॥१०॥
 अश्व-गो-गज-वृक्षादि-शब्दा जातिप्रकाशका ।
 क्रियाभिधायिका याति गच्छतीत्यादयो मताः ॥११॥
 शुक्लकृष्णहरिद्रक्तेकिमीरादिगुणो भवेत् ।
 दण्डिकुण्डलिचैत्रादि-द्रव्यमित्यभिधीयते ॥१२॥
 मुख्यार्थे बाधिते मुख्यसवन्ध्यर्थोऽपि लक्ष्यते ।
 "अन्यार्थत्वेन यः सोऽयं लक्षणेत्यभिधीयते ॥१३॥
 लक्ष्यवाचकशब्दस्य लक्षणाशक्तयस्त्रिधा ।
 जहत्यजहती स्वार्थं जहत्यजहतीति च ॥१४॥
 यत्र स्वार्थं परित्यज्य शब्दोऽन्यत्र प्रवर्तते ।
 तत्सवन्ध्ययुते प्रोक्ता सा जहल्लक्षणा बुधैः ॥१५॥
 "कौमुदं वर्धयत्यत्र राजा नीतिविदा वरः ।
 घोषो वसति गङ्गायामित्युदाहरणं मतम् ॥१६॥
 अपरित्यज्य मुख्यार्थं शब्दोऽन्यत्र प्रवर्तते ।
 तत्सवन्ध्ययुते यत्र सा जहल्लक्षणेतरा ॥१७॥
 प्रविशन्ति महादुर्गं कुन्ताश्चापानि शक्तयः ।
 खेटखड्गाश्च रक्षार्थमित्युदाहरणं स्मृतम् ॥१८॥
 शब्दो जहाति मुख्यार्थं न जहात्यपि यत्र सा ।
 जहत्यजहती प्रोक्ता लक्षणा कविकुञ्जरैः ॥१९॥
 व्रजन्ति शिविका मार्गं व्रजन्ति च्छत्रिणोऽपि च ।
 व्रजन्त्यान्दोलिका प्रोक्तमित्युदाहरणं बुधैः ॥२०॥
 "शिविका-दोलिका-च्छत्रगणैः स्वार्थप्रकाशकैः ।
 अन्येषां शिविकान्दोलच्छत्रित्वमिह लक्ष्यते ॥२१॥

१ किमाह०, २ मुख्यार्थत्वेन, ३ कौमुद, ४ आपानि ५ शिविका,
 दोलिका छत्रौ ।

काव्यगतशब्दार्थनिश्चयो नाम

द्वितीय परिच्छेद

प्रतिभाशक्तिसपन्नो व्युत्पत्त्यभ्यासभूषित ।
 अष्टादशस्थलार्थानां वर्णनानिपुण कवि ॥१॥
 अथवा शक्तिर्नैपुण्यकविशिक्षात्रयान्वित ।
 रसभावपरिज्ञानगुणाढ्य कविरुच्यते ॥२॥
 न्यज्यते गृह्यते शब्दोऽर्थो वा तावत्पुन पुन ।
 येन यावद्बुद्धि स्वस्य रौचिक स कविर्भवेत् ॥३॥
 शब्दडम्बरमात्रार्थी वाचिक कविरुच्यते ।
 अर्थवैचित्र्यमात्रार्थी सौज्यमार्थ कविर्भवेत् ॥४॥
 शब्दार्थद्वयचित्रार्थी गिल्पिक कविरुच्यते ।
 शब्दार्थमृदुताकारी मूर्दवानुगनादभाक् ॥५॥
 वाच्यवाचकमवन्धिगुणदोषविदा वर ।
 महाकवीनां मार्गजो नानाशास्त्रार्थकोविद ॥६॥
 विवेकीति कवि प्रोक्तो दिव्यालकारयोजने ।
 तत्परो भूषणार्थोति नाम्ना कविरुदाहृत ॥७॥
 इति मन्त्रविधा प्रोक्ता कवय कविपुङ्गवै ।
 कविप्रयुक्तवाक्यानां चतुर्वार्यं प्रवर्तते ॥८॥
 मुख्योऽर्थो लक्ष्यनामापि गौणास्यो व्यङ्ग्यनामक ।
 महाकवीन्द्रं सत्काव्ये प्रयुक्तोऽर्थश्चतुर्विव ॥९॥

१ येन यावद्बुद्धि स्वस्य न कवी रौचिको भवेत् । २ मूर्दवानुगना-
 दभाक् ।

साक्षात् सकेतविषयो मुख्योऽर्थं प्रणिगद्यते ।
 जाति क्रिया गुणो द्रव्यमिति सोऽपि चतुर्विव ॥१०॥
 अश्व-गो-गज-वृक्षादि-शब्दा जातिप्रकाशका ।
 क्रियाभिधायिका याति गच्छतीत्यादयो मता ॥११॥
 शुक्लकृष्णहरिद्रक्तेकिर्मीरादिगुणो भवेत् ।
 दण्डिकुण्डलिचैत्रादि-द्रव्यमित्यभिधीयते ॥१२॥
 मुख्यार्थे बाधिते मुख्यसवन्ध्वर्थोऽपि लक्ष्यते ।
 "अन्यार्थत्वेन य सोऽय लक्षणेत्यभिधीयते ॥१३॥
 लक्ष्यवाचकशब्दस्य लक्षणाशक्तयस्त्रिधा ।
 जहत्यजहती स्वार्थं जहत्यजहतीति च ॥१४॥
 यत्र स्वार्थं परित्यज्य शब्दोऽन्यत्र प्रवर्तते ।
 तत्सवन्धयुते प्रोक्ता सा जहल्लक्षणा वुधै ॥१५॥
 "कौमुद वर्धयत्यत्र राजा नीतिविदा वर ।
 घोषो वसति गङ्गायामित्युदाहरण मतम् ॥१६॥
 अपरित्यज्य मुख्यार्थं शब्दोऽन्यत्र प्रवर्तते ।
 तत्सवन्धयुते यत्र सा जहल्लक्षणेतरा ॥१७॥
 प्रविशन्ति महादुर्गं "कुन्ताश्चापानि शक्तय ।
 खेटखड्गाश्च रक्षार्थमित्युदाहरण स्मृतम् ॥१८॥
 शब्दो जहाति मुख्यार्थं न जहात्यपि यत्र सा ।
 जहत्यजहती प्रोक्ता लक्षणा कविकुञ्जरै ॥१९॥
 व्रजन्ति गिविका मार्गे व्रजन्ति च्छत्रिणोऽपि च ।
 व्रजन्त्यान्दोलिका प्रोक्तमित्युदाहरण वुधै ॥२०॥
 "शिविका,दोलिका-च्छत्रगन्दै स्वार्थप्रकाशकै ।
 अन्येषा गिविकान्दोलच्छत्रित्वमिह लक्ष्यते ॥२१॥

१ किमारे०, २ मुख्यार्थत्वेन, ३ कौमुद, ४ आपानि ५ शिविका, दोलिका छत्रिणै ।

मुख्यवाधे निमित्ते च फले चारोप्यते वृधै ।
 योऽर्थोऽभेदेन भेदेन स गौणो विदुषा मत ॥२२॥
 सिंहो नृपतिरित्यत्र गौणोऽभेदेन समत ।
 राजा सिंह इव प्रोक्तो भेदो गौणो बुधोत्तमै ॥२३॥
 मुख्यार्थाल्लक्ष्यतो गौणाद्भिन्नो योऽर्थं प्रतीयते ।
 स व्यङ्ग्यो ध्वनिरित्युक्त कलाशास्त्रविगारदं ॥२४॥
 कौमुद वर्धयत्यत्र राजेत्युक्ते प्रतीयते ।
 प्रजोपकारिता राज्ञ सा व्यङ्ग्य इति बुध्यताम् ॥२५॥
 अभिधा लक्षणा गौणी व्यञ्जना च चतुर्विधा ।
 शब्दानां शक्तिरित्युक्ता पुरातनकवीश्वरं ॥२६॥
 अभिधाशक्तिमाश्रित्य नानार्थान् व्यञ्जयन्ति ये ।
 शब्दास्ते नियतार्थेषु नियम्यन्ति नियामकै ॥२७॥
 नियमाकरणे काव्येऽनिष्टार्थानां प्रतीतित ।
 असदर्थप्रसगाख्यदोषदुष्टा कृतिर्भवेत् ॥२८॥
 ते के नियामका ब्रूध्वमिति प्रश्ने नियामका ।
 सयोगादय इत्युक्ता गुणशालिकवीश्वरं ॥२९॥
 सयोगविप्रयोगौ विरोधितासाहचर्यकालाश्च ।
 अर्थं प्रकरण लिङ्ग शब्दान्तरसनिधिञ्च सामर्थ्यम् ॥३०॥
 औचित्यव्यक्तिदेशाञ्च गदितास्तु स्वरादय ।
 कविप्रयुक्तशब्दानामर्थभेदप्रकाशका ॥३१॥
 सचक्रो हरिरित्यत्र चक्रयोगात् प्रतीयते ।
 अचक्रो हरिरित्यत्र तद्वियोगाच्च माधव ॥ ३२॥
 राजा कमलविरोधीत्युक्ते चन्द्रो विरोधतो ज्ञात ।
 अर्कं कुमुदविरोधीत्युक्ते तत एव कारणाद् भानु ॥३३॥
 जिष्णुभीमाविति प्रोक्ते साहचर्यात् परस्परम् ।
 पार्थपार्थाग्रजौ ज्ञातौ कवितानिपुणैर्वृधै ॥३४॥

भातीन्दीवरमित्युक्ते कालोऽर्थस्य प्रकाशक ।
 दिवसे यदि नीरेज रात्रौ चेदुत्पल स्मृतम् ॥३५॥
 सप्ताङ्गभासुरो राजेत्यर्थो नृपतिबोधक ।
 अर्जुन समरे पार्थज्ञान प्रकरणादभूत् ॥३६॥
 नर कपिध्वज इति लिङ्गात् पार्थोऽवगम्यते ।
 इन्द्र शचीश इत्यन्त्यशब्दाद्वासवनिश्चय ॥३७॥
 नीलकण्ठो नरीनर्ति शक्तिर्वर्पतुबोधिका ।
 'अत्रास्ते नृपतिज्ञातिमौचित्यात् सिंहविष्टरम् ॥३८॥
 अब्जोऽब्ज राजतीत्युक्ते चन्द्रोऽम्भोज प्रतीयते ।
 पुनपुसकलिङ्गाख्यव्यक्तिभ्या कविकुञ्जरै ॥ ३९ ॥
 गगने राजते राजा देशान्चन्द्रो विनिश्चित ।
 गानस्वरादिरर्थस्य गमकोऽपि न काव्ययुक् ॥ ४० ॥
 आदिशब्देन चेष्टादिगृह्यतेऽर्थप्रकाशक ।
 उदाहरणमेतस्य ज्ञातव्य बुद्धिशालिभि ॥ ४१ ॥
 एव शब्दगतार्थनिश्चययुतैर्धर्मत्ववीन्द्रे कृते
 काव्यव्योम्नि तिरस्कृतारिगुणतारालिप्रभे निर्मले ।
 भो भो वीरनृसिंहरायनृपते ते सत्प्रतापो रवि
 कुर्वन्वैरिनिकायकैरवगणम्लानि सदा वर्तताम् ॥ ४२ ॥
 १ इति परमजिनेन्द्रवदनचन्द्रविनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकोरविजय-
 कीर्तिमृतीन्द्रचरणान्नचञ्चरीकविजयवर्णविरचिते श्रीवीर-
 नरसिंहकामिराजवङ्गनरेन्द्रशरदिन्दुमनिभकीर्तिप्रकाशके
 शृङ्गारार्णवचन्द्रिकानाम्नि अलकारसग्रहे काव्यगत-
 शब्दार्थनिश्चयो नाम द्वितीय परिच्छेद ।
 काव्यगतशब्दार्थनिश्चयो नाम द्वितीय परिच्छेद ।

१ अत्रासे नृपतिज्ञातं, २ धीवान् ।

रसभावनिश्चयो नाम

तृतीय परिच्छेद

निरवद्यवर्णगणयुतमपि काव्य निमलार्थशब्दयुतम् ।
 निर्लवणगाकमिव तन्न रोचते नीरम सता मनमे ॥ १ ॥
 अतः कारणतोऽस्माभिरुच्यते रमलक्षणम् ।
 पूर्वशास्त्रानुसारेण भावभेदविशेषितम् ॥ २ ॥
 चित्तस्य वृत्तिभेदो यः परिणामापराध्यकः ।
 स्थिरत्वं प्राप्तवान् सोऽयं स्थायिभावो निगद्यते ॥ ३ ॥
 रतिहामगोककोपोत्साहभयाख्यस्तथा जुगुप्साख्यः ।
 विस्मयशमाभिघ्नः स स्थायिभावो हि नवभेदः ॥ ४ ॥
 विभावैरनुभावेऽपि सात्त्विकैर्व्यभिचारिभिः ।
 बुध्यमानैस्तु सुव्यक्तः स्थायिभावो रमो भवेत् ॥ ५ ॥
 एव लक्षणयुक्तोऽयं रमो नवविधः स्मृतः ।
 शृङ्गारो हाम्यनामा च करुणाख्योऽपि रौद्रकः ॥ ६ ॥
 वीरो भयानको यश्च वीभत्सोऽद्भुत इत्यपि ।
 शान्तनामा च ते सर्वे रमभेदा निरूपिताः ॥ ७ ॥
 भावैश्चतुर्भिः पूर्वोक्तैर्व्यज्यमाना गतिर्यदा ।
 तदा कवीन्द्रैः शृङ्गाररम इत्यभिधीयते ॥ ८ ॥
 एवमन्ये स्थायिभावा भावैर्व्यक्ता रमा स्मृताः ।
 स्वर्णं वह्नियुतं यानि रमभावा यथा भुवि ॥ ९ ॥
 काव्येषु ते विभावाद्याः श्रूयमाणा रम नृणाम् ।
 श्रोतृणां पोषयन्त्यत्र रमभावार्थवेदिनाम् ॥ १० ॥

दृश्यमाना नाटकेषु ते भावा जनयन्त्यलम् ।
 प्रेक्षकाणां रस सर्वं नाट्यशास्त्रार्थवेदिनाम् ॥ ११ ॥
 भुज्यमानाश्च भोक्तृणां ते रस पोषयन्त्यलम् ।
 भावयन्ति रस ये च ते भावा गदिता वृधै ॥ १२ ॥
 भावाश्चतुर्विधा प्रोक्ता कवितागुणशालिभिः ।
 विभावा अनुभावाश्च सात्त्विका व्यभिचारिणः ॥ १३ ॥
 भावयन्ति विशेषेण ये रस ते विभावका ।
 आलम्बोद्दीपनत्वेन ते विभावा द्विधा मता ॥ १४ ॥
 आलम्ब्य य रसोत्पत्तिं सोऽयमालम्बनो मतः ।
 उद्दीप्यते रसो येन स चोद्दीपनसन्नकः ॥ १५ ॥
 भावका रसमुत्पन्नं चित्तस्थं भावयन्ति यैः ।
 भावैस्ते गदितास्सद्भिर्नुभावाश्शरीरजा ॥ १६ ॥
 रसिकानां मनोवृत्तिं सत्त्वमित्यभिधीयते ।
 सत्त्वसजनिता भावा सात्त्विका परिकीर्तिता ॥ १७ ॥
 स्वेदकम्पनरोमाञ्चलयस्तम्भविवर्णता ।
 विकारस्वरता चाश्रु प्रणीत सात्त्विकाष्टकम् ॥ १८ ॥
 स्थायिभावार्णवे भावा सचरन्त्यूर्मिसन्निभा ।
 ये तेष्वनियता भावा व्यभिचार्यभिधानका ॥ १९ ॥
 सशङ्को ग्लानिनिर्वेदौ जाड्यहर्षौ धृतिश्रमौ ।
 दैन्यौ ग्यत्रासचिन्तेष्वर्पिर्गर्वमदा स्मृतिः ॥ २० ॥
 मरणं सुप्तिनिद्रावबोधव्रीडाविषादकाः ।
 व्याध्यपस्मारचापल्यमतिमोहौ त्सुक्यास्तथा ॥ २१ ॥
 अवहित्थालस्यवेगौ तर्कोन्मादौ कवीश्वरैः ।
 एते सचारिभावा हि त्रयस्त्रिंशत्प्रकीर्तिता ॥ २२ ॥

दृश्यत्वाद् रसभावाना नटे काल्पनिको रस ।
 सामाजिके तात्त्विकस्तु रसो निजरसस्मृते ॥२३॥
 भुवने रसिका लोका रसान् स्वाभाविकानलम् ।
 भुञ्जते निजकर्मानुसारेण बहुधा सदा ॥२४॥
 रसानामिति सर्वेषा सामग्री गदिता मया ।
 शृङ्गाररससामग्री विशेषेण निरूप्यते ॥२५॥
 आलम्बनविभावोऽत्र शृङ्गाराख्यरसे स्मृत ।
 कान्ताया कामुको लोके कामुकस्य तु कामिनो ॥२६॥
 वसन्तोद्यानकासारगुक्ध्वनिपिकस्वरा ।
 शिखिताण्डवजीमूतध्वनिहसविकूजनम् ॥२७॥
 चक्रवाकरतिक्रीडाचञ्चरीकालिगुञ्जनम् ।
 मलयानिलसचारश्चन्द्रतापविलासनम् ॥२८॥
 इन्द्रगोपस्य पतन चन्दनादिविलेपनम् ।
 उद्दीपनविभावोऽत्र शृङ्गारे ज्ञायता बुध् ॥२९॥
 अनुभावास्तु शृङ्गारे कामुकस्याङ्गसभवा ।
 कामुकीकायजाता वा विकारा परिकीर्तिता ॥३०॥
 'अपाङ्गलोकन प्रीतिकरसूक्तिविलासनम् ।
 भ्रूलताक्षेपण कर्णपूरोत्पलविवाहनम् ॥३१॥
 रशनावन्धन वामचरणाघातन स्मितम् ।
 नीवीविसू सन नाभिजघनोदविमर्शनम् ॥३२॥
 आलिङ्गन कुचद्वन्द्वविमर्दनरतिक्रिणे ।
 एतेऽनुभावा कथ्यन्ते शृङ्गारे कविकुञ्जरै ॥३३॥
 कान्ताकामुकयोरत्र दर्शने स्पर्शनिष्ठया ।
 सात्त्विका स्वेदरोमाञ्चवैवर्ण्यस्तम्भनादय ॥३४॥

योज्या सचारिभावाश्च शृङ्गारेऽत्र विशारद ।
 ग्लानिनिर्वेदनिद्रावबोधशङ्कामदादय ॥३५॥
 सामग्रीमवलम्ब्येमा जात शृङ्गारनामक ।
 सभोगो विप्रलम्भश्च द्विविधो रस उच्यते ॥३६॥
 कान्ताकामुकयो सूक्तिविलासस्पर्शनादिभि ।
 मिथ सबन्धरूपोऽत्र सभोग कथ्यते बुधै ॥ ३७ ॥

अस्योदाहरणम्—

जातीकन्दुकताडन सरसहु कारस्वरोल्लासन
 काञ्चीभूषणबन्धन कृतककोपाविद्धकेशग्रह ।
 भ्रूविक्षेपणवर्जन कपटरम्याक्रोशन शासन
 श्रीरायक्षितिपस्य मोहनकर कान्ताकृत चेष्टितम् ॥ ३८ ॥
 प्रच्छन्नो वा प्रकाशो वा सभोगो द्विविधो मत ।
 प्रकाशो गणिकास्त्रीणामन्यस्त्रीणा परो भवेत् ॥ ३९ ॥
 पूर्वानुरागो मानात्मा प्रवास करुणाभिध ।
 चतुर्धा विप्रलम्भ स्याद् वक्ष्यते तन्निदर्शनम् ॥ ४० ॥
 सभोगविप्रलम्भौ तौ कान्ताकामुकयोरिह ।
 सयुक्तायुक्तयोर्वाच्यौ यथासख्य बुधोत्तमै ॥ ४१ ॥
 कान्ताया कामुकस्यापि रत्युत्कर्षेण भाविता ।
 अवस्था दश वर्तन्ते तासामुद्देशलक्षणे ॥ ४२ ॥
 नयनप्रीति सक्ति मनस सकल्पजागरौ तनुता ।
 विषयद्वेषो लज्जाविनाशन मोहमूर्च्छने मरणम् ॥ ४३ ॥
 रमणी रमणो यत्र रमणी रमण भृशम् ।
 द्रष्टुमिच्छति सा प्रोक्ता चक्षु प्रीतिर्दशा बुधै ॥ ४४ ॥
 कादम्बनाथ रमणी रतिनाथवश्या
 सौधाग्रवर्तिमणिनिर्मितविष्टरस्था ।

वाह्यालिभूमिगतजातितुरङ्गमाग्रा-

रूढ भवन्तमतिचारु विलोकते स्म ॥ ४५ ॥

रमण्या रमणस्यापि यत्र चिन्ता पुन पुन ।

प्रतिकृत्यादिना तेन सा मन सक्तिरुच्यते ॥ ४६ ॥

कादम्बक्षितिनाथ कामवशगाराम गता कामिनी

दृष्ट्वा पल्लवमञ्जरी मरमिज नीलोत्पल मल्लिकाम् ।

भृङ्गी कोमलचारुकीरवचन सत्कोकिलाना स्वर

त्वा पुष्पास्त्रसम मुहुर्मुहुरल सचिन्त्य लीनाभवन् ॥ ४७ ॥

मनोरथयुतस्वान्ते कान्ताया कामुकस्य वा ।

प्राप्तिसकल्पन यत्र स सकल्पो मत मताम् ॥ ४८ ॥

कादम्बनाथमदन निजचित्तगेहे

कृत्वा मनोजधरणीञ्चरराज्यलक्ष्मी ।

आलिङ्गन मधुरचुम्बनमङ्घ्रिघात

मकल्प्य भावरतिमेति वियुक्तकान्ता ॥ ४९ ॥

यत्र कान्तम्य कान्ताया अलाभे तस्य चिन्तनम् ।

तस्या वा चिन्तन नित्य म जागर इति स्मृत ॥ ५० ॥

कादम्बक्षितिनायकस्य त्रिरहे तच्चिन्तया नायिका

मयुक्ता दरनिद्रयापि रहिना चन्द्रातपे पीडिता ।

कीरोक्त्या कलकण्ठमोहनरवेर्भृङ्गीकदम्बम्बनै-

रुद्यानं शिखिना विलामघटनैर्जगति मोमुह्यते ॥ ५१ ॥

पत्युर्वा नायिकाया वा प्राप्त्यभावात्कृशीकृता ।

यत्र ज्वरेण कामस्य तनु स्यात्तनुना मता ॥ ५२ ॥

आयल्लके नृपतिकुञ्जररायवङ्ग

कामज्वरेण कृशता मृगलोचनागात् ।

चान्द्री कलेव रमणी तव सा विभाति

नीरेजनालगततन्तुरिवाथवालम् ॥ ५३ ॥

यत्र न क्षमते स्त्री वा पतिर्वा कामवर्धनम् ।

भाव न रोचते ताभ्या विषयद्वेषक स हि ॥ ५४ ॥

कामाग्निप्रशमार्थमालिनिकरैरानीयमान सती

चूताशोकलसत्प्रवालनिचय दृष्ट्वा भय गच्छति ।

बुद्ध्या मन्मथबाणजालमिति सा चान्द्री मरीचि मनो-

भ्रान्त्याकायजमल्लिकाशर इति श्रीरायपुष्पायुध ॥ ५५ ॥

अदृष्ट्वा गौरव यत्र मान त्यजति नारिका ।

नायको वा त्रपानाश कथितो रसिकै स च ॥ ५६ ॥

मन्दानिलेन मकरन्दरसेन मत्त-

भृङ्गीस्वरेण गुककोकिलनि स्वनेन ।

चन्द्रातपेन शिखिताण्डवडम्बरेण

त्वा यातुमिच्छति सती विमदा नृपेन्द्र ॥ ५७ ॥

यत्र पत्यु स्त्रिया वा वा चित्तोन्मादो भ्रमादसौ ।

मोह इत्युच्यते सद्भि कलाशस्त्रविशारदै ॥ ५८ ॥

चन्द्रातप पिवति चुम्बति पल्लवार्ण

चन्द्रोदये निजपदेन निजाकृति सा ।

सताडयत्युरुगुण सहकारभूज

श्लिष्यत्यहो तव सती भ्रमतो नरेन्द्र ॥ ५९ ॥

यत्र कामस्य सतापात् कामिनी रमणोऽथवा ।

न जानाति कमप्यर्थ सा मूर्च्छा गदिता बुधै ॥ ६० ॥

पुष्पास्त्रबाणपतन क्षमते न सोढु

या सा सती तव वियोगवशात् प्रयान्ती ।

मूर्च्छा पटे लिखितमन्मथकामिनीव

भात्यद्य ता मदनराज नृपेन्द्र रक्ष ॥ ६१ ॥

म्रियते यत्र रमणी रमणो वाप्यलाभत ।

द्वयोरन्यतरस्यात्र मरण तत् प्रकीर्तितम् ॥ ६२ ॥

कादम्बनाथ तव पुण्यफल किमत्र

तस्या पुरातनसुकर्मफल किमत्र ।

कामस्य वाणनिवहो दशमीमवस्था

ता नायिका नयति नो खलु रक्ष रक्ष ॥ ६३ ॥

जातभावचतुष्केण नीयते व्यक्तरूपताम् ।

हासाख्यस्थायिभावो यो हास्यनामा रसो मत ॥ ६४ ॥

आलम्बनविभावोऽत्र रसे हास्ये मतो बुधै ।

विदूषकजनो निन्द्यपदार्थनिवहोऽथवा ॥ ६५ ॥

विदूषकस्य भाषा वा तदाकारस्य विक्रिया ।

उद्दीपनविभावोऽत्र निन्द्यदोषगणोऽथवा ॥ ६६ ॥

चक्षुर्विकाशो देहस्य चलनादी रसाच्च ये ।

रमभोक्तृनरे प्रोक्ता अनुभावा विगारदे ॥ ६७ ॥

विस्वरत्नाश्रुवैवर्ण्यस्वेदादि मात्स्विको मत ।

औत्सुक्यगर्हचापल्यश्रमा मचारिणो मता ॥ ६८ ॥

उत्तमो मध्यमो लोके जघन्यस्त्रिविधो मत ।

हास्यनामरमस्तत्र स्मित हमितमुत्तमे ॥ ६९ ॥

ततो विहमित मध्ये तथोपहसित मतम् ।

अन्त्येऽवहमित चात्र रसेऽतिहसित मतम् ॥ ७० ॥

विकसितगण्ड त्वीपल्लव्यदन्त मृदुन्वनम् ।

गिर कम्प माश्रुकम्प विक्षिप्तागोपदेहकम् ॥ ७१ ॥

एतेषा लक्षण प्रोक्त यथामरयमिन परम् ।

उदाहरणमेतस्य रमस्य प्रोच्यते मया ॥ ७२ ॥

श्रीरायक्षितिनायकस्य समरे ता वैजयन्ती परे

दृष्ट्वा भीतिवशात् पतन्ति कतिचिद्भावन्ति मूर्च्छन्ति च ।
ता दृष्ट्वा स्मर्यते हसन्ति विहसन्त्यन्ये परे चेतरे

केचिच्चोपहसन्ति चावहसन कुर्वन्ति हास परम् ॥ ७३ ॥

शोकाख्यस्थायिभावो यो व्यक्तो भावचतुष्कत ।

करुणाख्यरस सोऽत्र प्रोच्यते कविपुगवै ॥ ७४ ॥

इष्टानिष्टविनाशाप्तिजातत्वात् करुणो द्विधा ।

नष्ट वानिष्टयुक्त वा वस्त्वालम्बनमुच्यते ॥ ७५ ॥

स्वजनाक्रन्दन बन्धुदर्शनादि निरूप्यते ।

उद्दीपनोऽनुभावस्तु निश्वासरुदितादिक ॥ ७६ ॥

विस्वरत्वाश्रुपातादि सात्त्विको व्यभिचारिण ।

विपादबाध्यदीनत्वमृतिचिन्तादयः स्मृता ॥ ७७ ॥

कादम्बक्षितिपेन भीकरमहासग्रामभूमौ हत

श्रुत्वा वैरिगण तदीयवनिता शोकाब्धिपार गता ।

हारालम्बिमनोज्ञमौक्तिकगण नीरेजरागव्रज

रायक्षमापतिकीर्तिविक्रमसम मुञ्चन्ति दिङ्मण्डले ॥ ७८ ॥

रायक्षमापतिना भयकरमहायुद्धे विपक्षव्रज

जित्वानीय सशृङ्खल जडमिम कारागृहे बन्धितम् ।

श्रुत्वा तद्वनिता परा शुचमिता केशावलि श्यामला

श्रीरायस्य कृपाणवल्लिसदृशी मुञ्चन्ति मूर्च्छन्ति च ॥ ७९ ॥

क्रोधाख्यस्थायिभावोऽयं व्यक्तो भावचतुष्टयात् ।

रौद्र सोऽपि रसो द्वेवा मात्सर्यद्वेषजन्मत ॥ ८० ॥

आलम्बनविभावोऽस्य मात्सर्यद्वेषगोचर ।

उद्दीपनस्तु तद्भाषा तच्चेष्टादिक उच्यते ॥ ८१ ॥

अनुभावस्तु विक्षेपो भ्रुवा लोचनरक्तता ।

ऊरुहस्तोष्ठचलनप्रमुख परिकीर्तित ॥ ८२ ॥

सात्त्विक स्वेदरोमाञ्चविस्वरत्वादिको मत ।

मचारी द्वेपगर्वोभवादि प्रणिगद्यते ॥ ८३ ॥

श्रीरायक्षमापणाक्ति पटुतरममरे भृरिदोर्दण्डचार्वी

ज्ञात्वा वेरिक्षितोशा अपि निजहृदयोपात्तमात्मर्यदोपा ।

अस्माक साम्यभाजो नहि नहि भुवने कर्णपार्थादयो वा

मूले तिष्ठन्तु के वा ममरदुरसहा गर्वमेन वदन्ति ॥ ८४ ॥

घोरश्रीयुद्धरङ्ग समरदुरसह वैरिभूपालवर्ग

दृष्ट्वा कादम्बनाथो दिशि दिशि विकिरन् कोपवह्निस्फुटिङ्गम् ।

कल्पान्तत्राद्वदेव प्रकटितमहिमा शत्रुभूमीश्वराणा

महार साधु कृत्वा विलसति भुवने युद्धरङ्गत्रिणेत्र ॥ ८५ ॥

उत्साहस्थायिभावोऽत्र व्यक्तो वीररमो मत ।

भार्वच्चतुर्भि स रम त्रिविध पुनरुच्यते ॥ ८६ ॥

दानवीरदयावीरयुद्धवीरप्रकारभाक् ।

सत्पात्र दीनपुनपो वैरिलोको यथाक्रमम् ॥ ८७ ॥

आलम्बनविभावस्तूहीपन क्रमनो मत ।

दानस्तवनदीनोदितयुद्धभेरिस्वरादिक ॥ ८८ ॥

अनुभाव क्रमाच्चित्तप्रमत्ति गहनमग्रह ।

सात्त्विको रोमहर्षादि मचारी प्रोच्यतेऽधुना ॥ ८९ ॥

गर्वहर्षमहाक्रोधदुत्यादिर्वटुभेदभाक् ।

बुध्यता कविताप्राटिगुगभाग्भि कवीश्वरे ॥ ९० ॥

यद्दानाद्वनदा भवन्ति कतिचिन् केचिच्च कर्णा परे

जायन्ते मुग्धनायकास्त्रिभुवन व्याप्नोति कीर्ति पग ।

कल्पानोकहकर्णरामनृपतीन् हित्वा यशस्कामिनी

य भूप ध्रुवने न नयनृपति श्रीदानवीरो भुवि ॥ ९१ ॥

दीनानाथजनान् विलोक्य हृदये दुःखाग्निदग्धान् बहून्
 कारुण्यामृतभासुर परिलसद्दानेन पीनेन वै ।
 रक्ष रक्षमतीव याति न हि यस्तृप्तिं परा चेतसि
 श्रीरायक्षितिनायक स भुवने कारुण्यवीरो भवेत् ॥ ९२ ॥
 य दृष्ट्वा प्रलयान्तभैरवमिमं दोर्दण्डचण्ड नृप
 वैरिश्चमापगणा भयज्वरमिता धावन्ति मूर्च्छन्ति च ।
 नीर यान्ति तरु श्रयन्ति तृणक चुम्बन्ति वल्मीकक
 चारोहन्ति स रायवङ्गनृपति सग्रामवीरो भुवि ॥ ९३ ॥
 भयाख्यस्थायिभावोऽत्र व्यक्तो भावचतुष्टयात् ।
 भयानकरसस्तस्यालम्बभाव प्ररूपित ॥ ९४ ॥
 निर्घातिव्याघ्रसर्पारिभल्लूकेभहरित्रज ।
 उद्दीपनो घनस्तस्य गर्जनादि प्रकीर्तित ॥ ९५ ॥
 अनुभावोऽत्र वैवर्ण्यस्वेदकम्पादिको मत ।
 स एव सात्त्विको भाव सचारी तु प्रकीर्त्यते ॥ ९६ ॥
 सभ्रमत्रासमोहोरुदीनभावादिभेदभाक् ।
 एते चतुर्विधा भावा योज्या काव्यविशारदै ॥ ९७ ॥
 युद्धे रायनरेन्द्रहस्तकलित खड्गोरुकालोरग
 दृष्ट्वा भीतिवशाद्विपक्षधरणीनाथा प्रकम्प गता ।
 धावन्तो गिरिगङ्गास्थितमहाघोरान्धकार श्रिता-
 स्तास्तत्रापि भय नयन्ति वनिता दिव्याङ्गसत्कान्तय ॥ ९८ ॥
 जुगुप्सास्थायिभावोऽयं व्यक्तो वीभत्सनामक ।
 रसो जुगुप्स्यवैराग्यहेतुजन्मा द्विधा मत ॥ ९९ ॥
 आलम्बनविभावोऽत्र जुगुप्स्योऽर्थो मनःप्रिय ।
 उद्दीपनस्तु दुर्गन्वदुष्टदोषादिको मत ॥ १०० ॥

अनुभावोऽस्य वक्त्रस्य नासिकायाञ्च कूणनम् ।

वेगप्रभृतिक चोक्त पुलकादिस्तु सात्त्विक ॥ १०१ ॥

निर्वेगोद्वेगकोपादि सचारी परिकीर्त्यते ।

इति भावचतुष्क तु योज्य सत्कविकुञ्जरै ॥ १०२ ॥

श्रीरायक्षितिपेन घोरसमरे जित्वा विनि कासित्वा

देशाद् वैरिनुपा निजेष्टरमणीयुक्ताश्चरन्तोऽनिशम् ।

सर्वाङ्गव्रणपूयजर्जरितकाष्ठाङ्गा जुगुप्स्या जना-

वर्तन्तेऽ गतिका दरिद्रमनुजा भिक्षाटने तत्परा ॥ १०३ ॥

श्रीरायवगभूपतिर्निजितगात्रवगणस्य कष्ट वै ।

दृष्टवते लोकेऽसौ जनाय किं रोचते सपत् ॥ १०४ ॥

विस्मयस्थायिभावस्तु भावैर्व्यक्तोऽद्भुतो मत ।

जनचेतञ्चमत्कारि वस्त्वालम्बनमुच्यते ॥ १०५ ॥

अहोवचनमित्यादिर्भावस्तुद्दीपनो मत ।

अनुभावस्तु दृष्ट्यास्यकपोलस्फुरणादिक ॥ १०६ ॥

रोमाञ्चस्वेदभावादि सात्त्विक परिकीर्तित ।

हर्षसभ्रमभावादि सचारी तु निगद्यते ॥ १०७ ॥

श्रीरायक्षितिपस्य राजसदन तत्राद्भुता मत्सभा

तत्र स्थापितविष्टर रुचिकर तत्र स्थित भूपतिम् ।

तद्देह तदनूनभूषणगण तत्कान्तिजाल पर

तद्व्याप्ति जनता विलोक्य परमा चित्रीयते मनतम् ॥ १०८ ॥

शमारयस्थायिभावोऽयं विभावादित्युष्ट्यात् ।

व्यक्त शान्तरम प्रोक्तो गुणशालिकवीज्वरं ॥ १०९ ॥

आलम्बनविभावस्तु पञ्चाना परमेष्ठिनाम् ।

स्वरूप निजरूप वा निश्चयव्यवहारत ॥ ११० ॥

उद्दीपनान्तु म्याह्लादवेदिमभाषणादय ।

मन्त्रं ममभावादिरनुभाव प्रकीर्तित ॥ १११ ॥

पुलकस्तम्भभावादि सात्त्विक परिकीर्तित ।
 सचारिभावो निर्वेदधृतिमत्यादिको मत ॥ ११२ ॥
 श्रीरायक्षितिनाथपालितमहादेशे कवीन्द्रस्तुते
 योगीन्द्रा जिनतत्त्वबोधमहिता सम्यक्त्वरत्नाकरा ।
 रागद्वेषविमुक्तशान्तमनसश्चारित्रपूज्याङ्गका-
 ध्यायन्त परमात्मतत्त्वममलश्राम्यन्ति सौख्यास्पदम् ॥ ११३ ॥
 रसलक्षणमत्रोक्त रसभेदोऽपि निश्चित ।
 स्थायिभावादिसामग्री रसाना कथिता मया ॥ ११४ ॥
 इत पर रसाना तु वर्णस्तदधिदेवता ।
 कार्यकारणभावश्च विरोधोऽप्यविरोधिता ॥ ११५ ॥
 निरूप्यते जगत्ख्यात कादम्बाम्बुधिचन्दिर ।
 शृणु राय महीनाथ काव्यगोष्ठिविशारद ॥ ११६ ॥
 स्यादिन्दीवरवर्णस्तु रसशृङ्गारनायक ।
 तस्याधिदेवता लोके वासुदेव प्रकीर्त्यते ॥ ११७ ॥
 सुधाधवलवर्णं स्यादरसो हास्याभिधानक ।
 लोकेऽधिदेवता तस्य विघ्नराजो निरूपित ॥ ११८ ॥
 कषायवर्णता याति कृष्णाख्यो रसो भुवि ।
 तस्याधिदेवता प्रोक्ता श्राद्धदेव कवीश्वरै ॥ ११९ ॥
 जपाकुसुमवद् रक्तवर्णो रौद्रो रसो मत ।
 तस्याधिदेवता लोके रुद्रनामा निरूप्यते ॥ १२० ॥
 गौरवर्णेन वाभाति लोके वीररसोऽनिशम् ।
 तस्याधिदेवता लोके गतमन्यु प्ररूप्यते ॥ १२१ ॥
 भयानकरसोऽप्यत्र धूम्रवर्णं प्रकथ्यते ।
 तस्याधिदेवता लोके महाकालोऽनुमन्यते ॥ १२२ ॥
 रसो वीभत्सनामा च नीलजीमूतसन्निभ ।
 तस्याधिदेवता लोके नन्दिनामा निबुध्यताम् ॥ १२३ ॥

अद्भुताख्यरमो लोके हेमवर्णेन राजते ।
 तस्याधिदेवता लोके विधाता प्रणिगद्यते ॥१२४॥
 गान्तनामरसो लोके गुद्धस्फटिकवर्णभाक् ।
 तस्याधिदेवता लोके परब्रह्म प्रकाशयते ॥१२५॥
 शृङ्गाराज्जन्म हास्यस्य करुणो रौद्रजन्मभाक् ।
 अद्भुतो जायते वीराद् वीभत्साच्च भयानक ॥१२६॥
 इतरस्माद्रसाज्जन्म नास्ति गान्तस्य गान्तना ।
 इतरो वा रसो लोके जायते न कदाचन ॥१२७॥
 शृङ्गारस्य विरोधी हि वीभत्स कथ्यते बुधैः ।
 भयानकविरोधी तु लोके वीररसो भवेत् ॥१२८॥
 अद्भुतो रौद्रवरी तु करुणो हास्यवाधक ।
 गान्तस्य केनचिन्नास्ति मित्रत्व वा विरोधिता ॥१२९॥
 नानाभावमनोज्ञभावविलम्बितारावलीराजिते
 नानारम्यरसौघचास्तरमज्ज्योत्स्नावलीभासिते ।
 सत्काव्ये गगने नृसिंहनृपते कादम्बवशाम्बुधे
 भो भो धीर भवान् मनोज^१विलसत्कीर्तिश्च ते वर्धतात् ॥१३०॥

इति रसभावनिरूपणनामा तृतीय परिच्छेदः ।

१ विवरसो । २ °विलसत्कीर्तो च रुद्रायता ।

नायकभेदनिश्चयो नाम

चतुर्थ परिच्छेद

गुण्यभावे गुणो नास्ति यद्वन्नेतुरसम्भवे ।
 रसभावा जगत्यत्र सभवन्ति कदापि न ॥१॥
 यतस्ततो नायकस्य नायिकायाश्च लक्षणम् ।
 तद्भेदाश्च निरूप्यन्ते तन्निश्चयफलार्थिनाम् ॥२॥
 जनानुराग प्रियवादिभावो वाग्मित्वशौचे विनय स्मृतिश्च ।
 कुलीनतास्थैर्यदृढत्वमाना माधुर्यशौर्ये नवयौवन च ॥३॥
 उत्साहो दक्षता बुद्धिस्त्यागस्तेज कला मति ।
 धर्मशास्त्रार्थकारित्व प्रज्ञा नेतृगुणा इमे ॥४॥
 एतद्गुणविशिष्टोऽयं नायक कथ्यते बुधे ।
 स नायक पुन प्रोक्तश्चातुर्विध्ययुतो भवेत् ॥५॥
 धीरोदात्तस्तथा धीरलालितो धीरशान्तक ।
 धीरोद्धत इति ख्याताश्चत्वारो नायका भुवि ॥६॥
 क्षमासामर्थ्यगाम्भीर्यदयागुणविराजित ।
 आत्मश्लाघामानशून्यो धीरोदात्तो मत सताम् ॥७॥
 राजसर्वज्ञकल्पोऽयं रायवज्जमहीपति ।
 महासमुद्रदेशीयो भूमिदेश्यो विराजते ॥८॥
 भोगे कलाया लोलो यश्चिन्तातीतसुखोदय ।
 मन्त्र्यपितात्मसिद्धिश्च स्याद्धीरललितो मृदु ॥९॥
 श्रीरायवज्जरमणो निजकामिनीना-
 मालोकन दृढतर परिरम्भण च ।

वाणीविलासमधरामृतचारुपान

कुर्वन् महारुचिरसौघतले सदास्ते ॥१०॥

विवेकगौचसौभाग्यमुप्रसन्नत्वभूपित ।

विलासरसिको धीरगान्त इत्युच्यते वुधै ॥११॥

कादम्बनाथ परिपालितरम्यराज्ये

केचिद् विलासरसिकास्सुभगा प्रसन्ना ।

नित्य विवेकगुणभासुरमूर्तयस्ते

स्वेष्टाङ्गनासु कमनीयतरा रमन्ते ॥१२॥

मायामात्सर्यचण्डत्वचलचित्तसमन्वित ।

आत्मस्तुतिपरो मानी धीरोद्धत इतीरित ॥१३॥

सप्ताम्भोनिधिपानक कुलगिरित्रातस्य सचालन

दिग्दन्तिव्रजकम्पन गगनतारानीकनिष्फालनम् ।

एपामात्मविलासन प्रकटित तेऽमी वय दुर्दमा

इत्येव वदतो रिपूञ्जयति तान् श्रीरायभूमीध्वर ॥१४॥

चत्वारो नायका एते रमेषु नवसु क्रमात् ।

अवस्थाभेदत सर्वे वर्तन्ते गुणशालिन ॥१५॥

एषा चतुर्णा नेतृणा धीरोदात्तादिभेदिनाम् ।

शृङ्गाराख्यारमे प्रोक्ता प्रत्येक चतुरात्मता ॥१६॥

अनुकूल गठो घृष्टो दक्षिणो नायका मता ।

शृङ्गाराख्यरमे मद्भिच्चत्वारो गुणराजिता ॥१७॥

एकस्या नायिकाया य मक्तचित्तो न वृध्यते ।

अन्यस्त्रीमगम सोऽत्रानुकूलो नायको मन ॥१८॥

विचकिलकुमुमाना मौग्मे मग्नभृङ्ग

परकुनुमंपराग याति नैवात्र तद्वत् ।

सुरतमधुरकेल्या नायिकाया प्रसक्तो

न हि परवन्तिताना सगम याति राय ॥१९॥

एकस्या रागशून्योऽपि सराग इव भासते ।

सलापादिविशेषेण य सोऽपि शठ उच्यते ॥२०॥

कादम्बनाथ वचन सुदयासम ते

ज्योत्स्नासमानमवलोकनचेष्टित च ।

तन्मल्लिकादिवरदानमिदं च 'चित्त

कार्यं न दृष्टमिति वक्ति वधू शठ त्वाम् ॥२१॥

दृष्ट्वान्यकामिनीसङ्गचिह्नोऽपि वितथ वदेत् ।

वैयात्येन स धृष्ट स्यान्नायक कथितो वुधै ॥२२॥

नमनवचनदम्भो मास्तु मास्तु त्वदीय

कपटमिदमनेक दृष्टमत्यन्तदृष्टम् ।

तव सकलशरीरेऽन्याङ्गनासगचिह्न

सर सर वरकान्ता रायबङ्गं ब्रवीति ॥२३॥

एकाङ्गनालोलचित्तं समभावेन वर्तते ।

अन्याङ्गनासु स प्रोक्तो दक्षिणो नायको वुधै ॥२४॥

'त्रुटितं दुर्बोधं च पद्यस्यास्य चरणद्वयं यथा पादटिप्पण्या लिखितम्

कर्पूराणि वित्तीर्य चारुरमणीवृन्दाय दूतीजना

श्रीरायो नृपकुञ्जरं प्रहितवान् साहित्यरत्नाकर ॥२५॥

इदमपि दक्षिणनायकनिदर्शनम्—

नीरेजं वरमल्लिका किसलय चूतस्य नीलोत्पल

कङ्कलस्थितपल्लवं निजमहामाहात्म्यससूचकम् ।

१ चित्र २ रीरागापरमादिवर्णविलसन्नामानि समुदयकान्ताममहा-
त्कस्तूरिरागाक्षर ।

दत्वालीजनपञ्चकस्य हि करे कान्ताजनेभ्यो मुदा

श्रीरायो वरदक्षिण प्रहितवान् शृङ्गारदुग्धाम्बुधि ॥२६॥

धीरोदात्तादिनेतृणा शृङ्गारे पोडशात्मनाम् ।

उत्तमादिविभेदेन प्रत्येक त्रिविधात्मता ॥२७॥

शृङ्गाराख्यरसे नेतृभेदा लोके निरूपिता- ।

अष्टसंस्थोत्तराञ्चत्वारिंशत्संस्था कवीश्वरै ॥२८॥

एतेषा नायकाना तु सहाया उपनायका ।

विदूषक पीठमर्दो विटो नागरिको मता ॥२९॥

नायकस्य^१ प्रसंगे च नानाहासकरो मत ।

विदूषक सता^२ लोकव्यवहारादिविच्च य ॥३०॥

नायकोक्तेषु कार्येषु पटुर्नायकसदगुणात् ।

किञ्चिन्न्यूनगुण प्रोक्त पीठमर्दो बुधोत्तमं ॥ ३१ ॥

नायकाना चित्रवृत्तेरानुकूल्यपरो विट ।

नानाकलाप्रीडयुक्तो मर्तो नागरिको बुधै ॥ ३२ ॥

^३लुब्धाधीरोद्धता ये च स्तब्धा पापपरायणा ।

ते पुनर्नायिकाभामा पुरुषा प्रतिनायका ॥ ३३ ॥

पूर्वोक्ताना नायकाना यौवने तु गुणाष्टकम् ।

सत्त्वसजातमित्युक्तमधुना तन्निरूप्यते ॥ ३४ ॥

तेजो विलामो माधुर्य शोभा स्थैर्य गभीरता ।

औदार्य ललित चेति गुणाष्टकमिति स्मृतम् ॥ ३५ ॥

प्राणाभावेऽपि पुरुषो धिक्कारादिपराभवम् ।

क्षमते जातु नो यत्तत्तेज प्रोक्त विद्यारदे ॥ ३६ ॥

१ प्रसङ्गे ह, २ व्यवहारादि विध, ३ लुब्धादिरोद्धता
 ऐ च स्तब्धा, ४ तेषु नर्नायिकानामा ।

सधैर्यं गमनं दृष्टिं सधैर्यां स्मितभाषणम् ।
 विलासाख्यगुणं प्रोक्तं गुणोद्भासिकवीश्वरं ॥ ३७ ॥
 महत्यपि च सक्षोभे सूक्ष्मा चर्चा करोति यत् ।
 तन्माधुर्यं गुणं पुसा बुध्यता बुधसत्तमं ॥ ३७ ॥
 शोभाया दक्षता शौर्यं स्पर्धा नीचैर्गुणाविकै ।
 उद्योगाच्चलनाभावः स्थिरत्वं विघ्नकोटिभिः ॥ ३९ ॥
 यत्प्रभाववशात् पुंसि विकृतिर्न कदाचन ।
 तद्गाम्भीर्यं सतामिष्टं जगत्त्रयमनोहरम् ॥ ४० ॥
 यत्प्राणानपि तद्वापि प्रियोक्त्या सज्जनानलम् ।
 सत्करोति तदौदार्यं लोकोत्तरगुणो मतम् ॥ ४१ ॥
 शृङ्गाराकृतिचेष्टा तु सहजा कोमला बुधैः ।
 ललिताख्यगुणो लोके कथ्यते गुणशालिभिः ॥ ४२ ॥
 लक्षणं नायकानां हि प्रतिपाद्याधुना पुनः ।
 नायिकालक्षणं तासां भेदोऽपि च निरूप्यते ॥ ४३ ॥
 सामान्यनायकप्रोक्तविनयादिगुणान्विता ।
 नारी तु नायिका प्रोक्ता सापि नारी चतुर्विधा ॥ ४४ ॥
 स्वकीया परकीयाप्यनूढा साधारणा स्मृता ।
 अनूढा परकीयैव इत्येकेषां मते त्रिधा ॥ ४५ ॥
 धर्मार्थकामयुक्तानां स्वकीया नायिका नृणाम् ।
 अन्यास्तु नायिका लोके मता केवलकामिनाम् ॥ ४६ ॥
 त्रिवर्णनायकेनेयं देवतागुरुसाक्षिका ।
 उपात्ता नायिका स्वीया सदाचारक्षमायुता ॥ ४७ ॥
 शीलार्जवधैर्यशौर्यलज्जायुक्ता पतिव्रता ।
 त्रिवर्गसाधिका लोके स्वकीया ललनोत्तमा ॥ ४८ ॥

१ त्रिवर्ति^० । २ शीलार्जवव्रतितरा शौर्य^० ।

कादम्बेऽग्निरायश्चित्तो (?) रूपद्याकरे

हसी वीरनृमिहारायकृतसद्धर्मांश्च कौमुदी ।

राज्ञी पट्टकृताभिपेकमहिता कन्दर्पकान्तोपमा

कान्ता गीलवती सती 'मधुरवाक् व्यामासमा राजते ॥ ४९ ॥

अनुरागवता केनचित् पुसा स्वीकृता तु या ।

स्वयमप्यनुरक्ता च मानूढा नायिका मता ॥ ५० ॥

यथा दुष्यन्तनृपतेर्नायिका तु शकुन्तला ।

तथा लोकानुसारेण मानूढा परिकीर्तिता ॥ ५१ ॥

परकीयाप्यनूढेव ज्ञानव्या विद्यते तयो ।

ईषद्भेद स्वय रक्तानूढा नायकमिच्छति ॥ ५२ ॥

परकीया 'मखीवाचा याति नायकमनिधिम् ।

इति केचिद्वदन्त्येके न हि भेदस्तयोरिति ॥ ५३ ॥

तद्यथा—

परेण परिणीता च परकीया मता पुन ।

अनूढा कन्यका चापि परकीया प्रकीर्तिता ॥ ५४ ॥

परेण परिणीता तु नास्ति मुख्यरसे क्वचित् ।

अनूढा कन्यका प्रोक्ता गौणमुख्यरसे यथा ॥ ५५ ॥

परपरिणीता नायिका मुख्यरसे उदाहर्तुमयोग्या । अनूढा

कन्यका तु गौणमुख्ये च रसे उदाहर्तु योग्येत्यर्थः ।

मनसिजनृपरूप रायवज्ज सुधाविव

तदमलगुणराश्याकर्णनाद् राजकन्या ।

मदनकदनवारणं पीडिता कामयन्ते

नुतरतिसमरूपा दिव्यलावण्यभाज ॥ ५६ ॥

१ काय ममा राजते । २ तनिवाचा ।

कलाप्रौढियुता धैर्यराजिता दम्भपण्डिता ।

वेद्या साधारणा प्रोक्ता नायिका विदुषा वरे ॥ ५७ ॥

दातैव नायकस्तस्या न हि कश्चित् परो भुवि ।

रक्तेव सदाने पुसि निर्धन वर्जयेन्नरम् ॥ ५८ ॥

कादम्बनाथनृप चारुमहासमृद्ध-

वेद्याजना रतिसमानमनोजरूपा ।

कामेन्द्रजालिककृताद्भुतमोहविद्या-

कल्पा विभान्ति कुसुमास्त्रैशरौघदेश्या ॥ ५९ ॥

स्वकीया नायिका मुग्धा मध्या लोके तथा मता ।

प्रगल्भेति त्रिधा सद्भिस्तासा लक्षणमुच्यते ॥ ६० ॥

नवीनयौवना नारी नवमन्मथविक्रिया ।

वक्रा सुरतलीलाया मुग्धा किञ्चिद् रूपा युता ॥ ६१ ॥

आस्य नापि ददाति चुम्बनविधौ स्वाङ्ग निजालिङ्गने

नो धत्ते नवमन्मथग्रहयुता लज्जाभरात् कुप्यति ।

क्षेत्रारम्भसमानयौवनयुता कन्या नवोढा सती

रायक्षमापतिनायकस्य जनयत्युल्लासन चेतसि ॥ ६२ ॥

उत्पन्नयौवनोद्भूतकामा मध्या च नायिका ।

रतिक्रियापरवशा न जानाति किमप्यसौ ॥ ६३ ॥

चुम्बन्त परिरम्भण दृढतर कुर्वन्तमङ्गोद्भव

श्रीराय निजनायक परमसतोष नयन्ती सती ।

शृङ्गाराम्बुधिकौमुदी रतिसुखाम्भोधौ निमग्ना पर

नो जानाति सुखातिरेकवशगा केलि^३ परा कामपि ॥ ६४ ॥

अत्यन्तयौवनात्यन्तकामा नायकवक्षसि ।

लीनेव सुरतारम्भे प्रगल्भा पारतन्त्र्यमाक् ॥ ६५ ॥

१ °महामवेश्याजनारति । २ शवाघ । ३ केलि ।

कादम्बेश्वररायश्चित्तो(?) रूपद्वाकरे

हसी वीरनृसिंहरायकृतसद्धर्माम्बुधे कौमुदी ।

राज्ञी पट्टकृताभिषेकमहिता कन्दर्पकान्तोपमा

कान्ता शीलवती सती 'मधुरवाक्' ग्यामासमा राजते ॥४९॥

अनुरागवता केनचित् पुसा स्वीकृता तु या ।

स्वयमप्यनुरक्ता च सानूढा नायिका मता ॥ ५० ॥

यथा दुष्यन्तनृपतेर्नायिका तु गकुन्तला ।

तथा लोकानुसारेण सानूढा परिकीर्तिता ॥ ५१ ॥

परकीयाप्यनूढेव ज्ञातव्या विद्यते तयो ।

ईपद्भेद स्वय रक्तानूढा नायकमिच्छति ॥ ५२ ॥

परकीया 'सखीवाचा' याति नायकसन्निधिम् ।

इति केचिद्वदन्त्येके न हि भेदस्तयोरिति ॥ ५३ ॥

तद्यथा—

परेण परिणीता च परकीया मता पुन ।

अनूढा कन्यका चापि परकीया प्रकीर्तिता ॥ ५४ ॥

परेण परिणीता तु नास्ति मुख्यरसे क्वचित् ।

अनूढा कन्यका प्रोक्ता गौणमुख्यरसे यथा ॥ ५५ ॥

परपरिणीता नायिका मुख्यरसे उदाहर्तुमयोग्या । अनूढा

कन्यका तु गौणमुख्ये च रसे उदाहर्तु योग्येत्यर्थः ।

मनमिजनृपरूप रायवङ्ग सुधाब्धि

तदमलगुणराग्याकर्णनाद् राजकन्या ।

मदनकदनव्राणौ पीडिता कामयन्ते

नृतरतिसमरूपा दिव्यलावण्यभाज ॥ ५६ ॥

१ काय समा राजते । २ सन्निवाचा ।

कलाप्रौढियुता धैर्यराजिता दम्भपण्डिता ।

वेश्या साधारणा प्रोक्ता नायिका विदुषा वरै ॥ ५७ ॥

दातैव नायकस्तस्या न हि कश्चित् परो भुवि ।

रक्तेव सद्ने पुंसि निर्धनं वर्जयेन्नरम् ॥ ५८ ॥

कादम्बनाथनृप चारुमहासमृद्ध-

वेश्याजना रतिसमानमनोजरूपा ।

कामेन्द्रजालिककृताद्भुतमोहविद्या-

कल्पा विभान्ति कुसुमास्त्रैशरौघदेश्या ॥ ५९ ॥

स्वकीया नायिका मुग्धा मध्या लोके तथा मता ।

प्रगल्भेति त्रिधा सद्भिस्तासा लक्षणमुच्यते ॥ ६० ॥

नवीनयौवना नारी नवमन्मथविक्रिया ।

वक्रा सुरतलीलाया मुग्धा किञ्चिद् रुपा युता ॥ ६१ ॥

आस्य नापि ददाति चुम्बनविधौ स्वाङ्ग निजालिङ्गने

नो धत्ते नवमन्मथग्रहयुता लज्जाभरात् कुप्यति ।

क्षेत्रारम्भसमानयौवनयुता कन्या नवोढा सती

रायक्षमापतिनायकस्य जनयत्युल्लासन चेतसि ॥ ६२ ॥

उत्पन्नयौवनोद्भूतकामा मध्या च नायिका ।

रतिक्रियापरवशा न जानाति किमप्यसौ ॥ ६३ ॥

चुम्बन्त परिरम्भण दृढतर कुर्वन्तमङ्गोद्भव

श्रीराय निजनायक परमसतोष नयन्ती सती ।

शृङ्गाराम्बुधिकौमुदी रतिसुखाम्भोधौ निमग्ना पर

नो जानाति सुखातिरेकवशगा केलि^३ परा कामपि ॥ ६४ ॥

अत्यन्तयौवनात्यन्तकामा नायकवक्षसि ।

लीनेव सुरतारम्भे प्रगल्भा पारतन्त्र्यभाक् ॥ ६५ ॥

१ 'महामवेश्याजनारति । २ शवाध । ३ केशि ।

श्लिष्यन्त स्मररायनायकवर स्पृष्ट्वा प्रगल्भा सती
 मोहोद्रेकवशात् पर परवशा केलीविधौ राजते ।
 लक्ष्मीर्वक्षसि वा स्मरेशलिखित तज्जीव(? सज्जीव)चित्र रते
 शृङ्गाराम्बुधिजातनिश्चलतरा श्रीकल्पवल्लीव मा ॥६॥
 धीरात्वधीरा लोके हि धीरावीरेति सा मता ।
 त्रिविधा नायिका मध्या गुणशालिकवीज्वरै ॥ ६७ ॥
 उपहासयुता या च वक्रवाचा स्वनायकम् ।
 खेदयेत्सापराध सा मध्या धीरा प्ररूप्यते ॥ ६८ ॥
 श्रीराय ते नभसि वक्षसि कौमुदीय
 भाले वरे मकरिका वरवज्रमस्ति ।
 तत्पुण्यमत्र महदस्ति तथा फल च
 तत्रैव तिष्ठ न तु मा स्पृश याहि याहि ॥ ६९ ॥
 सापराध निजेश या वचसा कर्कशेन हि ।
 रुदती भेदयेत् सा त्वधीरा मध्या मता यथा ॥ ७० ॥
 श्रीराय निजगेहमागतमिम दृष्ट्वा सतीत्यब्रवी-
 न्नाथात्रागमन नवीनमिदमाञ्चर्यं च पुण्य मम ।
 मौक्तिक विचकिलस्रग्गन्धवज्र त्वया
 धन्याह सुकृती त्वमेव भुवने नेत्राश्रुवारान्विता ॥ ७१ ॥
 प्रगल्भा नायिका त्रेधा धीराधीरे पुनस्तथा ।
 धीराधीरेति कथिता नेतृनिश्चयकोविदं ॥ ७२ ॥
 कृतापराध सुरते नायक दु खयेद् रूपा ।
 या च या वादरेणान्ते सावहित्या सकोपना ॥ ७३ ॥
 तादृशं प्रणि भर्तार सावशा वा प्ररूप्यते ।
 प्रगल्भधीरा भुवने कामसिद्धान्तवेदिभि ॥ ७४ ॥

कोपालिङ्गितलोलकेन वचसा मर्मस्पृशा मालती-
 मालाघातनलीलया निजपतिं भीतिं नयन्ती सती ।
 श्रीराय निजकामिनी तममल हार गृहे नागसे (? गृहेऽनागत)
 कोप भावजपूज्यराज्यसदन(?) चित्तोऽकरोत्कोविदा ॥ ७५ ॥
 श्रीराये गृहमागते हरिलसत्पीठ प्रदाय स्वयं
 ताम्बूल हरिचन्दन विचकिल कर्पूरसारोच्चयम् ।
 सा कान्ता चतुरङ्गचारुकलया केलीविधिं कुर्वती
 नानालीजनसनिधौ गतरति कोप कृतार्थं व्यधात् ॥ ७६ ॥
 निजेश तर्जनं कृत्वा सताडयति या वधू ।
 अवीरा सा प्रगल्भा च नायिका परिकीर्तिता ॥ ७७ ॥
 कोपान्नायिकया निजेशनृपति श्रीरायवङ्गो गृही
 मालत्या कृतमालया श्रुतिगतै श्रीकर्णपूरैरपि ।
 वामेनाङ्घ्रितलन रोधनयुजा सताडयमानो हसन्
 शान्तस्तोपपर कृती सुकृतिनामग्रेसरो जायते ॥ ७८ ॥
 वक्रवाच सोपहासा या ब्रूते रमणी क्रुधा ।
 धीराधीरा प्रगल्भा सा नायिका कथिता वुधै ॥ ७९ ॥
 श्रीराय भो नगसि पश्यसि दैन्यवाच
 ब्रूषे मनोज्ञतरवस्तुततीमुदासी (?) ।
 सत्यं तथैव भुवने न च कोऽपि दोषो
 दृष्टस्तथापि यमपाटिजनस्य कोप (?) ॥ ८० ॥
 त्रिभेदसयुता मध्या प्रत्येक द्विविधा पुन ।
 ज्येष्ठा चेति कनिष्ठा च षड्विधाभूत् सता मते ॥ ८१ ॥
 एव प्रगल्भा कथिता षड्विधा कविपुङ्गवै ।
 ज्येष्ठाकनिष्ठयोरत्र दृष्टान्तं प्रतिपाद्यते ॥ ८२ ॥

कासार जललीलया परिगते दृष्टो रमण्या नृप
श्रीरायो जलमेचनं परिलमघन्त्रेण कृत्वा सतीम् ।

मज्जन्ती सरसीजले भयवशात्कृत्वा परा कामिनी
चुम्बित्वाधरपानं भञ्जजलयो तन्तन्यते मज्जनम् ॥ ८३ ॥

चुम्ब्यमाना नारी ज्येष्ठा । इतरा कनिष्ठा ।

नायिकालक्षण तामा भेद चोक्त्वाधुना पुन ।
तामामष्टाववस्थास्ता प्ररूप्यन्ते भृग मया ॥ ८४ ॥

स्वाधीनपतिका नारी काचिद्वासकसज्जिका ।

कलहान्तरिता काचिद्विप्रलब्धा परा मना ॥ ८५ ॥

विरहोत्कण्ठिता काचित् काचित् प्रोपितभर्तुका ।

खण्डिता रमणी काचित् काचिदन्त्याभिमारिका ॥ ८६ ॥

यस्या सामीप्यमाश्रित्य यदधीन पति मदा ।

स्वाधीनपतिका नारी सा प्रोक्ता रमकोविदे ॥ ८७ ॥

काञ्चीनारी नृपतितिलको रायवङ्ग सदाल

स्वारुह्याङ्क पिवति मधुर चाधर प्रेक्षतेऽङ्गम् ।

तत्सलाप निगमयति वै मौरभ जिघ्रतीद

स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा वरकुत्रयुग मोदते कामतन्त्र ॥ ८८ ॥

प्रियस्यागमन श्रुत्वा मुदा भूषणभूषिता ।

या नारी सा स्तुता लोके सता वासकमज्जिका ॥ ८९ ॥

श्रीरायागमनोत्सुका रतिममा नारी मनोहारिणी

मालकाररमोरुवृत्तिगुणमद्रीतिप्रभावान्विता ।

नानावर्णनया कवीन्द्रकृतया युक्ता मगय्या मदा

मार्था सूक्तिविलामिनी गत्रमला चारु प्रवन्वायते ॥ ९० ॥

आगत नायक कोपात्तिरस्कृत्य तदर्थिनी ।

या दुःखपीडिता मात्र कलहान्तरिता यथा ॥ ९१ ॥

१ 'मह्य' । २ सशय्यासदा ।

भो भो निष्ठुरभाषिणि प्रियतमे श्रीरायबद्ध पति-

निर्धूतो रतिनाथव्याहतकरोऽप्यज्ञानदोषात्त्वया ।

दुःखं त्वं विदधासि चेत् पुनरसौ नायाति पुण्याम्बुधि

शेषस्त्रीसरसीजचारुनिकरे श्रीराजहसायते ॥ ९२ ॥

नागते नायके गेहं सकेतविषयं यदा ।

तदावमानिता नारी विप्रलब्धा मता यथा ॥ ९३ ॥

सरसमधुरवाणीभाषिता नायकेन

तदमलवचनेऽहं प्रत्ययं साधु कुर्वे ।

उत्तरसमयालीप्रापिता तेन हूति

नहि नहि मम नाथ प्रत्ययो नापि कुत्र ॥ ९४ ॥

असत्यरहिते नाथे विलम्बनयुते सति ।

उत्कण्ठां कुर्वते या सा विरहोत्कण्ठिता मता ॥ ९५ ॥

श्रीराये निजनायके रतिपतौ कालं चिरं नागते

नारी चन्द्रमसं न पश्यति मनोजातेष्टचापेहया ।

नारीवृन्दवच्च शृणोति न कलकण्ठानां स्वराणां धिया

द्रष्टुं नेच्छति कौमुदीं विचकिला (?) विचकिता सारोरुबाण-

भ्रमात् ॥ ९६ ॥

देशान्तरं गते नाथे या नारी मानसी व्यथाम् ।

करोति सा मता लोके बुधैः प्रोषितभर्तृका ॥ ९७ ॥

राये दिग्विजयाय सैन्यकलिते याते स्वकीया सती

स्नानं मुञ्चति भूषणं च मलिनं गृह्णाति चीनाम्बरम् ।

मालां चन्दनलेपनं परिलसत्कस्तूरिकाचित्रकं

त्यक्त्वा गायति वीणया निजपते सौभाग्यमाला पराम् ॥ ९८ ॥

ज्ञातमन्मथचिह्ने या नारीर्ष्यां विदधाति सा ।

खण्डिता रमणी प्रोक्ता नायके रसिकोत्तमे ॥ ९९ ॥

मनसिज तव कार्यं मन्मथो वेत्ति सर्व-

महमपि तव काये गोपिते वेद्मि किञ्चित् ।

अनिकटनिवासी वामपादोर्गपितोऽस्या

विलसदरुणवर्णो दृश्यते राय साक्षात् ॥ १०० ॥

नाथ सरति या नारी दूती वा सारयत्यमौ ।

प्रोक्ताभिसारिका लोके नायिकामेदवेदिभि ॥ १०१ ॥

वञ्चित्वात्मीयलोक या पतिं गच्छति सागसम् ।

सा रायवङ्गभूमीगणसनाद्धीतिमृच्छति ॥ १०२ ॥

रसप्रकरणे प्रोक्तञ्चतुर्धा विप्रलम्भक ।

पूर्वानुरागो मानश्च प्रवास करुणात्मक ॥ १०३ ॥

वियुक्तनायकस्यामौ वियुक्ताया स्त्रियोऽपि च ।

शृङ्गारो विप्रलम्भाख्यो वक्तव्यो वदता वरै ॥ १०४ ॥

नवीनालोकनाज्ञातरागयोरवितृप्तयो ।

पूर्वानुरागो दम्पत्योरवस्था परिकीर्त्यते ॥ १०५ ॥

अन्यस्त्रीसगमादीर्घ्या विकारो मान उच्यते ।

परदेश गते नाथे प्रवासो विरहात्मक ॥ १०६ ॥

अनुरक्तस्य नाथस्य नायिकायाञ्च तादृश ।

एकस्य मरणे जात शृङ्गार करुणात्मक ॥ १०७ ॥

खण्डिताया नायिकाया शृङ्गारो मान उच्यते ।

प्रोपितप्रियनारोपु प्रवान परिकीर्तित ॥ १०८ ॥

कलहान्तरिता या वा विप्रलब्धा च या मती ।

विरहोत्कण्ठिता या च तामु पूर्वानुरागक ॥ १०९ ॥

परलोक गते नाथे कामिन्या वा प्ररूप्यताम् ।

अवशिष्टजने मद्भि शृङ्गार करुणात्मक ॥ ११० ॥

१ अनिकटनिवासी वामपादापितोऽस्या ।

आसा स्त्रीणा सखी दासी लिङ्गिनी प्रतिवेशिनी ।
 धात्रेयी शिल्पिका कारुर्दूत्य प्रोक्ता स्वय तथा ॥ १११ ॥
 भो भो राय मनोजपातकमहो क्रूरेण सपीडयते
 नारी मुञ्चति वाग्विलाससरणी घत्ते तनुत्व तनो ।
 आहारोऽपि न रोचते भ्रमवशा त्वद्भावचित्र दृशा
 दृष्ट्वाऽलिङ्गति चुम्बति त्वरितमागत्येह ता रक्षतात् ॥ ११२ ॥
 पूर्वक्तनायिकाना तु यौवने सत्त्वसभवा ।
 अलङ्कारा प्ररूप्यन्ते विंशति कविकुञ्जरै ॥ ११३ ॥
 भावहावौ तथा हेला शोभा कान्तिश्च दीप्तिका ।
 मधुरत्व तथा चोक्त प्रागल्भ्य च वदान्यता ॥ ११४ ॥
 धैर्यं लीला विलासश्च विच्छित्तिविभ्रमस्तथा ।
 किलकिञ्चित्तमप्युक्त तथा मोट्टायित तथा ॥ ११५ ॥
 अथ कुट्टमित चोक्त विव्वोको ललित तत ।
 विहृत परिकीर्त्यन्ते लक्षणानि पृथक् पृथक् ॥ ११६ ॥
 एषामाद्यास्त्रयो देहसभवा कथितास्तत ।
 सप्तालङ्कृतयो गीतास्तत स्वाभाविका दश ॥ ११७ ॥
 चित्तवृत्तिविशेषोऽय कन्दर्पविकृतिच्युत ।
 सत्त्व तस्याद्यविकृतिर्भावो मन्मथयोगिनी ॥ ११८ ॥
 भाविहावाद्यलङ्कारसाधनीभूत उच्यते ।
 भावोऽय मर्वशृङ्गाररमहेतुश्च कोविदै ॥ ११९ ॥
 जात्यश्वारूढराय पुरसरणिगत राजकन्या विलोक्य
 भ्रूविक्षेपाक्षिलील्य कुमुमशरगराघातसपीड्यमाना ।
 मन्द मन्द स्वचेतो विशदपि नवपुष्पायुधाश्चारुरूपा
 ररम्यन्ते मनोज्ञप्रकटितनिजलावण्यभाजो गृहाग्रे ॥ १२० ॥

चित्तशृङ्गारभूतोऽयं भूलोचनविकारकृत् ।

भाव एव बुधैर्लोके हावालङ्कार उच्यते ॥ १२१ ॥

आस्येन्दुनिर्गतमनोहरचन्द्रिकाभै

पुष्पेपुष्पाणमदृग्गन्तरलै कटाक्षै ।

शृङ्गारभावगमकैर्नृपरायवङ्ग

नारी भवन्तमवलोक्य सुखावधिगाभूत् ॥ १२२ ॥

शृङ्गारगमको हावो य मुस्पष्ट प्रवर्तते ।

स एव हेला विबुधै कथ्यते गुणराजितै ॥ १२३ ॥

चकोरीमदृशीदृष्टिकटाक्षायतजिह्वया ।

रमण्या तव रायेश रूप पेपीयतेऽमृतम् ॥ १२४ ॥

रूपोपभोगतारुण्यै गरीरालकृति कृता ।

या सैव शोभा गदिता महाकविमतानुगै ॥ १२५ ॥

तरुण्या रूपसौन्दर्य स्मरचेतोहर वरम् ।

दृष्ट्वा चित्रीयते रायो भूषणापेक्षया विना ॥ १२६ ॥

मनोरागेण निविडा सैव शोभा निगद्यते ।

कान्ति स्त्रीणा मनोजाजागालिनीना बुधोत्तमै ॥ १२७ ॥

आरामकुञ्जगतमुग्धसती विभेति

ध्वान्ते गते निजकटाक्षमयूग्वजालं ।

पादाब्जचारुनखदीधितिभिश्च राय-

वङ्गान्विता सुरनकेलिविद मकागात् ॥ १२८ ॥

विस्तार याति या कान्ति सैव दीप्तिर्मता मताम् ।

पुष्पायुधमहासेनादेव्यस्त्रीषु प्रवर्तते ॥ १२९ ॥

श्रीरायवङ्गसहिता गुरुतुङ्गमौघ-

मारुह्य मारतरुणीनिभकोमलाङ्गी ।

सिंहासने स्थितवती निजदेहदीप्त्या-

काग प्रकाशयति चास्तडिल्लतेव ॥ १३० ॥

अवर्णनोयवस्तूना सबन्धेऽपि प्रवर्तते ।

यद्द्रव्यत्व तदेवात्र माधुर्यं प्रतिपादितम् ॥ १३१ ॥

नृपतितिलकराये कोपिते कोमलाङ्गी

मलिनवसनयुक्ता रम्यता नो जहाति ।

घनकृतवरणाय कौमुदी सत्कला वा

शितितनुमदनो वा रम्यता नो जहाति ॥ १३२ ॥

मनोवचनकायेभ्यः समुत्पन्नभयस्य या ।

प्रगल्भता निवृत्तिः सा ज्ञातव्या बुधकुञ्जरं ॥ १३३ ॥

मनोवचनकायजनितभीतिरहितः कलाशास्त्रप्रयोगचातुर्यं प्रागल्भ्य-
मिति भावः ।

यद्गानं परमामृतं श्रुतिहरं श्रुत्वा मुदा कोकिलो

रोति प्राप्तसुखं शुकोऽपि वचनं श्रुत्वा यदीयं प्रियम् ।

ब्रूते सूक्तिमिमां यदीयनटनं दृष्ट्वा शिखी नृत्यति

स्वात्मानन्दसमन्विता जयति सा श्रीरायकान्ता सती

॥ १३४ ॥

आयासे सति कामिन्या बहवपि गुणोत्तमः ।

विनयोत्कर्षं औदार्यमुच्यते कविनायकैः ॥ १३५ ॥

नवकेलिविनोदेन श्रान्ता पानीयलीलया ।

तन्वी विमुक्तनिद्रापि रायशय्या न मुञ्चति ॥ १३६ ॥

चापल्यरहिता चित्तवृत्तिः स्थिरतराथवा ।

तरुणीजनसबद्धा या सा धैर्यं निरूप्यते ॥ १३७ ॥

रायनाथस्य रागे या यादृशी रमणी तु सा ।

कोपेऽपि तादृशी जाता महादेवीपदे स्थिता ॥ १३८ ॥

१ लीति श्रातसुखं सुखोपि ।

क्रियाविगेपैरधिकैर्मनोहरतरैरपि ।
 नायकाभिनयो लीला नायिकाविहितो यथा ॥१३९॥
 हसति वसति चास्ते लोकते याति दत्ते
 गदति नदति गेते याचते राजतेऽलम् ।
 लिखति पिवति भुङ्क्ते रोदति^१ मोदते च
 नृपतितिलकरायो यादृशस्तादृशी सा ॥१४०॥
 दृष्टे निजेगे कामिन्या देहसजनितो भृगम् ।
 क्रियाद्यतिशय प्रोक्तो विलासो रसिकैर्यथा ॥१४१॥
 रायेग स्मरमनिभ स्मरसख क्षीराब्धिविचन्द्र मुदा
 दृष्ट्वा स्विद्यति कम्पते सृतिकर धैर्यं च मुञ्चत्यहो ।
 उत्कण्ठा^२ मनुते न नोति सरमालोक गरच्चन्द्रिका—
 मकाग रमणीमनोजनगठो कन्दर्पसिद्धान्तवित् ॥१४२॥
 तरुणीकायदेगे स्वीकृता स्वत्पाप्यलक्रिया ।
 करोति जनतानन्द या सा विच्छित्तिरुच्यते ॥१४३॥
 किमलययुतकर्णा मल्लिकाकुड्मलार्धं
 कृतशुचिकरहारा मालतीमृगिभूपा ।
 मलिनवमनयुक्ता माववी कन्दुकेन
 विहरति रमणी या माकरोद्रायमौल्यम् ॥१४४॥
 आयात नायक श्रुत्वा सभ्रमेण मुदा मती ।
 अस्थाने भूषण वत्ते दत्तद्विभ्रम उच्यते ॥१४५॥
 आगच्छन्त निजेग रतिपतिसदृश रायवङ्ग निगम्य
 प्रोद्भिन्नानन्दमूर्ति परव्रगगमनादञ्जर्नलिप्तकण्ठा ।
 पीनोत्तुङ्गस्तनाग्रे मृगमदतिलकालकृता भालभागे
 हारालकारयुक्ता रतिममरमणी चारुता^३ मूर्तिराम्ते ॥१४६॥

१ रोदते, २ मस्तेन नोति, ३ नूतिचित्ते ।

कृताश्रूणां शङ्कादीनां साकर्यं रमणीजने ।

किलकिञ्चित्तमित्युक्तं शृङ्गाररसकोविदै ॥१४७॥

कादम्बनाथमदनेन सुधाधरेऽल

सपीडिते मधुरचुम्बनपानपूर्वम् ।

तन्वी तनोति मुदमश्रु च तर्जनं च

सीत्कारताडनविनोदपदप्रहारात् ॥१४८॥

नाथस्य चित्रे वस्त्रे च प्रतिमाभरणादिषु ।

नायभावेन या बुद्धिः सा मोट्टायितमुच्यते ॥१४९॥

स्मृत्वा निजेश स्वाङ्गस्य भङ्गो जृम्भणपूर्वकः ।

पृष्ठादिनमनादिर्वा मोट्टायितमुदगीरितम् ॥१५०॥

रायरूपपटी दृष्ट्वा तन्वी मोहेन चुम्बति ।

आलिङ्गति च रायेन्द्र इति मत्वा प्रमोदिनी ॥१५१॥

आलीजनेन नृपकुञ्जररायवङ्गे

सर्वाङ्गैः मनसि तत्स्मरणं विधाय ।

गात्रं विवर्तयति बाहुयुगं च तन्वी

चक्रं करोति मदनग्रहपीडिता सा ॥१५२॥

आलिङ्गने चुम्बनादौ कृते वा जीवितेशिना ।

अन्तरङ्गे सुखं बाह्ये रोषं कुट्टमितं यथा ॥१५३॥

आलिङ्ग्य चुम्बति नृपे सति रायवङ्गे

नारी मनोजमुखवार्धिगतापि चित्ते ।

हस्तेन कम्पनयुतेन निवारयन्ती

रोषं करोति पुलकालिविराजमाना ॥१५४॥

गर्वगौरवमालम्ब्य तरुण्यानादरं कृतं ।

जीवितेगे स विव्वोकं कथ्यते रसिकैर्जनैः ॥१५५॥

आगत्य रायनृपतौ निजपादयुग्मे
 नत्वापराधमखिल रमणि क्षमस्व ।
 इत्युक्तिमात्तविनया वदति प्रवीणा
 मर्मज्ञया वनितया न कृत कटाक्ष ॥१५६॥
 शरीरावयवन्यास स्निग्धकोमलतायुत ।
 तरुणीजनमबन्धो ललित प्रतिपाद्यते ॥१५७॥
 भ्रूविक्षेप किसलयमृदु वाग्विलास सुमाम्
 नेत्रालोक कुवन्त्यनिभ पादपङ्केजयानम् ।
 चन्द्रौपम्य मधुरहसन कौमुदीसाम्ययुक्त
 कृत्वा कान्ता जनयति मुद रायभूमीश्वरस्य ॥१५८॥
 वक्तु योग्यमपि स्वान्तस्स्थित नारी निजेगिना ।
 न ब्रूते लज्जया यत्तद्विहत परिभाषितम् ॥१५९॥
 उद्याने प्रीतियुक्ता विमलसलिलसत्क्रीडनेच्छापि कान्ता
 प्रासादारोहरक्ता मधुरतरलमत्कन्दुकक्रीडनेच्छा ।
 दोलालीलामनीषा सुकविकृतमहाकाव्यगोष्ठीप्रमक्ता
 न ब्रूते व्रीडया या मुदमनयदिमा तन्मनोज्ञो निजेश ॥१६०॥
 विनयादिगुणा प्रोक्ता नेतृसाधारणा हरा ।
 गुणाष्टक च दृष्टान्तास्तेषामूह्या विवेकिभि ॥१६१॥
 यथोचित नायकोक्तभावहावादयो गुणा ।
 तेषामुदाहृतिर्ज्ञेया नायकेऽपि विगारदे ॥१६२॥
 भो भो वीरनृमिहराय नृपते लोकत्रये सन्ति ये
 नेतारो वहवच्च तेषु सुलभाश्चेतोहरा नो मताम् ।
 नानावाग्मिकवीश्वरस्तुतिपदानैकोऽस्तीतिप्रथ
 धीरोदात्ततया प्रसिद्धपुरुषो लोके भवानेव वै ॥१६३॥
 इति नायकभेदनिश्चयो नाम चतुर्थ परिच्छेद ।

१ गाणाष्टक, २ श्वेतोहरौ ।

दशगुणनिश्चयो नाम

पञ्चम परिच्छेद

गुणरीतिवृत्तिशय्यापाकाना लक्षण मया ।
 तल्लक्षणार्थिना नृणा बोधाय प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥
 निर्गुणा रमणी लोके यथा सद्भिर्न पूज्यते ।
 निर्गुण काव्यबन्धोऽपि तथा नाच्यं कवीश्वरे ॥ २ ॥
 अतो गुणा प्रकीर्त्यन्ते पूर्वशास्त्रानुसारत ।
 कामिराय नराधीश श्रूयता भवताधुना ॥ ३ ॥
 सुकुमारत्वमौदार्यं श्लेष कान्ति प्रसन्नता ।
 समाधिरोजो माधुर्यमर्थव्यक्तिस्तु साम्यकम् ॥ ४ ॥
 एते दशगुणा प्रोक्ता दश प्राणाश्च भाषिता ।
 यथासख्य मया तेषा लक्षण प्रतिपाद्यते ॥ ५ ॥
 श्रुतिचेतोद्वयानन्दकारिणा कोमलात्मनाम् ।
 वर्णाना रचनान्यास सौकुमार्यं निरूप्यते ॥ ६ ॥
 श्रीरायव इक्षितिनायकस्य कीर्तिविशाला वरचन्द्रिकैव ।
 न चेत् त्रिलोकीजनचित्तजात सतापजालं क्व निराकरोति ॥ ७ ॥
 अर्थचासुत्वगमक पदान्तरविराजितम् ।
 पदाना यदुपादान तदौदार्यं मतं यथा ॥ ८ ॥
 शब्दानामभिधेयानां गुणोत्कर्षा यदाथवा ।
 तदौदार्यं मतं लोके तदुदाहरणं यथा ॥ ९ ॥
 कादम्बनाथस्य मदान्धगूरक्षोणीघरोत्तुङ्गमहागजेन्द्र ।
 दिग्दन्तिनैरावतनामकेन स्पर्धा विघट्ते जगदद्भुतोऽसौ ॥ १० ॥
 १ °जाता २ गुणोत्कर्षाय योऽथवा, ३ दिगतिनैरावत° ।

आगत्य रायनृपतौ निजपादयुग्मे

नत्वापराधमखिल रमणि क्षमस्व ।

इत्युक्तिमात्तविनया वदति प्रवीणा

मर्मजया वनितया न कृत कटाक्ष ॥१५६॥

शरीरावयवन्यास स्निग्धकोमलतायुत ।

तरुणीजनमबन्धो ललित प्रतिपाद्यते ॥१५७॥

भ्रूविक्षेप किसलयमृदु वाग्विलास सुमाभ

नेत्रालोक कुवलयनिभ पादपङ्केजयानम् ।

चन्द्रोपम्य मधुरहृमन कौमुदीसाम्ययुक्त

कृत्वा कान्ता जनयति मुद रायभूमीश्वरस्य ॥१५८॥

वक्तु योग्यमपि स्वान्तस्स्थित नारी निजेगिना ।

न ब्रूते लज्जया यत्तद्विहत परिभाषितम् ॥१५९॥

उद्याने प्रीतियुक्ता विमलसलिलसत्क्रोडनेच्छापि कान्ता

प्रामादारोहरक्ता मधुरतरलसत्कन्दुकक्रोडनेच्छा ।

दोलालीलामनीपा सुकविकृतमहाकाव्यगोष्ठीप्रसक्ता

न ब्रूते व्रीडया या मुदमनयदिमा तन्मनोज्ञो निजेश ॥१६०॥

विनयादिगुणा प्रोक्ता नेतृसाधारणा हरा ।

^१गुणाष्टक च दृष्टान्तास्तेषामूह्या विवेकिभि ॥१६१॥

यथोचित नायकोक्तभावहावादयो गुणा ।

तेषामदाहृतिर्ज्ञेया नायकेऽपि विहारदे ॥१६२॥

भो भो वीरनृसिंहराय नृपते लोकत्रये मन्ति ये

नेतारो बहवश्च तेषु सुलभाश्चेतोहरा नो मताम् ।

नानावाग्मिकवीश्वरस्तुतिपदानेकोरुकीर्तिप्रय

धीरोदात्ततया प्रसिद्धपुरुषो लोके भवानेव वै ॥१६३॥

इति नायकभेदनिश्चयो नाम चतुर्थ परिच्छेद ।

दशगुणनिश्चयो नाम

पञ्चम परिच्छेद

गुणरीतिवृत्तिशय्यापाकाना लक्षण मया ।
 तल्लक्षणार्थिना नृणा बोधाय प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥
 निर्गुणा रमणी लोके यथा सद्भिर्न पूज्यते ।
 निर्गुण काव्यबन्धोऽपि तथा नार्च्य कवीश्वरै ॥ २ ॥
 अतो गुणा प्रकीर्त्यन्ते पूर्वशास्त्रानुसारत ।
 कामिराय नराधीश श्रूयता भवताधुना ॥ ३ ॥
 सुकुमारत्वमौदार्य श्लेष कान्ति प्रसन्नता ।
 समाधिरोजो माधुर्यमर्थव्यक्तिस्तु साम्यकम् ॥ ४ ॥
 एते दशगुणा प्रोक्ता दश प्राणाश्च भाषिता ।
 यथासत्य मया तेषा लक्षण प्रतिपाद्यते ॥ ५ ॥
 श्रुतिचेतोद्वयानन्दकारिणा कोमलात्मनाम् ।
 वर्णाना रचनान्यास सौकुमार्यं निरूप्यते ॥ ६ ॥
 श्रीरायबङ्गक्षितिनायकस्य कीर्तिर्विशाला वरचन्द्रिकैव ।
 न चेत् त्रिलोकीजनचित्तजात सतापजाल क्व निराकरोति ॥ ७ ॥
 अर्थचारुत्वगमक पदान्तरविराजितम् ।
 पदाना यदुपादान तदौदार्यं मत यथा ॥ ८ ॥
 शब्दानामभिधेयाना गुणोत्कर्षा यदाथवा ।
 तदौदार्यं मत लोके तदुदाहरण यथा ॥ ९ ॥
 कादम्बनाथस्य मदान्धशूरक्षोणीघरोत्तुङ्गमहागजेन्द्र ।
 दिग्दन्तिनैरावतनामकेन स्पर्धा विधत्ते जगदद्भुतोऽसौ ॥ १० ॥
 १ °जाता २ गुणोत्कर्षाय योऽथवा, ३ दिग्विजयनैरावत° ।

परस्पर प्रयुक्तानि स्यूतानीव पदानि वै ।

निविडानि प्रवर्तन्ते यत्र स श्लेष उच्यते ॥ ११ ॥

यस्योत्तुङ्गविशालकीर्तिविसर दृष्ट्वा जगन्मोदते

क्षीराब्धिर्दिगिभो महाधवलमा व्योमापगावन्धुरा ।

नानाकारविचित्रगारदमहामेघावलीप्रोल्लस-

त्कैलासाचलभूतिसारमिति ता मत्वा जगज्जृम्भितम् ॥ १२ ॥

अल्पप्राणाक्षराण्येव निविडानि पदानि वै ।

यत्र स श्लेष इति वा कैचिल्लक्षगमूचिरे ॥ १३ ॥

तदुदाहरणमिदम्—

उल्लसन्ती त्वदीयेय कीर्तिश्रीर्मूर्तिराजिनी ।

जगद्वर्तिकवीन्द्राणां सूक्तिजाले प्रकाशते ॥ १४ ॥

प्रयुक्तो लौकिकार्थोऽपि यथा भवति सुन्दर ।

सा कान्तिरुदिता मद्भिः कलागमविगारद ॥ १५ ॥

अथवा पदबन्धम्योज्ज्वलत्व कान्तिरुच्यते ।

उदाहरणमेतस्या गीयते शृणु भूपते ॥ १६ ॥

उपवनजलकेलीमक्तकान्ताजनानां

करकृतजलसेक सौधधारानिपेक ।

विगलितकचबन्धान्मालतीमालिकायां

विगलनमतितोप रायवद्गे वृद्धत् ॥ १७ ॥

प्रयुक्तस्य पदस्यार्थो यत शीघ्रं प्रतीयते ।

पदेन वा प्रमन्नोऽर्थो यत्र सा वा प्रमन्नता ॥ १८ ॥

भो रायवद्गो कीर्तिमते गरदध्रविलासिनी ।

व्योमगङ्गाप्रवाहाभा वम्भ्रमीति जगत्त्रये ॥ १९ ॥

१ *भूरिसारमिति का मत्वा ।

अन्यवस्तुगुणारोपोऽन्यत्र योऽय प्रकीर्तित ।

स समाधिरिति ज्ञेय कवितागुणकोविदै ॥२०॥

आरोपादन्यधर्मस्य प्रकृतार्थस्य गौरवम् ।

समाधिरुच्यते सद्भिरिति वा लक्षण मतम् ॥२१॥

श्रीरायस्य यथोऽमित कुसुमित त्यागाम्भसा तेजसा-

नल्प तत्फलित विवेकगुणतो ध्वस्तश्च कल्पद्रुम ।

खङ्गोऽय नैरकालराहुरमलस्तद्विक्रमस्तुङ्गत

सूक्ति सारसुधा प्रतापतपनो लोकत्रये द्योतते ॥२२॥

पद्ये समासबाहुल्य गद्ये वा हृद्यमुच्यते ।

ओजो गुण कलाशास्त्रविशारदकवीश्वरे ॥२३॥

रङ्गत्तुङ्गतरङ्गसगविलसद्गम्भीर^१ शङ्खध्वनद-

म्भोरागिसमानभीकरमहासेनासमूहाद्भुत ।

बन्दिन्नातविनूयमानगुणसन्दोहप्रभावोज्ज्वल

सग्रामाङ्गणराजमानतुरगो जेजीयते राजराट् ॥२४॥

सरसो यत्र शब्दश्च सरसोऽर्थोऽपि जायते ।

तन्माधुर्यमिति प्रोक्त कर्णनिन्दविधायकम् ॥२५॥

सरसवचनलोला चारुलीला कटाक्षा

मधुरहसनचञ्चद्वक्त्रनीरेजशोभा ।

मदगजगतिराजपादपङ्केजयुग्मा

रतिसमवरकान्ता रायतोप तनोति ॥ २६ ॥

अर्थनियत्वमित्युक्ते सुखगम्यत्वमुच्यते ।

कष्टकल्पनया शून्यमर्थव्यक्तिस्तदेव हि ॥२७॥

श्रीरायकीर्तिजालेन व्याप्त जगदिद सदा ।

शरच्चन्द्रिकया व्याप्तमिवाभाति मनोहरम् ॥२८॥

१ 'धर्मप्रकृतार्थस्य, २ वर', ३ शुभद्गिहाम्भो' ।

मृदुस्फुटोभयाकारवर्णविन्यासशालिन ।

व्रन्धस्य ताम्य समता कथ्यते कविकुञ्जरै ॥२९॥

श्रीरायवङ्गकान्ताया वदन चन्दिरायते ।

हासो ज्योत्स्नायते नेत्रयुग्म नीलोत्पलायते ॥३०॥

एतैर्गुणैर्भामुरकाव्यवन्धं महाकवीना मृदु वाग्विलासम् ।

श्रुत्वा गुणौघ परिभाव्य चित्ते श्रीरायवङ्गेन्द्र मुद प्रयाहि ॥३१॥

इति दशगुणनिष्ठयो नाम पञ्चम परिच्छेद ।

रीतिनिश्चयो नाम

षष्ठ परिच्छेद

रीतिशून्या यथा कन्या न मान्या धरणीतले ।
 तथा काव्य रीतिशून्य न मान्य रसिकैर्जनैः ॥१॥
 रीतीनां लक्षणं तस्माद् वर्ण्यते भेदसंगतम् ।
 शृणु रायनराधीनं काव्यसारविशारद ॥२॥
 माधुर्यादिगुणोपेतपदानां घटनात्मिका ।
 रीतिरित्युच्यते सा च चतुर्भेदा सता मता ॥३॥
 वैदर्भी-गौडिका-लाटी-पाञ्चालीति चतुर्विधा ।
 इयं रीतिश्च काव्यस्य स्वरूपमिति बुध्यताम् ॥४॥
 शब्दाश्रितप्रसादादिगुणवैशिष्ट्यसम्भवात् ।
 रीते काव्यस्वरूपत्वं निश्चितं कविपुङ्गवैः ॥५॥
 प्रसादादिगुणोपेता समासरहिताथवा ।
 समस्तद्वित्रपदका स्वल्पघोषाक्षरावली ॥६॥
 वर्गद्वितीयबहुला वैदर्भी रीतिरिष्यते ।
 उदाहरणमेतस्यां कथ्यते शृणु धीधन ॥७॥
 छत्रं सितं दण्डयुतं धृतं ते सनीलरत्नं कृपराय भाति ।
 सचञ्चरीकं खरदण्डमब्जं सितं यथा राज्यपदस्य चिह्नम् ॥८॥
 ओजः कान्तिगुणोपेता महाप्राणाक्षरान्विता ।
 अत्यद्भुता (अत्युद्भूता) समासा च गौडी रीतिरितीष्यते ॥९॥
 कल्पान्तानिलवेगवर्णितचलत्तुङ्गोरुभृङ्गावली-
 राज-द्वीकरशोकरान्वितमहाडिण्डीरपिण्डाकरः ।

श्रीमद्भूरिमहासमुद्रसमसेनानीकसभूतघू-

लिजालस्थगिताशुमालिकिरणो जेजीयते रायराट् ॥१०॥

सुकुमारत्वभाधुर्यकान्त्योजोगुणसयुता ।

पञ्चपट्पदसक्षिप्ता पाञ्चाली रीतिरुच्यते ॥११॥

नानारत्नविराजमानमुकुटो हारावलीभूषितो

राजद्राजकदम्बपूजितपदो गाम्भीर्यवीर्यान्वित ।

त्यागोपात्तविशालकीर्तिविसर सिंहासनाधीश्वरो

जीयाद् वीरनृसिंहरायनृपति ससारसारोदय ॥१२॥

उक्तरीतित्रययुता भूरिद्वित्वाक्षराच्युता ।

अल्पघोषाक्षरा लाटी वृत्ति कोमलतायुता ॥१३॥

गङ्गातुङ्गतरङ्गशारदधनक्षीराव्विचन्द्रातप

श्रीराजद्वरकीर्तिभासुरगुणो गम्भीरचित्तस्मर ।

नानावाग्मिकवीश्वरस्तुतगुण सर्वज्ञकल्पो महान्

श्रीवीरो नरसिंहवज्रनृपतिर्जीयाद्वरित्रीतले ॥१४॥

शृङ्गार करुण शान्तो हास्यो मधुरतागुण ।

ओजोगुणयुता शेषा रसा पञ्च निरूपिता ॥१५॥

प्रसादगुणसयुक्ता रसा सर्वे नव स्मृता ।

शेषा सप्तगुणा योज्या यथायोग विगारदं ॥१६॥

रीतिनीरेजपण्डेद्वमहाकाव्यसरोवरे ।

कुरु केलीविधिं राजहसदेशीयरायराट् ॥१७॥

इति रीतिनिश्चयो नाम पष्ठ परिच्छेद ।

वृत्तिनिश्चयो नाम

सप्तम परिच्छेद

वृत्तिशून्यो न सूत्रार्थो नृणा चेतसि भासते ।
 वृत्तिरिक्त तथा काव्य रसिकाय न रोचते ॥१॥
 वृत्तीना लक्षण तासा भेदोऽपि प्रणिगद्यते ।
 शृणु कादम्बदुग्धाब्धिजातकौस्तुभ रायराट् ॥२॥
 सरसार्थौघसदभलक्षणा वृत्तिरिष्यते ।
 कैशिक्यारभटी भारती मता सात्वती बुधे ॥३॥
 अत्यन्तकोमलार्थाना शृङ्गाररसयोगिनाम् ।
 'करुणाख्यरसे वाचा सदभो वाथ कैशिकी ॥४॥
 अत्यन्तककंशार्थाना रौद्रबाभत्सयोगिनाम् ।
 सदभंरूपारभटी वृत्तिरुक्ता कवीश्वरै ॥५॥
 हास्यशान्ताद्भुतरसोपेतार्थाना पृथक् पृथक् ।
 ईषन्मृदूना सदभो भारतीवृत्तिरुच्यते ॥६॥
 ईषत्कठिनवाच्याना सदभं सात्वतीष्यते ।
 भयानकेन वीरेण रसेन सह योगिनाम् ॥७॥
 शृङ्गारकरुणौ लोकेऽत्यन्तकोमलता गतौ ।
 अत्यन्तकठिनौ रौद्रवीभत्सौ रसनामकौ ॥८॥
 हास्य शान्तोऽद्भुतश्चेति स्वल्पकोमलता गता ।
 ईषत्कठिन्यसंपृक्तौ मतौ वीरभयानकौ ॥९॥
 चतसृणा वृत्तीना क्रमेण निदर्शनानि निरूप्यन्ते ।

१ तस्या, २ करुणाख्यरसेदाना ।

कैशिकी यथा —

शृङ्गारसारतरुणीजनकोमलाङ्ग-

सर्वस्वचारुवनवृन्दवसन्तकल्प ।

नारीकटाक्षशरजालविताड्यमान

श्रीरायनायकवर सुकृतोति भाति ॥१०॥

भारभटी यथा —

घण्टाटङ्कारभीकृद्रणपटुतरगन्धेभविभ्राजमान

कोपाजापेन राजत्प्रलयगतमहावह्निकीलाभकेन^१ ।

धिनकुर्वन् वैरिवर्गं गुरुविपिनसमं शाकिनीढाकिनीभ्यो

दत्त्वा रक्तास्थिमज्जाबहुपललर्बलिं भाति रायो रणाग्रे ॥११॥

भारती यथा—

कीर्तिस्तेऽप्यतिलङ्घते जगदिदं गम्भीरिमा वारिधिं

हृस्तं कल्पतरुं पराक्रमगुणं कण्ठीरवं धीरता ।

स्वर्णाद्रिं नयजालमुग्रभरतं सत्यं च भीमाग्रजं

रूपं मन्मथभूभुजं मृदुवचं पीयूषपिण्डं नृप ॥१२॥

सात्वती यथा—

सग्रामाङ्गणभूतले प्रलयकालाग्निस्फुलिङ्गाकृति-

क्रोधाडम्बररक्तलोचनयुगं श्रीरायचक्रेश्वरम् ।

दृष्ट्वा वैरिनृपा भयञ्जरवशान्मूर्च्छन्ति केचित् परे

दानन्ति प्रतपन्ति यान्ति शरणं बल्मीकवीराधिकम्(?) ॥१३॥

अत्यन्तकोमलार्थार्थेऽल्पप्रौढसदभलक्षणा ।

मध्यमा कैशिकी सर्वरससाधारणा मता ॥१४॥

१ नयजालमुदघभरत ।

ईषन्मृदुसदभ्यप्यतिप्रौढार्थगोचरा ।

मध्यमारभटी सर्वरससाधारणा स्मृता ॥१५॥

शब्दगतप्रसादमाधुर्यादिदशगुणाश्रितानामर्थविशेषनिरपेक्षाणां वैद-
भ्यादिरीतीनामर्थविशेषापेक्षविशिष्टकैशिक्यादिवृत्तिभ्यो भेदो द्रष्टव्यः ।

असयुक्तमृदुवर्णबन्धोऽतिमृदुसदभं । सयुक्तकोमलवर्णबन्ध ईष-
न्मृदुसदभं । अविकटपरुषवर्णबन्ध ईषत्प्रौढसदभं । प्रागुक्तसदभं-
चतुष्टयस्य लक्षणचतुष्टयं ज्ञातव्यम् ।

सद्वृत्तिबालचिलसद्गुणप्रभावे

सत्काव्यबन्धगगने तव कीर्तिचन्द्र ।

लोकस्य तापहरणे चतुरो मनोज्ञ

कादम्बनाथ चिरकालमय विभातु ॥१६॥

इति वृत्तिनिश्चयो नाम सप्तमः परिच्छेदः ।

■

शय्यापाकनिश्चयो नाम

अष्टम परिच्छेद

अशय्या कामकेली वा कृतिलोकि न शोभते ।
 यतस्ततो बुधैर्वाच्य शय्यालक्षणमुत्तमम् ॥ १ ॥
 पदानामानुगुण्य वान्योन्यमित्रत्वमुच्यते ।
 यत् सा शय्या कलाशास्त्रनिपुर्णविदुषा वरै ॥ २ ॥
 कादम्बेश्वररायवङ्गनृपते सत्कीर्तिजाल मह-
 ल्लोकाभोगविराजित कविजनै क्षीराब्धिरित्युच्यते ।
 कल्पानोकहपुष्पमम्बरनदीनीहारजाल हर-
 स्तत् सर्व सदृश न तेन तदिद तस्योपमा गच्छतु ॥ ३ ॥
 अपूर्व भोज्यमप्यत्र नि पाक नैव रोचते ।
 अपाककाव्यबन्धोऽपि तत पाको निरूप्यते ॥ ४ ॥
 चतुर्विधानामर्थानां गाम्भीर्यं पाक उच्यते ।
 द्राक्षापाको नालिकेरपाकोऽयं द्विविधो मत ॥ ५ ॥
 आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक् प्रतीतिर्यतोऽजनि ।
 स द्राक्षापाक इत्युक्तो बहिरन्त स्फुरद्रस ॥ ६ ॥
 आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक्प्रतीतिर्यतो न हि ।
 स नालिकेरपाक स्यादन्तर्गूढरसोदय ॥ ७ ॥

द्राक्षापाको यथा—

रायनाथमनोज्ञाङ्गे लावण्यममृतोपमम् ।
 आलोकनेन तरुणी पीत्वा पीत्वा प्रमोदते ॥ ८ ॥

१. नालिकेरपाकश्च ।

नालिकेरपाको यथा—

चन्द्र दृष्ट्वा सरोज विकसति मधुर नीलनीरेजयुग्म
 सकोच याति कोकद्वयममितसुख याति राहुश्च याति ।
 भृङ्गीसकाशमन्द तिमिरमभिमुख याति बालातपश्च
 श्रीराय कामतन्त्री मनसिजनृपतन्त्रस्य जानाति तत्त्वम् ॥९॥
 शय्याविरेजसयुक्ते पाकपानीयभासुरे ।
 काव्यपद्माकरे रायकीर्तिहसो विराजताम् ॥ १० ॥

इति शय्यापाकनिश्चयो नाम अष्टम परिच्छेद ।

अलंकारनिर्णयो नाम

नवम परिच्छेद

स्त्रीरूपनिरलंकार न विभाति यथा भुवि ।
 तथा काव्य ततो ब्रूहि नानालंकारसग्रहम् ॥ १ ॥
 काव्याङ्गभूतौ शब्दार्थौ श्रिताश्चित्रोपमादय ।
 अलंकारा प्रकीर्त्यन्ते काव्यचारुत्वहेतव ॥ २ ॥
 काव्यशोभाकर काव्यधर्मोऽलंकार उच्यते ।
 काव्यप्रयुक्तशब्दार्थान्समालम्ब्य प्रवृत्तिमान् ॥ ३ ॥
 शब्दार्थयोरलंकारौ द्विविधौ परिकीर्तितौ ।
 यमक चित्रवक्रोक्तिरनुप्रासश्चतुर्विध ॥ ४ ॥
 शब्दालङ्कृतय प्रोक्ता अर्थालङ्कृतय पुन ।
 स्वभावोक्त्यादिभेदेन बहुधा प्रतिपादिता ॥ ५ ॥
 गम्भीरामलसूक्तिरत्नविलसत्सत्कीर्तिफेनाम्बुधे
 वैरिध्वान्तविघातदक्षसकलोपायाम्बुजश्रीकर ।
 भानो भासुरूपचारुललनारयुत्सवानन्दकृत्-
 कन्दर्पाद्भुतभूषणानि शृणु भो श्रीरायवज्रप्रभो ॥ ६ ॥
 विहाय शब्दालंकारमर्थालंकार उच्यते ।
 अर्थमाश्रित्य काव्यस्य चारुत्व जनयत्यसौ ॥ ७ ॥
 स्वभावोक्त्युपमे रूपकावृत्ती हेतुदीपके ।
 उत्प्रेक्षार्थान्तरन्यासौ व्यतिरेकविभावने ॥ ८ ॥
 आक्षेपातिशयो सूक्ष्मसमासौ च लवक्रमौ ।
 उदात्तापह्नुती प्रेयोविरोधौ रसवत्तथा ॥ ९ ॥

ऊर्जस्व्यप्रस्तुतस्तोत्रे विशेषस्तुल्ययोगिता ।
 पर्यायोक्त सहोक्तिश्च परिवृत्ति समाहितम् ॥ १० ॥
 श्लिष्ट निदर्शन व्याजस्तुतिराशीस्समुच्चय ।
 वक्रोक्तिरनुमान च विषमावसरौ तथा ॥ ११ ॥
 प्रतिवस्तूपमा सार भ्रान्तिमत्सशयो तथा ।
 एकावली परिकर परिसख्या तत् परम् ॥ १२ ॥
 प्रश्नोत्तर सकरश्च समुद्देश कृत क्रमात् ।
 एतेषा लक्षण लक्ष्य प्रोच्यते च यथाक्रमम् ॥ १३ ॥
 येन रूपेण यद्वस्तु वर्तते तस्य वस्तुन ।
 तेन रूपेण कथन स्वभावोक्ति प्रकीर्त्यते ॥ १४ ॥
 सक्रिय निष्क्रिय वस्तु यथा जगति वर्तते ।
 तथा तद्रूपकथन जातिरित्युच्यतेऽथवा ॥ १५ ॥

सक्रियवस्तुजात्युदाहरण यथा—

कारुण्योपेतचित्त सकलजनतते पालको धैर्यशाली
 राजद्राजाधिराजोत्करभणिमुकुटप्रोल्लसत्पादपद्म ।
 राज्यश्रीभारधारी सकलगुणगणोद्भासिपञ्चाङ्गमन्त्र
 सिद्धीशो रायवङ्गक्षितिपतिरधुना भाति शक्तित्रयाढ्य ॥ १६ ॥
 हरिनीलच्छविभासुरा वनगजोदीर्णोरुमुक्तावली-
 कृतदिव्याभरणा वरालिनिभघम्मिल्लास्ता मृगीलोचना ।
 वरक्षिण्टीकृतमालिका निजकराग्लिष्टात्मजातोत्करा
 वररायावनिप किरातवनिता पश्यन्ति दूरादिमा ॥ १७ ॥

हीनेषु त्रस्तेषु बालादिषु च विशेषतो रम्या जातिरिति द्वितीय-
निदर्शनम् ।

निष्क्रियोदाहरण यथा—

अय श्रीरायभूमीशस्त्रिवर्गकलितो महान् ।

शूरो धीरो महात्यागी राजनीतिविशारद ॥ १८ ॥

आरामे रायबङ्गस्य कोकिला श्यामविग्रहा ।

मधुरस्वरसपृक्ता वसन्ते चित्तहारिण ॥ १९ ॥

कलकण्ठजातिस्वभाववर्णनम् ।

चुम्बति स्पृशति प्राणनायिका जिघ्रति क्षणम् ।

पिबति प्रेक्षते गाढमालिङ्गति च रायराट् ॥ २० ॥

क्रियास्वभाववर्णनम् ।

रतौ रायमहीनाथे सुखमन्तातिग महत् ।

कामसिद्धान्तविज्ञान कामिनीचित्तरञ्जकम् ॥ २१ ॥

कलाज्ञानकामसुखगुणस्वभाववर्णनम् ।

कोटीरराजितो हारदिव्यकुण्डलभूषित ।

सिंहासनसमारूढो रायबङ्गो विराजते ॥ २२ ॥

किरीटहारादि^१विशिष्टद्रव्यस्वभाववर्णनम् । जातिक्रियागुण-

द्रव्यस्वभावापेक्षया जात्यलकारश्चतुर्विध । पक्षान्तरमिदम् ।

येनोपमीयते यत्र यत्किञ्चिद्येन केनचित् ।

प्रकारेणोपमा सा तस्या भेदोऽयं प्रतन्यते ॥ २३ ॥

कादम्बनाथ सा कीर्तिर्ववला कौमुदीव ते ।

प्रतापमण्डल रक्त भाति वालाकविम्बवत् ॥ २४ ॥

धावल्यरक्तत्वधर्मभ्यामुपमेति धर्मोपमा ।

श्रीरायभूप कीर्तिस्ते शारदी कौमुदीव सा ।

तेजोमण्डलमुद्याति वालभास्करविम्बवत् ॥ २५ ॥

अत्र धर्मनिरूपणं न कृतमिति उपमानोपमेयवस्तुमात्रकथनाद्
वस्तूपमा ।

महाभागस्य रायस्य काम दोग्धि महान्कर ।

कामधेनुरिवाशेषजगदानन्ददायिन ॥ २६ ॥

कामधेनौ कामदोहकत्वप्रसिद्धि । विषयसिन हस्ते निरूप्यत इति
विपर्यासोपमा ।

कादम्बनाथ कीर्तिस्ते शारदी कौमुदीव सा ।

शारदी कौमुदी भाति त्वत्कीर्तिरिव विष्टे ॥ २७ ॥

परस्परोत्कर्षशसिनी चान्योन्योपमा ।

श्रीराय कीर्तिजाल ते तुल्य क्षीराब्धिनैव तत् ।

अन्येन केनचित् साम्यं न प्रयाति जगत्त्रये ॥ २८ ॥

परवस्तुसादृश्यव्यावृत्तेनियमोपमा ।

कादम्बेश्वर कीर्तिस्ते चन्द्रातपसमाभवत् ।

अस्ति चेत् सदृश वस्तु तत्समापि विराजताम् ॥ २९ ॥

अन्यसादृश्यसम्भवकथनादनियमोपमा ।

इन्दुमन्वेति कीर्तिस्ते कान्त्या चाह्लादनेन च ।

भानुमन्वेति तेजस्ते महिमा रागतोऽपि च ॥ ३० ॥

आह्लादनकान्तिमहत्त्वारुणत्वधर्मसमुच्चयात् समुच्चयोपमा ।

श्रीराय भवत कीर्तिर्विशाला भवदाश्रया ।

सुधाकराश्रया ज्योत्स्ना भिदैवेय न चेतरे ॥ ३१ ॥

भेदान्तरनिरासेन अतिशयोपमा ।

त्वत्कीर्तविव धावत्य न कौमुद्या तदस्ति चेत् ।

शारदाभ्राभ्रगङ्गादावपि श्रीराय विद्यते ॥ ३२ ॥

साधारणधावत्यस्य अन्यथाकल्पनादुत्प्रेक्षोपमा ।

शारदी कौमुदी सप्तवर्षा यदि विलङ्घ्यते ।

वर्तते यदि नित्यं सा घत्ता कीर्तेस्तवोपमाम् ॥ ३३ ॥

सप्तवर्धिलङ्घननित्यवर्तनस्य असभविन कथनादद्भुतोपमा ।

चकोरनिकरो दृष्ट्वा त्वत्कीर्तिरिति कौमुदीम् ।

उपेक्ष्य भवत कीर्ति याति ज्योत्स्नेति विभ्रमात् ॥ ३४ ॥

मोहोपमा ।

सकलङ्क सुधाशु किं किं माकाश यशस्तव ।

कम्पते जनताचित्तमिति श्रीरायभूपते ॥ ३५ ॥

सङ्गयोपमा ।

इन्दुना जीयते पुण्डरीक त्वत्कीर्तिरेव तत् ।

सकलङ्केन्दुजयिनी पुण्डरीक यतस्तत् ॥ ३६ ॥

निर्णयोपमा ।

धवला श्रीमती सर्वजनसतापहारिणी ।

कादम्बराय कीर्तिस्ते राजते कौमुदी मया ॥ ३७ ॥

श्लेषोपमा ।

साम्बरराज विभाति (च) कोमुद्यत्यन्तवर्धिनो भाति [?] ।

रायनृप कौमुदी वा कीर्तिस्ते सर्वदा भुवने ॥ ३८ ॥

उपमानोपमेययो सदृशरूपशब्दवाच्यत्वात् सतानोपमा ।

क्षीराब्धित्वा ममानापि कीर्तिस्ते गीतभानुना ।

क्षीराब्धि पीडितो देवे सकलङ्क सुधाकर ॥ ३९ ॥

निन्दोपमा ।

क्षीराव्विरमृतस्थान चन्द्र सतापहृत् सदा ।

क्षीराव्विचन्द्रो त्वत्कीर्त्या सदृशो राय बीवन ॥ ४० ॥

प्रशसोपमा ।

१ In Kāvyaḍarsa's this variety of Upamā is known as Samānopamā (v l सन्दानोपमा, सहोपमा)

क्षीरवाराशिना तुल्या त्वत्कीर्तिरिति मे मन ।

आचिख्यासति दोषो वा गुणो वा भवतु प्रभो ॥४१॥

आचिख्यासोपमा ।

पुण्डरीक चन्द्रबिम्ब त्वद्यशस्त्रितय प्रभो ।

परस्परविरुद्ध भो भाति कादम्बरायराट् ॥४२॥

विरोधोपमा ।

भुवनव्यापिनी कीर्ति भवदीया सदातनीम् ।

पुण्डरीक न शक्नोति जेतु तादृक् क्रमोज्झितम् ॥४३॥

प्रतिपेधोपमा ।

त्वत्कीर्ति स्वाङ्गसजाता क्षीराब्धिजनितो विधु ।

तथापि सम एवेन्दुर्नाधिको रायभूपते ॥४४॥

चटूपमा ।

न कौमुदीय कीर्तिस्ते न भानुस्तेज एव हि ।

न राहु खड्ग एवाय प्रचण्डतरविक्रम ॥४५॥

सुव्यक्तसादृश्यसभवात्तत्त्वाख्यानोपमा ।

क्षीराब्धिशारदाभ्रादिवस्तूनामुपमा सदा ।

विलङ्घ्य भूरिकीर्तिस्ते धत्ते स्वेनैव तुल्यताम् ॥४६॥

असाधारणोपमा ।

क्षीराब्धिगरदिन्द्रादिश्वेतवस्तुप्रभावति ।

एकत्रमिलितेवेय कीर्तिस्ते राय राजते ॥४७॥

वृत्तिरिय कदापि नाभूदिति अभूतोपमा ।

अमावास्यातिथौ रात्रौ शारदी चन्द्रिका यथा ।

कलौ काले तथा भाति कीर्तिस्ते रायमन्मथ ॥४८॥

असभावितोपमा ।

शरच्चन्द्रनभोगङ्गाशारदाभ्रपयोर्णवान् ।

अन्वेति हारनीहारौ कीर्तिस्ते रायकायज ॥४९॥

सप्तवर्धिलङ्घननित्यवर्तनस्य असभविन कथनादद्भुतोपमा ।
 चकोरनिकरो दृष्ट्वा त्वत्कीर्तिरिति कौमुदीम् ।
 उपेक्ष्य भवत कीर्तिं याति ज्योत्स्नेति विभ्रमात् ॥ ३४ ॥

मोहोपमा ।

सकलङ्क सुधाशु किं किं साकाशं यशस्तव ।
 कम्पते जनताचित्तमिति श्रीरायभूषते ॥ ३५ ॥

सशयोपमा ।

इन्दुना जीयते पुण्डरीकं त्वत्कीर्तिरेव तद् ।
 सकलङ्केन्दुजयिनी पुण्डरीकं यतस्तत् ॥ ३६ ॥

निर्णयोपमा ।

धवला श्रीमती सर्वजनसतापहारिणी ।
 कादम्बराय कीर्तिस्ते राजते कौमुदी यथा ॥ ३७ ॥

श्लेषोपमा ।

साम्बरराजं विभाति (च) कौमुद्यत्यन्तर्वाघिनो भाति [?] ।
 रायनृप कौमुदी वा कीर्तिस्ते सर्वदा भुवने ॥ ३८ ॥

उपमानोपमेययो सदृशरूपशब्दवाच्यत्वात् सतानोपमा ।

क्षीराब्धिता समानापि कीर्तिस्ते शीतभानुना ।
 क्षीराब्धि पीडितो देवैः सकलङ्क सुधाकर ॥ ३९ ॥

निन्दोपमा ।

क्षीराब्धिरमृतस्थानं चन्द्रं सतापहृत् सदा ।
 क्षीराब्धिचन्द्रौ त्वत्कीर्त्या सदृशौ राय धीधन ॥ ४० ॥

प्रशसोपमा ।

१ In Kāvyaḍarsa's this variety of Upamā is known as Samānopamā (v । सन्दानोपमा, वरूपोमा)

क्षीरवाराशिना तुल्या त्वत्कीर्तिरिति मे मन ।

आचिख्यासति दोषो वा गुणो वा भवतु प्रभो ॥४१॥

आचिख्यासोपमा ।

पुण्डरीक चन्द्रबिम्ब त्वद्यशस्त्रितय प्रभो ।

परस्परविरुद्ध भो भाति कादम्बरायराट् ॥४२॥

विरोधोपमा ।

भुवनव्यापिनी कीर्ति भवदीया सदातनीम् ।

पुण्डरीक न शन्नोति जेतु तादृक् क्रमोज्झितम् ॥४३॥

प्रतिषेधोपमा ।

त्वत्कीर्ति स्वाङ्गसजाता क्षीराब्धिजनितो विधु ।

तथापि सम एवेन्दुर्नाधिको रायभूपते ॥४४॥

चद्रूपमा ।

न कौमुदीय कीर्तिस्ते न भानुस्तेज एव हि ।

न राहु खड्ग एवाय प्रचण्डतरविक्रम ॥४५॥

सुव्यक्तसादृश्यसभवात्तत्त्वाख्यानोपमा ।

क्षीराब्धिशारदाभ्रादिवस्तूनामुपमा सदा ।

विलङ्घ्य भूरिकीर्तिस्ते घत्ते स्वेनैव तुल्यताम् ॥४६॥

असाधारणोपमा ।

क्षीराब्धिशरदिन्द्रादिश्वेतवस्तुप्रभावति ।

एकत्रमिलितेवेय कीर्तिस्ते राय राजते ॥४७॥

वृत्तिरिय कदापि नाभूदिति अभूतोपमा ।

।अमावास्यातिथौ रात्रौ शारदी चन्द्रिका यथा ।

कलौ काले तथा भाति कीर्तिस्ते रायमन्मथ ॥४८॥

असभावितोपमा ।

शरच्चन्द्रनभोगङ्गाशारदाभ्रपयोर्णवान् ।

अन्वेति हारनीहारौ कीर्तिस्ते रायकायज ॥४९॥

बहूपमा ।

शरदिन्दोरिवोत्पन्ना जनितेव पयोम्बुवे ।

शरदभ्रादिवोद्भूता कीर्तिस्ते भाति रायराट् ॥५०॥

विक्रियोपमा ।

इन्दौ ज्योत्स्नेव दुग्धाब्धौ चन्द्रो वा दुग्धवारिधि ।

धरायामिव कीर्तिस्ते भाति श्रीरायभूपते ॥५१॥

मालोपमा ।

श्रित्वा रायनृप भाति कीर्तिलोकत्रये भृशम् ।

श्रित्वा सुधाकर व्योम्नि कौमुदीव सुनिर्मले ॥५२॥

वाक्यार्थेन कश्चिद्वाक्यार्थो यद्युपमीयते सा वाक्यार्थोपमा । सा पुनर्द्विविधा एकेवशब्दा अनेकेवशब्दा इतीयमेकेवशब्दा वाक्यार्थोपमा ।

इन्दोरिव नृसिंहस्य कीर्ति ज्योत्स्नामिवामलाम् ।

चकोरीव विलोक्यासौ जनता याति समदम् ॥५३॥

इयमनेकेवशब्दा वाक्यार्थोपमा ।

नृसिंहराय कीर्तिस्ते जगत्येकैव राजते ।

एक एव नभोमार्गे ननु भाति सुधाकर ॥५४॥

इवादिशब्दप्रयोगाभावेऽपि साम्यप्रतीतिरस्तीति प्रतिवस्तूपमा ।

आह्लादनाय देवाना ज्योत्स्ना वसति चन्दिरे ।

नृलोकवर्तिजीवाना कीर्ति कादम्बभूपतौ ॥५५॥

एकक्रियाविधौ अधिकेन हीन सदृशीकृत्य कथन तुल्ययोगोपमा ।

रूपेणाङ्गजवत्कलायुततया गीताशुवत्तेजसा

तीक्ष्णेनार्कवदद्भुतोन्नततया देवाद्विवत् सपदा ।

देवाधीशवदुद्धतविक्रमतया पञ्चास्यवद्राजते

गाम्भीर्येण समुद्रवज्जयति स श्रीरायवङ्गो भुवि ॥५६॥

हेतूपमा ।

उद्वेगो विदुषा यत्र नास्ति तत्रोपमा मता ।
लिङ्गस्य वचनस्यापि भेदे हीनेऽधिकेऽपि च ॥५७॥
शारदाभ्रमिवापूर्वा कीर्तिस्ते चन्द्रिका इव ।
भवानिव महामेरुस्त्व सुरेन्द्र इवासि भो ॥५८॥

चतुर्णामेक श्लोक ।

उद्वेगो यदि वर्तते भिन्नलिङ्गादिके सति ।
तत्रोपमा न वक्तव्या कलागमविशारदै ॥५९॥
बलाकेव शरच्चन्द्रो वेशन्त इव वारिधि ।
ग्रामस्वामीव देवेन्द्र प्रदोषो भानुबिम्बवत् ॥६०॥
एतादृशी सभासद्भिर्न वक्तव्या कदाचन ।
धर्ममात्रविवक्षायामुपमा कीर्त्यते बुधै ॥६१॥
शृगालवत्पुरालोकी मुनिराजो विराजते ।
अकृतावासको लोके फणीव मुनिसत्तम ॥६२॥
यथेववाद्यव्ययानि कल्पादिप्रत्ययास्तथा ।
अब्जास्यादिसमासश्च निभादिसमवाचका ॥६३॥
उपमालकृतावेते शब्दा वाच्या कवीश्वरै ।
स्पर्धते हसतीत्यादि शब्दा वाच्याश्च कोविदै ॥६४॥
यत्रोपचर्यतेऽभेद उपमानोपमेययो ।
तद्रूपकमलकारस्तस्य भेद प्रतन्यते ॥६५॥
कान्ता ताटङ्गचक्र विरचितकवरीवन्धकान्तारदुर्गं
लावण्याम्भस्सुदुर्गं घनकुचगिरिदुर्गं नखोदारखण्डं ।
चक्षुर्लीलावलोकामितनुतशरजाल लसद्दृष्टिकेतु
कन्दर्पालापमन्त्रो विलसति चतुरो रायकन्दर्पराज्ये ॥६६॥

समस्तरूपकम् ।

श्रीरायो जलधि सुधाशुरमृत मेरु सुरानोकहो
भानु सिद्धरसो मनोजनपतिश्चिन्तामणिर्देवराट् ।
भोगीन्द्र सुरधेनुरम्बरमिद काले कलौ सर्वदा
भूत्वा तीर्थकरोऽपि सर्वजनतानन्दाय सवर्तताम् ॥६७॥

व्यस्तरूपकम् ।

कामिन्या पदपङ्कजेद्धमधुपो वक्त्राब्जमवधिता-
म्बोधिस्त्व वरनाभिचारुसरसि श्रीराजहस सदा ।
अङ्गालाननिवद्धभावजगजस्तुङ्गस्तनाद्रिस्थित-
व्याधोऽपाङ्गनिरीक्षणेपुविलसल्लक्ष्योऽसि वङ्गप्रभो ॥ ६८ ॥

समस्तव्यस्तरूपकम् ।

श्रीरायस्य मुखेन्दुस्ते (? इच) स्मितज्योत्स्नाविराजित ।
कस्तूरीतिलकाङ्केद्वो भाति सूक्तिसुधारस ॥ ६९ ॥

स्मितादिषु ज्योत्स्नादित्व मुखे च चन्द्रत्वमारोप्य तद्योग्यस्थान-
विन्मामादेतत् सकलरूपकम् ।

स्मितज्योत्स्ना मुख दत्ते कस्तूरीतिलकाङ्कनम् ।
सूक्तिपीयूषसार ते कादम्बेश्वर रायराट् ॥ ७० ॥

मुखस्यावयवानां स्मितादीनां ज्योत्स्नादिष्वारोपाद् अवयविनो
मुखस्यानारोपाद् अवयवरूपकम् ।

मुखेन्दुस्ते जनानन्द करोति भ्रूविराजित ।
विशालनेत्रो निटिल घरन् श्रीरायभूपते ॥ ७१ ॥

अत्र भ्रूनेत्रनिटिलानामवयवानामनारोप अवयविनो मुखस्य चन्द्र-
त्वारोपाद् अवयविरूपकम् ।

१ व्यादोषाग, २ मुखदत्ते ।

मुख विशालनेत्र ते कपोलादर्शभासुरम् ।

दृष्ट्वा रज्यति लोकोऽय रायकादम्बनायक ॥ ७२ ॥

अत्र मुखस्यावयविनोऽनारोपाद् एकावयवरूपकम् । दर्पणत्व-
मारोप्य नेत्रस्यानारोपाद् एकावयरूपकम् । एव द्वयवयरूपक
त्रयवयरूपकमित्यादि योज्यम् ।

स्मितज्योत्स्नाविलास ते चारुनेत्रचकोरकम् ।

दृष्ट्वा मुख मुद याति नारीवृन्द नृसिंह भो ॥ ७३ ॥

अत्र ज्योत्स्नाचकोराणां सगे सति युक्त रूपकमिदम् ।

नारीजनो मुख दृष्ट्वा नेत्रेन्दीवरभासुरम् ।

स्मितचन्द्रिकया युक्त मोदते तव रायराट् ॥ ७४ ॥

अत्र चन्द्रिकेन्दीवरयोरयोगाद् अयुक्तरूपकमिदम् ।

मुखेन्दुना कपोलाक्षिभ्रूयुगाधरशालिना ।

त्व रूपकेतुर्नारीणां करोषि रतिसमदम् ॥ ७५ ॥

अवयविनो रूपभादवयवानां रूपणारूपणाद् विषम रूपकम् ।

कादम्बनाथ लोकेऽत्र भवानेव विराजते ।

जगन्मोहकरापूर्वरूपभासुरमन्मथ ॥ ७६ ॥

विशेषणविशिष्टमन्मथारोपणात्सविशेषणरूपकम् ।

रायप्रतापभानुस्ते न मीलयति कैरवम् ।

अस्मत्पतिविभूत्यब्जषण्ड सकोचयत्यहो ॥ ७७ ॥

भानुकार्यस्य अकरणदर्शनादितरकार्यस्य करणदर्शनाच्च विरुद्धरूपकम् ।

तुङ्गत्वेन महामेरुर्मन्मथो रूपसपदा ।

विभूत्या सुरराजोऽसि रायकादम्बनायक ॥ ७८ ॥

तुङ्गत्वादिहेतुना कनकाचलादिरारोप्यत इति हेतुरूपकम् ।

अतिरक्त बालमानु विडम्बयति गर्वत ।

तेजोभानुरय रक्तो भवतो रायभूपते ॥ ७९ ॥

तेजोभानुबालभान्वोर्गौणमुख्ययो साधर्म्यदर्शनादुपमारूपकम् ।

अरुण पद्मिनी तेजोभानुर्वीर श्रिय तव ।

आनन्दयति रक्तोऽसौ कदाचित्सर्वदाप्ययम् ॥ ८० ॥

अनयोभन्विर्वेधम्यदर्शनाद् व्यतिरेकरूपकम् ।

तेजोभानुस्समो भानुर्यदि तापविधानत ।

ततोऽन्योऽपि ततस्तस्य न सवादी तवाधिप ॥ ८१ ॥

भानुसाम्यप्रतिपेधादाक्षेपरूपकम् ।

कटाक्षचन्द्रिकापीय परमतापहारिणी ।

सतापयति मा देव मत्पाप तव रायराट् ॥ ८२ ॥

आक्षेपस्य समाधानकरणात् समाधानरूपकम् ।

सत्कीर्तिचन्द्रिकाहार धृत्वा दिक्कामिनीरति ।

श्रीरायचन्द्रकन्दर्पं श्रुत्वा गायति गायति ॥ ८३ ॥

रूपकरूपकम् ।

नाय राय 'सुधासूतिर्नेय कीर्तिश्च कौमुदो ।

नेद तिलकमङ्गोऽय नाधरो वटपल्लवम् ॥ ८४ ॥

रायनृपत्वादिक निवर्त्य चन्द्रादित्वेन रूपणात् प्रकटीकृतगुणातिशय

तत्त्वापह्नुतिरूपकम् ।

त्रयस्त्रिंशत् समाख्याता उपमालकृतेभिदा ।

विगती रूपकस्यापि भेदा प्रोक्ता मया पुन ॥ ८५ ॥

अन्तो नास्ति विकल्पानामुपमारूपकद्वये ।

दिङ्मात्र कथित शेषो विचार्यो बुद्धिगालिभि ॥ ८६ ॥

उक्तस्य पुनरुक्ति स्याद्ब्रह्मधावृत्तिरीरिता ।

अर्थावृत्ति पदावृत्तिरुभयीति त्रिधा मता ॥ ८७ ॥

अर्थावृत्तिर्यथा -

रुन्ति कोकिला कीर वदन्ति मधुपा वने ।

वदन्ति राजहंसाञ्च रणन्ति 'श्रीघरेशितु ॥ ८८ ॥

१ श्रीघरेशिन ।

पदावृत्तिर्यथा -

श्रीरायक्षितिनाथकीर्तिवनिता भाति त्वदीया भृगु
सप्ताम्बोविषु भाति सर्वगगने सर्वत्र दिग्मण्डले ।
भाति क्षमामु च भानि भाति सकले स्वर्गेऽप्यधोविष्टे
भातीय कविराजचारुचने भातीयमत्यद्भुता ॥८९॥

उभयावृत्तिर्यथा -

क्रीडयत्यङ्गनालोको भवान् नृपगृहे मदा ।
गुहासु क्रीडयत्यद्य नारीवर्ग रिपुव्रज ॥९०॥
एतदावृत्त्यलकारत्रय दीपकालकारस्थान एव समतम् ।
हिनोति कार्य व्याप्नोति ज्ञाप्य वा हेतुरुच्यते ।
उत्पत्तिसाधनत्वेन ज्ञप्तिसाधननोऽपि वा ॥९१॥
कारकज्ञापकौ हेतू उत्पत्तिज्ञप्तियोग्यकौ ।
यत्रोच्येते स हेत्वाख्योऽलकारोऽनेकधा मत ॥९२॥
हरिचन्दनहारेण मल्लिकामालया युत ।
प्रीतिं करोति नारीणा शृङ्गारार्णवचन्द्रमा ॥९३॥
निर्वर्त्यकारकविषयहेत्वलकार ।

आरक्तमालतीमालातिलकाभरणोज्ज्वल ।
आलिङ्ग्य नायिका नाथश्चिन्ताभावाय कल्पते ॥९४॥
अभावरूपनिर्वर्त्यविषयहेत्वलकार । पूर्वो भावविषय ।
रूपातिशयसपन्नो नुतदक्षिणनायक ।
रायवद्भो व्यवात् स्त्रीणा मन कौतूहलान्वितम् ॥९५॥
विकार्यविषयकारकहेत्वलकार ।
इक्षुचापसमाकार कामसिद्धान्तवेद्यसौ ।
रायवद्भोऽवनीनाथो नारीरूप प्रपश्यति ॥९६॥

प्राप्यविषयकारकहेत्वलकार ।

तव पल्लववज्रेण ^१मुक्तेनार्धमुवागुना ।

मन सुवोधमित्येव नायिका वक्ति नायकम् ॥९७॥

ज्ञापकहेत्वलकार ।

जातिक्रियागुणद्रव्यसजाभेदाभिधायिना

आदिमध्यान्नवृत्तेन पदेवैकत्रवर्तिना ।

वाक्यार्थनिर्णयो यत्र भवेत्तद्दीपक मत

दृष्ट्वा वर्तमानस्य तस्य लक्ष्य प्रतन्यते ॥९८॥

कोकिला रणन कृत्वा नृसिंह मोदयन्त्यलम् ।

खेदयन्ति च कान्ताया खण्डिताया मन परम् ॥९९॥

आदिवर्तिजातिपददीपकालकार ।

चरन्ति मदनोद्याने नृसिंहरमणीजना ।

त्वद्वैरिवनितालोका विपिनेषु गुहासु च ॥१००॥

आदिवर्तिक्रियापददीपकालकार ।

रक्त कादम्बनायेऽस्मिन् कामिनीना मनो भृगम् ।

प्रजाना मित्रलोकाना चित्त च बिदुषामपि ॥१०१॥

आदिवर्तिगुणपददीपकालकार ।

हारेण रायवज्जस्य कण्ठस्थेन मनो हृतम् ।

नारीजनस्य शीताशोर्मयूखोऽपि तिरस्कृत ॥१०२॥

आदिवर्तिद्रव्यपददीपकालकार ।

चेत्रेण मेवकेनासौ रायवज्जो विनम्यते ।

पश्चाद्राजाधिलोकस्य वार्ता मम्यग्निरुप्यते ॥१०३॥

आदिवर्तिसज्ञापददीपकालकार ।

आरामे रायवङ्गस्य नृत्य कुर्वन्ति केकिन ।

प्रेक्षकाणा जनाना च जनयन्ति मनोमुदम् ॥१०४॥

मध्यवर्तिजातिपददीपकालकार ।

रायवङ्गमनोजात नारीलोको विलोक्ते ।

दिदृक्षावशतो गत्वा देवनारीजनोऽपि च ॥१०५॥

मध्यवर्तिक्रियापददीपकालकार ।

सत्कीर्त्या रायवङ्गस्य नृलोको धवलीकृत ।

पाताललोकसर्वस्वमूर्ध्वलोकोऽपि भामुर ॥१०६॥

मध्यवर्तिगुणपददीपकालकार ।

कादम्बनायको हारभूषितो नृपरायराट् ।

आस्ते सिंहासने दिव्ये पूज्यते च नरेश्वरै ॥१०७॥

मध्यवर्तिद्रव्यपददीपकालकार ।

कादम्बेशेन रायेण हित्योऽय परिपालित ।

अत एव निजावासे स्थित्वा दीर्घं प्रमोदते ॥१०८॥

मध्यवर्तिसज्ञापददीपकालकार ।

कादम्बरायसदनाद्वहिरुद्धानवासिन ।

वदन्ति मधुरालाप फल चुम्बन्ति ते शुका ॥१०९॥

अन्त्यवर्तिजातिपददीपकालकार ।

कादम्बरायभूनाथ कुसुमायुवसनिभम् ।

दृष्ट्वा मुद स्वकीयोऽपि परकीयोऽपि हौकते ॥११०॥

अन्त्यवर्तिक्रियापददीपकालकार ।

कादम्बरायनाथस्य सत्कीर्त्या विमलात्मना ।

जायते मानवाना च स्वर्गिणामपि सत्सुखम् ॥ १११-॥ -

अन्त्यवर्तिगुणपददीपकालकार ।

मिहानने महारन्नकीलिते प्रतिमानते ।

क्रीडत्याराममदोहे हारालकृत्तरायराट् ॥ ११२ ॥

अन्त्यवर्तिद्रव्यपददीपकालकार ।

कादम्बनाथ गयेन्द्र लोक्ते प्रणमत्यपि ।

नानादेशगता वार्ता ब्रूते रम्या कपिध्वज ॥ ११३ ॥

अन्त्यवर्तिमजापददीपकालकार ।

शास्त्र धर्मस्य मवृद्धयै स च पुण्यस्य तच्छिष्य ।

मा श्री रायम्हीनाथे मुखस्य खलु जायते ॥ ११४ ॥

इति दीपकत्वेऽपि पूर्वपूर्वापेक्षया वाक्यमाला प्रयुक्तेति
मालादीपकम् ।

श्रिय विपक्षवर्गस्य वर्धयन्ति चलानि वै ।

ह्लामयन्ति नृसिंहस्य मन्त्रा पञ्च मुनिञ्चिता ॥ ११५ ॥

क्रियाया परस्परविरोधाद् विरुद्धार्थदीपकम् ।

मनोवेगयुता मत्त्वा दिव्यलक्षणभूषिता ।

दिवि भान्ति पतङ्गाञ्च भुवि रायतुङ्गमा ॥ ११६ ॥

मनोवेगादिधर्मेण उभयेषा नमानाना भानुक्रियामवन्वात् श्लिष्टार्थ-
दीपकम् ।

कान्ताम्य वरमोक्षते धनकुचद्वन्द्व स्पृशत्युन्नत

श्लिष्यत्यङ्गमनङ्गतन्त्रविदिय श्रीरायवङ्गो दरम् ।

चुम्बत्यङ्गनि भावयत्यमति मस्त्रीणानि ममोदते

जानीते विनयत्युदेति कुन्ते मभापते भासते ॥ ११७ ॥

नानाक्रियाणामेककर्तृकारकेण सबन्धादेकार्थदीपकम् ।

अब्ज कूर्ममनङ्गराजशरधि कामेभसद्वन्धना-

लान सिंहमपूर्वसारसरसी नाग गिरि वल्लरिम् ।

शङ्ख गीतकर तिलस्य कुसुम वज्र प्रवाल झप

चाप भृङ्गतति मयूरमसम दृष्ट्वा सदा मोदते ॥ ११८ ॥

श्रीरायवङ्ग इति अध्याहार कर्ता । एतदन्त्यक्रियादीपक प्राक
प्रदर्शितमपि भावचमत्कारसम्भवात्पुन प्रदर्शितम् । अनया दिशा
विचक्षणैर्दीपकान्तराप्यभ्यूह्यानि ।

यत्रार्थस्य स्वरूपेण विद्यमानस्य कल्पना ।

अन्यथा तमलकारमुत्प्रेक्षाख्य प्रचक्षते ॥ ११९ ॥

नून प्रायो ध्रुव शङ्के मन्ये सत्यमिवादिभि ।

शब्दं प्रकाष्यते सेयमुत्प्रेक्षा कविपुङ्गवे ॥ १२० ॥

वाच्या प्रतीयमानेति सा चोत्प्रेक्षा द्विधा मता ।

मन्ये शङ्के ध्रुवादीना प्रयोगे प्रथमा मता ॥ १२१ ॥

मन्ये शङ्के ध्रुवादीना शब्दानामप्रयोगत ।

प्रतीयमानोत्प्रेक्षा तु द्वितीया विवृण्वेर्मता ॥ १२२ ॥

वाच्योत्प्रेक्षा पुन प्रोक्ता षट्पञ्चाशद्विधा वुधै ।

प्रतीयमानोत्प्रेक्षाष्टचत्वारिंशद्विधा मता ॥ १२३ ॥

तदुदाहृतिरन्यत्र वोद्धव्या बुद्धिगालिभि ।

मूलभेदौ निरूप्येते द्वाविमौ सग्रहत्वत ॥ १२४ ॥

शशधरसुरगङ्गा क्षीरवाराशिमुख्यान्

धवलगुणविशिष्टान् केचिदाहु स्वतोऽमून् ।

तव विशदयशोऽशस्पर्शनादर्जुनास्ते

सुकविविनुतवङ्गक्षमाप मन्ये सदाहम् ॥ १२५ ॥

स्वभावेन धवलाना चन्द्रादीना कीर्त्यशस्पर्शनाद् धावत्य-
मन्यथा कल्पितम् । इय वाच्योत्प्रेक्षा ।

तव तेजोगुण लब्धु बालभानुरय पुन ।

पुन पूर्वाद्विमारुह्य वसतीव तपस्यलम् ॥ १२६ ॥

क्रियायोगिना इवगब्देन व्यञ्जितोत्प्रेक्षा इयमपि वाच्योत्प्रेक्षा ।
प्रतीयमानोत्प्रेक्षायास्तु (? गुरुत्वा) तिशयाभावादुदाहरण पूर्वशास्त्रे
न कृतमिति नास्माभिरपि कृतम् ।

प्रस्तुतीकृत्य यत्किंचिद्वस्तुतस्सिद्धये पुन ।

अन्यस्यार्थस्य योग्यो योऽर्थान्तरन्यास एव स ॥ १२७ ॥

कीर्तिप्रतापी रायेण भुवनत्रयवर्तिनौ ।

लब्धौ पुण्यवता केन किं किं पुसा न लभ्यते ॥ १२८ ॥

विश्वव्यापिनामार्थान्तरन्यास ।

वक्षोरङ्गनिवासिनी श्रियमिमा कृत्वा मुखाब्जस्थिता

वाग्देवी जयकामिनी विलसिता दोर्दण्डसन्नस्थिताम् ।

कादम्बक्षितिपे स्थिते वरयशस्कान्ता गृहान्निर्गता

लोके स्त्री सहते विवर्धनगता का वा सपत्नी श्रियम् ॥ १२९ ॥

अयमपि विश्वव्यापी ।

श्रीकामिरायवङ्गोऽय कलौ काले सता मुदम् ।

उत्पादयति शीताशु कलावपि मुदे न किम् ॥ १३० ॥

विशेषस्थार्थान्तरन्यास ।

कान्तास्यचुम्बने सक्तो रायेन्द्रो याति समदम् ।

पद्मिन्या पङ्कजामक्तो भ्रमर किं न तुष्यति ॥ १३१ ॥

श्लिष्टार्थान्तरन्यास । भ्रमर मधुकर कामुक इति ध्वनि ।
मधुद्रो भ्रमरश्चेति द्वाविमौ कामुकेऽपि च ।

नृसिंहोऽप्यभय दत्ते श्रीरायो जगता सदा ।
लोके विचित्रशक्तीना वस्तूना शक्तिरीदृशी ॥१३२॥

विरुद्धार्थान्तरन्यास ।

नीतियुक्तोऽपि रायस्य विक्रमो वैरिणा मन ।
सतापयति शत्रूणा पूर्वपाप हि तादृशम् ॥१३३॥

अयुक्तार्थान्तरन्यास ।

तिलकाङ्कितरायास्य मोदयत्यङ्गनाजनम् ।
साङ्कचन्द्रसम तोपवर्धन युज्यते ननु ॥१३४॥

युक्तार्थान्तरन्यास ।

रायप्रतापभानुस्तान् सतापयतु वैरिण ।
कीर्तिचन्द्रो धुनोतीमान् किं किं युक्त सदीपिण ॥१३५॥

युक्तायुक्तार्थान्तरन्यास ।

कीर्तिज्योत्स्नापि तापाय न किं तेजो वनानल ।
धुनोति चन्द्रपक्षश्चेद्वह्निपक्षो दहेन्न किम् ॥१३६॥

विपर्ययार्थान्तरन्यास ।

जगत्यर्थान्तरन्यासमेदा अन्येऽपि सन्ति हि ।
तेषा निदर्शन ज्ञेय यथाशास्त्र विचक्षणं ॥१३७॥

शब्दस्य वा प्रतीतेर्वा सादृश्ये विषये सति ।
वस्तुनोर्भेदकथन व्यतिरेकस्तयो पुन ॥१३८॥

जगन्मोहनरूपेण कुसुमास्त्रस्य सन्निभ ।
रायवज्रस्ततस्तस्य भेदो दृश्यत्वधर्मत ॥१३९॥

रायवङ्गवर्तिना दृश्यत्वधर्मेण भेदकथनादुभयगतभेदस्य प्रतीति-
सिद्धत्वादेकव्यतिरेकालकार ।

यश प्रतापी भवतो जगद्व्याप्तौ कविस्तुनौ ।

यश शारदचन्द्राभ वालभानुसम पर ॥१४०॥

यश प्रतापोभयभेदसाधकवाच्यरक्नत्वधर्मद्वयस्य पृथक्कथनादुभय-
व्यतिरेकालकार ।

उन्नतस्थानवृत्तोऽपि तेजस्व्यपि महानपि ।

राय त्वत्समता याति न भानू राहुपीडित ॥१४१॥

साक्षेपव्यतिरेकालकार ।

धरन्नपि महाभाग्यजनिता पूर्णमपदम् ।

एकदिवपालनादिन्द्रस्त्वत्तो राय निरुध्यते ॥१४२॥

सहेतुव्यतिरेकालकार ।

उक्तव्यतिरेकालकारपञ्चक गव्द्रोपात्तसादृश्यम् । वालातप प्रतापश्च
धरतो भेदमीदृशम् । वालातपो भानुवर्ती प्रतापस्त्वयि वर्तते ।
रक्तत्वधर्मेण प्रतीयमानमादृश्ययोर्वालातपप्रतापयोर्भेदकथनात्प्रतीय-
मानसादृश्यभेदमात्रव्यतिरेकालकार ।

सकलङ्को निराधार कलाहीनश्च चन्द्रमा ।

श्रीरायवङ्गभूमीश त्वत्सम कथमुच्यते ॥१४३॥

जगदानन्दजनकत्वजगत्पतापहारित्वादिधर्मेण प्रतीयमानमादृश्ययो-
श्चन्द्ररायवङ्गयोर्मध्ये रायवङ्गस्याधिक्योपेतभेदकथनादाधिक्योपेत-
भेदलक्षणव्यतिरेकालकार ।

कादम्बरायो मारश्च रूपवन्तौ मनोहरौ ।

राय सिंहध्वजो मारो मीनकेतुर्विराजते ॥१४४॥

२ साक्षेपालङ्कार ।

शब्दोपात्तसादृश्ययो श्रीरायमारयो सदृशध्वजद्वयस्य भेदगमकत्वा-
त्सदृशव्यतिरेकालकार ।

राय कादम्बनाथोऽय नारीलोलदृगीक्षित ।

कुसुमास्त्रधरो भाति रतिदेवीदृगक्षित ॥१४५॥

प्रतीयमानसादृश्ययोर्मरिराययो सदृशरतिलोचननारीलोचनाना
भेदगमकत्वादपर सदृशव्यतिरेकालकार ।

सुरराजश्रियो रम्य भोगीन्द्रमुखलालितम् ।

रायस्य राज्य क्रमते प्रजापालनभासुरम् ॥१४६॥

रायराज्य प्रजापालनभासुरत्वेन राज्यजातेस्तुल्य सुरेन्द्रविभूति-
भोगीन्द्रसुखलालितत्वेन भिन्नमिति सजातिव्यतिरेकालकार ।

प्रकृत कारण त्यक्त्वा यत्र हेत्वन्तर मतम् ।

विभाव्यते स्वभावो वा यत्र सा हि विभावना ॥१४७॥

‘अचन्द्रा चन्द्रिका कीर्ति प्रतापो भानुना विना ।

वालातपो मुख चन्द्रो क्षीराब्धेस्ते नृसिंह भो ॥१४८॥

चन्द्रादिकारण परित्यज्य कीर्तिचन्द्रिकादे श्रीरायनामकारणान्तर-
कल्पनात्कारणान्तरकल्पनाविभावना ।

अकारणमहाबन्धुरकारणसहृद्भवान् ।

अकारणदयालुश्च जनानां रायभूपते ॥१४९॥

अकारणपदेन हेतु निराकृत्य स्वभावेन बन्धुत्वादिकथनात्स्वभाव-
विभावना ।

प्रतिषेधस्य कथन प्रतीतिर्वा प्रजायते ।

स यत्राक्षेप इत्युक्तस्त्रिधा कालत्रयाश्रयात् ॥१५०॥

रायो रणाङ्गणेऽरीणा जल प्रविशता तृणम् ।

दशता कृतवल्मीकारोहणान्न व्यवाद्धम् ॥१५१॥

अतीताक्षेपालकार ।

कुतो ललाटे तिलक करोति नृपरायराट् ।

साङ्गमिन्दु स्वकीयस्य सममिच्छति किं कृती ॥१५२॥

वर्तमानाक्षेपालकार ।

सापराधो नृपो राय कान्ताडम्बरकोपत ।

भीत्वा रतिगृह रम्य सोत्कण्ठोऽपि न यास्यति ॥१५३॥

अनागताक्षेपालकार ।

कीर्तिचन्द्रातपे शैत्य न सत्य तव रायराट् ।

यदि सत्य विपक्षाणा सतापयति किं पुन ॥१५४॥

शैत्यविरोधिना सतापकर्मणा केनचित्पुसा शैत्यधर्मस्य आक्षिप्तत्वाद्व-
र्माक्षेपालकार ।

रायवङ्गस्य कीर्तिर्वा नेति को बुध्यते भिदासु ।

दृश्यते शुद्धधावल्यप्रभा जगति नाश्रय ॥१५५॥

धावल्यप्रभालक्षण धर्ममाश्रित्य कीर्तिरूपो धर्म्याक्षिप्त इति
धर्म्याक्षेपालकार ।

राय कल्पान्तक युद्धे दृष्ट्वापि रिपवोऽवशा ।

भय न यान्ति वरमीकतृणपानीयसञ्चिता ॥१५६॥

भीते कारण वधो वल्मीकाद्याश्रितैर्वैरिभिर्निपिद्ध इति कारणाक्षेपा-
लकार ।

रायस्यायल्लके ज्योत्स्नाहिमाम्बुमलयानिल- ।

कर्पूरसगमेऽप्यस्या शीतभावो न जायते ॥१५७॥

१ रिपदोवदा ।

चन्द्रातपादिवस्तुसगमे कारणे सनिहितेऽपि शैत्यकार्यं न जातमिति
कार्याक्षेपालकार ।

रणे गृहीतो रायेण रिपुवर्गो वदत्यलम् ।

वधाभिलापो यदि ते हन्तव्यो रणभैरव ॥१५८॥

हन्तव्य इत्यङ्गीकारमुखेनैव काक्वा स्ववधो निषिध्यत इत्यनुज्ञाक्षे-
पालकार ।

कलौ काले महादुष्टाँल्लुण्टाकादिकदुर्जनान् ।

निराकरोति श्रीराय प्रभुत्वेनैव राजते ॥१५९॥

आदिपदेनैव दुर्जननिषेधात् प्रभुत्वाक्षेपालकार ।

स्थितिर्वा ते गतिर्वा ते रमणास्तु ममाकृति ।

द्रष्टु न शक्यते पश्चात्तदेतत् सुविचार्यताम् ॥१६०॥

इति वदन्त्या नायिकया सादर वचन प्रयुक्तमिति सामर्थ्यादनादरो
निषिद्ध इति अनादराक्षेपालकार ।

पश्य पश्यसि चेदन्यामस्तु तद्दर्शनं शुभम् ।

यावदागमनं तावत्तच्चिन्तास्तु मम प्रिय ॥१६१॥

इति वदन्त्या कान्तयाशीर्वचनमुखेन काक्वा कान्तगमनं निषिध्यत
इत्याशीर्वचनाक्षेपालकार ।

दास्यामि हारं गन्तव्यं त्वया तुभ्यं नमो नमः ।

अन्यथा वामपादो मे तव वृद्धिं वदिष्यति ॥१६२॥

इति ब्रुवाणयातिरक्तया कान्तया गमनसहायताकरणव्याजेन
प्रियप्रयाणं निषिद्धमिति साचिव्याक्षेपालकार ।

याहि याहि निजेश त्वं मम यत्नस्तथैव भो ।

तव प्रयाणे पाथेयं प्रागेव विहितं मया ॥१६३॥

प्रियगमनकार्ये यत्नकरणव्याजेन प्रियया निजेशगमन निपिद्धमिति
यत्नाक्षेपालकार ।

क्षणालिङ्गनविघ्नाय रोमहर्षायि कुप्यता ।

प्रेम्णा निपिद्ध गमन तवेग न मया पुन ॥१६४॥

प्रेमाधीनतया कान्तया निजेशगमन निपिद्धमिति परवशाक्षेपालकार ।

पुनरुज्जीवनोपाय सजीवनमहापदम् ।

दत्त्वा याहि निजेश त्व कन्दर्पो मा हनिष्यति ॥१६५॥

जीवनोपायदुर्घटत्वनिवेदनव्याजेन निजेशगमन निपिद्धमित्युपाया-
क्षेपालकार ।

यामीति वचन नाथ ते मुखान्निर्गत वरम् ।

याहि वा वस^१यत्त्वत्तो मम किञ्चित् फल न हि ॥१६६॥

अत्यधिकस्नेह्या^२मकोपया सुकान्तया कान्तगमन निपिद्धमिति
रोपाक्षेपालकार ।

स्पृष्ट मया न ताम्बूल न दृष्ट स्वदित न वा ।

^३गून्य तवास्तु नष्ट वा मार्जारो वात्तु मत्प्रिय ॥१६७॥

प्रागनागत्य पुनरागतेन जीवितेगेन महैवमुक्त्वा कान्तया ताम्बूलस्य
सानुक्रोश दोषोद्भावन कृतमित्यनुक्रोशाक्षेपालकार ।

कली काले प्रजा धर्म नाचरन्ति न चामते ।

न्यायमार्गे अहो कष्ट^४मनुगोचति हि रायराट् ॥१६८॥

धर्मपालचूडामणिना रायवरणीगेन कली प्रजाना वर्माचारव्यावृत्त्या-
दिक दृष्ट्वा पञ्चात्ताप कृन् इत्यनुशयाक्षेपालकार ।

१ मत्त्वतो २ मकोपयासि कान्तया ३ शून्यान्तगस्तु ४ मनु-
शेषते ।

विपक्षतमसा शत्रौ सुहृत्पद्मप्रकाशके ।

रायप्रतापमार्तण्डे सति किं भानुना भुवि ॥१६९॥

साम्य दर्शयित्वा मुख्यभानुर्निपिद्ध इति श्लिष्टाक्षेपालकार ।

किमियं चन्द्रिकाहोस्वित् कीर्तिं किं रायभूभुज ।

रात्रावह्निं च दृश्यत्वात् कीर्तिरेव न चन्द्रिका ॥१७०॥

सदादृग्यत्वधर्मेण चन्द्रिका निषिध्यते इति सशयाक्षेपालकार ।

कृत्वापि दानं जगतो न तृप्यति हि रायराट् ।

इष्टं दत्त्वापि भुवने न तृप्यति सुरद्रुम ॥१७१॥

अर्थान्तराक्षेपालकार ।

कादम्बराय कीर्तिस्ते कविराजैर्न वर्ण्यते ।

वाचामगोचरत्वात्ता दृष्ट्वा नन्दन्ति मानसे ॥१७२॥

हेत्वाक्षेपालकार ।

कादम्बक्षितिपस्य तीर्थममले गौरीशगौर हृदि

श्रीनाथामरनाथ कर्णं नृपते पुष्पायुव क्षमापते ।

भोगीन्द्रार्जुन धर्मराजनृपते भानो सुधाशो गुरो

वार्धे मेरुगिरीन्द्र चन्दनतरो भूमौ नभो मा कुरु ॥१७३॥

गर्वरूपधर्मनिषेधाद् धर्माक्षेपालकार । भावचमत्कारसमवात् पुनरप्युक्त ।

अन्ये विकल्पा द्रष्टव्या आक्षेपाणां विचक्षणैः ।

मया शास्त्रानुसारेण दिग्मात्र सप्रदर्शितम् ॥१७४॥

१ मनोवद् वक्तुरिष्टस्योत्कर्षं वक्तुं निरूप्यते ।

यत्रासमवि सा सद्भिर्बुध्यतेऽतिशयाभिधा ॥१७५॥

१ मनो वक्तुमिष्टं ।

तव कीर्तिमहालता जगत्पुरभूजाग्रगता स्तुतादिकै ।

अवलम्बपद विलोकेते यवनस्तुत्यनृमिहभूपते ॥१७६॥

कीर्तेस्तुत्कर्षकथनार्थमभविलोकाग्रगमन लोकमतिक्रम्य गमनेच्छया
विलोकन च कथितमित्यतिशयोक्ति ।

किमास्य शार्द चन्द्रविम्ब किं ह्रमन नव ।

किं किं ज्योत्स्नेति रायस्य सदेहो जायते नृणाम् ॥१७७॥

आस्यह्रमनयोरुत्कर्षकथनाय वदनचन्द्रयोर्ह्रमनचन्द्रिकयोर्भेत्तु शक्य-
त्वेऽपि मग्नपूवर्को विवेचनाभावो सभवी कथिन इति मग्नयातिश-
योक्ति ।

रणभेरीरव श्रुत्वा गयस्य जयगमिनम् ।

जय निश्चित्य दिक्कन्या गायन्ति जयकामिनीम् ॥१७८॥

निश्चयातिशयोक्ति ।

महाकवीना विम्तीर्ण हृदय जगदद्भुतम् ।

लोकातिवर्तिसत्कीर्तिविक्रमादरता गतम् ॥१७९॥

अद्भुतातिशयोक्तिविरोधातिशयोक्तिर्वा ।

आकारेणेङ्गितेनापि सूक्ष्मत्वान्लक्ष्यते यदा ।

तदार्यो यत्र सप्रोक्त सूक्ष्म इत्याख्यया बुधै ॥१८०॥

मुरतमदननार्या रायवङ्गोज्जुयुक्त

क्व गत इति तदासी भीतिमान् पृष्ठतोऽङ्गान् ।

निजपतिहृदय भाकारभेदेन बुद्ध्वा

वम वम वम तत्रैवेति वाच ब्रवीति ॥१८१॥

प्रियया प्रियेण कृतो नायिकान्तरमगम प्रियस्य पृष्ठगमनाकारेण
समयेन सूक्ष्म ज्ञात इति सूक्ष्मान्कार ।

यत्र प्ररूपित वस्तु स्वसमानस्य वस्तुन ।

विदधाति प्रतीतिं सा समासोक्ति सता मता ॥१८२॥

भो भो कल्पतरो त्वमत्र भुवने पुष्पासि सर्वान् जना-
नाकल्प तव कीर्तिवस्तु विदुषा स्तुत्य पर तिष्ठतु ।

काकोलूकपरेण निम्बतरुणानेनालमन्ये च ये

वृक्षा सन्ति बहुत्वधर्मसहितास्ते सन्तु मा सन्तु वा ॥१८३॥

अत्र कथित कल्पतरु स्वसदृश रायबङ्ग ज्ञापयति, निम्बतरु
स्वसमान नीतिशून्यनृप, परे च तरु स्वसदृशभूपबाहुल्य सूचयन्ति
तत्तद्विशेषणमुक्तानुक्तयो सममिति समानविशेषणभिन्नविशेष्य-
समासोक्ति ।

सतापहारी चन्द्रोऽय कलामृतविराजित ।

अकलङ्क सदोद्भासी मया पुण्येन लभ्यते ॥१८४॥

अत्र कथितश्चन्द्र स्वसम रायबङ्ग गमयति, सतापहरण कलामृत-
विराजन चन्द्रे राये च समम्, अकलङ्कत्व सदाभासन रायनृपे न
चन्द्र इति भिन्नाभिन्नविशेषणसमासोक्ति ।

सनिमेष सुराधीशो निष्कलङ्क सुधाकर ।

वदन्कल्पतरुलब्ध केनचिद्वहुपुण्यत ॥१८५॥

अत्र रायनृपसमानानामिन्द्रादीना निनिमेषत्वादिधर्म निराकृत्य सनि-
मेषत्वाद्यपूर्वधर्म निरूप्य रायबङ्गप्रतीतिसमर्थनादपूर्वसमासोक्ति ।

अस्यालकारस्य अन्यापदेश इति नामान्तर वक्तव्यम् ।

अर्थस्य गोपन वाचा चेष्टया वा प्रकाशनम् ।

लेशतो लव इत्युक्त सद्भिनिन्दास्तुति परै ॥१८६॥

पूर्वाद्भि गतबालभानुमधुना तेजस्विन वीक्ष्य त

पञ्चास्यासनयातवङ्गनृपतौ कोप प्रयाते सति ।

शैलाग्रे स्थितवानह तव गुण तेजोऽभिधान तपो
लब्धु वै विदधामि चार्वचमा प्रामादयत्त नृपम् ॥१८७॥

वचोगोपनलेशालकार । निन्दाम्नुतिर्वा ।

सेवार्थमागतमहाघरणीज्वराणा-

मालोकनेन करुणाम्मितभाजनेन ।

सिंहासने स्थितवना नृपकुञ्जरेण

चेत प्रमत्तिरमला प्रकटोक्ताभूत् ॥१८८॥

चेष्टाप्रकाशनलेशालकार ।

उक्ताना यत्र वाच्याना योगो वाच्यान्तरं सह ।

क्रमेण कथित सोऽत्र क्रमालकार उच्यते ॥१८९॥

रूप वचोऽधररस स्तनकुम्भयुग्म

नि स्वासगन्धविषय तरुणीतनुस्थम् ।

आलोकनश्रवणपानसमागमोरु-

घ्राणक्रियाभिरनुभूय सुखी नृपोऽभूत् ॥१९०॥

क्रमालकार ।

भ्रूलोचनकटाक्षान् वै रायस्यालोक्य कामिनी ।

चापभृङ्गशरान्मत्वा जायते भयविह्वला ॥१९१॥

अयमपि क्रम ।

बुद्धेमहत्त्व भूतेर्वा तन्यते यत्र कोविदं ।

उदात्त तमलकार वदन्ति कविपुङ्गवा ॥१९२॥

काले कलौ स्वहितमङ्गलचारुबुद्ध्या

पाति प्रजा करुणया न विभेति शत्रो ।

गीतागुभानुममनीतिपराक्रमाभ्या

जेजीयतेऽरिर्नृपतीमघटामृगेण ॥१९३॥

१ प्रच्छन्नवास्ता कृद ।

बुद्धिमहत्त्वोदात्तालकार ।

आस्थानमण्डपगते सुरशैलतुङ्गे

सिंहासने मदनरूपनृसिंहबङ्ग ।

आस्ते सता फणिपतिर्वरसार्वभौमो

गौर्वाणराज इति वाखिलमन्यमान ॥१९४॥

ऐश्वर्यमहत्त्वोदात्तालकार ।

सत्यरूपमपह्नुत्य यत्रान्यार्थो निरूप्यते ।

अपह्नुनवमलकार तमाहु काव्यकोविदा ॥१९५॥

अय श्रीरायबङ्गो न क्षीरवाराशिरेव वै ।

अन्यथा वरगाम्भीर्यगुणशाली कथ भवेत् ॥१९६॥

रायबङ्गत्वलक्षण स्वरूपमपह्नुत्य क्षीराम्बुधित्वस्य पररूपस्य
निरूपणात् स्वरूपापह्नुनवालकार ।

अय श्रीरायबङ्गो न समुद्रनवनीतक ।

कादम्बक्षीरवाराशेरुत्पत्तिर्घटते कथम् ॥१९७॥

अयमपि पूर्वं एव ।

अय श्रीरायबङ्गो न सुरभूजोऽन्यथा कथम् ।

समस्तजनसकल्पदायको जाघटीत्ययम् ॥१९८॥

अयमपि तथैव ।

युद्धरङ्गत्रिनेत्रोऽय रायबङ्गमहीपति ।

कल्पान्तसमवर्त्येव किलान्यत्र दयानिधि ॥१९९॥

दयानिधित्व परेष्वभ्युपगम्य स्वेषु रिपुवर्गेण तस्य प्रलयान्तकत्व-
दर्शनाद्विषयापह्नुनवालकार ।

उपमालकृतौ पूर्वमुपमापह्नुनव स्मृत ।

अन्यापह्नुतिभेदानां विस्तरो लक्ष्यता बुधे ॥२००॥

१ कादम्बक्षीरवाराशो उत्पत्ति° ।

यत्र प्रियतरा वाणी प्रेमाधिव्यप्रकाशिनी ।
निरूप्यतेऽसौ विद्वद्भिः प्रेयोऽलकार उच्यते ॥२०१॥

तरुणि चरणघातो मल्लिकापुष्पसङ्ग-
स्तव घनकुचघात कौमुदीस्पर्शकल्प ।

सरसमधुरकाञ्ची दामबन्ध प्रवन्धो
वदति सुरतकेल्या रायवङ्गक्षितीन्द्र ॥२०२॥

प्रेयोऽलकार ।

उक्तार्थानां विरुद्धत्व यत्र वाक्ये परस्परम् ।
शब्दार्थविहित नास्ति तत्त्वतः स विरोधक ॥२०३॥

कलाधरो न शीताशुस्तेजस्व्यपि न भास्कर ।
अभौष्टदो न मन्दारो रायवङ्गो गुणाम्बुधि ॥२०४॥

शब्दकृतविरोध ।

उत्तुङ्गोऽपि न मेरुर्न तापहृच्चन्दनद्रुम ।
श्रीमानपि न गोविन्द कादम्बाम्बुधिचन्द्रमा ॥२०५॥

अयमपि शब्दकृत एव ।

दयालुना पुण्यजनेन चापि देवेन सुज्ञातगुणेन तेन ।
श्रीरायवङ्गप्रभुणा विपक्षा जिता सुलोका परिपालिताश्च
॥२०६॥

अयमपि तथैव ।

श्रीरायक्षितिनाथ येन समये प्रस्थानभेरी महा-
कोणेन प्रहृता जना रिपुहरे भीत्वाध्वनन्त्यदभुतम् ।
लोकेषु ध्वनिमत्सु तेषु धरणीभृद्भित्तयो दिग्गज-
घ्रातस्य श्रुतयो विमानततयो मित्रा वितीर्णा भृशम् ॥२०७॥

अयमर्थकृतविरोधालंकार ।

शृङ्गारादिरसानां तु नवानां यत्र कथ्यते ।
रूपोत्कर्षं पृथक्सोऽप्यलकारो रसवान् भवेत् ॥२०८॥

तरुण्या देहलावण्ये स्नात्वा स्नात्वा प्रमोदते ।

अधरामलपीयूष पीत्वा पीत्वामरायते ॥२०९॥

शृङ्गाराख्यरसवदलकार ।

रणसद्यनि शत्रूणां वर्गं दत्त्वा बलिं धराम् ।

सागरान्ता विजित्याय रायशूरो विराजते ॥२१०॥

युद्धवीररसाख्यरसवदलकार ।

कृत्वा तृप्त जगत्सर्वं सुराग विपिनद्रुमम् ।

कृत्वा दानेन महता पात्रं नास्तीति मन्यते ॥२११॥

रायबङ्ग इति कर्तुरध्याहार । दानवीररसाख्यरसवदलकार ।

दृष्ट्वा शान्तिजिनं नत्वा स्तुत्वा स्मृत्वा समर्च्य च ।

आनन्दक्षीरवारिशौ रायबङ्गो निमज्जति ॥२१२॥

धर्मवीररसाख्यरसवदलकार ।

आयल्लकानलो दग्ध्वा तन्वङ्गी पीडयत्यहो ।

इति दूतीवचं श्रुत्वा करुणाब्धौ निमज्जति ॥२१३॥

राय इति कर्ता । करुणाख्यरसवदलकार ।

भक्षिकाजालपूयार्द्रव्रणकोटियुतान् रिपून् ।

भिक्षार्थं भागतान् दृष्ट्वा जनो वमति राय ते ॥२१४॥

वीभत्साख्यरसवदलकार ।

पश्चाद्गतेशबिम्बं सालोक्य चुम्बति दर्पणे ।

मत्वा निजेश श्रीरायं दृष्ट्वा हसति कौतुकात् ॥२१५॥

हास्याख्यरसवदलकार ।

रायारामस्थितान् वृक्षान् स्वनन्दनगतान् बहून् ।

दृष्ट्वावचिनुते पुष्पाण्यमरेन्द्रो विलासतु ॥२१६॥

अद्भुताख्यरसवदलकार ।

रायस्य दीर्घलं स्मृत्वा रिपुवर्गो गुहास्थितः ।

भीतो गच्छामि कुत्रेति भयज्वरगतो मृतः ॥२१७॥

यत्र प्रियतरा वाणी प्रेमाधिक्यप्रकाशिनी ।
 निरूप्यतेऽसौ विद्वद्भिः प्रेयोऽल्लकार उच्यते ॥२०१॥
 तरुणि चरणघातो मल्लिकापुष्पसङ्ग-
 स्तव घनकुचघात कौमुदीस्पर्शकल्प ।
 सरसमधुरकाञ्ची दामबन्ध प्रबन्धो
 वदति सुरतकेल्या रायवङ्गक्षितीन्द्र ॥२०२॥

प्रेयोऽल्लकार ।

उक्तार्थानां विरुद्धत्वं यत्र वाक्ये परस्परम् ।
 शब्दार्थविहित नास्ति तत्त्वतः स विरोधक ॥२०३॥
 कलाधरो न शीतागुस्तेजस्व्यपि न भास्कर ।
 अभीष्टदो न मन्दारो रायवङ्गो गुणाम्बुधि ॥२०४॥

शब्दकृतविरोध ।

उत्तुङ्गोऽपि न मेरुर्न तापहृच्चन्दनद्रुम ।
 श्रीमानपि न गोविन्द कादम्बाम्बुधिचन्द्रमा ॥२०५॥

अयमपि शब्दकृत एव ।

दयालुना पुण्यजनेन चापि देवेन सुज्ञातगुणेन तेन ।
 श्रीरायवङ्गप्रभुणा विपक्षा जिता सुलोका परिपालिताश्च
 ॥२०६॥

अयमपि तथैव ।

श्रीरायक्षितिनाथ येन समये प्रस्थानभेरी महा-
 कोणेन प्रहृता जना रिपुहरे भीत्वाध्वनन्त्यद्भुतम् ।
 लोकेषु ध्वनिमत्सु तेषु धरणीभृद्भित्तयो दिग्गज-
 त्रातस्य श्रुतयो विमानततयो मित्रा वितीर्णा भृशम् ॥२०७॥

अयमर्थकृतविरोधाल्लकार ।

शृङ्गारादिरसांना तु नवाना यत्र कथ्यते ।
 रूपोत्कर्षं पृथक्सोऽप्यलकारो रसवान् भवेत् ॥२०८॥

तरुण्या देहलावण्ये स्नात्वा स्नात्वा प्रमोदते ।

अघरामलपीयूष पीत्वा पीत्वामरायते ॥२०९॥

शृङ्गाराख्यरसवदलकार ।

रणसन्नि शत्रूणा वर्गं दत्त्वा वलिं धराम् ।

सागरान्ता विजित्याय रायशूरो विराजते ॥२१०॥

युद्धवीररसाख्यरसवदलकार ।

कृत्वा तृप्त जगत्सर्वं सुराग विपिनद्रुमम् ।

कृत्वा दानेन महता पात्रं नास्तीति मन्यते ॥२११॥

रायबङ्ग इति कर्तुरध्याहार । दानवीररसाख्यरसवदलकार ।

दृष्ट्वा शान्तिजिनं नत्वा स्तुत्वा स्मृत्वा समर्च्य च ।

आनन्दक्षीरवारिशौ रायबङ्गो निमज्जति ॥२१२॥

धर्मवीररसाख्यरसवदलकार ।

आयल्लकानलो दग्ध्वा तन्वङ्गी पीडयत्यहो ।

इति द्वृतीवच श्रुत्वा करुणाब्धौ निमज्जति ॥२१३॥

राय इति कर्ता । करुणाख्यरसवदलकार ।

मक्षिकाजालपूयार्द्रव्रणकोटियुतान् रिपून् ।

भिक्षार्थमागतान् दृष्ट्वा जनो वमति राय ते ॥२१४॥

वीभत्साख्यरसवदलकार- ।

पश्चाद्गतेशबिम्बं सालोक्य चुम्बति दर्पणे ।

मत्वा निजेश श्रीरायं दृष्ट्वा हसति कौतुकात् ॥२१५॥

हास्याख्यरसवदलकार ।

रायारामस्थितान् वृक्षान् स्वनन्दनगतान् बहून् ।

दृष्ट्वावचिनुते पुष्पाण्यमरेन्द्रो विलासतु ॥२१६॥

अद्भुताख्यरसवदलकार ।

रायस्य दोर्वलं स्मृत्वा रिपुवर्गो गुहास्थितः ।

भीतो गच्छामि कुत्रेति भयज्वरगतो मृतः ॥२१७॥

भयानकाख्यरसवदलंकार ।

कादम्बरायभूपस्य क्रोवाग्नौ विक्रमार्चिपि ।

दग्धवैरीन्धने लोकं व्याप्ते गुण्यन्ति वार्वय ॥२१८॥

रौद्राख्यरसवदलकारः ।

देवमेवनकालेऽस्य रायवङ्गस्य चेतमि ।

शीते शान्तरसे व्याप्ते शीतिभूत जगत्त्रयम् ॥२१९॥

शान्तरसाख्यरसवदलकार ।

रसवत्त्व गिरा लोके रसैर्नवभिरुच्यते ।

रसैरष्टभि^१रित्येके शान्तवर्ज्यैर्वदन्त्यलम् ॥२२०॥

उत्कर्षो यत्र गर्वस्य कथ्यते मानगालिनाम् ।

तमलकारमूर्जस्विनामान मन्यते वुध ॥२२१॥

पीत वारिधिसप्तक जगदिदं हस्तेन सचारित

भोगीन्द्रस्य किरीटवर्तिमणय शीर्णकृता पर्वता ।

सचूर्णा विहिता मयेति कदने यो वक्ति गर्वं निजं

त जित्वा नृपकुञ्जरो विजयते कादम्बवशोत्तम ॥२२२॥

ऊर्जस्व्यलकार ।

यत्राप्रस्तुतवस्तूना वर्णना क्रियते जने ।

निर्विण्णमानमस्तच्चाप्रस्तुतागसन विदु ॥२२३॥

हरिततृण^१भक्षिणोऽमी हरिणा हर्षैर्वसन्ति पीतजला ।

इति वक्ति रायवङ्गक्षितिपतिशत्रुव्रजो^२ वने सोऽयम् ॥२२४॥

रायनृपतिना तिरस्कृतत्वान्निर्विण्णमानसेन शत्रुवर्गेण हरिणानाम-
प्रस्तुताना प्रगसा कृता यस्मात्तस्मादप्रस्तुतप्रशमालकार ।

१ रित्येते । २ भक्षिणो मि हरिणा हर्षैर्वसन्ति पीतजला ।

३ वनसोयम् ।

देशोऽयं स्वर्गभूमिर्नृपसदनमिदं देवराजस्य गेहं
 कान्तेय कामभार्या मदभरितगजो दिग्गज सार्वभौम ।
 अश्वोऽयं शक्रसप्ति सुरतरुमलो जैनधर्मो जिनेन्द्रो
 देवोऽयं रायवङ्गक्षितिपतिरघुना दिव्यपुण्यो विभाति ॥२२५॥
 येन केनचित् कारणेन निर्विण्णचित्तं कश्चित् पुमानस्य नृपस्य
 विभूतिं धृत्वा वर्णयति तस्मादियमपि अप्रस्तुतप्रशसा ।
 यत्र वैकल्यकथनं गुणादीनां विधीयते ।
 विशेषदर्शनार्थं सा विशेषोक्तिर्निरूप्यते ॥२२६॥
 न शीतोऽपि यशोराशिर्जगत्तापं हरत्यसौ ।
 नोष्णोऽपि विक्रमं शत्रून् रायस्य दहति ध्रुवम् ॥२२७॥
 शीतगुणवैकल्येऽपि जगत्तापहरणविशेषः । उष्णतागुणविकलत्वेऽपि
 वैरिदहनविशेषो यतस्ततो गुणवैकल्यविशेषोक्तिः ।
 न कोकिला न वीणा वा न कीरा न च किन्नरी ।
 कान्ता तथापि रायस्य चेतो हरति गानतः ॥२२८॥
 कोकिलादिजातिवैकल्येऽपि कान्ता स्वरेण रायचेतोहारिणी यतस्ततो
 जातिवैकल्यविशेषोक्तिः ।
 न क्रुप्यति न बध्नाति काञ्च्या कर्णोत्पलेन सा ।
 न ताडयति रायेन्द्रं भयं नयति कामिनी ॥२२९॥
 कोपनादिक्रियावैकल्येऽपि भयप्रापणमिति क्रियावैकल्यविशेष-
 कथनम् ।
 सरससुरतयुद्धे विक्रमो नास्ति यस्या
 परमनिशितशस्त्रं नास्ति खेटादिकं च ।
 मदन्तुमुलूयुद्धाघीशकादम्बनाथ
 जयति सरसविद्या सा सती चित्रमेतत् ॥२३०॥
 शस्त्रखेटादिद्रव्यवैकल्येऽपि जयति विशेषकथनमिति द्रव्यवैकल्य-
 विशेषोक्तिः ।

न सन्मित्र न सत्सगो न सम्यग्बन्धना ।

तथापि पुण्यवान् रायो वसत्यानन्दसागरे ॥२३१॥

सन्मित्रादिसुखकारणवैकल्येऽपि पुण्यवानिति हेतुर्गमितविशेषणाद्धेतु—
विशेषोक्ति ।

अन्येऽपि मेदा सन्त्येव विगेषोक्तेर्विदावरै ।

अभ्यूह्या गास्त्रमार्गेण विस्तरौ न मयोच्यते ॥२३२॥

यत्र किञ्चित्प्रमोक्तुं युज्यते केनचित् क्रिया ।

एककाला समाप्तो हि तुल्ययोगाभिधो भवेत् ॥२३३॥

स्तवन निन्दन चापि समाश्रित्य द्विमेदभाक् ।

अलकारस्तुल्ययोग कथ्यते विदुषा वरै ॥२३४॥

भरतस्सगरवृक्षक्री श्रेणिको वङ्गभूपति ।

श्रोतृमुख्यपद प्राप्ता भवन्ति भुवनत्रये ॥२३५॥

स्तुतिपरतुल्ययोगितालकार ।

चिन्तामणि कामवेनू रायवङ्ग मुख्द्रुम ।

परोपकारे निरता इति रुढिर्जगत्त्रये ॥२३६॥

अयमपि पूर्वं एव ।

रायवङ्गक्षितीशस्य शत्रुजातश्रिय क्षणम् ।

सुरचापश्रियो विद्युन्मालालक्षा न चासते ॥२३७॥

निन्दापरतुल्ययोगितालकार ।

यत्र प्ररूप्यमाणेन वस्तुना तत्परत्वं ।

इष्टार्थो गम्यते तद्विपर्यायोक्त सता मतम् ॥२३८॥

अस्मद्वैरिपुर त्वया वलपते श्रीमद्विवेक भृगु

कादम्बाम्बुधिचन्दिरे निगदतीत्येव वलावीश्वर ।

१ कादम्बाम्बुनि चन्दिरे

नानावज्रभुजङ्गकाञ्चनशिवामन्दारराजामरी—

स्त्रीविम्बाकर्मय हृदान्मदनकान्तावासमप्यद्भुतम् ॥२३९॥

पर्यायोक्तालकार ।

गुणानां कर्मणा यत्र सहभाव प्ररूप्यते ।

सहोक्तिनामक प्राहुस्तमलकारमुत्तमा ॥२४०॥

रायस्य कीर्त्या धवल शत्रुकान्ताजन सह ।

विक्रमेणारुण सार्धं तत्कान्ताजनलोचनम् ॥२४१॥

गुणसहभावकथनसहोक्ति ।

श्रीरायक्षितिनाथ विक्रमगुणे नामा सदा वर्धते

वीरश्रीशरदभ्रकीर्तिवनिता त्यागेन साक तव ।

लक्ष्मी पुण्यपदेन साकममलज्ञानेन वाणी सम

कोशेनाहवदक्षदण्डनिकर सग्रामरङ्गोद्भुर ॥२४२॥

क्रियासहभावकथनसहोक्ति । अथवा

कार्यकारणयोर्यत्र वक्तु युगपदुद्भव ।

कार्योत्पादनसामर्थ्यं ता सहोक्ति प्रचक्षते ॥२४३॥

पुण्येन सार्धमाधत्ते धर्मं यानेन दिग्जयम् ।

त्यागेन कीर्तिं शौर्येण वीरलक्ष्मी च रायराट् ॥२४४॥

कार्यकारणसहजन्मकथनसहोक्ति ।

यत्राधत्ते पुनर्दत्त्वा किञ्चित्किञ्चित् सम न वा ।

तामाहुर्निपुणा लोके परिवृत्तिमलक्रियाम् ॥२४५॥

सुरलोके पुरी दत्त्वा^१रिपुभ्य स्त्रीविराजिताम् ।

नरलोके पुरी हृत्वा तादृशी भाति रायराट् ॥२४६॥

सदृशार्थपरिवृत्ति ।

१ विक्रमेणारुण सार्धं जनलोचनम् २ रिहम्भ ।

ज्ञान स्वीकुरु वङ्गराज विनय दत्त्वा गुरुभ्य सदा
 पुण्य स्वीकुरु देयवस्तुनिकर दत्त्वा गुरुभ्य सदा ।
 वैरिभ्य सुरलोकसौख्यपदवी दत्त्वा तदीय महा—
 देश स्वीकुरु युद्धरङ्गरमणीप्राणेश भूमीश भो ॥२४७॥

विसदृशार्थपरिवृत्ति ।

कार्यमारभमाणेन दैवात्तत्साधनागम ।
 लभ्यते यत्र तत्प्राहुरलकार समाहितम् ॥२४८॥
 कोप निवारयितुमिष्टनिजाङ्गनाया
 प्रारब्धवान् नृपतिकुञ्जरबङ्गनाथ ।
 तावत् सुधागुरुदयाद्रिमुपैति पूर्णो
 रोरौति कोकिलगणो भगणश्चकास्ति ॥२४९॥
 एकवाक्यमनेकार्थं यत्र श्लिष्टं तदुच्यते ।
 अभिन्नपदमुद्दिष्टं श्लिष्टं भिन्नपदं द्विधा ॥२५०॥
 'देवोऽयमम्बरोद्भासी लोकाह्लाद कविस्तुत ।
 मरुत्सहायो राजाग्रे भासते भुवनोत्तम ॥२५१॥

अभिन्नपदश्लिष्टम् ।

सदैव बलसपन्नो न दीनो जडसग्रह ।
 कविरम्यो रायबङ्गो राजते मन्दरागत ॥२५२॥

भिन्नपदश्लिष्टम् ।

व्यतिरेकाद्यलकारे श्लेषा प्राग् दर्शिता परे ।
 अन्ये केचन दृश्यन्ते श्लेषास्तत्कथनं यथा ॥२५३॥
 आह्लादयन्ति^१रायं च सानुरागा प्रजा प्रजा ।
^२साकूत रक्षिता वृद्धा करमार्दवलालिता ॥२५४॥

१ देवोऽयमम्बरोद्भासि । लोकाह्लादी कविस्तुत २ रायस्य

३ साकूत ।

प्रजा जना प्रजा पुत्रा आह्लादयन्तीति क्रियैका अभिन्नश्लेष ।

रायबङ्गो न दृश्यन्ते श्लिष्यन्ते च पयोधरा ।

उत्तुङ्गा अम्बरावारा मुक्ताफलविभूषिता ॥२५५॥

अविरुद्धक्रियाश्लेष ।

वियोग प्राप्य रायेन्द्रो मोदते हृदये परम् ।

नारीजनस्तु विलम्बनाति पयोधरसहायक ॥२५६॥

विरुद्धक्रियाश्लेष ।

श्रीरायराज्ये काठिन्य तरुणीस्तनमण्डले ।

अपवादो निरोष्ठ्येषु काव्येषु न परत्र च ॥२५७॥

सनियमश्लेष ।

मन्दानिला लुण्ठयन्ति दिव्योद्यानेषु सौरभम् ।

अथवा चञ्चरीकाश्च चोरयन्ति हि लोलुपा ॥२५८॥

नियमनिषेधश्लेष ।

रायबङ्ग समुद्रश्च भूभृदास्पदगौरव ।

गम्भीरो भूरिरत्नाढ्यो लावण्याढ्यो विराजते ॥२५९॥

अविरुद्धश्लेष ।

पयोधरविलोलोऽय नृसिंहश्चातकायते ।

सन्मानसगतो बङ्गो राजहसायते सदा ॥२६०॥

उपमाश्लेष ।

अर्थयोर्यत्र समयोरन्वय क्रिययाजनि ।

तन्निदर्शनमित्युक्त सदसल्लक्ष्मणोचरम् ॥२६१॥

सुजनसुरकुजोऽय रायबङ्गक्षितीशो

वितरति फलमिष्ट सर्वलोकाय लोके ।

गगनतलनिवासी कौमुदीकामिनीशो

विलसदमृतदीप्ति किं न लोकाय धत्ते ॥२६२॥

प्रशस्तनिदर्शनालकार ।

अन्याय इति शब्द च न वादयति वङ्गराट् ।

अपगब्द स्वशिष्यौघ न वादयति शाब्दिक ॥२६३॥

अप्रशस्तनिदर्शनालकार ।

निन्दाव्याजेन यत्रार्थ स्तौति कचिच्च सा मता ।

व्याजस्तुतिगुणा एव दोषा इव चकासते ॥२६४॥

वक्षोरङ्गे महाश्रीर्वरमुखकमले गारदा वीरलक्ष्मी-

दोर्दण्डे रायवङ्गक्षितिप तव महागासनाद्वर्ततेऽसौ ।

आज्ञामुल्लङ्घ्य लोके तव विगदयशस्कामिनी वम्भ्रमीति

राज्येसेय तवाजा सुकविजननुतातत्कथ जाघटोति ॥२६५॥

व्याजस्तुत्यलकार ।

देवताघ्रिपसस्तुत्या कीर्ति सशोभते कथम् ।

सागरान्ता धरा कान्ता कथ जीवति राय ते ॥२६६॥

श्लिष्टव्याजस्तुति ।

व्याजस्तुतिविशेषाणामपर्यन्त प्रविस्तर ।

बुद्धिशालिभिरभ्युह्यस्तस्मान्नास्माभिरुच्यते ॥२६७॥

इष्टाना यत्र वस्तूनामाशसनमिद मतम् (? मिदच यत्) ।

तामागिपमलकार वदन्ति कविकुञ्जरा ॥२६८॥

सुरेन्द्रपूज्य परिपूर्णसौख्य

सुज्ञानसाम्राज्यमहापदस्थ ।

जिनेन्द्रचन्द्रो वरदानरुद्र

श्रीवङ्गराजस्य मुदेऽस्तु देव ॥२६९॥

आशीरलकार ।

नरेन्द्रकन्या परिपूर्णरूपा

शृङ्गारदुग्धाम्बुधिकौमुदी सा ।

तुङ्गस्तनी मङ्गलहारभूषा

श्रीवङ्गराजस्य मुदेऽस्तु कान्ता ॥२७०॥

इयमप्याशी ।

यत्रानेकपदार्थानामत्युत्कृष्टैतरात्मनाम् ।

एकत्र कथन जात स समुच्चय उच्यते ॥२७१॥

श्रीशान्तिनाथदेवोऽय स्याद्वादोऽमोघलाञ्छनो

धर्मश्रीरायवङ्गोऽत्र लोके रत्नानि त्रीणि वै ।

कादम्बवार्धिचन्द्रो लक्ष्मी कीर्त्यङ्गना गिरा देवी

जयकामिनी च पूज्या चत्वारि हि दिव्यवस्तूनि ॥२७२॥

अत्युत्कृष्टसमुच्चयालकार ।

रायवङ्गक्षितीशस्य सन्ति शत्रुपुण्ड्रमी ।

जम्बुका घूकमल्लूका तिन्दुका युगपत्रका ॥२७३॥

अत्यपकृष्टसमुच्चय ।

यत्र कोऽपि जनो वक्ति प्रीतियुक्तमिवाप्रियम् ।

अलकृति ता वक्रोक्ति प्राहु काव्यविशारदा ॥२७४॥

श्रीवङ्गेश्वर साधु साधु भवत शृङ्गारशोभा परा

मुक्ताजालमलकृत परिलसद्वज्रच सभूषितम् ।

श्रीचन्द्राभरण महोदयकर सर्वं त्वया सवृत

वस्त्रेणेति निजालयागतपति सा^३ वक्ति कान्ता गिरा ॥२७५॥

वक्रोक्त्यलकार ।

१ श्रीशान्तिनाथ देव स्याद्वादामोघलाञ्छनो धर्मश्री रायवङ्गभूपो
रत्नानि त्रीणि लोकेऽत्र (?) । २ कोपाध्वजो ३ वनक्ति ।

प्रसिद्धसाधनाद्यत्र कालत्रितयगोचरम् ।

साध्य निश्चीयते प्राज्ञैरनुमान तदुच्यते ॥२७६॥

मानसोल्लासन दृष्टि गीला साधवगम्य सा (?) ।

कान्ता श्रीरायवङ्गस्य शृङ्गाराव्वी निमज्जति ॥२७७॥

वर्तमानसाध्यगोचरानुमानालकार ।

श्रीरायभूपदिव्याङ्गे मुक्ताजाल विलोक्य सा ।

कान्ता कुप्यति वध्नाति काञ्चीदाम्ना निजेश्वरम् ॥२७८॥

अतीतसाध्यगोचरानुमानालकार

कादम्बवार्धचन्द्रस्य वाग्विलामादनागतम् ।

फल निश्चित्य सा कान्ता निजेशेज्यात् परा मुदम् ॥२७९॥

भाविसाध्यगोचरानुमानालकार ।

यत्रासभाव्यसवन्धो वस्तुनोऽन्येन केनचित् ।

अनौचित्येन सप्रोक्तो विषम त प्रचक्षते ॥२८०॥

कादम्बनाथ करुणारसदुग्धवार्धि

क्वाय त्वदीयहृदये सकलप्रजासु ।

रुद्रावतार धर धीर रिपुव्रजेषु

क्वाय चकास्ति च रमो वररीव्रनामा ॥२८१॥

उत्कृष्टतान्तर यत्र प्रकृतस्योपलक्षणम् ।

कथ्यतेज्वसर सोऽयमलकारो विबुध्यताम् ॥२८२॥

येन जिष्णुरपि ध्वस्य शत्रुभीमोऽपि सङ्गरे ।

तस्य श्रीरायवङ्गस्य दोर्दण्डेभूज्जयाङ्गना ॥२८३॥

अवमरालकार ।

यत्र साम्य प्रतीयेत वस्तुन प्रतिवस्तुना ।

इवादीनामप्रयोगे प्रतिवस्तूपमा हि सा ॥२८४॥

१ शृङ्गारा निमज्जति

कादम्बवशे विस्तीर्णे स एको रायभूपति ।

अब्धौ सकलरत्नानि कौस्तुभाख्या भजन्तु किम् ॥२८५॥

प्रतिवस्तूपमा । अस्या उपमायामन्तर्भाव इति केचित् ।

यत्सार निश्चित यत्र तस्मात्सार ततोऽपि तत् ।

सार निश्चीयते व्याप्त्या सा सारालकृतिर्मता ॥२८६॥

कादम्बाब्धौ सुसारो वरगुणनिलयो रायबङ्गामृताशु-

स्तस्मिन् सारा विवेकामलतरविलसत्कौमुदी लोकपूज्या ।

तस्या सतापहृत्त्व सुकविजननुत् सारमस्मिन् सुसार

सत्सौख्यापादकत्वं वरविशदयशोदायकत्वं हि तस्मिन् ॥२८७॥

सारालकार ।

अन्यस्य वस्तुनोऽन्यस्मिन् साम्याद्वस्तुविनिश्चय ।

स्वकारणवशाज्जातो यत्र स भ्रान्तिमान् भवेत् ॥२८८॥

सध्याराग वनार्ग्नि गिरितटगतधातुव्रज बालभानु

कूपारार्ग्नि नभोऽन्तर्गतदिवि जनधीरक्तनोरेजषण्डम् ।

॥ 'दृष्ट्वा च बेभीयतेऽसौ सकलरिपुगणैस्त्वत्प्रताप सुतापो

मत्वेति श्रीविलासास्पदविजयरमानर्तकीनृत्यरङ्ग' ॥२८९॥

भ्रान्तिमदलकार । मोहोपमेति केचित् ।

एतद्वेदमिद वेति चलदबुद्धिस्तु सशय ।

हेतुना निश्चयो यत्र निश्चयान्तोऽपि सत्कृत ॥२९०॥

शत्रुक्षयज्ञापकधूमकेतु किं वैरिचन्द्रस्य विधुतुद किम् ।

त्वद्वस्तुखड्ग कवयो विलोक्य सशेरते वीर नृसिंहभूप ॥२९१॥

सशयालकार ।

किं किं कराब्जनिपतन्मधुपावली भो

वीरश्रिय कविनुतावररोमराजि ।

१ दृष्ट्वा भीयते २ 'स्वप्रतापो सुतापो ।

त्वद्धस्तखङ्गमवलोक्य कवीश्वराणा
वुद्धि स्फुरत्यमलबोधपराक्रमेण ॥२९२॥

अयमपि सशय ।

चिन्तामणि किं न जडत्वमस्य
किं वा मुरागो नहि पुष्पजालम् ।

विवेकवाक्प्राप्तियुतेन तेन
त्यागेन कादम्बरनृप प्रवृद्ध ॥२९३॥

निश्चयान्तसगयालकार । मगय सगयोपमा, निश्चयान्तो
निर्णयोपमेति केचित् ।

पूर्वपूर्वो विनिष्टोऽर्थो रच्यते तद्विणेपणम् ।
उत्तरोत्तरतन्निष्ठ यत्र संकावली मता ॥२९४॥
श्रीराय क्षितिपालको वरमहालक्ष्मीपति सा रमा
वीरश्रीसहचारिणीजयववू कीर्त्यङ्गना भूषिता ।
सा कीर्तिर्वरगारदासहचरी सा गारदामञ्जुल—
श्रीतुण्डाब्जनिवासिनीनुतमुख सपूर्णमीमोपमम् ॥२९५॥

एकावल्यलकार ।

अप्रयुज्यविशेष्य तद्विणेपणपदानि वै ।
साकूतानि प्रयुज्यन्ते यस्मिन् परिकर स हि ॥२९६॥
कुवलयकरमार श्रीचकोरीप्रमोद
नववररमपीयूषाश्रय मत्कलेशम् ।
कविदिविजमहाय सर्वलोकप्रिय क
वदति निजसमान रायवङ्गप्रवीण ॥२९७॥

परिकरालकार ।

वस्तुमावारणं यत्र किञ्चिदेकत्र रूप्यते ।
निपिच्यते तदन्यत्र परिसरया हि सा मता ॥२९८॥

कादम्बनाथसाम्राज्ये काठिन्य करपीडनम् ।
कान्तापयोधरद्वन्द्वे तत्केल्यामेव ताडनम् ॥२९९॥

परिसख्यालकार ।

याचन चुम्बनादाने बन्धन दुष्टनायके ।
वियोग पञ्जरे भीति क्रुद्धकान्तावलोकनात् ॥३००॥
इयमपि परिसख्या । सनियमश्लेष इति केचित् ।
प्रश्नोत्तरद्वय यत्र व्यक्त गूढ च बोधयम् ।
उच्येते तमलकारमाह प्रश्नोत्तराद्वयम् ॥३०१॥
प्रजाना पालन कस्मान्निवृत्ति पीडनस्य च ।
रायबङ्गमहीपालाद्याम्भोनिधिचन्दिरात् ॥३०२॥

व्यक्तप्रश्नोत्तरालकार ।

पयोनिधिसमानस्य रायबङ्गमहीपते ।
क्रमाब्जभासुरस्याप्यमेयस्य श्री क्व वर्तते ॥३०३॥
व्यक्तप्रश्नगूढोत्तरालकार । अस्मिन् श्लोके पादचतुष्टयस्य प्रथमा-
क्षरचतुष्टये गृहीते पराक्रमे इति भवति तदेव गूढोत्तरम् ।
तव सबन्धि निष्काम तव संबोधन कथम् ।
कीदृशस्त्व पुन कीदृग्मानवेश प्रपूजित ॥३०४॥
व्यक्तगूढोत्तरप्रश्नोत्तरालकार ।

अलकृतीनामुक्तानामुपमादिभिदात्मनाम् ।
मध्ये द्वयोस्त्रयाद्रीना सगो यत्र स सकर ॥३०५॥
श्रीवङ्गराज वदन तव पूर्णचन्द्र
पादद्वय कमलयुग्ममिव प्रभाति ।
नाय भुजोऽरिन्पवृन्दमुधाशुराहु
कीर्ति करोति सकलाम्बुघिलङ्घन च ॥ ३०६ ॥
सकरालकार ।

सकोशमपि नीरेज सदण्डमपि निर्जितम् ।

रायवङ्गमुखाब्जेन निष्पुण्यस्य तथा भवेत् ॥३०७॥

अयमपि सकर ।

अलकृतीना सर्वासा गुणमुख्यव्यवस्थया ।

समकक्षतया यस्य सकरस्य द्वयी गति ॥३०८॥

अलकृतीना सगृह्यान्तविस्तरमप्यमूम् ।

एष मार्गं प्रमाणेन दर्शितोऽस्माभिरुत्तम ॥३०९॥

नानालकाररत्ने विशदतररसोदारपिण्डीरडिण्डे

नानाभावोरुर्ङ्गतरलतमरसच्चारुकल्लोलमाले ।

शय्यापाकोरुवृत्तिप्रसरबहुगुणोदात्तरीत्यभ्रजाले

काव्यक्षीराम्बुराशौ जयतु तव महाकीर्तिचन्द्रो नृसिंह ॥३१०॥

इति परमजिनेन्द्रवदनचन्द्रिविनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकोरविजयकीर्ति-

मुनीन्द्रचरणाब्जचञ्चरीकविजयवर्णिविरचिते श्रीवीरनरसिंह-

^१कामिरायवङ्गनरेन्द्रशरदिन्दुसनिभकीर्तिप्रकाशके शृङ्गारा-

र्णवचन्द्रिकानाम्नि अलकारसग्रहे अलकारनिर्णयो

नाम नवम परिच्छेद ।

अलकारनिर्णयो नाम नवम परिच्छेद ।

दोषगुणनिर्णयो नाम

दशम परिच्छेद

निर्दोषधर्मं पुण्याय यथा शक्तस्तथा भुवि ।
 निर्दोषकाव्य सत्कीर्त्यं वज्र्यंदोषानतो ब्रुवे ॥१॥
 असमर्थं श्रुतिकटुं निरर्थकमवाचकम् ।
 च्युतसंस्कृत्यप्रयुक्तं ग्राम्यमश्लीलक परम् ॥२॥
 नेयार्थं क्लिष्टसदिग्धे ततोऽप्यनुचितार्थकम् ।
 अविमृष्टविधेयाशं विरुद्धमतिकृतथा ॥३॥
 अप्रतीतमिति प्रोक्ता पददोषा विशारदे ।
 प्रथमं लक्षणं तेषां कथ्यते क्रमतो मया ॥४॥
 अङ्गीकृतार्थं यद्वक्तुं न शक्तं तत्पदं तदा ।
 असमर्थमिति प्रोक्तं तदुदाहरणं यथा ॥५॥
 ग्रामं भवति चैत्रोऽसौ नगरं हन्ति माधव ।
 दिव्यन्ति साधवो मोक्षं दयतेऽरिं धराधिप ॥६॥

अत्र भवति-हन्ति-दिव्यन्ति-पदानां गत्यर्थसंभवेऽपि गत्यर्थे सामर्थ्या-
 भावात् पदत्रयसमर्थम् । दयते-पदं हिंसार्थे सामर्थ्याभावादसमर्थम् ।

कठिनाक्षरसदर्थं पदं श्रुतिकटूदितम् ।
 सूष्ट्रा विनिर्मिते वात्र राष्ट्रे भाति पुरं सदा ॥७॥

अत्र सूष्ट्रा राष्ट्रे इति पदद्वयं श्रुतिकटुं ।
 पादपूरणमात्रार्थं यत् पदं प्रतिपाद्यते ।
 तन्निरर्थकमित्युक्तं गुणदोषविशारदे ॥८॥

भाति वै नगर चात्र खलु शक्रपुरोपमम् ।

तदेव तु हि गन्तव्य त्वया सुखफलार्थिना ॥९॥

अत्र च वै 'खलु तु हि पदानि स्वार्थानि (न) सन्तीति निरर्थकानि ।

स्वाभिप्रेत न वक्त्यर्थं प्रयुक्तमपि यत्पदम् ।

तदवाचकमित्युक्त काव्यसारविचक्षणं ॥१०॥

रणे जयाङ्गना चैत्रो भटत्वाल्लभते पराम् ।

शूरत्वादिति हेत्वर्थे भटत्व पदमीरितम् ॥११॥

अत्र भटसामान्यवाचक भटपद शूरवाचक न भवतीत्यवाचक ज्ञेयम् ।

शास्त्रोक्तलक्षण नास्ति यत्र तच्च्युतसंस्कृति ।

भाते विधुर्नभोभागे नगर तिष्ठते नर ॥१२॥

अत्र भाते तिष्ठते पदयोरात्मनेपदस्य लक्षण नास्ति । नगरमित्यधिकरणे द्वितीयाया लक्षण नास्ति ।

प्रसिद्धमपि यच्छास्त्रे कविभिर्न प्रयुज्यते ।

तदप्रयुक्तं ज्ञातव्यं पदं दुष्टं विशारदै ॥१३॥

अणिमादिगुणोपेतो दैवतस्तं निरूपयन् ।

कविभिर्दैवतं शब्दं पुल्लिङ्गे न प्रयुज्यते ॥१४॥

यत्पदं नोचितं यत्र तत्र तद्ग्राम्यमुच्यते ।

ग्रामवर्तिजनश्लाघ्यं निपुणं निन्द्यते यथा ॥१५॥

अधरं भक्षयित्वासौ तरुण्या ^३स्तनमण्डलम् ।

हस्तेनावृत्य तद्देहे शेते कञ्चिन्नरो मुदा ॥१६॥

अत्र अधरभक्षणं हस्तेन स्तनावरणं कान्ताशरीरगणनं ग्राम्यवचनम् ।

१ खलु मही पदाक्षी स्वार्था न । २ निरपि सन् । ३ कुण्डलम् ।

पदेन येनासम्भ्यार्थो ज्ञाप्यते तत्पद मतम् ।
 अश्लोल त्रिविध व्रीडामङ्गलार्थंजुगुप्सकम् ॥१७॥
 तरुण्या मदनावासो राजते सुखदायक ।
 मदनावासशब्दोऽय लज्जोत्पत्तिविधायक ॥१८॥
 कामिनीवदन पदम् विनाशयति लीलया ।
 विनाशयति नीरेजमेतत्पदममङ्गलम् ॥१९॥
 रतौ तरुण्या नाथस्य क्षुते सति विशङ्क्यते ।
 क्षुते सति पद चैतज्जुगुप्साजन्मकारणम् ॥२०॥
 स्वसकेतितमर्थं यत्पद मूलार्थसूचने ।
 सामर्थ्यरहित वक्ति तन्नेयार्थं विदुर्बुधा ॥२१॥
 अनन्तरानुजो धर्मपुत्रस्य परिपातु व ।
 रुद्रकान्तेक्षुवाटेषु प्रभाते रोरवित्यलम् ॥२२॥

अत्र धर्मपुत्रस्य अनन्तरानुज भीम । भीमो नाम महेश्वर इति
 स्वसकेत । रुद्रकान्ता शिवा । शिवा नाम जम्बुका इति स्वसकेत ।

अर्थं व्यवहित वक्ति तत्पद क्लिष्टमुच्यते ।
 विनतानन्दनारोहकान्तापुत्रो जयत्यलम् ॥२३॥

विनतानन्दनो गरुड तदारोहको विष्णु तत्कान्ता लक्ष्मी तत्पुत्रो
 मन्मथ इति व्यवहितार्थद्योतकम् ।

अर्थं विवक्षित तस्मादन्यार्थमपि यत्पदम् ।
 प्रकाशयति सदिग्ध तदुक्त दोषवेदिभि ॥२४॥
 देवो नभसि यातीति सदिग्ध पदमुच्यते ।
 निर्जरो वा धनो वेति सशयस्य समुद्भवात् ॥२५॥
 पदस्य यस्यानुचितो गम्यतेऽर्थस्तदुच्यते ।
 वुधैरनुचितार्थं हि तस्योदाहरण यथा ॥२६॥

अप्रस्तुतार्थममतपरार्थमर्थान्तरैकवाचि तथा ।

भग्नप्रक्रममभवन्मतयोगपतत्प्रकर्षयोर्युगलम् ॥४३॥

असकृच्चाति विमर्गो यत्रोकार विलोप्यभाव वा ।

उपहतलुप्तविमर्गं तद्वाक्य दुष्टमिति वदन्ति वृधा ॥४४॥

नरो वरो हितोऽर्च्यो वा गम्भीरो दुर्लभो भुवि ।

अवरा अहिता ज्ञानहीना जीवा गृहे गृहे ॥४५॥

असकृद्विसर्गो पूर्वार्धे उकाररूप याति लोपमपरार्धे ।

यत्र छन्दोभङ्गो वर्णानां हीनतादितत्त्व वा ।

गुरुलघुवर्णस्थाने लघुगुरु तद्वाक्यमेव हतवृत्तम् ॥४६॥

कान्तेन नारीममाना विदग्धा विलोकितापि प्रमद न याति ।

स्मरेण कान्ता हरिणनयना निपीडयतेऽसौ^१ कुसुमोरवाणं ॥४७॥

अत्र पूर्वार्धे ममानेत्यत्र माकारस्थाने लघुना भवितव्यम् । अपरार्धे

हरिणनयनेत्यत्र णकारस्थाने यकारस्थाने च गुरुणा भवितव्यम् ।

गुरुलघोर्व्यत्ययाद्वतवृत्तम् ।

मृगाङ्कुरा गीता^२ हरन्ति तमसा ततिम् ।

वने चूतकिसलयानि वसन्ते भान्ति सर्वत ॥४८॥

अत्र पूर्वार्धे प्रथमपादे न्यूनाक्षरत्वं तृतीयपादेऽधिकाक्षरत्वं हतवृत्तं तत् ।

आरामस्यामलदेगे नारी सकलभूरिगुणगम्या ।

सक्रोडय पुन क्रोडति सरोवरे विदलदखिलकमलाट्ये ॥४९॥

अत्र प्रथमपादे गणत्रयमतिक्रम्य यनि छन्दोभङ्गः । द्वितीयपादे

नारीति पादमध्ये यति छन्दोभङ्गः । ततो हतवृत्तम् ।

छन्द शास्त्रे यति प्रोक्तो यादृशस्तादृशस्य वै ।
यतेरभावो विद्वद्भिः छन्दोभङ्गो निरूप्यते ॥५०॥
अन्यवाक्यस्य मध्येऽस्ति यत्रान्यद्वाक्यभीरितम् ।
तद्वाक्य गर्भितं प्राहुः काव्यालंकारकोविदाः ॥५१॥
शृंगाररसवारिशौ निमगनाङ्गी विलोकेते ।
रमते प्रमदारामे तरुणी निजनायकम् ॥५२॥

अत्र रमते प्रमदारामे इति वाक्यं वाक्यान्तरमध्यगतमिति गर्भितम् ।

बहुवाक्यानां यत्र प्रविशन्ति पदानि मिश्रितानि मिथ ।
तत् सकीर्णं कथितं क्लिष्टं पुनरेकपदवाक्यवृत्तिः ॥५३॥
कुप्यति रमणो नारी नमति रुषं च चरणपङ्कजे त्यजति ।
परिरम्य मोदतेऽसौ चुम्बति मज्जति वरारण्ये सौख्ये ॥५४॥

अत्र नारी कुप्यति रमणश्चरणपङ्कजे नमति । नारी रुषं त्यजति
रमणं परिरम्य चुम्बति वरारण्ये मोदते रमणं सौख्येऽर्णवे मज्जतीति
बहुना वाक्यानां पदानि परस्परमिश्रितानि इति सकीर्णम् । एक-
वाक्यगतपदानि मिथो मिश्रितानि चेत् क्लिष्टं वाक्यं ज्ञेयम् ।

पदेन येन यद्वाक्यं विना न्यूनं भवेद्यदा ।
तदन्यूनपदमित्युक्तं तस्य लक्ष्यं प्ररूप्यते ॥५५॥
रतिक्रियार्थी रमणी जगन्मोहनरूपिणीम् ।
विलोक्यालिङ्ग्य सौख्याब्धौ निमज्जति मनोहरे ॥५६॥

अत्र नायक इति विशेष्यपदाभावाद् न्यूनपदवाक्यम् ।

पदस्य कथनं यत्र कथितस्य पुनर्यदा ।
तदा सद्भिस्तु कथितपदं तद्वाक्यमुच्यते ॥५७॥
स्मरकेलिविनोदेन कान्ता कान्तस्य ताडनम् ।
करोति केलिनीलाब्जकर्णपूरेण चारुणा ॥५८॥

भाति वै नगर चात्र खलु शक्रपुरोपमम् ।

तदेव तु हि गन्तव्य त्वया सुखफलार्थिना ॥९॥

अत्र च वै 'खलु तु हि पदानि स्वार्थानि (न) सन्तीति निरर्थकानि ।

स्वाभिप्रेत न वक्तव्यं प्रयुक्तमपि यत्पदम् ।

तदवाचकमित्युक्त काव्यसारविचक्षणं ॥१०॥

रणे जयाङ्गना चैत्रो भटत्वाल्लभते पराम् ।

शूरत्वादिति हेत्वर्थे भटत्व पदमीरितम् ॥११॥

अत्र भटसामान्यवाचक भटपद शूरवाचक न भवतीत्यवाचक ज्ञेयम् ।

शास्त्रोक्तलक्षण नास्ति यत्र तच्च्युतसंस्कृति ।

भाते विधुर्नभोभागे नगर तिष्ठते नर ॥१२॥

अत्र भाते तिष्ठते पदयोरात्मनेपदस्य लक्षण नास्ति । नगरमित्यधिकरणे द्वितीयाया लक्षण नास्ति ।

प्रसिद्धमपि यच्छास्त्रे कविभिर्न प्रयुज्यते ।

तदप्रयुक्तं ज्ञातव्यं पदं दुष्टं विशारदं ॥१३॥

अणिमादिगुणोपेतो दैवतस्त 'निरूपयन् ।

कविभिर्दैवतं शब्दं पुल्लिङ्गे न प्रयुज्यते ॥१४॥

यत्पदं नोचितं यत्र तत्र तद्ग्राम्यमुच्यते ।

ग्रामवर्तिजनश्लाघ्यं निपुणैर्निन्द्यते यथा ॥१५॥

अवरं भक्षयित्वामी तरुण्या स्तनमण्डलम् ।

हस्तेनावृत्य तद्देहे शेते कञ्चिन्नरो मुदा ॥१६॥

अत्र अवरभक्षणं हस्तेन स्तनावरणं कान्ताशरीरशयनं ग्राम्यवचनम् ।

१ खलु मही पदाशौ स्वार्था न । २ निरपि सन् । ३ 'कुण्डलम् ।

पदेन येनासभ्यार्थो ज्ञाप्यते तत्पद मतम् ।
अश्लील त्रिविध व्रीडामङ्गलार्थजुगुप्सकम् ॥१७॥

तरुण्या मदनावासो राजते सुखदायक ।
मदनावासशब्दोऽयं लज्जोत्पत्तिविधायक ॥१८॥

कामिनीवदन पद्म विनाशयति लीलया ।
विनाशयति नीरेजमेतत्पदममङ्गलम् ॥१९॥

रतौ तरुण्या नाथस्य क्षुते सति विशङ्क्यते ।
क्षुते सति पद चैतज्जुगुप्साजन्मकारणम् ॥२०॥

स्वसकेतितमर्थं यत्पद मूलार्थसूचने ।
सामर्थ्यरहित वक्ति तन्नेयार्थं विदुर्बुधा ॥२१॥

अनन्तरानुजो धर्मपुत्रस्य परिपातु व ।
रुद्रकान्तेक्ष्वाटेषु प्रभाते रोरवित्यलम् ॥२२॥

अत्र धर्मपुत्रस्य अनन्तरानुज भीम । भीमो नाम महेश्वर इति
स्वसकेत । रुद्रकान्ता शिवा । शिवा नाम जम्बुका इति स्वसकेत ।

अर्थं व्यवहित वक्ति तत्पद क्लिष्टमुच्यते ।
विनतानन्दनारोहकान्तापुत्रो जयत्यलम् ॥२३॥

विनतानन्दनो गरुड तदारोहको विष्णु तत्कान्ता लक्ष्मी तत्पुत्रो
मन्मथ इति व्यवहितार्थद्योतकम् ।

अर्थं विवक्षित तस्मादन्यार्थमपि यत्पदम् ।
प्रकाशयति सदिग्ध तदुक्त दोषवेदिभि ॥२४॥

देवो नभसि यातीति सदिग्ध पदमुच्यते ।
निर्जरो वा धनो वेति सशयस्य समुद्भवात् ॥२५॥

पदस्य यस्यानुचितो गम्यतेऽर्थस्तदुच्यते ।
बुधैरनुचितार्थं हि तस्योदाहरणं यथा ॥२६॥

पुरुषो राजते राजसभाया वरधीवर ।

प्रकाशयत्यनुचित कैवर्त धीवर पदम् ॥२७॥

प्राधान्येन न वर्तेत स्वार्थे यत्पदमीरितम् ।

अविमृष्टविधेयाग तत्पद प्रणिगद्यते ॥२८॥

मार्गे याति नर कश्चिन्महागूरो धनाधिप ।

धनाधिपमहागूरपदे प्राधान्यतो न हि ॥२९॥

सङ्ग्रामदानप्रस्तावे महाशूरधनाधिपपदद्वयेन सार्थपरामर्गस्य
प्राधान्येन सभवान्मार्गे तदसभवात् अविमृष्टविधेयाशत्वम् ।

इष्टार्थादन्यदुष्टार्थप्रतीतिजनकक्षमम् ।

विरुद्धमतिकृच्चोक्त तत्पद विदुषा वरै ॥३०॥

सुरतरवे लोकोऽय गुरवे तुभ्य सदा नमति ।

जननी या भवत सा परोपकारे सदा क्रमते ॥३१॥

‘सुरतरवे’ ‘जननी या भवत’ इति पदद्वय विरुद्धार्थप्रतीतिकरम् ।

सुरतरवे सुरत-रवे ‘जननी या भवत’ ‘जननी याभवत’ ।

स्वकीयशास्त्रसिद्धार्थं यत्पद वक्ति तत्पदम् ।

अप्रतीतमिति प्रोक्त कथ्यते तदुदाहृति ॥३२॥

त्रैलोक्य वर्तते जीवसुखदुःखविधायकम् ।

सृष्टिमहारकरणे बहुवानकमुच्यते ॥३३॥

सास्यागमे त्रैलोक्यमिति बहुवानकमिति पदद्वय प्रवानतत्त्ववाचक
तद् आगमप्रसिद्धत्वाद् अप्रतीतम् ।

उक्त्वा पदगतदोषान् पदैकदेशेषु पूर्वकथितास्तान् ।

दोषान् वदामि शृणु भो राय नृपावीज भो यथायोगम् ॥३४॥

सरसत्वान्मृदुत्वान्च सुभगत्वान्च सुन्दरी ।

जगन्मोहकरी चित्र कामेनापि विलोक्यते ॥३५॥

अत्र पदैकदेशस्य त्वत्प्रत्ययस्य बाहुल्यात् सरसत्वादिपदत्रय श्रुति-
कटूच्यते ।

आलिङ्ग्य कामुक सौख्य प्रमदाया पयोवरान् ।

यात्योदन सूपकार पचतेऽल ' धरोशिने ॥३६॥

अत्र पयोधरान् इति एककान्ताया बहुवचन पदैकदेशरूप निरर्थकम् ।
पचते इत्यात्मनेपदमपि पदैकदेशरूप निरर्थक फलेशत्वाभावात् ।

मा समानो न यातीत साधरामृतसौष्ठवाम् ।

अत्र मासमृतेत्येतत्पदाशोऽश्लीलमुच्यते ॥३७॥

अत्र मासेति जुगुप्साकरमश्लील मृतेत्यमङ्गलमश्लीलम् ।

देवतया पूज्योऽय नरनाथो धर्मसाररसशाली ।

देवेति तयेति तथा देवतया वेति भवति सदेह ॥३८॥

अत्र पदैकदेशरूप सदिग्धम् ।

त्यागवा कुर्वते युद्ध गीर्वाणैस्सर्वदा समम् ।

लक्षको दानशब्दस्य त्यागशब्देन वाचक ॥३९॥

अत्र त्यागवा इति पदैकदेशस्त्यागशब्द दानशब्दगमको भवति । न
पुनरसुरार्थवाचक ।

पददोष निरूप्याह वाक्यदोष ऋवेऽधुना ।

शृणु राय महीनाथ काव्यगोष्ठिविशारद ॥४०॥

उपहतलुप्तविसर्ग हतवृत्त गर्भित तथाकीर्णम् ।

न्यूनपद कथितपद प्रसिद्धिहतमक्रम विसर्गि तथा ॥४१॥

प्रतिकूलवर्णमपदस्थितपदमस्थानगतसमास च ।

अधिकपद रसरहित समाप्तपुनरात्तमनभिहितवाच्यम् ॥४२॥

अप्रस्तुतार्थममतपरार्थमवन्तरैकवाचि तथा ।

भग्नप्रक्रममभवन्मतयोगपतत्प्रकर्षयोर्युगलम् ॥४३॥

असकृद्याति विसर्गो यत्रोकार विलोप्यभाव वा ।

उपहतलुप्तविसर्गं तद्वाक्यं दुष्टमिति वदन्ति बुधा ॥४४॥

नरो वरो हितोऽर्च्यो वा गम्भीरो दुर्लभो भुवि ।

अवरा अहिता ज्ञानहीना जीवा गृहे गृहे ॥४५॥

असकृद्विसर्गो पूर्वार्धे उकाररूप याति लोपमपरार्धे ।

यत्र च्छन्दोभङ्गो वर्णानां हीनतादितत्त्व वा ।

गुरुलघुवर्णस्थाने लघुगुरु तद्वाक्यमेव हतवृत्तम् ॥४६॥

कान्तेन नारीसमाना विदग्धा विलोकितापि प्रमद न याति ।

स्मरेण कान्ता हरिणनयना निपीड्यतेऽम्बौ^१ कुसुमोरुवार्णं ॥४७॥

अत्र पूर्वार्धे समानेत्यत्र माकारस्थाने लघुना भवितव्यम् । अपरार्धे

हरिणनयनेत्यत्र णकारस्थाने यकारस्थाने च गुरुणा भवितव्यम् ।

गुरुलघोर्व्यत्ययाद्धतवृत्तम् ।

मृगाङ्ककरा शीता^२ हरन्ति तमसा ततिम् ।

वने चूतकिसलयानि वसन्ते भान्ति सर्वत ॥४८॥

अत्र पूर्वार्धे प्रथमपादे न्यूनाक्षरत्वं तृतीयपादेऽविकाक्षरत्वं हतवृत्तं तत ।

आरामस्यामलदेगे नारी सकलभूरिगुणरम्या ।

सक्रीड्य पुन क्रीडति सरोवरे विदलदखिलकमलाद्भ्ये ॥४९॥

अत्र प्रथमपादे गणत्रयमतिक्रम्य यति छन्दोभङ्गः । द्वितीयपादे

नारीति पादमध्ये यति छन्दोभङ्गः । ततो हतवृत्तम् ।

छन्द शास्त्रे यति प्रोक्तो यादृशस्तादृशस्य वै ।
 यतेरभावो विद्वद्भिः छन्दोभङ्गो निरूप्यते ॥५०॥
 अन्यवाक्यस्य मध्येऽस्ति यत्रान्यद्वाक्यमीरितम् ।
 तद्वाक्य गर्भितं प्राहुः काव्यालंकारकोविदाः ॥५१॥
 शृंगाररसवारीशौ निमग्नाङ्गी विलोकते ।
 रमते प्रमदारामे तरुणी निजनायकम् ॥५२॥

अत्र रमते प्रमदारामे इति वाक्यं वाक्यान्तरमध्यगतमिति गर्भितम् ।

बहुवाक्यानां यत्र प्रविशन्ति पदानि मिश्रितानि मिथ ।
 तत् सकीर्णं कथितं क्लिष्टं पुनरेकपदवाक्यवृत्तिः ॥५३॥
 कुप्यति रमणो नारी नमति रूषं च चरणपङ्कजे त्यजति ।
 परिरम्य मोदतेऽसौ चुम्बति मज्जति वरार्णवे सौख्ये ॥५४॥

अत्र नारी कुप्यति रमणश्चरणपङ्कजे नमति । नारी रूषं त्यजति
 रमणं परिरम्य चुम्बति वरसौ मोदते रमणं सौख्येऽर्णवे मज्जतीति
 बहूनां वाक्यानां पदानि परस्परमिश्रितानि इति सकीर्णम् । एक-
 वाक्यगतपदानि मिथो मिश्रितानि चेत् क्लिष्टं वाक्यं ज्ञेयम् ।

पदेन येन यद्वाक्यं विना न्यूनं भवेद्यदा ।
 तदन्यूनपदमित्युक्तं तस्य लक्ष्यं प्ररूप्यते ॥५५॥
 रतिक्रियार्थी रमणी जगन्मोहनरूपिणीम् ।
 विलोक्यालिङ्ग्य सौख्याब्धौ निमज्जति मनोहरे ॥५६॥

अत्र नायक इति विशेष्यपदाभावाद् न्यूनपदवाक्यम् ।

पदस्य कथनं यत्र कथितस्य पुनर्यदा ।
 तदा सद्भिस्तु कथितपदं तद्वाक्यमुच्यते ॥५७॥
 स्मरकेलिविनोदेन कान्ता कान्तस्य ताडनम् ।
 करोति केलिनीलाब्जकर्णपूरेण चारुणा ॥५८॥

अत्र केलीति प्रागुक्त पुनरपि केलीति कथित तत् कथितपद
वाक्यम् ।

प्रसिद्धिरहित यत्र पदमुक्त तद्रुच्यते ।

प्रसिद्धिहतमेतद्वि वाक्य दुष्ट विचक्षणै ॥५९॥

पद्माकरे सरोजाक्षी केका हसा विकुर्वते ।

ता निगम्य मम स्वान्त विभेति मदनातुरम् ॥६०॥

अत्र केकाशब्दो मयूरवाण्या प्रसिद्धो न हसध्वनौ इति प्रसिद्धिहत
वाक्यम् ।

लोकशास्त्रक्रमो नास्ति यत्र तद्वाक्यमक्रमम् ।

तद्रुदाहरण वक्ष्ये तद्वाक्यप्रतिपत्तये ॥६१॥

उद्यानकैरवाम्भोजवृद्धीना हेतवो मता ।

दिवाकरवसन्ताब्जा मोदयन्तु सता मन ॥ ६२ ॥

अत्र कमलारामकैरवाणा वृद्धिहेतुत्वे भानुवमन्तचन्द्राणा वाच्ये
व्यत्ययकरणादक्रम वाक्यम् ।

योगमौगतसाख्याना मते देवा प्ररूपिता ।

कपिलेश्वरबुद्धास्तु क्षणिकेतरवादिन ॥६३॥

अत्र स्पष्टमुदाहरणम् ।

यत्र वाक्ये विरूपत्व विश्लेषोऽल्लोलता तथा ।

कष्टता मघिदोषा स्यु विमघि तदनुस्मृतम् ॥६४॥

वने आस्ते वरा नारी तद्दृष्टी अतिचञ्चले ।

तदूर् अविकौ भातन्तज्जङ्घे अनिमोहने ॥६५॥

अत्र प्राप्तेऽपि सघौ सकृदविहिते सति, निषिद्धेऽपि मघी तथैव
असकृद्विहिते सति वैरूप्य दोष , तनो विमघि वाक्यम् ।

ईश आगत उदात्तसपदा भूपितो^१ रमणि पश्य पश्य ते ।

एष ऊर्जितगुणस्तवाधुना कामसौख्यममित्त करोत्यलम् ॥६६॥

अत्र निपिद्धे सन्धौ तथैवासकृद्विहिते सति विश्लेषो दोष । ततोऽपि विसन्धि वाक्यम् ।

सुभगेश निज नारी विलोक्य परिरम्य चुम्बति प्रमदम् ।

अरुणामृत अमृताभ (अधरामृतममृताभ) पाय पाय रसाब्धि-

मग्नाभूत् ॥६७॥

अत्र सुभगेशमिति सुभगमोश सुष्ठु भगेशमिति व्रीडाकरमश्लील सधिकरण ततोऽपि विसन्धि वाक्यम् ।

गुर्वालोकनपात्रचार्वमल पूर्वपूर्वसौन्दर्यम् ।

ऊर्वङ्गजगजनिगड चित्रमिद भाति कामिनीरूपम् ॥६८॥

अत्र बहुकृत्व श्लिष्टतया सधेर्दोष कष्टत्वमुच्यते । ततोऽपि विसन्धि वाक्यम् ।

रसानुकूलवर्णातिरिक्त यद्वाक्यमुच्यते ।

तदुक्त प्रतिकूलादिवर्णं काव्यविक्षणं ॥६९॥

शठेन दृढमालिङ्ग्य नाथेन कठिनस्तनौ ।

कम्बुकण्ठ्या मन खेद विभिद्याप्त स्थिर सुखम् ॥७०॥

अत्र शृंगाररसे कठिनाना ठादिवर्णानामनुकूलता नास्तीति प्रति-
कूलवर्णं वाक्यम् ।

यत्रास्थाने पद वृत्त तद्वाक्य दीर्घदर्शिभि ।

अस्थानस्थपद प्रोक्त तस्य लक्ष्य निरूप्यते ॥७१॥

तन्वङ्गीतनुमालोक्य सोत्कण्ठो नायको मुदम् ।

परमा याति लावण्यवार्धचन्द्रकलोपमाम् ॥७२॥

अत्र लावण्येत्यादिपद सोत्कण्ठ इत्यादिपदेभ्य पूर्व वाच्यम् ।
तस्मादस्थानस्थपदवाक्यम् ।

यत्र वाक्ये समासोऽयमस्थाने वर्तते यदा ।

अस्थानस्थसमास तद्वाक्यमुक्त तदा वुधै ॥७३॥

अस्मिन् लोके तमो व्याप्तमिति क्रोधादिवारुण ।

भाति पूर्वाचलाग्रस्थतीव्रलोहितमङ्गल ॥७४॥

अत्र रौद्ररसस्थाने समासबाहुल्यस्यौजोगुणस्य प्रस्तुतत्वात्समास
कर्तव्य । अस्थाने कविवचने न कर्तव्य समास । आदित्यस्य
रौद्ररसाभावाद् अस्थानस्थसमास वाक्यम् ।

विनापि पदेन येनेद वाक्य सपूर्णता गतम् ।

तेनाधिकपदमुक्त वाक्य दुष्ट विचक्षणं ॥७५॥

चन्द्राकारसमा कीर्तिर्भानुबिम्बसम परम् ।

तेजो विभाति भूपस्य पूर्वपुण्यविपाकत ॥७६॥

अत्र आकारपदेन बिम्बपदेन च विनापि वाक्य पूर्णं भवतीत्यधिकपद
वाक्यम् ।

यत्र वाक्ये रसो नास्ति तद्वाक्य रसविच्युतम् ।

उच्यते कविभिस्तस्य दृष्टान्त कथ्यतेऽधुना ॥७७॥

द्विहस्त एककण्ठोऽय सपादयुगलो नर ।

दित्यस्य पुत्रो वस्त्रेण युक्तो ग्रामाय गच्छति ॥७८॥

अत्र वाक्यस्य नीरसत्वान्जातिरप्यलकारो नास्तीति रसच्युत
वाक्यम् ।

समाप्तपुनरात्त तद्यस्य यत्समाप्य पुन स्मृतम् ।

वाक्यमुक्त तथा तस्य लक्ष्यरूप निगद्यते ॥७९॥

स्मरेपुश्चन्द्रिका तस्या लीलालेलाबलोकनम् ।

तनोतु भवत प्रीति नीलनीरेजमालिका ॥८०॥

अत्र पादत्रये वाक्य समाप्त कृत्वा नीलनीरेजमालिकेति पुन
स्वीकृतमिति समाप्तपुनरात्त वाक्यम् ।

वक्तव्यमेव न प्रोक्त यत्र वाक्ये तदुच्यते ।

अनुक्तवाच्यमेतद्धि वाक्य दुष्ट विशारदे ॥८१॥

लीलावलोकनात्तन्वि तव मञ्जीवसपदा ।

जायते किं निमित्त त्व मा न पश्यसि सेवकम् ॥८२॥

अत्र तव लीलावलोकनादेवेत्येवकारपद नियमेन वाच्य तत्पद
नोक्तमित्यनभिहितवाच्य वाक्यम् ।

अप्रस्तुतस्तुतिं यत्र वक्ति तद्वाक्यमुत्तमे ।

अप्रस्तुतार्थमित्युक्त तस्य लक्ष्य प्रदर्श्यते ॥८३॥

दीर्घदेहो रक्तवर्णो विशालाक्षो धनाधिप ।

रम्भास्तम्भसमानोरु कवीशो वर्तते भुवि ॥८४॥

अत्र दीर्घदेहादिविशेषण कवीन्द्रस्य श्लाघनोपयोगि न स्यादित्य-
प्रस्तुतार्थ वाक्यम् ।

प्रस्तुतस्य विरुद्धार्थं कथ्यते यत्र तन्मतम् ।

असमतपदार्थं तु वाक्य तत्त्वविदा सताम् ॥८५॥

रणादम्बरमालोक्य बहुभीतो भटाग्रणी ।

जित्वा शत्रु समालिङ्ग्य वीरलक्ष्मी प्रमोदते ॥८६॥

अत्र प्रस्तुतस्य भयानकरसस्य विरुद्धो वीररस कथित इत्यमतपदार्थ-
वाक्यम् ।

अपराधगत यत्र वाचक त्वेकमुच्यते ।

तद्वाक्यमुक्तमर्थान्तरैकवाचकमीदृशम् ॥८७॥

स्मराग्निपीडिते^१ तन्वि स्मर^२ क्रूरोऽस्मर श्रय ।

तस्मादिति प्रिया दूत्या वाणी प्रोक्ता हिता मिता ॥८८॥

१ पीडिता । २ क्रूरोरम ।

अत्र स्मर क्रूर^१ तस्मादमर श्रय इति पूर्वार्धे हेतुर्वक्तव्य । अपरार्धे कथनादर्थान्तरैकवाचक वाक्यम् ।

प्रारब्धरूपभङ्गो यत्र स्याद् वाक्यमुच्यते सद्भि ।

भग्नप्रकममेतत्प्रकृतिप्रत्ययविभेदतोऽनेकम् ॥८९॥

केलीसदन याते नाथे रमणी च रागत प्राप्ता ।

यात इति प्रारब्धे प्राप्तेति प्रकृतिरूपभङ्ग स्यात् ॥९०॥

ईक्षण हसन नारी चुम्बित कर्तुमिच्छति ।

ईक्षण हसन चोक्त्वा चुम्बित परिकथ्यते ॥९१॥

अत्र प्रत्ययभङ्ग ।

यत्र वाक्ये गुणीभूत योग न लभते पदम् ।

समानेऽन्यै पर्दमुख्यै फलाय तदुदीरितम् ॥९२॥

अभवन्मतयोग तु वाक्य काव्यार्थकोविदै ।

अस्य वाक्यस्य रूपाभिव्यक्तये लक्ष्यमुच्यते ॥९३॥

तन्वी मरो मुख पद्म लावण्य निर्मल जलम् ।

अक्षीन्दीवररम्येऽस्मिन् यथेष्ट क्रीड नायक ॥९४॥

अत्र अक्षीन्दीवरशब्द समासगत प्राधान्याभावाद्गोणो यतस्त-
तोऽभवन्मतयोग वाक्यम् ।

यत्र पूर्वं प्रकृष्टं स्यादुत्तर हीनमुच्यते ।

पतत्प्रकर्षनामैतद्वाक्यमुक्त कवोऽवरै ॥९५॥

भूपालोऽय मृगेन्द्रो भूगन्धमिन्धुरराट् भुवि ।

अत्र प्रकृष्टं पञ्चास्याद् हीन म गज उच्यते ॥९६॥

वाक्यदोषान् निरूप्याहमर्थदोषान्नुवेऽबुना ।

तेषामुद्देशेन तावत् क्रियते क्रमतो यथा ॥९७॥

१ तस्माद् रम । २ पचास्यादीन मामज उच्यते ।

अपुष्टकष्टौ सदिग्धव्याहृतौ ग्राम्यदुष्क्रमौ ।

व्यर्थीकृतौ^१ निर्निमित्तपुनरुक्तश्च कथ्यते ॥९८॥

अश्लील साकाङ्क्ष प्रसिद्धिविद्याविरुद्धौ च ।

उक्तविरुद्धसनियमानियमा विशेषाविशेषपरिवृत्ता ॥९९॥

विध्यनुवादविवृत्तस्त्यक्तपुन स्वीकृतौ तथा प्रोक्तौ ।

सहचरभिन्नोऽर्थानामेते दोषा प्रकीर्त्यन्ते ॥१००॥

भेद्यपोषकभावेन यत्र नास्ति प्रयोजनम् ।

उक्तभेदकवृन्दस्य सोऽपुष्टोऽर्थो निरूप्यते ॥१०१॥

रूपसौन्दर्यसपन्नो रणभूमौ भटाग्रणी ।

पञ्चास्यविक्रमोपेतो वैरिवर्ग जयत्यसौ ॥१०२॥

अत्र रूपसौन्दर्यसपन्न इति विशेषण वैरिजय न पुष्णाति । अतोऽपुष्ट-
त्वदोष ।

दु खेन जायते योऽर्थं शब्दसकोचत स तु ।

कष्टोऽर्थं कथ्यते सद्भिस्तस्य दृष्टान्त उच्यते ॥१०३॥

अब्जेब्जभ्रमण चित्र कालदोपात् प्रजायते ।

अत्र कृच्छ्रेण गम्यत्वात् कष्टार्थं इति कथ्यते ॥१०४॥

द्विधा प्रतीयते योऽर्थो निश्चयाभावकारणात् ।

सोऽर्थं सदिग्ध इत्युक्तस्तत्त्वनिश्चयकोविदै ॥१०५॥

पयोधरा नभोवृत्ता द्रष्टव्या किं सुयोषिताम् ।

उतोरस्स्यलवृत्तास्ते विदग्धा वदतोत्तरम् ॥१०६॥

अत्र-सस्यार्थो वा कामुको वा वक्ता चेन्निश्चयो भवेत् ।

योऽर्थो न श्लाघ्यते तस्य प्रकर्षं पुनरुच्यते ॥१०७॥

स्वभावमधुरा लभ्या बह्वञ्चन्द्रिकादय ।

रमणीचन्द्रिका स्वान्तचकोराह् लादनाय मे ॥१०८॥

अत्र पूर्वं चन्द्रिकादिकमनादृत्य पुनश्चन्द्रिका उलाध्यते ।

निर्लज्जपुरुषेणार्थो श्रव्य सद्भिः प्ररूपित ।

य स ग्राम्यो मतो लोके तदुदाहृतिरुच्यते ॥१०९॥

ऊरूमूल मुवाकल्पं शृंगाररसमन्दिरम् ।

कान्ताजनानां चुम्बित्वा कृतार्थोऽयं भवाम्यहम् ॥११०॥

अत्र ग्राम्यत्व प्रमिद्वम् ।

क्रमेण वाच्यौ यावर्थो तयोर्व्यत्ययकीर्तनम् ।

दुष्क्रम कथित सद्भिः स्योदाहरणं यथा ॥१११॥

जगत्तमो हृत मर्व किरणेन न चागुना (मुवागुना) ।

दिवाकरेण वा स्वीयैरङ्गुभिः पाटवावहै ॥११२॥

अत्र पक्षान्तरस्वीकारे दिवाकरेणेति पूर्वं वक्तव्यम् ।

उलाध्यस्य वस्तुजातस्य वैयर्थ्यप्रतिपादनम् ।

व्यर्थीकृत इति ज्ञेय (ज्ञेय) तस्य लक्ष्यं प्रकाशयते ॥११३॥

जगत्तापहरश्चन्द्रस्तमोहारी दिवाकरः ।

आहूलादिनी मुवा चात किमत किमत फलम् ॥११४॥

अत्र उलाध्याना चन्द्रादीनां व्यर्थत्वादाह्लादनं व्यर्थीकृत उच्यते ।

हेतोर्विना कार्यमुक्तं यत्र मोऽर्थोऽभिधीयते ।

अहेतुकं पुनः तस्य दृष्टान्तकथनं यथा ॥११५॥

यो वातदेही तेनेदं हिमाम्बुहरिचन्दनम् ।

त्यक्तं विलोक्य चैत्रोऽपि तादृशं वस्तु मुञ्चति ॥११६॥

अत्र हरिचन्दनादिवस्तुत्यागे वातदेहिनो वातः कारणम् । चैत्रमपि तत्त्यागे हेतुर्नास्ति ।

१ मुवात किं किमतः ।

एकार्थं कथ्यते द्विश्चेत् पुनरुक्तो भवेदसौ ।

दृष्टान्तकथनेनास्य रूपव्यक्तिर्भविष्यति ॥११७॥

सति चन्द्रे महाज्योत्स्ने मत्सतापो निवर्तते ।

सुधाशौ सति लोकस्य प्रमोदोऽपि प्रजायते ॥११८॥

अत्र चन्द्रे सुधाशावित्यर्थस्य पौनरुक्त्यम् ।

मुख्यार्थादन्य एवार्थोऽश्लीलो लज्जाकरो बुधै ।

कथ्यते तस्य रूपाभिव्यक्तिर्दृष्टान्तदर्शनात् ॥११९॥

कान्ता भगवती या भवती सा जगदुत्तमा ।

गौण प्रतीयते कश्चिदर्थो लज्जाकरोऽत्र हि ॥१२०॥

उक्तेन येन बाह्यार्थोऽपेक्ष्यते सोऽर्थ उच्यते ।

साकाङ्क्ष इति विद्वद्भिरस्योदाहरण यथा ॥१२१॥

बुभुक्षितोऽह त्वं दाता दयालुर्धनवानपि ।

मद्भोजन कारय त्वमिति बाह्यार्थकाङ्क्षणम् ॥१२२॥

जनैरविदितो योऽर्थः स प्रसिद्धिविरोधवान् ।

उच्यते कविभिस्तस्य दृष्टान्तोऽपि प्रकाश्यते ॥१२३॥

कान्ताकटाक्षवज्रास्त्रप्रहारेण मनोभव ।

कामुकाचलसदोह चूर्णयामास लीलया ॥१२४॥

अत्र कामस्य वज्रायुधमप्रसिद्ध लौकैरविदितम् ।

आगमादिमहाशास्त्रवाधितो योऽर्थ उच्यते ।

विद्याविरुद्ध स प्रोक्तस्तस्य लक्ष्य प्रकीर्त्यते ॥१२५॥

रात्रौ गृहीत्वा कोदण्ड चर्या कृत्वा मुनीश्वर ।

पर्यटत्यत्र कान्तारे लीलया व्याघ्रभीकरे ॥१२६॥

अत्र मुने कोदण्डस्वीकारादिक शास्त्रविरुद्धम् ।

अत्र पूर्वं चन्द्रिकादिकमनादृत्य पुनश्चन्द्रिका श्लाघ्यते ।

निर्लज्जपुरुषेणार्थो श्रव्य सद्भिः प्ररूपित ।

य स ग्राम्यो मतो लोके तदुदाहृतिरुच्यते ॥१०९॥

ऊरुमूल सुधाकल्प शृंगाररसमन्दिरम् ।

कान्ताजनानां चुम्बित्वा कृतार्थोऽयं भवाम्यहम् ॥११०॥

अत्र ग्राम्यत्व प्रमिद्वम् ।

क्रमेण वाच्यौ यावर्थौ तयोर्व्यत्ययकीर्तनम् ।

दुष्क्रम कथित सद्भिः स्योदाहरणं यथा ॥१११॥

जगत्तमो हृत सर्व किरणेन न चाशुना (सुधाशुना) ।

दिवाकरेण वा स्वीर्यरशुभिः पाटवावहै ॥११२॥

अत्र पक्षान्तरस्वीकारे दिवाकरेणेति पूर्वं वक्तव्यम् ।

श्लाघ्यस्य वस्तुजातस्य वैयर्थ्यप्रतिपादनम् ।

व्यर्थीकृत इति ज्ञेय (ज्ञेय) तस्य लक्ष्यं प्रकाशयते ॥११३॥

जगत्तापहरश्चन्द्रस्तमोहारी दिवाकरः ।

आह्लादिनी सुधा चात किमत किमत फलम् ॥११४॥

अत्र श्लाघ्यानां चन्द्रादीनां व्यर्थत्वादाह्लादनं व्यर्थीकृत उच्यते ।

हेतोर्विना कार्यमुक्तं यत्र मोऽर्थोऽभिधीयते ।

अहेतुकं पुनः तस्य दृष्टान्तकथनं यथा ॥११५॥

यो वातदेही तेनेदं हिमाम्बुहरिचन्दनम् ।

त्यक्तं विलोक्य चैत्रोऽपि तादृशं वस्तु मुञ्चति ॥११६॥

अत्र हरिचन्दनादिवस्तुत्यागे वातदेहिनो वातः कारणम् । चैत्रस्यापि तत्त्यागे हेतुर्नास्ति ।

१ मुधात किं किमतः ।

एकार्थं कथ्यते द्विश्चेत् पुनरुक्तो भवेदसौ ।
 दृष्टान्तकथनेनास्य रूपव्यक्तिर्भविष्यति ॥११७॥
 सति चन्द्रे महाज्योत्स्ने मत्सतापो निवर्तते ।
 सुधाशौ सति लोकस्य प्रमोदोऽपि प्रजायते ॥११८॥

अत्र चन्द्रे सुधाशावित्यर्थस्य पौनरुक्त्यम् ।
 मुख्यार्थादन्य एवार्थोऽश्लीलो लज्जाकरो बुधे ।
 कथ्यते तस्य रूपाभिव्यक्तिर्दृष्टान्तदर्शनात् ॥११९॥
 कान्ता भगवती या भवती सा जगदुत्तमा ।
 गौण प्रतीयते कश्चिदर्थो लज्जाकरोऽत्र हि ॥१२०॥
 उक्तेन येन बाह्यार्थोऽपेक्ष्यते सोऽर्थ उच्यते ।
 साकाङ्क्ष इति विद्वद्भिरस्योदाहरण यथा ॥१२१॥
 बुभुक्षितोऽहं त्वं दाता दयालुर्धनवानपि ।
 मद्भोजनं कारय त्वमिति बाह्यार्थकाङ्क्षणम् ॥१२२॥
 जनैरविदितो योऽर्थः स प्रसिद्धिविरोधवान् ।
 उच्यते कविभिस्तस्य दृष्टान्तोऽपि प्रकाश्यते ॥१२३॥
 कान्ता किटाक्षवज्रास्त्रप्रहारेण मनोभव ।
 कामुकाचलसदोहं चूर्णयामास लीलया ॥१२४॥

अत्र कामस्य वज्रायुधमप्रसिद्धं लौकैरविदितम् ।
 आगमादिमहाशास्त्रबाधितो योऽर्थ उच्यते ।
 विद्याविरुद्धः स प्रोक्तस्तस्य लक्ष्यं प्रकीर्त्यते ॥१२५॥
 रात्रौ गृहीत्वा कोदण्डं चर्यां कृत्वा मुनीश्वर ।
 पर्यटत्यत्र कान्तारे लीलया व्याघ्रभीकरे ॥१२६॥
 अत्र मुने कोदण्डस्वीकारादिकं शास्त्रविरुद्धम् ।

उक्तार्थयोर्द्वयोर्यत्र पूर्वापरविरोधनम् ।

स स्यादुक्तविरुद्धोऽयमर्थस्तस्य निदर्शनम् ॥१२७॥

चन्द्रोऽय ज्योत्स्नया लोकनेत्रानन्द करोत्यलम् ।

अन्धकारोऽप्यय सर्वं व्याप्नोति भुवनत्रयम् ॥१२८॥

अत्र युगपच्चन्द्रोदयतिमिरव्याप्तिकथन पूर्वापरविरुद्धम् ।

अर्थस्यानुचितस्यैव नियमो योऽपि कथ्यते ।

उक्त सनियम सोऽपि कवितागुणशालिभि ॥१२९॥

अहो रमण पश्य त्व तामेव सुरमञ्जरीम् ।

मा वा शरण्यरहिता त्वत्सदायत्तजीविकाम् ॥१३०॥

अत्र तामेवेति सुरमञ्जरीदर्शने नियमो न युक्त मावेति पक्षान्तरस्य स्वीकारात् ।

वाच्यस्य नियमस्यात्र यस्त्याग स च कथ्यते ।

बुधैरनियमस्तस्य व्यक्तिर्दृष्टान्ततो भवेत् ॥१३१॥

समस्तलोकसव्याप्तगाढान्धतमस परम् ।

एकेन भानुना सर्वं निरस्त प्रतिबन्धकम् ॥१३२॥

अत्र एकेनैवेति नियमस्य वक्तव्यस्य त्यागादनियम ।

वक्तु योग्ये विगेपेऽस्मिन् सामान्यकथन बुधे ।

विगेपपरिवृत्तोऽय कथ्यते काव्यकोविदे ॥१३३॥

दानेन तर्पितागेपलोकोऽय पुरुषोत्तम ।

समस्तभुवनस्तुत्यो कलौ वृक्षायते सदा ॥१३४॥

अत्र कल्पवृक्षायते इति वृक्षविगेपे वक्तव्ये वृक्षायते इति वृक्षसामान्य-
कथनम् । विगेपपरिवृत्त विगेपव्यत्यय इत्यर्थ ।

सामान्ये यत्र वक्तव्ये विगेप परिकीर्त्यते ।

सामान्यव्यत्यय सोऽय कथ्यते कविपुङ्गवे ॥१३५॥

कान्तानीरेजवाणेन पीड्यते विरहोदये ।

पुष्पसामान्यतो नाम स्मरस्य न विशेषत ॥१३६॥

अत्र पुष्पविशेषतो नाम मदनस्य नास्ति ।

विध्यनुवादौ कथितौ व्यत्ययरूपेण यत्र वर्तते ।

विध्यनुवादविवृत्त स उच्यते बुद्धिशालिविबुधजनै ॥१३७॥

गतो य पुरुषो मोक्ष स धर्म चरति ध्रुवम् ।

अत्र विध्यनुवादौ तौ व्यत्ययेन निरूपितौ ॥१३८॥

वक्तुमिष्टोऽर्थो विधिस्तस्य पुन कथनमनुवाद । तयोर्व्यत्ययकथन
विध्यनुवादविवृत्त । यो धर्म चरति स्म इति किञ्चि स मोक्ष गत
इत्यनुवाद इति व्यत्यय ।

अर्थो यत्र त्यक्तस्तस्यादान मुहु कृत सोऽपि ।

त्यक्तपुन स्वीकृत इति निगद्यते बुद्धिशालिविबुधेन ॥१३९॥

विरक्तो याति पत्नी या मन्यते य तृणाय सः ।

विषयार्थसुखाम्भोधौ निमज्जति रसोदयात् ॥१४०॥

अत्र विरक्त इत्यादिना परिग्रह त्यक्त्वा विषयसुखाम्भोब्धौ
मज्जतीति वाक्येन पुनराधत्ते ।

यत्रोत्कृष्टेन कथन निकृष्टस्य सम स च ।

भिन्न सहचरैरुक्तस्तस्य लक्ष्य प्रकाश्यते ॥१४१॥

आरामे तरवो भान्ति काका अपि चकासति ।

कोकिला राजकीराश्च राजहसा मधुव्रता ॥१४२॥

अत्र उत्कृष्टेभ्यस्तर्ककोकिलादिभ्य काका भिन्ना इति सहचरभिन्न ।

पदवाक्यार्थदोषास्ते गुणीभाव क्वचित् क्वचित् ।

प्रयान्ति तेषा दृष्टान्त कथ्यतेऽस्माभिरीदृश ॥१४३॥

घटते ढौकते, प्लाति पठति श्लाघतेऽटति ।

एवते ध्वनति स्नाति भूपतिभूषयत्यलम् ॥१४४॥

उदाहरणकाव्ये वाक्यमेतादृश विद्यमान श्रुतिकट्वपि न
दुष्टमिति ज्ञेयम् ।

द्वयर्थत्रयर्थेकाक्षरप्रहेलिकाद्वयक्षरादिकाद्येषु ।

अममर्थक्लिष्टाद्या दोषा उक्ता गुणा मता सद्भिः ॥१४५॥

विना सर्व मया दृष्ट सर्वज्ञो नियते तत (?) ।

सर्वज्ञेनापि पीडयेत परम सुखमदभुतम् ॥१४६॥

अत्र प्रहेलिकायामत्यन्तव्यवधानेन शायमानोऽप्यर्थः । कष्ट इति
दोषोऽपि गुणो ज्ञेयः ।

कपिध्वजादपेतोऽय भुवने पतितो नरः ।

क्षितौ स्थितोऽपि देह स्व विहाय लघुतो गतः ॥१४७॥

इयमपि प्रहेलिका । कपिध्वजशब्दो नेयार्थोऽपि न दुष्यति भुवनक्षि-
तिशब्दावसम्प्रार्थावपि स्वार्थे दुष्टो न भवति । अन्यदप्युदाहरण-
मभ्युह्यम् ।

'वल्परि कल्यरि पातु गुर्वङ्गो वै नृपोऽपि च ।

अनड्वानिव शक्तो हि खलतीति युतस्तुव ॥१४८॥

छान्दसभाषिते च वै शब्दादिर्निरर्थकोऽपि न दुष्यति । वल्परि
कल्यरि गुर्वङ्ग इति सविद्वेषणमपि न ।

चटकारोहण स्त्रीणा तुरङ्गमविघट्टनम् ।

मकंटालिङ्गन चित्तमोहसमददायकम् ॥१४९॥

अत्र लज्जाकरमञ्जलीलमपि कामगास्त्रे (न) दूषित लक्षणगास्त्रत्वात् ।

मूत्रस्थान भगो गुहा पुरीषस्थानमुच्यते ।

स्त्रीणा तत्र नरो जानी को विवर्त्ते मनोमुदम् ॥१५०॥

१ In an identical context *Alamkāra-saṅgraha* (VI
82 83) reads वल्परि-कृत्वरो etc

अत्र जुगुप्साकरमश्लीलमपि वैराग्यवचने न दूषणम् ।

सवज्र काञ्चनमय शिवागार सराजकम् ।

मन्दिर नृपतद्वैरिवर्गयो सममोडितम् ॥१५१॥

अत्र सदिव्यमपि न दूषण द्व्यर्थबन्धत्वात् ।

शल्यत्रय च सज्ञा च दण्डत्रयमनीडितम् ।

परित्यज्य मुनीशोऽय सन्मार्गे राजते भृशम् ॥१५२॥

अत्र शल्यादि पदमप्रतीतमपि प्रवचनप्रसंगे न दुष्टम् ।

आलिङ्ग्यमाना रमणी निजेशेन मुद गता ।

अह शृङ्गारवारशावित्युक्त्वा विरराम सा ॥१५३॥

अत्र मञ्जामीति पदेन न्यूनमपि परवशत्वे दूषण न ।

तत्त्व जिनमुनीशोऽय न जानाति न किं तु वै ।

जानातीत्येव तथाप्येतन्न गृह्णाति न मुञ्चति ॥१५४॥

अत्र जानातीत्यधिकमपि पदमन्ययोगव्यावृत्तये गुणो भवति ।

विषादाद्भूतमुत्क्रोधदैन्यनिश्चयगोचरे ।

प्रसादने दयाया च द्विस्त्रिरुक्त न दुष्यति ॥१५५॥

पश्य पश्य न मा धूर्तं गच्छ गच्छ निजास्पदम् ।

त्वया ज्ञातापराधेन फल किं धिग् धिगीदृशम् ॥१५६॥

अत्र विषादवचने पुनरुक्तता गुण ।

अहो कीर्तिरहो सूक्तिरहो मूर्तिरहो दया ।

अहो बुद्धिरहो सिद्धि कामिरायमहीपते ॥१५७॥

अत्र विस्मये पौनरुक्त्य गुण । अहोपदाना बहूनाम् ।

मदनस्य पताकेय स्मरमन्त्राधिदेवता ।

आलिङ्ग्यालिङ्ग्य चुम्बित्वा चुम्बित्वा भुज्यता त्वया ॥१५८॥

अत्र हर्षवचने द्विरुक्तिर्भूषणम् ।

रतिक्रियाया कोपेन कामिन्या निजनायक ।

वामपादेन सताडय सताडयावध्य दण्डित ॥१५९॥

अत्र सकोपवचने द्विरुक्तिर्भूषणमेव ।

रक्ष मा रक्ष मा कान्ते न ताडय न ताडय ।

मुञ्च मुञ्च प्रकोप त्व त्वत्पद शरण मम ॥१६०॥

अत्र दैन्यवचने पुनरुक्तता न दूषणम् ।

रायवज्जेन सहान क्रियते क्रियते मुदा ।

प्रजापि परिवारोऽपि रक्ष्यते रक्ष्यते सदा ॥१६१॥

अत्रार्थनिश्चये पुनरुक्तत्वं न दूषणम् ।

प्रसन्नोऽस्तु प्रसन्नोऽस्तु रायवज्ज भवानहो ।

अनाथक प्रजावृन्द रक्ष रक्ष दयापर ॥१६२॥

अत्र प्रसादनेऽनुकम्पाया पौनरुक्त्य न दूषणम् ।

रायवज्जमहीनाथ साक्षादिक्षुशरासनम् ।

तस्य पुण्य न सामान्य दृष्ट्वा चिन्नीयते जन ॥१६३॥

अत्र तस्य पुण्य न सामान्यमिति वाक्य गर्भितनामधेय दुष्टमपि विस्मये गुण एव ।

नेद सरो वह्निकुण्ड प्रवालशयन न च ।

अङ्गारराशिरधुना भूज दहति मा द्वयम् ॥१६४॥

सरसो वह्निकुण्डत्वकथन पल्लवशय्याया अङ्गारराशित्ववचन च प्रत्यक्षविरुद्धमपि विरहे न दूषणम् ।

चन्द्र राहुर्न वाधेत जगदानन्दकारणम् ।

रोहिण्या सह तस्यास्तु मङ्गलादपि मङ्गलम् ॥१६५॥

अत्र श्लोककथितार्थसमोऽन्योऽर्थ । प्रमिद्वकारणेन नेयोऽप्यनुनाये गुणो न दूषणम् ।

पुण्डरीक गता चन्द्रश्रीं १रात्रौ न स्थिराजनि ।

धावल्यलक्ष्मी रायस्य कीर्तिं श्रित्वा सदातनौ ॥१६६॥

पुण्डरीकस्य दिवसे द्योतनाव्चन्द्रस्य रात्रौ भासनादिति हेतोरकथ-
नेऽपि प्रसिद्धत्वान्निर्हेतुवचन गुण ।

हसनस्यापि कीर्तेश्च शुभ्रत्व कोपरागयो ।

रक्तत्व चन्द्रिकापान चकोराणा निरूप्यते ॥१६७॥

पापापकीर्तिनभसा कृष्णत्व परिकीर्त्यते ।

मन्दानिलेन्दुकर्पूरजीमूतारामसतते ॥१६७॥

हरिचन्दनकासारमुक्ताहारकलापिनाम् ।

कीरकोकिल^१माल्याना भृङ्गादीना वियोगिषु ॥१६९॥

दाहकत्व कटाक्षस्य वेधकत्व विलोचनै ।

रूपस्य पान नद्यब्ध्योर्नीरिजादि प्रवर्तनम् ॥१७०॥

कुसुमाना मनोजस्य शरचापत्वकीर्तनम् ।

भ्रमराणा घनुज्यात्व मनसो बाणलक्ष्यताम् ॥१७१॥

सुहृद्वसन्त कीरोऽश्वं प्रतिहारश्च कोकिल ।

काव्येष्वित्र्यादिकथनमसदेव प्रसिद्धिभाक् ॥१७२॥

शिर शेखरकर्णावितसश्रवणकुण्डले ।

सानिध्यादिप्रकाशार्थं मस्तकादिनिरूपणम् ॥१७३॥

रत्नयोगनिवृत्यर्थं मुक्ताहारपद मतम् ।

रुद्धिप्रकाशनायेद घनुज्याविद्धमीरितम् ॥१७४॥

हर्षमालेति सुरभिपुष्पनिर्माणसिद्धये ।

कलमे करिशब्दस्य प्रयोगो व्यक्तिबोधक ॥१७५॥

इत्यादीनां सतामेव ज्ञेयं काव्ये समर्थनम् ।
 कविताप्रौढिविज्ञानशालिभिः कविकुञ्जरे ॥१७६॥
 रसाभासोऽपि भावानामाभासः परिकीर्त्यते ।
 स्वशब्दग्रहणं कष्टकल्पनं च निरूपितम् ॥१७७॥
 १अव्यक्तिरनुभावस्य विभावस्य च कीर्तिता ।
 प्रतिकूलविभावादिग्रहणं दीप्ततां मुहुः ॥१७८॥
 २अकाण्डे प्रथमं च्छेदोऽप्यङ्गस्याप्यतिविस्तृतिः ।
 अङ्गिनोऽनुसन्धानं प्रकृतीनां विपर्ययः ॥१७९॥
 अनङ्गस्याभिधानं च रसदोषाः प्रकीर्तिताः ।
 एतेषां रसदोषाणां लक्ष्यलक्षणमुच्यते ॥१८०॥
 अनौचित्यं रसस्य स्याद् रसाभासो द्विधा स्मृतः ।
 अनेकविषयोऽप्येकविषयोऽनुचितोऽपि च ॥१८१॥
 रूपातिशयसपन्ना काचिन्नारी विलोकते ।
 चैत्रं सुरूपमप्यन्यं मैत्रं श्रीदत्तनामकम् ॥१८२॥

अत्र रसस्य नानापुरुषविषयत्वाद्रसाभासः ।
 माता मे पितरं दृष्ट्वा मोहोल्लासेन चुम्बनम् ।
 कृत्वा काममुखाम्भोधौ निमज्जति कलान्विता ॥१८३॥
 अत्र मातापितृविषयस्य रसस्यानुचितत्वाद् रसाभासः ।
 भावानौचित्यमत्रोक्तो रसाभासो विशारदः ।
 भावाभासाभिधानोऽसौ रसाभासोऽनुमन्यताम् ॥१८४॥
 इयं रतिसमा नारी त्रिलोक्येऽप्यतिदुर्लभा ।
 अस्यां स्वीकरणोपायं करिष्यामि कदाचन ॥१८५॥

स्वस्मिन्निच्छारहिताया इतरनार्याश्चिन्तनमनौचित्यनिन्दितम् ।

इतरेषा रसाना च भावानामपि गम्यताम् ।
 आभासत्व महाकाव्यरसभावविचक्षणै ॥१८६॥
 रसे भावे प्रतीते च तद्वाचकपदग्रह ।
 स्वशब्दग्रहण सद्भिर्रसदोष प्रकीर्त्यते ॥१८७॥
 इमा मदनमञ्जूषा रूपसौन्दर्यशोभिनीम् ।
 शृङ्गाररससपृक्ता पश्य पश्य युवेश्वर ॥१८८॥

रसे सुप्रतीतेऽपि शृङ्गाररसपदग्रहण दुष्टम् ।

मुग्धा सलज्जा सभया सस्वेदा विमुखा रते ।
 निजेशालिङ्गिता केलिसदन प्रवर्तते ॥१८९॥

मुग्धाया यौवनारम्भाभिजेशालिङ्गने लज्जादीना स्वयमेव सभ-
 वाल्लज्जादिपदैर्व्यभिचारिभावाना ग्रहण दुष्टम् ।

वामपादप्रहारेण कामिन्या हस्तताडनात् ।

नायकस्य रतौ चित्ते कोऽप्युत्साह प्रवर्तते ॥१९०॥

उत्साहस्य स्थायिभावस्य प्रतीतस्य स्वशब्देन ग्रहण दुष्टम् ।

न रज्यति विमोहेन मही लिखति कामिनी-

रोदन च विधत्तेऽसौ किं कर्तव्य मया सखे ॥१९१॥

विप्रलम्भे रसे रोदनाद्यनुभावाना कल्पना कष्टकल्पना । कर्णरसेऽपि
 सभवात् ।

अहो तन्वि विलोकस्व मा त्वत्पादशरण्यकम् ।

यौवनादिरनित्योऽत्र ततो भोग्य महासुखम् ॥१९२॥

शान्तरसे यौवनादेरनित्यत्वकथनम भाव शृङ्गाररसे तस्यानुभावस्य
 प्रतिकूलस्य ग्रहण प्रतिकूलग्रह कथ्यते ।

रसदोषप्रपञ्चाना काव्येष्वेव निदर्शनम् ।

अतस्तत्रैव दृष्टान्ता ज्ञेया रम्यविशारदै ॥१९३॥

निर्दोषे सगुणे काव्ये सालकारे रसान्विते ।
 रायवङ्ग महीनाथ तव कीर्ति प्रवर्तताम् ॥१९४॥

स्याद्वादधर्मपरमामृतदत्तचित्त

सर्वोपकारिजिननाथपदाब्जभृङ्ग ।

कादम्बवशजलराशिसुधामयूख

श्रीरायवङ्गनृपतिर्जगतीह जीयात् ॥१९५॥

गर्वारूढविपक्षदक्षबलसघाताद्भुताडम्बरा-

मन्दोद्गर्जनघोरनीरदमहासदोहृक्षञ्ज्ञानिल ।

प्रोद्यद्भ्रानुमयूखजालविपिनव्रातानलज्वालासा-

दृश्योद्भासुरवीरविक्रमगुणस्ते रायवङ्गोद्भव ॥१९६॥

कीर्तिस्ते विमला सदा वरगुणा वाणी जयश्रीपरा

लक्ष्मी सर्वहिता सुख सुरसुख दान निधान महत् ।

ज्ञान पीनमिद पराक्रमगुणस्तुङ्गो नय कोमलो-

रूप कान्ततर जयन्तनिभ भो श्रीरायभूमीदवर ॥१९७॥

इति परमजिनेन्द्रवदनचन्द्रिर्विनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकोरविजयकीर्तिमुनीन्द्र-

चरणाब्जचञ्चरीकविजयवर्णविरचिते श्रीवीरनरसिंहकामिराजवङ्ग-

नरेन्द्रशरदिन्दुसनिमकीर्तिप्रकाशके शृङ्गारारणवचन्द्रि-

कानाम्नि अलकार-सग्रहे दोषगुणनिर्णयो नाम

दशम परिच्छेद ॥१०॥ समाप्त ॥

स्वस्ति श्रीमत्सुरासुरवृन्दवन्दितपादपाथोजश्रीमन्नेमोश्वरसमुत्पत्तिपवित्रीकृत-

गौतमगोत्रोत्पत्तिसमृद्धतद्विजश्रीमद्दोर्वलिजिनदासशास्त्रिणामन्तेवासिना

श्रवणबेलगुलक्षेत्रनिवासि-विजयचन्द्रेण जैनक्षत्रियेण

अय ग्रन्थ समाप्ति नोत ।

Appendix—A

॥ परिशिष्टम्—१ ॥

अकाराद्यनुक्रमेण पद्यसूची

अकारणमहावम्बु	१-१४९	अधर भक्षयित्वासौ	१०-१६
अकारादिककारान्ता	१-३६	अनङ्गस्याभिधान च	१०-१८०
अङ्गीकृतार्थं यद् वस्तु	१०-५	अनन्तरानुजो धर्म	१०-२२
अचन्द्रा चन्द्रिका कोत्ति	९-१४८	अनुकूल शठो घृष्टो	४-१७
अणिमादिगुणोपेतो	१०-१४	अनुभात्र क्रमाञ्चिन्	३-८९
अत काण्णतोऽस्माभि	३-२	अनुभावस्तु विक्षेपो	३-८२
अतिरक्त बालमानु	९-७९	अनुभावस्तु शृङ्गारे	३-३०
अतो गुणा प्रकीत्यन्ते	५-३	अनुभावोऽत्र वैवर्ण्यं	३-९६
अत्यन्तकर्कशार्थाना	७-५	अनुभावोऽस्य वक्त्रस्य	३-१०१
अत्यन्तकीमलार्थाना	७-४	अनुक्तस्य नायस्य	४-१०७
अत्यन्तकीमलार्थार्थे	७-१४	अनुरागवता केनचित्	४-५०
अत्यन्तयौवनारम्भत	४-६५	अनोचित्य रसस्य स्याद्	१०-१८१
अथ कुट्टमित बोक्त	४-११६	अन्तो नास्ति विकल्पाना	९-८६
अथवा पदबन्धस्यो	५-१६	अन्यवस्तुगुणारोपो	५-२०
अथवा शक्तिनैपुण्य	२-२	अन्यवाक्यस्य मध्येऽस्ति	१०-५१
अदृष्ट्वा गौरव यत्र	३-५६	अयस्त्रीसङ्गमादौष्या	४-१०६
अथोप सगुणा रीनि	- १-२३	अन्यस्य वस्तुनोऽन्यस्मिन्	९-२८८
अद्भुताख्यरसो लोके	३-१२४	अन्याय इति शब्द च	९-२६३
अद्भुतो रौद्रवैरो तु	३-१२९	अन्येऽपि भेदा सन्त्येव	९-२३२

अग्नये विकल्पा द्रष्टव्या	९-१७४	अर्थयोर्यत्र समयो	९-२६१
अपख्यातिफल दद्यात्	१-३८	अर्थस्य गोपन वाचा	९-१८६
अपरार्धगत यत्र	१०-८७	अर्थस्यानुचितस्यैव	१०-१२९
अपरित्यज्य मूल्यार्थ	२-१७	अर्थनियत्नमित्युक्ते	५-२७
अपुष्टकष्टो सदिवध	१०-९८	अर्थो यत्र त्यक्त	१०-१३९
अपूर्वं भोज्यमप्यत्र	८-४	अलकृतीनामुन्नताना	९-३०५
अप्रतीतमिति प्रोक्ता	१०-४	अलकृतीना सगृह्या	९-३०९
अप्रयुज्य विशेष्य तद्	९-२९६	अलकृतीना सर्वासा	९-३०८
अप्रस्तुतस्तुति यत्र	१०-८३	अल्पप्राणाक्षराण्येव	५-१३
अप्रस्तुनार्थममत्	१०-४३	अवर्णनीयवस्तूना	४-१३१
अब्ज कूर्ममनङ्गराज	९-११८	अत्रहित्वालस्यवेगो	३-२२
अब्जेऽब्जभ्रमण चित्र	१०-१०४	अव्याप्तिरनुभावस्य	१०-१७८
अब्जोऽब्ज राजतीत्युक्ते	२-३९	अशय्या कामकेलो वा	८-१
अभक्षन्मनयोग तु	१०-९३	अश्लील साकाङ्क्ष	१०-९९
अभिधा लक्षणा गोणो	२-२६	अश्वयोगजवृक्षादि	२-११
अभिधाशक्तिमाश्रित्य	२-२७	अष्टादशमहाश्रेणी	१-१०
अमन्दानन्दसदोह	१-२	अष्टावेते गणा प्रोक्ता	१-५४
अमावास्या तिथी रात्रौ	९-४८	असकृद्याति विसर्गो	१०-४४
अयं श्रीरायभूमीग	९-१८	असत्यगृहिते नाथे	४-९५
अयं श्रीरायवङ्गो न	९-१९६	असमर्थ श्रुतिकटु	१०-२
अयं श्रीरायवङ्गो न	९-१९७	अस्मद्वैरिपुर त्वया बलपते	९-२३९
अयं श्रीरायवङ्गो न	९-१९८	अस्मिन् लाके तमो व्याप्त	१०-७४
अरुण पद्मिनी तेजो	९-८०	अहो कीर्तिगृहो सूक्ति	१०-१५७
अर्थं विवक्षित तस्मात्	१०-२४	अहो तन्त्रि विलोकस्व	१०-१९२
अर्थं व्यवहित वक्ति	१०-२३	अहो रमण पश्य त्व	१०-१३०
अर्थचारुत्वगमक	५-८	अहो वचनमित्यादिर्	३-१०६

आकारेणेङ्गितेनापि	९-१८०	आलम्ब्य शब्दमर्थस्य	८-६
आकाशे प्रथम छेदो	१०-१७९	आलम्ब्य शब्दमर्थस्य	८-७
आक्षेपातिशयो सूक्ष्म	९-९	आलिङ्गन कुचद्वन्द्व	३-३३
आगच्छन्त निजेश रतिपति	४ १४६	आलिङ्गने चुम्बनादौ	४-१५३
आगत नायक कोपात्	४-९१	आलिङ्ग्य कामुक सौख्य	१०-३६
आगत्य रायनृपतौ	४-१५६	आलिङ्ग्य चुम्बति नृपे	४-१५४
आगमादिमहाशास्त्र	१०-१२५	आलिङ्ग्यमाना रमणा	१०-१५३
आदिगन्धेन चेष्टादि	२-४१	आलीजनेन नृपकुञ्जर	४-१५२
आयल्लकाननो गदधा	९-२१३	आशीर्गलकृत वस्तु	१-३३
आयल्लके नृपतिकुञ्जर	३-५३	आमा स्त्रोणा सखी दासी	४-१११
आयात नायक श्रुत्वा	४-१४५	आस्थानमण्डपगते	९-१९४
आयासे सति कामिन्या	४-१३५	आस्य नापि वदति	४-६२
आरक्तमालतोमाला	९-९४	आस्याङ्गलोकन प्रीति	३-३१
आरामकुञ्जगत	४-१२८	आस्थेन्दुनिर्गतमनोहर	४-१२२
आरामस्यामलदेशे	१०-४९	आह्लादनाय देवाना	९-५५
आरामे तरवा भाति	१०-१४२	आह्लादयन्ति रायच	९-२५४
आरामे रायवङ्गस्य	९-१९	इक्षुचापसमाकार	९-९६
आरामे रायवङ्गस्य	९-१०४	इत पर रसाना तु	३-११५
आरोपादयधमस्य	५-२१	इतरस्माद्रसाज्जन्म	३-१२७
आलम्बनविभावस्तु	३-११०	इतरेषा रसाना च	१०-१८६
आलम्बनविभावस्तु	३-८८	इति सप्तविधा प्रोक्ता	२-८
आलम्बनविभावोऽत्र	३-२६	इत्य नृपप्राथितन	१-२२
आलम्बनविभावोऽत्र	३-६५	इत्यादाना सतामेव	१०-१७६
आलम्बनविभावोऽत्र	३-१००	इदुना जीयते पुण्ड	९-३६
आलम्बनविभावोऽस्य	३-८१	इन्दुमन्वेति कीर्तिस्ते	९-३०
आलम्ब्य य रसोत्पत्ति	३-१५	इन्दोरिव नृसिंहस्य	९-५३

इन्दो ज्योत्स्नेव दुग्धामो	९-५१	उत्साहो दक्षता वुद्धि	४-४
इन्द्रगोपस्य पतन	३-२९	उद्दापनास्तु स्मद्वाद	३-१११
इमा मदनमञ्जूषा	१०-१८८	उद्यानकैरवाम्भोज	१०-६२
इय रतिसमा नारी	१०-१८५	उद्याने प्रीतियुक्ता	४-१६०
इष्टाना यत्र वस्तूना	९-२६८	उद्वेगो यदि वर्तेन	९-५९
इष्टानिष्टविनाशाप्ति	३-७५	उद्वेगो त्रिदुषा यत्र	९-५७
इष्टार्थादन्यदुष्टार्थ	१०-३०	उन्नतस्थानवृत्तोऽपि	९-१४१
ईक्षणं हसन नारी	१०-९१	उपमालकृतावेते	९-६४
ईश आगत उदात्तमपदा	१०-६६	उपमालकृती पूर्वं	९-७००
ईषत्कठिनवाच्याना	७-७	उपवनजलवेली	५-१७
ईषन्मृदुमदर्भा	७-१५	उपहृतलुप्तविसर्गं	१०-४१
उक्तरीतित्रययुता	६-१३	उपहासयुता या च	४-६८
उक्तस्य पुनरुक्ति स्यात्	९-८७	उल्लसन्ती त्वदीयेय	५-१४
उक्ताना यत्र वाच्याना	९-१८९	ऊर्मूलं मुषाकल्प	१०-११०
उक्तार्थयोर्द्वयोर्ध्व	१०-१२७	ऊर्जस्व्यप्रस्तुतस्तोत्रे	९-१०
उक्तार्थाना विरुद्धत्व	९-२०३	एकवाक्यमनेकार्थ	९-२५०
उक्तेन येन बाह्यार्थो	१०-१२१	एकस्या नायिकाया य	४-१८
उक्त्वा पदगतदोषान्	१०-३४	एकस्या रागशृयोऽपि	४-२०
उत्कर्षो यत्र गवस्य	९-२२१	एकाङ्गनालोलवित्त	८-२४
उत्कृष्टतान्तर यत्र	९-२८२	एकाय कथ्यते द्विश्चेत्	१०-११७
उत्तम ध्वनिभिव्यक्त	१-३२	एतत्काव्यमुखे वण	१-३८
उत्तम मध्यम प्रोक्त	१-३१	एतद्गुणविशिष्टोऽय	४-५
उत्तमो मध्यमो लोके	३-६९	एतद्वेदमिद वेति	९-२९०
उत्तुङ्गोऽपि न मेरु	९-२०५	एतादृश्या सभासद्भिर्	९-६१
उत्पन्नयौवनोद्भूत	४-६३	एते दशगुणा प्रोक्ता	५-५
उत्साहस्यायिभावोऽत्र	३-८६	एतेषा नायकाना नु	८-२९

एतेषा लक्षणं प्रोक्त	३-७२	कादम्बक्षितिपस्थ तीर्थममले	९-१७३
एतैर्युगैर्भासुरकाव्य	५-३१	कादम्बक्षितिपेन भोकर	३-७८
एवमन्ये स्थायिभावा	३-९	कादम्बनाथ रायेंद्र	९-११३
एव प्रगल्भा कथिता	४-८२	कादम्बनाथ करुणारस	९-२८१
एव रम्यकवाश्वरै कृतिमुखे	१-६३	कादम्बनाथ कीर्तिस्ते	९-२७
एव लक्षणयुक्तोऽय	३-६	कादम्बनाथ तत्र पुण्यफल	३-६३
एव शब्दगतार्थनिश्चययुते	२-४२	कादम्बनाथ नृप	४-५९
एषा चतुर्णा नेतृणा	४-१६	कादम्बनाथ परिपालित	४-१२
एषामाद्यास्त्रयो देह	४-११७	कादम्बनाथ मदन	३-४९
भोज कान्तिगुणोपेता	६-९	कादम्बनाथमदनेन	४-१४८
औचित्यव्यावृत्तदोषाच्च	२-३१	कादम्बनाथ रमणी	३-४५
कल्लगघाश्च लक्ष्मी ते	१-३९	कादम्बनाथ लोकेऽत्र	९-७६
कटाक्षचन्द्रिकापीय	९-८२	कादम्बनाथ वचन	४-२१
कठिनाक्षररुद्धर्भ	१०-७	कादम्बनाथ सा कीर्ति	९-२४
कपिञ्चत्रादपेतोऽय	१०-१४७	कादम्बनाथ साम्राज्ये	९-२९९
कर्पूराणि द्वितीय	४-२५	कादम्बनाथस्य मदान्धशूर	५-१०
कलहान्तगिता या वा	४-१०९	कादम्बनाथको हार	९-१०७
कलाधरो न शीताशु	९-२०४	कादम्बरात कीर्तिस्ते	९-१७२
कलाप्रौढियुता वैय	४-५७	कादम्बरायनाथस्य	९-१११
कली काले प्रभावर्भ	९-१६८	कादम्बरायभूनाथ	९-११०
कली काले महादुष्टान्	९-१५९	कादम्बरायभूयस्य	९-२१८
कल्पान्तानिलवेगधूणित	६-१०	कादम्बरायसदनाद्	९-१०९
कपायवणता याति	३-११९	कादम्बरायो मारश्च	९-१४४
काञ्चोनारी नृपतितिलको	४-८८	कादम्बवशे विस्तीर्णे	९-२८५
कादम्बक्षितिनाथ	३-८७	कादम्बवाधिवन्द्रस्य	९-२७९
कादम्बक्षितिवायकस्य	३-५१	कादम्बान्वी सुमारो	९-२८७

कादम्बेश्वरेण रायेण	९-१०८	काव्येषु ते विभावाद्या.	३-१०
कादम्बेश्वर कीर्तिस्ते	९-२९	कासारे जललीलया	४-८३
कादम्बेश्वररायवज्र	८-३	किं किं कराब्जनिपतन्	९-२९२
कादम्बेश्वररायश्चित्तो	४-४९	किमास्य शारद चन्द्र	९-१७७
कान्ताकटाक्षवज्रास्य	१०-१२४	किमिय चन्द्रिकाहोस्वित्	९-१७०
कान्ताकामुखयोरत्र	३-३४	कीदृश्यलकृती रीति	१-२१
कान्ताकामकयो मूर्ति	३-३७	कीर्तिचन्द्रातपे शैत्यं	९-१५४
कान्ताताटङ्कचक्र विरचित	९-६६	कीर्तिज्योत्स्नापि तापाय	९-१३६
कान्तानोरेजबाणेन	१०-१३६	कीर्तिप्रतापो रायेण	९-१२८
कान्ता भगवती या	१०-१२०	कीर्तिस्तप्यतिलङ्घते	७-१२
कान्ताया कामुकस्यापि	३-४२	कीर्तिस्ते विमन्त्रा सदा	१०-१९७
कान्तास्य वरमीक्षते	९-११७	किमलययुतकर्णा	४-१४४
कान्तास्यघुम्बने भक्ता	९-१३१	कुतो ललाटे तिलक	९-१५२
कान्तेन नारीममाना विदग्धा	१०-४७	कृप्यति रमणो नारी	१०-५४
कामाग्निप्रशमार्थमालि	३-५५	कुत्रलयकरसार	९-२९७
कामिनीवदन पद्म	१०-१९	कुमुमाना मनोजस्य	१०-१७१
कामिन्या पदपङ्कजेद	९-६८	कृतापराध सुरते	४-७३
कारकजापकी हेतु	९-९२	कृताश्रूणा शङ्कादीना	४-१४७
कारुण्योपेतचित्त	९-१६	कृत्वा तृप्न जगत्सर्व	९-२११
कार्यकाङ्क्षाधोर्यत्र	९-२४३	कृत्वापि दान जगती	९-१७१
कार्यमारभम णेन	९-२४८	केलोमदन याते नाये	१०-९०
कान्त कलो म्रहितमङ्गल	९-१९३	कोक्कला रणन कृत्वा	९-९९
काव्यशोभाकर काव्य	९-३	कोटीरराजितो हार	९-२२
काव्यस्य रक्षण किं वा	१-२०	कोप निवारयितुमिष्ट	९-२४९
काव्याङ्गभूतो शब्दार्थौ	९-२	कोपान्नायिकया निजेश	४-७८
		कोपालिङ्गतलोलकेन	४-७५

कोमुद-वर्धयत्यत्र	२-१६	गुणानां कर्मणा यत्र	९-२४०
कोमुद वर्धयत्यत्र	२-२५	गुण्यभावे गुणो नास्ति	४-१
क्रमागतामिमा भूमि	१-१८	गुरुणा लघुना ताम्बा	१-५१
क्रमेण वाच्यो यावर्थी	१०-१११	गुर्लोकनपात्रचार्वमल	१०-६८
क्रियाविशेषैरधिकं	४-१३९	गौरवर्णेन वामाति	३-१२१
क्रोडयत्यङ्गनालोका	९-९०	ग्राम भवति चैत्रोऽपी	१०-६
क्रोधाख्यस्याधिभावाऽय	३-८०	घटते ढौकते प्माति	१०-१४४
क्षणालिङ्गनविघ्नाय	९-१६४	घण्टाटङ्कारमाकृष्टण	७-११
समासामध्यगाभ्योर्य	४-७	घोरश्रीयुद्धरङ्गे समर	३-८५
क्षस्तु सवसमूह डध	१-४५	चकोरनिकरो दृष्ट्वा	९-३४
क्षीरवाराशिना तुल्या	९-४१	चकोरो सदृशो दृष्टि	४-१२४
क्षीराब्धिना समानापि	९-३९	चक्रवाकरतिक्रोडा	३-२८
क्षीराब्धिरमृतस्मान	९-४०	चक्षुर्विकासो देहस्य	३-६७
क्षीराब्धिशरदिन्द्रादि	९-४७	चटकारोहण स्त्रोणा	१०-१४९
क्षीराब्धिशरदाभ्रादि	९-४६	चतुर्मात्रा गणा पञ्च	१-५५
खण्डिताया नायिकाया	४-१०८	चतुर्विधानामर्थना	८-५
गगने राजते राजा	२-४०	चत्वारो नायका एते	४-१५
गङ्गातुङ्गतरेङ्ग	६-१४	चन्द्र दृष्ट्वा सरोज	८-९
गद्यकाव्य तु वाक्याना	१-३०	चन्द्र राहुर्न बाधेत	१०-१६५
गम्भीरामलसूक्ष्मतरल	९-६	चन्द्राकारसमा कीर्ति	१०-७६
गवगौरवमालम्ब्य	४-१५५	चन्द्रातप पिबति चुम्बति	३-५९
गर्वहर्षमहाशोध	३-९०	चन्द्रोऽय ज्योत्स्नया लोक	१०-१२८
गर्वारूढविषक्षदक्ष	१०-१९६	चरन्ति मदनोद्याने	९-१००
गवणफल प्रोक्त	१-६२	चापत्यरहिता चित्त	४-१३७
गुणरोतिवृत्तिशय्या	५-१	चित्तवृत्तिविशेषोऽय	४-११८
गुणवर्मादिकर्नाट	१-७	चित्तशृङ्गारभूतोऽय	४-१२१

चित्तस्य वृत्तिभेदो य	३-३	तत्त्व जिनमुनीसोऽय	१०-१५४
चिन्तामणि कामधेनु	९-२३६	तदभावेऽनिष्टफल	१-३५
चिन्तामणि किं न बडत्व	९-२९	तदुदाहृतिग्न्यत्र	९-१२४
चुम्बति स्पृशति प्राण	९-२०	तन्वज्जीतनुमालोक्य	१०-७२
चुम्बन्त परिरम्भण	४-६४	तन्वो सरो मुख पद्म	१०-९४
चैत्रेण सेवकेनासौ	९-१०३	तरुणिचरणघात	९-२०२
छत्र मित दण्डयुत	६-८	तरुणीकायदेशे स्वीकृता	४-१४३
छन्द शास्त्रे यति प्रोक्तो	१०-५०	तरुण्या देहलावण्ये	९-२०९
जगत्तमो हृत सर्व	१०-११२	तरुण्या मदनावासो	१०-१८
जगत्त/पहरद्वन्द्व	१०-११५	तरुण्या रूपमोन्दर्ब	४-१२६
जगत्पर्यान्तरम्यास	९-१३७	तवकीर्तिमहालता	९-१७६
जगन्मोहनरूपेण	९-१३९	तवतेजो गुणलब्धु	९-१२६
जगानुराग प्रियवादि	४-३	तव पल्लववज्रं	९-९७
जनैरविदितोयोऽर्थो	१०-१२३	तस्य श्रापाण्डयवज्रस्य	१-१६
जपाकुसुमद्रक्त	३-१२०	तव सम्बन्धिनिष्काम	९-३०४
जयति ससिद्धकाव्या	१-१	तस्यानुजो गुणाधीश	१-१३
जातिक्रियागुणद्रव्य	९-९८	तादृश मतिभतरि	४-७४
जातीक दुकृताडन	३-३८	तिलकाङ्कितरायास्य	९-१३४
जिष्णुभोमावितिभोक्ते	२-३४	तुङ्गत्वेन महामेरु	९-७८
जुगुप्सास्थाधिमावोऽय	३-९९	ते के नियामका ब्रूहव	९-२९
जात्यश्चारुदराय	४-१२०	तेजोमानुस्समो भानु	९-८१
ज्ञातभावचतुष्केण	३-६४	तेजो विलामो माधुर्य	४-३५
ज्ञातभन्मथचिह्ने या	४-९९	त्यज्यते गृह्यते शब्दो	७-३
ज्ञानस्वोक्तु वज्रराज	९-२४७	त्यागवा कुर्वते युद्धम्	१०-३९
तेतो विहसित मध्ये	३-७०	त्रयस्त्रिगुणसमाख्याता	९-८५
तत्काव्य त्रिविधभोक्त	१-२९	त्रिगुर्मगण प्रोक्त	१-५०

त्रिभेदसयुता मध्या	४-८१	देवो नमसि यातीति	१०-२५
त्रिवर्णनायकेनेय	४-४७	देवोऽयमम्बरोद्भासी	९-२५१
त्रैलोक्य वर्तते जीव	१०-३३	देशान्तर गते नाथे	४-९७
त्वत्कीर्तविव धावत्य	९-३२	देशोऽय स्वर्गभूमि	९-२२५
त्वत्कीर्तिः त्यागसजाता	९-४४	द्विगुस्मगण प्रोक्तो	१-५६
थो युद्धदो दधौ	१-४२	द्वित्वाक्षरसमेतो वा	१-४९
ददात्यवर्णं सप्रातिम्	१-३७	द्विधा प्रतीयते योऽर्थो	१०-१०५
दयालुना पुण्यजनेन	९-२०६	द्विहस्त एककण्ठोऽय	१०-७८
दातैव नायस्तस्या	४-५८	द्वयथयथैकाक्षर	१०-१४५
दानवीर दयावीर	३-८७	घरन्नपि महाभाग्य	९-१४२
दानेन तर्पिताशेष	१०-१३४	घर्मार्थकाममोक्षाख्य	१-२७
दास्यामि हार गन्तव्य	९-१६२	घर्मार्थकामयुक्ताना	४-४६
दाहकत्व कटादास्य	१०-१७०	धवला श्रीमति सर्व	९-३७
दाह क्रमान्मकारो	१-४३	घोरा त्रघोरा लोके हि	४-६७
दीनानार्थजनान् विलोक्य	३-९२	घोरोदात्तस्तथा घोर	४-६
दीर्घदेशो रक्तवर्णो	१०-८४	घोरोदात्तादिनेतृणा	४-२७
दु खेन जायते योऽर्थ	१०-१०३	घैर्यं लीला विनामद्व	४-११५
दृश्यत्वाद्वसभावाना	३-२३	न कुप्यति न बध्नाति	९-२२९
दृश्यमाना नाटकेषु	३-११	न कोकिला न वीणा वा	९-२२८
दृष्टान्यकामिनौ सङ्ग	४-२२	न कोमुदीय कीर्तिस्ते	९-४५
दृष्टे निजेश कामिन्या	४-१४१	न मनवचनदम्भो	४-२३
दृष्ट्वा शान्तिजिन नत्वा	९-२१२	नयनप्रीति सधित	३-४३
देवनया पूज्योऽय	१०-३८	नर कपिध्वज इति	२-३७
देवताङ्घ्रिपसस्तुत्या	९-२६६	न रज्यति विमोहेन	१०-१०१
देवतात्राचिशब्दाना	१-६१	नरेन्द्रकन्या परिपूर्णरूपा	९-२७०
देवसेवनकालेऽस्य	९-२१९	नरो वरो हितोऽर्थो वा	१०-४५

नवकेलिविनोदेन	४-१३६	निर्दोषे सगुणे काव्ये	१०-१९४
नवीनयीवना नारी	४-६१	निर्लज्जपुरुषेणार्थो	१०-१०९
नवीनालोकना ज्ञात	४ १०५	निर्वेदोद्वेगकोपादि	३-१०२
न शीतोऽपि यशोराशिर्	९-२२७	नीतियुक्तोऽपि रायस्य	९-१३३
न सन्मित्र न सत्सङ्गो	९-२३१	नीरेज वरमल्लिका	४-२६
नागते नायके गेह	४-९३	नीलकण्ठो नरीनर्ति	२-३८
नाथ सरति या नारी	४-१०१	नून प्रायो ध्रुव शङ्के	९-१२०
नाथस्य चित्रे वस्त्रे च	४-१४९	नृपतितिलकराये	४-१३२
नानाभावमनोज्ञभावविलसत्	३-१३०	नृसिंहराय कीर्तिस्ते	९-१५४
नानारत्नविराजमानमुकुटो	६-१२	नृसिंहोऽप्यमय दत्ते	९-१३२
नानालङ्काररत्ने विशद	९-३१०	नन्द सरो वल्लिकुण्ड	१०-१६४
नाय राय सुधासूति	९-८४	नेयार्थं क्लिष्टसद्विधे	१०-३
नायकस्य प्रसङ्गे च	४-३०	पत्युर्वा नायिकाया वा	३-५२
नायकाना चित्तवृत्ते	४-३२	पदशेष निरूप्याह	१०-४०
नायकोक्तेषु कार्येषु	४-३१	पदवाक्यार्थदोषास्ते	१०-१४३
नायिकालक्षणं तासा	४-८४	पदस्य कथन यत्र	१०-५७
नागोजनो मुख दृष्ट्वा	९-७४	पदस्य यस्यानुचितो	१०-२६
निजेश तर्जनं कृत्वा	४-७७	पदानामनुगुण्य वा	८-२
निन्दाव्याजेन यथार्थं	९-२६४	पदेन येन यद्वाक्य	१०-५५
नियमाकर्ण्ये काव्ये	२-२८	पदेन येनासम्प्रार्थो	१०-१७
निरवद्यवर्णगणयुन	३-१	पद्याकरे सरोजाक्षो	१०-६०
निरूप्यते जगत्ख्यात	३-११६	पद्ये समासबाहुल्यं	५-२३
निर्गुणा रमणी लोके	५-२	पयोधरा नमोवृत्ता	१०-१०६
निर्घातव्याघ्रमर्परि	३-९५	पयोधरविन्मोलोऽय	९-२६०
निर्दोषपर्म पुण्याय	१०-१	पयोनिविनमानस्य	९-३०३
		परकीयाप्यनद्वेष्ट	४-५२

परकीया स्वकीया च	४-५३	प्रच्छन्नो वा प्रकाशो वा	३-३९
परलोक गते नाथे	४-११०	प्रजाना पालन कस्मात्	९-३०२
परस्परप्रयुक्तानि	५-११	प्रतिकूलवर्णमपद	१०-४२
परेण परिणीता च	४-५४	प्रतिभाशक्तिसम्पन्नो	२-१
परेण परिणीता तु	४-५५	प्रतिवस्तूपमा सार	९-१२
पद्मादृगतेश बिम्ब	९-२१५	प्रतिषेवस्य कथन	९-१५०
पश्य पश्य न मा धूर्त	१०-१५६	प्रयुक्तस्य पदस्यार्थो	५-१८
पश्य पश्यसि चेदन्या	९-१६१	प्रयुक्तो लौकिकार्थोऽपि	५-१५
पादपूजमात्रार्थ	१०-८	प्रविशन्ति महादुर्ग	२-१८
पापापकोर्तिनमसा	१०-१६८	प्रह्नोत्तर सङ्करश्च	९-१३
पालयत्यमला बङ्ग	१-१२	प्रह्नोत्तरद्वय यत्र	९-३०१
पीत वारिधिसन्धक	९-२२२	प्रसन्नोऽस्तु प्रसन्नोऽस्तु	१०-१६२
पुण्डरीक गता चन्द्र	१०-१६६	प्रसादगुणसयुक्ता	६-१६
पुण्डरीक चन्द्रबिम्ब	९-४२	प्रसादादिगुणोपेता	६-६
पुण्येन साधमाधत्ते	९-२४४	प्रसिद्धमपि यच्छास्त्रे	१०-१३
पुनरुक्त गोवनोपाय	९-१६५	प्रसिद्धसाधनाद्यत्र	९-२७६
पुरुषो राजते राज	१०-२७	प्रसिद्धिरहित यत्र	१०-५९
पुलकस्नग्भभावादि	३-११२	प्रस्तुतस्य विरुद्धार्थ	१०-८५
पुष्पास्त्रवाणपतन	३-६१	प्रस्तुतोक्तस्य यत्किञ्चित्	९-१२७
पूर्वपूर्वो विशिष्टोऽर्थो	९-२९४	प्राणाभावेऽपि पुरुषो	४-३६
पूर्वाद्भि गतबालभानु	९-१८७	प्राधान्येन न वर्तेत	१०-२८
पूर्वानुरागो मानात्मा	३-४०	प्रारब्धरूपमङ्गो यत्र	१०-८९
पूर्वोक्तनायिकाया तु	४-११३	प्रियस्वागमन श्रुत्वा	४-८९
पूर्वोक्ताना नायिकाना	४-३४	बलाकेव शरच्चद्रो	९-६०
प्रकृत कारण त्यक्त्वा	९-१४७	वत्यरि कत्यरि पातु	१०-१४८
प्रगल्भा नायिका त्रेवा	४-७२	बहुवाक्यानायत्र प्रविशन्ति	१०-५३

बुद्धेर्महत्त्व भूतेर्वा	९-१९२	भो रायवङ्ग कीर्तिस्ते	५-१९
बुभुक्षितोऽह त्व दाता	१०-१२२	भ्रूलोचनकटाक्षान् वै	९-१९१
भगणो सुखकृत्साम्यो	१-५९	भ्रूविक्षेप किसलयमृदु	४-१५८
भयाख्यस्थायिभावोऽन	३-९४	भक्षिकाजालपूयार्द्र	९-२१४
भयानकरसोऽप्यत्र	३-१२२	भदनस्य पतावेय	१०-१५८
भरतस्सगरश्चक्री	९-२३५	भनसिज तव कार्य	४-१००
भाति वै नगर चाग्र	१०-९	भनसिजनूपरूप	४-५६
भातीन्दीवरमित्युक्ते	२-३५	भनोरथयुतस्वाग्ते	३-४८
भावका रसमुत्पन्न	३-१६	भनोरागेण निदिष्टा	४-१२७
भावानीचित्यमश्रोयतो	१०-१८४	भनोयचनकाद्येभ्य	४-१३३
भावयन्ति विक्षेपेण	३-१४	भनोवद्वक्तुरिष्टस्य	९-१७५
भावहावी तथा हेला	४-११४	भनोवेगयुता सत्वा	९-११६
भावाश्चतुर्विधा. प्रोक्ता	३-१३	भन्दानिला लुण्ठयन्ति	९-२५८
भावितावाद्यलङ्कार	४-११९	भन्दानिलेन मकरन्दरसेन	३-५७
भावेदश्चतुर्भि पूर्वोक्तै	३-८	भन्ये शङ्के ध्रुवादीना	९-१२२
भुज्यमानाश्च भोक्तृणाम्	३-१२	भरण सुप्तिनिद्रावबोध	३-२१
भुवनव्यापिनी कीर्ति	९-४३	भलयानिलसकाशो	१-६
भुवने रसिका लोका	३-२४	महत्त्यपि च सक्षोभे	४-३८
भूपालोऽय मृगेन्द्रो	१०-९६	महाक्वीना विस्तीर्ण	९-१७९
भेद्यरोपकभावेन	१०-१०१	महाभागस्य रायस्य	९-२६
भोगे कलाया लोली य	४-९	मासमानो न यातीत	१०-३७
भो भो कल्पतरो त्वमत्र	९-१८३	माता मे पितर दृष्ट्वा	१०-१८३
भो भो निष्ठुरभापिणि	४-९२	माधुर्यादिगुणोपेत	६-३
भो भो राय मनोजपातक	४-११२	मानसोल्लासन दृष्टि	९-२७७
भो भो वीरनृमिहगय	४-१६३	मायामात्सर्यवण्डत्व	४-१६

मार्गे याति तर कश्चित्	१०-२९	यत्र कोऽपि जनो वक्ति	९-२७४
मित्रलाभ जकारोऽय	१-४०	यत्र च्छन्दोमङ्गो	१०-४६
मुख विशालनेत्र ते	९-७२	यत्र न क्षमते स्त्री वा	३-५४
मुखे काव्यस्य वर्णाना	१-४६	यत्र पत्यु स्त्रिया वा वा	३-५८
मुखेन्दुना कपोलाक्षि	९-७५	यत्र पूर्वं प्रकृष्ट स्यात्	१०-९५
मुखेन्दुस्ते जनानन्द	९-७१	यत्र प्ररूपित वस्तु	९-१८२
मुख्यबाधे निमित्तो च	२-२२	यत्र प्ररूप्यमाणेन	९-२३८
मुख्यार्थादन्य एवार्थो	१०-११९	यत्र प्रियतरा वाणी	९-२०१
मुख्यार्थलक्ष्यतो गोणाद्	२-२४	यत्र वाक्ये गुणीभूतम्	१०-९२
मुख्यार्थे बाधिते मुख्य	२-११	यत्र वाक्ये रसो नास्ति	१०-७७
मुख्योऽर्थो लक्ष्यनामापि	२-९	यत्र वाक्ये विरूपत्व	१०-६४
मुग्धा सलज्जा समया	१०-१८९	यत्र वाक्ये समासोऽय	१०-७३
मूत्रस्थान भगो गुह्य	१०-१५०	यत्र साम्य प्रतीयेत	९-२८४
मृगाङ्कुरा शीता	१०-४८	यत्र स्वार्थं परित्यज्य	२-१५
मृदुस्फुटभयाकार	५-२९	यत्राघतो पुनर्दत्त्वा	९-२४५
म्रियते यत्र रमणी	३-६२	यत्रानेकपदार्थाना	९-२७१
यगणो जलरूपोऽय	१-५८	यत्राप्रस्तुतवस्तूना	९-२२३
यतस्ततो नायकस्य	४-२	यत्रार्थस्य स्वरूपेण	९-११९
यत्पद नोचित यत्र	१०-१५	यत्रासमान्यसंबन्धो	९-२८०
यत्प्रभाववशात् पुंसि	४-४०	यत्रास्थाने पद वृत्ता	१०-७१
यत्प्राणानपि तद्वापि	४-४१	यत्रोत्कृष्टेन कथन	१०-१४१
यत्र कान्तस्य कान्ताया	३-५०	यत्रोपचर्यते भेद	९-६५
यत्र कामस्य सतापात्	३-६०	यत्सार निश्चित यत्र	९-२८६
यत्र किञ्चित् समीकर्तुं	९-२३३	यया दुष्यन्तनृपते	४-५१
यत्र कैवल्यकथन	९-२२६	यथेववाद्यव्ययानि	९-६३

यथोचित नायकोक्ता	४-१६२	रणे गृहीतो रायेण	९-१५८
यद्गान परमामृतं श्रुति	४-१३४	रणे जयाङ्गना चैत्रो	१०-११
यद्गानाद् धनदा भवन्ति	३-९१	रतिक्रियाया कोपेन	१०-१५९
य दृष्ट्वा प्रलयान्तभैरव	३-९३	रतिक्रियार्थी रमणी	१०-५६
य रतास्तु न सन्त्यज	१-५७	रतिहास्यशोककोपोत्साह	३-४
यश्च प्रतापी भवतो	९-१४०	रती तरुण्या नाथस्य	१०-२०
यस्या सामोप्यमाश्रित्य	४-८७	रती राय महीनाथे	९-२१
यस्योत्तुङ्गविशालकीर्ति	५-१२	रत्नत्रयमहाधर्म	१-१४
याचन चुम्बनादाने	९-३००	रत्नयोगनिवृत्त्यर्थं	१०-१७४
यामोति वचन नाथ	९-१६६	रमणी रमणी यत्र	३-४४
याहि याहि निजेश त्व	९-१६	रमण्या रमण्यापि	३-४६
युद्धरङ्गत्रिनेत्रोऽय	९-१९९	रसानादम्बन वाम	३-३२
युद्धे रायनरेन्द्रहस्तकलित	३-९८	रसदोषप्रपञ्चाना	१०-१९३
येन जिष्णुरपि ध्वस्य	९-२८३	रसप्रकरणे प्रोक्त	४-१०३
येन रूपेण यद्वस्तु	९-१४	रसलक्षणमत्रोक्त	३-११४
येनोपमोयते यत्र	९-२३	रसवत्त्व गिरा लोके	९-२२०
योगसौगतमाङ्ख्याना	१०-६३	रसानामिति सर्वेषा	३-२५
योज्या सञ्चारिभावादय	३-३५	रसानुकूलवर्णाति	१०-६९
यो वातदेही तेनेद	१०-११६	रसामासोऽपि भाषाना	१०-१७३
रक्षत कादम्बनाथेऽस्मिन्	९-१०१	रसिकाना मनोवृत्ति	३-१७
रक्ष मा रक्ष मा कान्ते	१०-१६०	रसे भावे प्रतीते च	१०-१८७
रगणो लघुमान् मध्ये	१-५३	रमो वीभत्सनामा च	३-१२३
रङ्गत्तुङ्गततरङ्गसङ्ग	५-२४	राजसर्वज्ञकल्पोऽय	४-८
रणभेरीरव श्रुत्वा	९-१७८	राजनीतिमहाशास्त्र	१-८
रणसन्नि शयूणा	९-२१०	राजा कमलविरोधीत्युक्ते	२-३३
रणादम्बरमालोक्य	१०-८६	रात्रौ गृहीत्वा कोदण्ड	१०-१२६

राय कादम्बनाथोऽय	९-१४५	रुन्ति कोकिला कीरा	९-८८
रायक्षमापतिना भयङ्करमहा	३-७९	रूप वचोऽवररस	९-१९०
राय कल्पान्तक मुद्दे	९-१५६	रूपसौन्दर्यसपन्नो	१०-१०२
रायनाथमनोज्ञे	८-८	रूपातिशयसपन्ना	१०-१८२
रायनाथस्य रागे या	४-१३८	रूपातिशयसपन्नो	९-९५
राय प्रतापमानुस्तान्	९-१३५	रूपेणाङ्गजवत् कलायुततया	९-५६
रायप्रतापमानुस्ते	९-७७	रूपोपभोगतारुण्यं	४-१२५
रायरूपपटीं दृष्ट्वा	४-१५१	रोमाञ्चस्वेदभावादि.	३-१०७
रायवङ्गक्षितोद्यस्य	९-२३७	लक्षण नायकानां हि	४-४३
रायवङ्गक्षितोद्यस्य	९-२७३	लक्ष्यवाचकशब्दस्य	२-१४
रायवङ्गमनोजात	९-१०५	लोलावलोकनात्तन्वि	१०-८२
रायवङ्गमहीनाथ	१०-१६३	लुब्धा धीरोद्धता ये च	४-३३
रायवङ्ग समुद्रश्च	९-२५९	लोकशास्त्रक्रमो नास्ति	१०-६१
रावङ्गस्य कीर्तिर्वा	९-१५५	वक्तव्यमेव न प्रोक्त	१०-८१
रायवङ्गे न दृश्यन्ते	९-२५५	वक्तु योग्यमपि स्वान्त	४-१५९
रायवङ्गेन सहान	१०-१६१	वक्तु योग्ये विशेषेऽस्मिन्	१०-१३३
रायस्य कीर्त्यां घवल	९-२४१	वक्रवाच सोपहासा	४-७९
रायस्य दोर्वल स्मृत्वा	९-२१७	वक्षोरङ्गनिवासिनी	९-१२९
रायस्यायल्लके ज्योत्स्ना	९-१५७	वक्षोरङ्गे महाश्रीर्वरमुख	९-२६५
रायारामस्थितान् वृक्षान्	९-२१६	वञ्चित्वात्मीयलोक या	४-१०२
राये दिग्विजयाय सैन्य	४-९८	वने आस्ते वरा नारी	१०-६५
रायेश स्मरसनिभ	४-१४२	वगद्वितीयवहला	६-७
रायो रणाङ्गणेऽरीणा	९-१५१	वर्णना शुद्धिरित्युक्ता	१-४८
रीतिनारेजपण्डेद्	६-१७	वसन्तोद्यानकासार	३-२७
रीतिशूया यया कन्या	६-१	वस्तुसाधारण यत्र	९-२९८
रीतीना लक्षण तस्माद्	६-२	वाक्यदोषान् निरूप्याह	१०-९७

वाच्यवाचकमवन्धी	२-६	विम्बरत्वाश्रुमोहादि	३-७७
वाच्यस्य नियमस्यात्र	१०-१३१	विम्बरत्वाश्रुवैवर्ण्य	३-६८
वाच्या प्रतीयमानेति	९-१२१	विपादाद्भुतमुत्क्रोध	१०-१५५
वाच्योत्प्रेक्षा पुन प्रोक्ता	९-१२३	विनाय शब्दान्ङ्कार	९-७
वामपादप्रहारेण	१०-१९०	वीगे भयानको यद्व	३-७
विक्रमितगण्ड स्त्रीपन्	१३-७१	वृत्तिशून्यो न मूत्रार्थो	७-१
त्रिचक्रिन्दुसुमाना	४-१९	वृत्तीना लक्षण तस्या	७-२
विदूषकस्य भाषा वा	३-६६	वैदर्भीगांडिकांलाटी	६-४
विध्यनुवादविवृत्त	१०-१००	व्यतिरेकाद्यन्ङ्कारे	९-२१३
विध्यनुवादविवृत्ता	१०-१३८	व्याजस्तुतिविशेषाणा	९-२६७
विव्यनुवादो कथितो	१०-१३७	ग्रजन्ति धिप्रिका मार्गे	२-२०
विनयादिगुणा प्रोक्ता	८-१६१	घटेन दृढमालिङ्गय	१०-७०
विनापि पदेन येनेद	१०-७५	क्षत्रुक्षयज्ञापकधूमकेतु	९-२९१
विना सर्वं मया दृष्ट	१०-१४६	क्षब्दहम्बरमात्रार्थो	२-४
विपक्षतमसा जशो	९-१६९	क्षब्दस्य वा प्रतीतेर्वा	९-१३८
विपुत्रप्रबन्धसंज्ञोऽय	१-२८	क्षब्दानामभिधेयाना	५-९
विभावेरनुभावैश्च	३-५	क्षब्दार्थद्वयचित्रार्थो	२-५
वियुक्तन यकम्पामो	८-१०४	क्षब्दार्थयोगलङ्कारो	९-४
वियोग प्राप्य रायेन्द्रो	९-२५६	क्षब्दालङ्कृतय प्रोक्ता	९-५
विरक्तो याति पत्नीं या	१०-१८०	क्षब्दशयितप्रमादादि	६-५
विरहोत्कण्ठिता काचित्	८-८६	क्षब्दो जहाति मुख्यार्थं	२-१९
विवेकधीचमोभाग्य	४-११	क्षमाम्यस्यायिभावोऽय	३-१०९
विवेकीनि कवि प्रोक्तो	२-७	क्षयाविरेजसपुष्पे	८-१०
विपतामेति कर्पूरं	१-४७	क्षम्बन्धनभोगङ्गा	९-४९
विस्तार याति या कान्ति	४-१०९	क्षदिदोरिवोत्पन्ना	९-५०
विम्भयस्यायिभावस्तु	३-१०५	क्षरीरावयवव्यास	४-१५७

शल्यत्रय च सज्ञा च	१०-१५२	शोभा या दक्षता शौर्यं	४-३९
शशधरसुरगङ्गा	९-१२५	श्रित्वा रायनृप भाति	९-५२
शस्तनोति सुख वस्तु	१-४४	श्रिय विपक्षवर्गस्य	९-११५
शान्तनामरसो लोके	३-१२५	श्रीकामिराजवङ्गोऽभूत्	१-१७
शारदाभ्रमिवापूर्वा	९-५८	श्रीकामिराजवङ्गोऽय	९-१३०
शारदो कौमुदी सप्त	९-३३	श्रीमद्भरतराजेन्द्र	१-११
शास्त्र धर्मस्य सवृद्धये	९-११४	श्रीमद्विजयकीर्तीन्दो	१-४
शास्त्रोक्तलक्षण नास्ति	१०-१२	श्रीमद्विजयकीर्त्याख्य	१-५
शिविकादोलिकाछत्र-	२-२१	श्रीराय कीर्तिजाल ते	९-२८
शिर शेखरकर्णाव-	१०-१७३	श्रीरायकीर्तिजालेन	५-२८
शीलार्जववैर्यशौर्य-	४-४८	श्रीरायक्षितिनाथ	३-११३
शुक्लकुण्डहरिद्रक्त	२-१२	श्रीरायक्षितिनाथकीर्तिवनिता	९-८९
शुभदो भगणो भूमि	१-६०	श्रीरायक्षितिनाथ येन	९-२०७
शृगालवत् पुरालोकी	९-६२	श्रीरायक्षितिनाथ विक्रमगुणे	९-२४२
शृङ्गार कवण शान्तो	६-१५	श्रीरायक्षितिनाथकस्य	३-७३
शृङ्गारकरुणी लोके	७-८	श्रीरायक्षितिपस्य	३-१०८
शृङ्गारगमको हावो	४-१२३	श्रीरायक्षितिपालको	९-२९५
शृङ्गाररसवार्ताशी	१०-५२	श्रीरायक्षितिपेन घोरसमरे	३-१०३
शृङ्गारसारतरुणी	७-१०	श्रीरायक्षमापशक्ति	३-८४
शृङ्गारस्य विरोधी हि	३-१२८	श्रीराय ते नभसि वक्षसि	४-६९
शृङ्गाराकृतिचेष्टा तु	४-४२	श्रीराय निजगेहमागत	४-७१
शृङ्गाराख्यरसे नेतु	४-२८	श्रीराय भवत कीर्ति	९-३१
शृङ्गाराजन्म हास्यस्य	३-१२६	श्रीरायभूप कीर्तिस्ते	९-२५
शृङ्गारादिरसाना तु	९-२०८	श्रीरायभूपदिग्गङ्गे	९-२७८
श्रीकाख्य-स्यायिभावो यो	३-७४	श्रीराय भो नभसि	४-८०
श्रीमाकरो ढकारोऽय	१-४१	श्रीरायराज्ये काठिन्य	९-२५७

वाच्यवाचकसवन्धो	२-६	विस्वरत्वाश्रुमोहादि	३-७७
वाच्यस्य नियमस्यात्र	१०-१३१	विस्वरत्वाश्रुवैवर्ण्यं	३-६८
वाच्या प्रतीयमानेति	९-१२१	विपादाद्भूतमुत्क्रोष	१०-१५५
वाच्योत्प्रेक्षा पुन प्रोक्ता	९-१२३	विहाय शब्दालङ्कार	९-७
वामपादप्रहारेण	१०-१९०	वीरो भयानको यश्च	३-७
विकसितगण्ड त्वीपत्	१३-७१	वृत्तिशून्यो न सूत्रार्थो	७-१
वित्रक्किञ्चुसुमाना	४-१९	वृत्तीना लक्षण तस्या	७-२
विदूषकस्य भाषा वा	३-६६	वैदर्भीगांडिकालाटो	६-४
विष्मनुवादविवृत्त	१०-१००	व्यतिरेकाद्यलङ्कारे	९-२५३
विष्मनुवादविवृत्ता	१०-१३८	व्याजस्तुतिविशेषाणा	९-२६७
विष्यनुवादो कथितौ	१०-१३७	व्रजन्ति शिविका मार्गे	२-२०
विनयादिगुणा प्रोक्ता	४-१६१	शठेन दृढमालिङ्ग्य	१०-७०
विनापि पदेन येनेद	१०-७५	शत्रुक्षयज्ञापकधूमवेतु	९-२९१
विना सर्वे मया दृष्ट	१०-१४६	शब्दह्रस्वरमात्रार्थी	२-४
विपक्षतमसा शत्रौ	९-१६९	शब्दस्म वा प्रतीतेर्वा	९-१३८
विश्रुषप्रबन्धसज्जोऽय	१-२८	शब्दानामभिधेयाना	५-९
विभावैरनुभावैश्च	३-५	शब्दार्थद्वयचित्रार्थी	२-५
वियुक्तन यकस्यासौ	४-१०४	शब्दार्थयोरलङ्कारी	९-४
वियोग प्राप्य रायेन्द्रो	९-२५६	शब्दालङ्कृतय प्रोक्ता	९-५
विरक्तो याति पत्नीं या	१०-१४०	शब्दाश्रितप्रसादादि	६-५
विरहोत्कण्ठता काचित्	४-८६	शब्दो जहाति मुख्यार्थं	२-१९
विवेकशौचसोभाग्य	४-११	शमाख्यस्यायिभावोऽय	३-१०९
विवेकीति कवि प्रोक्तो	२-७	शय्याविरजसयुक्ते	८-१०
विपत्तामेति कर्पूर	१-४७	शरच्चन्द्रनभोगङ्गा	९-४९
विस्तार याति या कान्ति	४-१२९	शरदिदोरिवोत्पन्ना	९-५०
विस्मयस्यायिभावस्तु	३-१०५	शरीरावयवव्यास	४-१५७

शत्यत्रय च सज्ञा च	१०-१५२	शोभा या दक्षता शौर्यं	४-३९
शशधरसुरगङ्गा	९-१२५	श्रित्वा रायनृप भाति	९-५२
शस्तनोति मुख षस्तु	१-४४	श्रिय विपक्षवर्गस्य	९-११५
शान्तनामरसो लोके	३-१२५	श्रीकामिराजवङ्गोऽमृत	१-१७
शारदाभ्रमिवापूर्वा	९-५८	श्रीकामिराजवङ्गोऽम	९-१३०
शारदो कीमुदो सप्त	९-३३	श्रीमद्भरतराजेन्द्र	१-११
शास्त्र धर्मस्य सवृद्धये	९-११४	श्रीमद्विजयकीर्तीन्दो	१-४
शास्त्रोक्तलक्षण नास्ति	१०-१२	श्रीमद्विजयकीर्त्याख्य	१-५
शिविकादोलिकाछत्र-	२-२१	श्रीराय कीर्तिजाल ते	९-२८
शिर शेखरकर्णवि-	१०-१७३	श्रीरायकीर्तिजालेन	५-२८
शीलार्जववैर्यशौर्य-	४-४८	श्रीरायक्षितिनाथ	३-११३
शुक्लकुण्डहरिद्रक्षत	२-१२	श्रीरायक्षितिनाथकीर्तिवनिता	९-८९
शुभदो भगणो भूमि	१-६०	श्रीरायक्षितिनाथ येन	९-२०७
शृगालवत् पुरालोकी	९-६२	श्रीरायक्षितिनाथ विक्रमगुणे	९-२४२
शृङ्गार करुणः शान्तो	६-१५	श्रीरायक्षितिनाथकस्य	३-७३
शृङ्गारकरुणो लोके	७-८	श्रीरायक्षितिपत्य	३-१०८
शृङ्गारगमको हावो	४-१२३	श्रीरायक्षितिपालको	९-२९५
शृङ्गाररसबार्श्वी	१०-५२	श्रीरायक्षितिपेन धीरसमरे	३-१०३
शृङ्गारसारतस्नी	७-१०	श्रीरायक्षमापशक्ति	३-८४
शृङ्गारस्य विरोधी हि	३-१२८	श्रीराय ते नमसि वक्षसि	४-६९
शृङ्गाराकृतिचेष्टा तु	४-४२	श्रीराय निजगेढमागत	४-७१
शृङ्गाराख्यरसे नेतु	४-२८	श्रीराय भवत कीर्ति	९-३१
शृङ्गाराज्जन्म हास्यस्य	३-१२६	श्रीरायमूप कीर्तिस्ते	९-२५
शृङ्गारादिरसाना तु	९-२०८	श्रीरायमूपद्विष्वाद्ने	९-२७८
शोकाख्य-स्यायिभावो यो	३-७४	श्रीराय शो नमसि	४-८०
शोभाकरो ढकारोऽय	१-४१	श्रीरायराज्ये काठिन्य	९-२५७

श्रीरायवङ्गकान्ताया	५-३०	सङ्ग्रामाङ्गणभूतले	७-१३
श्रीरायवङ्गक्षितिनायकस्य	५-७	सचक्रो हरिरित्यत्र	२-३२
श्रीरायवङ्गमूपतिनिजितेन	३-१०४	सति चन्द्रे महाज्योत्स्ने	१०-११८
श्रीरायवङ्गमणो	४-१०	सत्कीर्तिचन्द्रिकाहार	९-८३
श्रीरायवङ्गसहिता	४-१३०	सत्कीर्त्या रायवङ्गस्य	९-१०६
श्रीरायस्य मुञ्जेन्दुन्ते (? द्व)	९-६९	सत्यरूपमपह्नूत्य	९-१९५
श्रीरायस्य यशोऽमित कुमुमित	५-२२	सदैव बलसपत्नी	९-२५२
श्रीरायागमनोत्पुङ्ग	४-९०	सदृष्टिवाञ्छितसद्	७-१६
श्रीराये गृहमागते	४-७६	सधैरं गमनं दृष्टि	४-३७
श्रीराये निजनायके	४-९६	सनिमेष. सुराधीशो	९-१८५
श्रीरायो जल्पि मुवायु	९-६७	मत्तापहारी चन्द्रोष्यं	९-१८४
श्रीवङ्गगजवदन	९-३०६	सदे(व) पुरसकाश	१-९
श्रीवङ्गेश्वर साधु साधु	९-२७५	सव्याग वनाग्नि	९-२८९
श्रीशान्तिनायकेन्द्रोऽय	९-२७२	सप्ताङ्गमामुरो राजे	२-३६
श्रुतिचैतोदयानन्द	५-६	सप्ताम्भोनिषिपानक	४-१४
श्लो. ध्वज्य वन्तु नातस्य	१०-११३	समन्तमद्रादिमहाकधीश्वरे	१-३
श्लिष्ट निदर्शन व्याज	९-११	समस्तलोऽयमव्याप्त	१०-१३२
श्लिष्टान्त स्मररायनायक	४-६६	समाप्तपुनरात्त तद्	१०-७९
संयोगविप्रयोगी	२-३०	समुद्रनगरीशैल	१-२४
सकलङ्ग मुषाणु किं	९-३५	समोगविप्रलम्भान्या	१-२५
सकलङ्गो निरावार	९-१४३	समोगविप्रलम्भो तो	३-४१
सक्रोशमपि नीरेज	९-३०७	सन्नमत्रासमोहीन	३-९७
सक्रिय निष्क्रिय वस्तु	९-१५	सरसत्वान्मृदुत्वाच्च	१०-३५
सग्रामनायकैश्वर्य	१-२६	सरसमधुरबाणी	४-९४
		सरसवचनलोला	५-२६
		सरसमुरतयुद्धे	९-२३०

सरसार्थोपसन्दर्भ	७-३	सुहृद्वसन्त कीरोऽश्व	१०-१७२
सरसो यत्र शब्दश्च	५-२५	सेवार्थमागतमहा	९-१८८
स राजा काव्यगोष्ठीषु	१-१९	सोऽपि श्रीपाण्ड्यबङ्गोऽय	१-१५
सवज्ज काञ्चनमय	१०-१५१	स्तवन निन्दन चापि	९-२३४
सशङ्को ग्लानिनिर्वेदी	३-२०	स्त्रीरूप निरलङ्कार	९-१
सस्यार्थी वा कामुको वा	१०-१०७	स्यायिभावार्णवे भावा	३-१९
साक्षात् सङ्केतविषयो	२-१०	स्थितिर्वा ते गतिर्वा ते	९-१६०
सात्त्विक स्वेदरोमाञ्च	३-८३	स्पृष्ट मया न ताम्बूल	९-१६७
सापराध निजेश या	४-७०	स्मरकेलिबिन्दोदेन	१०-५८
सापराधो नृपो राय	९-१५३	स्मराग्निपीडिते तन्वि	१०-८८
सामग्रीमवलम्ब्येमा	३-३६	स्मरेपुष्पचन्द्रिका तस्या	१०-८०
सामान्यनायकप्रोक्त	४-४४	स्मितज्योत्स्नामुखेन्दो ते	९-७०
सामान्ये यत्र वक्तव्ये	१०-१३५	स्मितज्योत्स्नाविलास ते	९-७३
साम्बरराज विभाति	९-३८	स्मृत्वा निजेश स्वाङ्गस्य	४-१५०
सिंहासने महारत्ने	९-११२	स्यादिदीवरवर्णस्तु	३-११७
सिंहो नृपतिरित्यत्र	२-२३	स्याद्वादधर्मपरमामृत	१०-१९५
सुकुमारत्वमाधुर्यं	६-११	स्वकीयशास्त्रसिद्ध्यर्थ	१०-३२
सुकुमारत्वमोदार्यं	५-४	स्वकीया नायिका मुख्या	४-६०
सुजनसुरकुजोऽय	९-२६२	स्वकीया परकीयाप्य	४-४५
सुधाधवलवर्णं स्याद्	३-११८	स्वजनाक्रन्दन बन्धु	३-७६
सुमगेश निज नारी	१०-६७	स्वभावमधुरा लभ्या	१०-१०८
सुरतरवे लोकोऽय	१०-३१	स्वभावोक्त्युपमे रूपका	९-८
सुरतसदनार्या	९-१८१	स्वरो लघुरपि प्रोक्तो	१-५०
सुरराजश्रियो रम्य	९-१४६	स्वसङ्केतितमर्थं यत्	१०-२१
सुरलोके पुरी दत्त्वा	९-२४६	स्वाधीनपतिका नारी	४-८५
सुरेन्द्रपूज्य परिपूर्णसौख्य	९-२६९	स्वाभिप्रेत न वक्तव्यं	१०-१०

स्वेदकम्पनरोमाञ्च	३-१८	हसनस्यापि कीर्तेश्च	१०-१६७
हरिचन्दनकासार	१०-१६९	हारेण रायवङ्गस्य	९-१०२
हरिचन्दनहारेण	९-९३	हास्य शान्तोऽद्भुतश्चेति	७-९
हरिततृणभक्षिणोऽमी	९-२२४	हास्यशान्ताद्भुतरसो	७-६
हरिनोलचञ्चविभासुरा	९-१७	हिनोति कार्यं व्याप्नोति	९-९१
हर्षमालेतिसुरभि	१०-१७५	हेनोविना कार्यमुषत	१०-११६
हसति वसति चास्ते	४-१४०		

Appendix-B

ŚC (I) and Bhāmaha (as quoted by -Nārāyanabhata)

ददात्यवर्णं सप्रीतिमिवर्णो मुदमुद्वहेत् ।
कुर्याद्विवर्णो द्रविणं ततः स्वरचतुष्टयम् ॥
अपल्यातिफलं दद्यादेव सुखफलावहा ।
अत्रिदुविसर्गास्तु पदादौ सभवन्ति नो ॥

क्षकारस्तु प्रयोक्तव्यं काव्यादौ सत्फलावह ॥

I ४7-47

यगणो जलरूपोऽयं धनकृद्गणोऽनलः ।
भयदाहकरस्तस्तु गगनं श्रीकरो मतः ।
भगणं सुखकृत् सौम्यो जो भानू रोगदायकः ।
वायव्यं सगणो दत्ते क्षयरूपं फलं सदा ॥
शुभदो मगणो भूमिर्नगणो गौर्धनप्रदः ।

देवतावाचिशब्दानां भद्राद्यर्थप्रकाशिनाम् ।
शब्दानां निरवद्यत्वं काव्यादौ गणवर्णतः ॥

ŚC I 58-61

स्वेदकम्पनरोमाञ्च	३-१८	हसनस्यापि कीर्तेश्च	१०-१६७
हरिचन्दनकासार	१०-१६९	हारेण रायवङ्गस्य	९-१०२
हरिचन्दनहारेण	९-९३	हास्य शान्तोऽद्भुतश्चेति	७-९
हरिततृणभक्षिणोऽम्बो	९-२२४	हास्यशान्ताद्भुतरसो	७-६
हरिमोल्लच्छविभासुरा	९-१७	हिनोति कार्यं व्याप्नोति	९-९१
हर्षमाळेतिमुरमि	१०-१७५	हेनोविना कार्यमुवत	१०-११६
हसति वसति चास्ते	४-१४०		

Appendix-B

ŚC (1) and Bhāmaha (as quoted by -Nārāyanabhatta)

ददात्यवर्णं सप्रीतिमिवर्णो मुदमुद्वहेत् ।
कुर्याद्विवर्णो द्रविणं तत् स्वरचतुष्टयम् ॥
अपख्यातिफलं दद्यादेव सुखफलावहा ।
अन्वि-दुविसर्गास्तु पदादौ समवन्ति नो ॥

क्षकारस्तु प्रयोक्तव्यं काव्यादौ सत्फलावह ॥

I 37-47

यगणो जलरूपोऽयं धनकृद्भगणोऽनलः ।
भयदाहकरस्तस्तु गगनं श्रीकरो मतः ।
भगणं सुखकृत् सौम्यो जो भानू रोगदायकः ।
वायव्यं सगणो दत्ते क्षयरूपं फलं सदा ॥
शुभदो भगणो भूमिर्नगणो गोघ्नप्रदः ।

देवतावाचिशब्दानां भद्राद्यर्थप्रकाशिनाम् ।
शब्दानां निरवद्यत्वं काव्यादौ गणवणत्तः ॥

ŚC I 58 61

तदुक्तं भामहेन—

अवर्णात् सपत्तिर्भवति मुदिवर्णाद्विनशना—
 न्युवर्णादित्यातिः सरससमवर्णाद्विरहितात् ।
 तथा ह्येव सौख्यं ह्यवर्णाद्विरहितादक्षरगणात्
 पदादौ चिन्त्यासात् भरवहलपूर्वविरहितात् ॥
 कः लोकोपदेशं लक्ष्मीं वितरति न यशो हस्तया च सुखं छ ॥

• क्षः समृद्धिं करोति ॥
 अन्यैस्तु देवताफलस्वरूपान्येषामुक्तानि-
 मो भूमिस्त्रिगुणं श्रियं दिशति

मुख्यगुरुर्नोनकिं आयुस्त्रिल ॥
 तदुक्तं भामहेनैव

देवतावाचका शब्दा ये च भद्रादिवाचका ।
 ते सर्वे नैव निन्याः स्फुलिपितो गणतोऽपि वा ॥

—Commentary of Nārāyaṇa-bhaṭṭa on Vṛttaratnā—
 kara, pp 4-6

(Note As already observed Vijayavarnī and
 Amṛtānandayogin are in close agreement in their
 treatment of Varna-gana-phala-sūddhi.)

ŚC II ard Kāvya-mīmāṃsā

त्यज्यते गृह्यते शब्दोऽर्थो वा तावत् पुनः पुन ।
 येन यावद् रुचि स्वस्य रौचिक स कविर्भवेत् ॥
 शब्दहम्बरमात्रार्थी वाचिक कविरुच्यते ।
 अर्थं वैचित्र्यमात्रार्थी सोऽयमर्थं कविर्भवेत् ॥
 शब्दार्थद्वयचित्रार्थी शिल्पिक कविरुच्यते ।
 शब्दाथमृदुताकारी मार्दवानुगनादभाक् ॥
 वाच्यवाचकसवन्धि गुणदोषविदा धर ।
 महाकवीना मागज्ञो नानाशास्त्राथकोविद ॥
 विवेकीति कवि प्रोक्तो दिव्यालङ्कारयोजने ।
 तत्परो भूषणार्थीति नाम्ना कविरुदाहृतः ॥
 इति सप्तविधा प्रोक्ता कवयः कविपुङ्गवै ।

—ŚC II-3-8 (ab)

काव्यकवि पुनरष्टधा । तद्यथा—
 रचनाकवि शब्दकवि अर्थकवि
 अलङ्कारकवि उक्तिकवि रसकवि
 मार्गकवि शास्त्रार्थकविरिति ।
 • त्रिधा च शब्दकविर्नामाख्यातार्थ—
 भेदेन । द्विषालङ्कारकवि शब्दाथभेदेन ।

Kāvya-mīmāṃsā pp 17 19

(Note Amṛtānandayogin and Vijayavarnī fully agree in their classification and definition of types of poets One of them must have borrowed from the other who must have first formulated the seven-fold classification of poets taking probably hints from Rājaśekhara's Kāvya-mīmāṃsā)

ŚC IV		Daśarūpaka II
3-4	Hero's good qualities	1-2
6-15	Four types of hero	3-6 (ab)
16-26	Sixteen types of hero	6 (cd)-7
27-28	Forty-eight types of hero	
29-32	Four upanāyakaś	8-9 (ab) Three Netṛśa- hāyas
	1. Vidūsaka	1. Pīthamarda (Paṭākānā- yaka)
	2. Pīthamarda	2. Vīta and 3. Vidūsaka
	3. Vīta and	
	4. Nāgarika	
33	Pratināyakaś	9 (cd)
34-42	Set of eight Special excellences spring from hero's character	10-14
43-59	Four types of heroine .	15 (ab) and 20 (cd)- 22 (ab) (Note Three types of heroine
	1. Svakīyā	1 Svīyā (=Svasīrī, Svakīyā)
	2. Parakīyā	

- 3 Anūṣṭuphā and 2 Anyā (= Anyastri,
4 Sādhāranā Parakīyā) and 3 Sādhā-
rana-strī (= Sadharanā)
- 60-66 Three types of 15 (cd)-16 (ab)
Svīyā
- 67-71 Three types of 16 (cd)-17
(Svakīyā) Madh-
yā Nāyikā
- 72-80 Three types of 18-19
(Svakīyā) Praga-
lbhā Nāyikā
- 81-83 Each of these 20 (ab)
types of heroine
(Madhyā and
Pragalbhā) may
be the earlier or
later of the Loves
of the husband
- 84-102 The heroine may 23 (cd)-28
occupy eight di-
fferent relations
to her lover
(Svādhīnapatikā,
Vāsakasajjā, etc.)
- 103-110 Four-fold Vipra- Daśarūpaka IV 50-51(ab)
lambha in rela- and 57-68

ŚC IV		Daśarūpaka II
3-4	Hero's good qualities	1-2
6-15	Four types of hero	3-6 (ab)
16-26	Sixteen types of hero	6 (cd)-7
27-28	Forty-eight types of hero	
29-32	Four upanāyaka	8-9 (ab) Three Netrsa-hāyas
	1. Vidūsaka	1. Pīṭhamarda (Patākānāyaka)
	2. Pīṭhamarda	
	3. Vīta and	2 Vīta and 3. Vidūsaka
	4. Nāgarika	
33	Pratināyaka	9 (cd)
34-42	Set of eight Special excellences spring from hero's character	10-14
43-59	Four types of heroine .	15 (ab) and 20 (cd)-22 (ab)
		(Note Three types of heroine .
	1. Svakīyā	1 Svīyā (=Svāstrī,
	2. Parakīyā	Svakīyā)

- 3 Anūṣṭuphā and 2 Anyā (=Anyastṛī,
4 Sādhāranā Parakīyā) and 3 Sādhā-
rana-stṛī (=Sadharanā)
- 60-66 Three types of 15 (cd)-16 (ab)
Sviyā
- 67-71 Three types of 16 (cd)-17
(Svakīyā) Madh-
yā Nāyikā
- 72-80 Three types of 18-19
(Svakīyā) Praga-
lbhā Nāyikā
- 81-83 Each of these 20 (ab)
types of heroine
(Madhyā and
Pragalbhā) may
be the earlier or
later of the Loves
of the husband
- 84-102 The heroine may 23 (cd)-28
occupy eight di-
fferent relations
to her lover
(Svādhīnapatikā,
Vāsakasajjā, etc.)
- 103-110 Four-fold Vipra- Daśarūpaka IV 50-51(ab)
lambha in rela- and 57-68

tion-to types of
heroine

- 1 Pūrvānūrā- (Note . in Uhanarajaya's
ga 2 Māna' view, if absence be due to
3 Pravāsa and death the love sentiment
4 Karuṇātmaka cannot be present)

111-112 Dūtīs (heroine's
messengers) 29

113-160 Twenty excellen- 30-42 (ab)
ces of a hero-
ine, beginning
with Bhāva and
ending with
Vihṛta the first
three are physi-
cal, The next se-
ven are inherent
characteristics of
the heroine, then
come ten graces

Appendix-C

§C V

Kāvyaḍarśa I

4-5 (ab) Enumeration of ten Gunas, the ten Prānas (of Kāvya)	41-42 (ab) (Note The ten Gunas, according to Dandī, are the Prānas of Vai- darbha Mārga)
6 Definition of Sauku- marya	69-71
8-9 Definitions (alterna- tive) of Audārya	76-79
11 & 16 Alternative defini- tions of Ślesa	43-44
15 Definition of Kānti	85-92
16 Alternative definition of Kānti	Cf Vāmana's Kāvyaḍam- kāra-sūtravṛtti (3 1 25)
18 Definition of Prasā- natā (= Prasāda)	45-46
20 Definition of Samādhī	93-100
21 Alternative definition of Samādhī	
23 Definition of Ojas	80-84
25 Definition of Mādhurya	51-68
27 Definition of Artha- vyakti	73-75
29 Definition of Samatā	47-50

Appendix—C

ŚC (VII) and PRY on Vrttis

Cf

अत्यन्तकोमलार्थानां शृङ्गाररसयोगिनाम् ।
 कृष्णारस्य रसे वाचा सदर्थो वायु कैशिकी ॥
 अत्यन्तकर्कशार्थानां रौद्रवीभत्सयोगिनाम् ।
 सदर्थं रूपारभटी वृत्तिरुक्ता कवीश्वरे ॥
 हास्यशान्ताद्भूतरसोपेतार्थानां पृथक् पृथक् ।
 ईषन्मृदूना सदर्थो भारतीवृत्तिरुच्यते ॥
 ईषत्कठिनवाच्यानां सदर्थं सात्वतीष्यते ।
 भयानकेन वीरेण रसेन सह योगिनाम् ॥
 शृङ्गारकृष्णौ लोकेऽत्यन्तकोमलता गतौ ।
 अत्यन्तकठिनौ रौद्रवीभत्सौ रसनामकौ ॥
 हास्यः शान्तोऽद्भुतश्चेति स्वरूपकोमलता गता ।
 ईषत्काठिन्यसंप्रकृतौ मती वीरभयानकौ ॥

—VII 4-9

and,

अत्यर्थसुकुमाराथसदर्थो कैशिकी मता ।
 अत्युद्धताथसदर्थो वृत्तिरारभटी स्मृता ॥
 ईषन्मृद्वर्थसदर्थो भारती वृत्तिरिष्यते ।
 ईषत्प्रीढार्थसदर्थो सात्वती वृत्तिरिष्यते ॥

तत्र—अत्यन्तसुकुमारो द्वौ शृङ्गारकरुणौ मतो ।
 अत्युद्धतरसो रौद्रबीभत्सो परिकीर्तितौ ॥
 हास्यशान्ताद्भुता किञ्चित्सुकुमारा प्रकीर्तिता ।
 ईषत्प्रौढो समाख्यातो रसो वीरमयानको ॥

—PRY

p 158 (Kārikās 15-18)

And Cf

अत्यन्तकोमलार्थार्थेऽल्पप्रौढसदभलक्षणा ।
 मध्यमा कैशिकी सर्वरससाधारणा मता ॥
 ईषन्मृदुसदभप्यतिप्रौढार्थगोचरा ।
 मध्यमारभटी सर्वरससाधारणा स्मृता ॥

—VII 14-15

and

मध्यमारभटी त्वन्या तथा मध्यमकैशिकी ।
 वृत्ती इमे उभे सर्वरससाधारणे मते ॥
 मृद्वर्थेऽप्यनतिप्रौढबन्धः मध्यमकैशिकी ।
 मध्यमारभटी प्रौढेऽप्यर्थे नातिमृदुक्रमा ॥

PRY

p 61 (Kārikās 23-24)

And Cf

शब्दगतप्रसादमाधुर्यादिदशगुणाश्रितानामर्थविशेषनिरपेक्षाणावैदभ्यर्-
 दिरीनीनामयविशेषापेक्षविशिष्टकैशिक्यादिवृत्तिभ्यो भेदो द्रष्टव्यः ।

—Vijayavarnī

and

वदभ्यादिरीतीना शब्दगुणाश्रितानामर्थविशेषनिरपेक्षतया क्वलमदभ-
सौकुमार्यप्रौढत्वमात्रविषयत्वात्-कैशिक्यादिभ्यो भेद ।

—Vidyānātha

And Cf .

असयुक्तमृदुवर्णबन्धोऽतिमृदुसदृशं । सयुक्तकोमलवर्णबन्ध ईषन्मृदु-
सदृशं । अविकटपरुषवर्णबन्ध ईषत्प्रौढसदृशं ।

—Vijayavarṇi

and

सदृशस्यातिमृदुत्वमसयुक्तकोमलवर्णबन्धत्वम् । अतिप्रौढत्व परुष-
वर्णविकटबन्धत्वम् । सयुक्तमृदुवर्णोष्णीपन्मृदुत्वम् । अविकटबन्ध-
परुषवर्णोष्णीपत्प्रौढत्वम् ।

—Vidyānātha

Appendix—C

ŚC IX

Kāvya-darśa I

On Arthālamkāras

- 3(ab) Definition of Kāvya 1(ab)
4(cd)—5(a) Cf Rudrata II-13
8-13 Enumeration of Alamkāras 4-7 and Rudrata
VII 11-12
14-15 Kāvya-darśa 8, 13
Cf हीनेषु त्रस्तेषु बालादिषु च विशेषतो रम्या जाति ।
—17-18
and शिशुमुग्धयुवनिकातरतिर्यक्सञ्जान्तहीनपात्राणाम् ।
सा कालावस्थोचितचैष्ट्यां विशेषतो रम्या ॥
—Rudrata VII-31
23 64 Upamā and its varieties Kāvya-darśa 14 b5
65-86 Rūpaka and its varieties 66-96
87-90 Arthāvr̥tti 116-119
91-97 Hetu 235 260 (ab)
98 118 Dīpaka 97 115
119-126 Utpreksā 221-234
127-137 Arthāntaranyāsa 169 179
138-146 Vyatireka 180-198
147 149 Vibhāvanā 199-204

150-174 Ākṣepa	120-168
175-179 Atiśayokti	214-220
180-181 Sūksma	260 (cd)-264
182-185 Samāśokti	205-213

Cf : अस्यालङ्कारस्य अन्यापदेश इति नामान्तरं वक्तव्यम् ।

and अन्यापदेश इत्यस्या नामान्यच्चोच्यते यथा ॥

—Alaṅkārasaṁgraha V 29 (cd)

186-188 Lava	265-272
189-191 Krama	273-274
192-194 Udāṭṭa	300-303

Appendix-C

ŚC IX

Kāvyaḍarsa I

195-200 Apahnava (= Apahnuti)	304-309
201-202 Preyah	275 (a)-279
203-207 Virodha	333-340 (ab)
208-220 Rasavad	275 (b), 280-292
221-222 Ūrjasvi	293-294
223-225 Aprastutaprasaṁsana	340 (cd)-342
226-232 Viśesakti	323-329
233-237 Tulyayogitā	330-332
238-239 Paryāyokta	295-297
240-244 Sahakti	351-355 (ab)
245-247 Parivṛti	355 (cd)-356
248-249 Samāhita	298-299
250-260 Ślesa	310-322
261-263 Nidarsana	348-350
264-267 Vyājastuti	343-347
268-270 Āśih	357

Cf

271-273 Samuccaya	Rudrata VII 19-29
274-275 Vakrokti	(Rudrata X-9 and) Alaukārasangraha V 49
276-279 Anumāna	Rudrata VII 56-63

280-281 Visama	Rudrata VII 47-55
282-283 Avasara	Rudrata VII 103
284-285 Prativastūpamā	Rudrata VII 85 (Ubhayanyāsa)
286-287 Sāra	Rudrata VII 96
288-289 Bhrāntimān	Rudrata VIII 87
290-293 Samśaya	Rudrata VIII 59-65
294-295 Ekāvalī	Rudrata VII 109-111
296-297 Parikara	Rudrata VII 72-76
298-300 Parisamkhyā	Rudrata VII 79-81
301-304 Praśnottara	Rudrata VII 93-95
305-308 Samkara	Rudrata X 24-29

(Note As noted elsewhere, the examples in illustration of various Alamkāras are composed by Vijayavarṇī himself. Vijayavarṇī's indebtedness to Dandī for the definitions of most of the Alamkāras is indisputable. He seems to have kept in view the definitions of Rudrata when defining a few-Alamkāras)

Appendix-C

Sc X

Kāvya prakāśa VII

On Dosas

2-4 Enumeration of Padadosas	Kārikās 50-51
40-43 Enumeration of Vākyadosas	Kārikās 53-55 (ab)
97-100 Enumeration of Arthadosas	Kārikās 55 (cd)-57
173-176 Sthita-Samarthana	Kārikā 58
177-180 Enumeration of Rasadosas	Kārikās 60-62

A study of the definitions of the various Dosas, classified into different sets, reveals that Vijayavarnī has closely followed Mammata

Appendix-D

Śc	and	Alamkārasangraha
Chapter I		Chapter I
Varna-gana-śuddhi		Varna-ganavicāra
34-48 (ab) Varna-śuddhi	}	23-36
58-62 Gana-phala		
Chapter II		Chapter II
Kāvyagataśabdārthanīścaya		Śabdārthanīrnaya
3-7 (ab) Kavibhedāh		2-6 (ab)
8 (cd)-41 Caturvidhā Vākyārthāh		10-35
Chapter III		Chapter III
Rasabhāvanīścaya		Rasanīrnaya

The treatment of Rasa, Bhāva, Rasa-Sāmagrī, Varieties of Rasa and Bhāva in both the works is after the treatment generally described in standard works on poetics with slight variations in a few details and more or less emphasis on a point or two. Thus we find in Śc* the description of S'ānta-rasa in accordance with the religion and philosophy of the Jainas, whereas in Alamkārasangraha§, it is in accordance with Vedānta, and

* Chapter III, 109-112

§ Chapter III, 55-58 (ab)

particularly, with S'aiva faith. Sc treats of S'rngāra-rasa at great length in all its ramifications whereas Alarṅkāra-saṅgraha treats of it briefly-leaving out some of its main divisions

Chapter IV

Chapter IV

Nāyakabhedaṇiścaya

Netrḥbhedanirṇaya

The treatment of this topic of the Heroes and the Heroines and their types in both the works is in agreement with Daśarūpaka

Chapter V Daśagunaniścaya

Chapter V Alarṅkāra-

nirṇaya,

4, 6, 9, 13, 15,
18, 21, 23, 25, 27

2, 5, 6, 3(ab), 7(cd),
3 (cd), 8 (ab), 7(ab),
5 (ab), 6 (ab)

Although the treatment of these ten Gunas in both the works is in agreement with the one found in Kāvyaḍarśa, the wording of definitions of a few Gunas in both these works is very striking and leads one to the inference that S'C probably knew Alarṅkārasaṅgraha

(1) आरुपादन्यधर्मस्य प्रकृतार्थस्य गौरवम् ।

समाधिरुच्यते सद्भिरिति वा लक्षणं स्मृतम् ॥

—21

समाधिरन्यधर्मानामध्यासादर्थगौरवम् ।

—8 (ab)

Appendix-D

Śc	and	Alamkārasangraha
Chapter I		Chapter I
Varna-gana-śuddhi		Varna-ganavivāra
34-48 (ab) Varna-śuddhi	}	23-36
58-62 Gana-phala		
Chapter II		Chapter II
Kāvyagataśabdārthanīścaya		Śabdārthanīrnaya
3-7 (ab) Kavibhedāh		2-6 (ab)
8 (cd)-41 Caturvidhā Vākyārthāh		10-35
Chapter III		Chapter III
Rasabhāvanīścaya		Rasārnaya

The treatment of Rasa, Bhāva, Rasa-Sāmagrī, Varieties of Rasa and Bhāva in both the works is after the treatment generally described in standard works on poetics with slight variations in a few details and more or less emphasis on a point or two. Thus we find in Śc* the description of S'ānta-rasa in accordance with the religion and philosophy of the Jainas, whereas in Alamkārasangraha§, it is in accordance with Vedānta, and

* Chapter III, 109-112

§ Chapter III, 55-58 (ab)

particularly, with S'aiva faith. Sc treats of S'rngāra-rasa at great length in all its ramifications whereas Alarṅkāra-sangraha treats of it briefly-leaving out some of its main divisions

Chapter IV

Chapter IV

Nāyakabhedanīścaya

Netrbhedanīrnaya

The treatment of this topic of the Heroes and the Heroines and their types in both the works is in agreement with Daśarūpaka

Chapter V Daśagunaniścaya

Chapter V Alarṅkāra-

nīrnaya,

4, 6, 9, 13, 15,
18, 21, 23, 25, 27

2, 5, 6, 3(ab), 7(cd),
3 (cd), 8 (ab), 7(ab),
5 (ab), 6 (ab)

Although the treatment of these ten Gunas in both the works is in agreement with the one found in Kāvyaḍarśa, the wording of definitions of a few Gunas in both these works is very striking and leads one to the inference that S'C probably knew Alarṅkārasangraha

(1) आरोपादन्यघर्मस्य प्रकृतार्थस्य गौरवम् ।

समाधिरुच्यते सद्भिरिति वा लक्षणं स्मृतम् ॥

—21

समाधिरन्यघर्माणिमध्यासादर्थगौरवम् ।

—8 (ab)

(11) पदेन वा प्रसन्नोऽर्थो यत्र सा वा प्रसन्नता ।

—18 (cd)

पदे प्रसन्नैर्यत्रार्थं प्रसादोऽसौ प्रतीयते ।

—४ (cd)

(111) पद्ये समासबाहुल्य गद्ये वा ह्यमुच्यते ।

ओजो गुण

॥

—23

वाक्ये समासबाहुल्य ह्यमोजोऽभिधीयते ।

—7 (ab)

(1४) सरसो यत्र शब्दश्च सरसोऽर्थोऽपि जायते ।

तन्माधुर्यमिति प्रोक्त कर्णानन्दविधायकम् ॥

—25

सरसो यत्र शब्दार्थौ माधुर्यं श्रुतिमोदकृत् ।

—5 (ab)

(४) शब्दानामभिधेयानां गुणोत्कर्षो यदायवा ।

तदीदार्यं मत

॥

—9

शब्दार्थयोर्गुणोत्कर्षो यत्र सा स्मादुदारता ।

—6 (cd)

Chapter VI Rīti nīścaya Chapter V Alambakāranirṇaya

4 (ab) Four-fold Rīti

1

6-7, 9, 11, 13

9, 10, 11, 12

15-16 Inherent relation

13-14

between Guṇas and Rasas

Chapter VII • Vṛtti-niścaya Chapter VIII Vṛtti-nirūpana

The treatment of Vṛttis in SC is in close agreement with that of PRY whereas that in Alarṅkārasangraha is in very close agreement with the one in Nāṭyaśāstra.

Chapter IX

Alarṅkāranirnaya

Chapter V

Alarṅkāranirnaya

In the treatment of the Arthālarṅkāras Vijayavarnī and Amṛtānandayogin are heavily indebted to Dandī's Kāvyaḍarśa. Vijayavarnī deals with thirty-three Alarṅkāras as found in Dandī's work and in Alarṅkārasangraha, but, in addition, he treats of fourteen Alarṅkāras probably in accordance with Rudrata's Kāvyaḍarśa.

Chapter X

Dosagunanirnaya

Chapter VI •

Dosagunanirnaya

The treatment of this topic, of Dosas (and the peculiar circumstances in which they cease to be so) in both the works is after Mammata's Kāvyaaprakāśa (Ullāsa VII)

Appendix-E

पारिभाषिकाणामन्येषा च विविष्टानां शब्दानां विशिष्टस्थल- सूचिका मातृकावर्णक्रमेणानुक्रमणी

अक्रमम् १० ६१	अनियम (अर्थ) १० १३१
अजहल्लक्षणा २*१७	अनुक्तावाच्यम् (= अनभिहित- वाच्यम्) १० ८१
अतिशयाभिधा (= अतिशयोक्ति) ९ १७५ ९ १७६-१७७	अनुकूल (नायक) ४ १८
अतिशयोपमा ९ ३१-३२	अनुचितार्थम् १० २६
अतिहसितम् ३ ७०	अनुज्ञाक्षेपालकार ९ १५८-१५९
अतीतसाध्यगोचरानुमानालकार ९ २७८-२७९	अनुभाव ३ १६
अतीताक्षेपालकार ९ १५१-१५२	अनुमानम् ९ २७६
अत्यपकृष्टसमुच्चय ९ २७३-२७४	अनुगयाक्षेपालकार ९ १६८-१६९
अत्युत्कृष्टसमुच्चयालकार ९ २७२-२७३	अनुशोभाक्षेपालकार ९ १६७-१६८
अद्भुताख्यरसवदलकार ९ २१६-२१७	अनूढा (नायिका) ४ ५०
अद्भुतातिशयोक्ति ९ १७९-१८०	अन्त्य (वर्ति) क्रियादोषकम् ९ ११८-११९
अद्भुतोपमा ९ ३३-३४	अन्त्यवर्तिक्रियापददोषिकालकार ९ ११०-१११
अद्भुतो रस ३ १०५	अन्त्यवर्तिगुणपददोषिकालकार ९ १११-११२
अधिकपदम् १० ७५	अन्त्यवर्तिद्रव्यपददोषिकालकार ९ ११२-११३
अनागताक्षेपालकार ९ १५३-१५४	
अनादराक्षेपालकार ९ १६०-१६१	

अन्त्ययतिसज्ञापददीपकालकार

९ ११३-११४

अन्यशब्दसन्निधि (= शब्दान्तर-
सन्निधि, नियामक) २ ३७

अन्यापदेश ९ १८५-१८६

अन्योन्योपमा ९ २७-२८

अपह्नव (= अपह्नुति) ९ १९५

अपुष्ट (अर्थ) १० १०१

अपूर्वसमासोक्ति ९ १८५-१८६

अप्रतीतम् १० ३२

अप्रयुक्तम् १० १३

अप्रशस्तनिदर्शनालकार

९ २६३-२६४

अप्रस्तुतार्थम् १० ८३

अप्रस्तुतप्रशसनम् (= अप्रस्तुत-
प्रशसा) ९ २२३, ९ २२४-२२५,
९ २२५-२२६

अस्थानस्थपदम् (= अपदस्थितम्)
१० ७१

अस्थानस्थसमासम् १० ७३

अभवन्मतयोगम् १० ९३

अभावरूपनिर्वर्त्यविषयहेत्वलकार
९ ९४-९५

अभिन्नपदश्लेषम् ९ २५१-२५२

अभिसारिका ४ १०१

अभूतोपमा ९ ४७-४८

११

अमङ्गलम् (अश्लोऽम्) १० १९

अयुक्तम्पकम् ९ ७४-७५

अयुक्तार्थान्तरन्यास ९ १३३-१३४

अर्थ (नियामक) २ ३६

अर्थव्यक्ति ५ २७

अर्थकृतविगोपालकार ९ २०७-

२०८

अर्थान्तरन्यास ९ १२७

अर्थान्तराक्षेपालकार ९ १७१-
१७२

अर्थान्तरैकवाचकम् १० ८७

अर्थालकार ९ ७

अर्थवृत्ति ९ ८७-८८

अलकार ९ ३

अवयवरूपकम् ९ ७०-७१

अवयविरूपकम् ९ ७१-७२

अवहसितम् ३ ७०

अविरुद्धक्रियश्लेष ९ २५५-२५६

अविरुद्धश्लेष ९ २५९-२६०

अवसर ९ २८२, ९ २८३-२८४

अवाचकम् १० १०

अविमृष्टविधेयाशम् १० २८

अश्लीलम् १० १७

अश्लोल (अर्थ) १० ११९

असमर्थम् १० ५

असाधारणोपमा ९ ४६-४७

Appendix-E

पारिभाषिकाणामन्येषा च विगिष्टाना शब्दाना विशिष्टस्थल-
सूचिका मातृकावर्णक्रमेणानुक्रमणी

अक्रमम् १०*६१	अनियम (अर्थ) १० १३१
अजहल्लक्षणा २*१७	अनुक्तवाच्यम् (= अनभिहित- वाच्यम्) १० ८१
अतिशयाभिधा (= अतिशयोक्ति)	अनुकूल (नायक) ४ १८
९ १७५ ९ १७६-१७७	अनुचितार्थम् १० २६
अतिशयोपमा ९ ३१-३२	अनुज्ञाक्षेपालकार ९ १५८-१५९
अतिहमितम् ३ ७०	अनुभाव ३ १६
अतीतमाध्यगोचरानुमानालकार	अनुमानम् ९ २७६
९ २७८-२७९	अनुशयाक्षेपालकार ९ १६८-१६९
अतीताक्षेपालकार ९ १५१-१५२	अनुशोशाक्षेपालकार
अत्यपकृष्टसमुच्चय ९ २७३-२७४	९ १६७-१६८
अत्युत्कृष्टसमुच्चयालकार	अनूढा (नायिका) ४ ५०
९ २७२-२७३	अन्त्य (वृत्ति) क्रियादीपकम्
अद्भुताख्यरमवदलकार	९ ११८-११९
९ २१६-२१७	अन्त्यवृत्तिक्रियापददीपकालकार
अद्भुतातिशयोक्ति ९ १७९-१८०	९ ११०-१११
अद्भुतोपमा ९ ३३-३४	अन्त्यवृत्तिगुणपददीपकालकार
अद्भुतो रम ३ १०५	९ १११-११२
अधिकपदम् १० ७५	अन्त्यवृत्तिद्रव्यपददीपकालकार
अनागताक्षेपालकार ९ १५३-१५४	९ ११२-११३
अनादराक्षेपालकार ९ १६०-१६१	

अन्त्यवृत्तिसज्ञापददीपकालकार	अमङ्गलम् (अश्लीलम्) १० १९
९ ११३-११४	अयुक्तरूपकम् ९ ७४-७५
अन्यशब्दसन्निधि (= शब्दान्तर-	अयुक्तरार्थान्तरन्यास ९ १३३-१३४
सन्निधि, नियामक) २ ३७	अर्थ (नियामक) २ ३६
अन्यापदेश ९ १८५-१८६	अर्थव्यवित ५ २७
अन्योन्योपमा ९ २७-२८	अर्थकृतविगोपालकार ९ २०७-
अपह्नव (= अपह्नुति) ९ १९५	२०८
अपुष्ट (अर्थ) १० १०१	अर्थान्तरन्यास ९ १२७
अपूर्वसमासोक्ति ९ १८५-१८६	अर्थान्तराक्षेपालकार ९ १७१-
अप्रतीतम् १० ३२	१७२
अप्रयुक्तम् १० १३	अर्थान्तरैकवाचकम् १० ८७
अप्रशस्तनिदर्शनालकार	अर्थालकार ९ ७
९ २६३-२६४	अर्थवृत्ति ९ ८७-८८
अप्रस्तुतार्थम् १० ८३	अलकार ९ ३
अप्रस्तुतप्रशसनम् (= अप्रस्तुत-	अवयवरूपकम् ९ ७०-७१
प्रशसा) ९ २२३, ९ २२४-२२५,	अवयविरूपकम् ९ ७१-७२
९ २२५-२२६	अवहसितम् ३ ७०
अस्थानस्थपदम् (= अपदस्थितम्)	अविरुद्धक्रियाश्लेष ९ २५५-२५६
१० ७१	अविरुद्धश्लेष ९ २५९-२६०
अस्थानस्थसमासम् १० ७३	अवसर ९ २८२, ९ २८३-२८४
अभवन्मतपोगम् १० ९३	अवाचकम् १० १०
अभावरूपनिर्वर्त्यविषयहेत्वलकार	अविमृष्टविधेयाशम् १० २८
९ ९४-९५	अश्लीलम् १० १७
अभिन्नपदश्लेषम् ९ २५१-२५२	अश्लील (अर्थ) १० ११९
अभिसारिका ४ १०१	असमर्थम् १० ५
अभूतोपमा ९ ४७-४८	असाधारणोपमा ९ ४६-
११	

असभावितोपमा ९'४८-४९	इन्दोवरवर्ण. ३ ११७
असमतपराधम् १० ८५	उक्तविरुद्ध (अर्थ) १० १२७
अहेतुक (= निनिमित्त, अर्थ) १० ११५	उत्तम (हास्यरस) ३ ६९
आक्षेप २ ४	उत्प्रेक्षा ९ ११९
आक्षेपरूपकम् ९ ८१-८२	उदात्तम् (अलकार) ९'१९२
आचिख्यासोपमा ९ ४१-४२	उद्गापनो विभाव ३ १५
आदिवृत्तिक्रियापददोषकालकार ९ १००-१०१	उपनायका. ४ २९
आदिवृत्तिगुणपददोषकालकार ९ १०१-१०२	उपमा ९ २३
आदिवृत्तिजातिपददोषकालकार ९ ९९-१००	उपमापह्लाव ९'२००
आदिवृत्तिद्रव्यपददोषकालकार ९'१०२-१०३	उपमारूपकम् ९ ७९-८०
आदिवृत्तिसंज्ञापददोषकालकार ९ १०३-१०४	उपमाश्लेष ९ २६०-२६१
आधिक्योपेतभेदलक्षणव्यति- रेकालकार ९ १४३-१४४	उपहतलुप्तविसर्गम् १०'४४
आरभटो ७ ५	उपहसितम् ३ ७०
आर्थ (कवि) २'४	उपायाक्षेपालकार. ९ १६५-१६६
आलम्बनो विभाव ३ १५	उभयव्यतिरेकालकार ९ १४०- १४१
अवृत्ति (अलकार) ९'८७	उभयावृत्ति ९ ८९-९०
आशी (अलकार) ९ २६८, ९'२६९-२७०, ९ २७०-२७१	ऊर्जस्विनाम लकार ९'२२१, ९ २२२-२२३
आशीर्वचनाक्षेपालकारः ९ १६१-१६२	एकव्यतिरेकालकारः ९ १३९- १४०
	एकाग्रदोषकम् ९ ११७-११८
	एकावली ९ २९६, ९ २९५-२९६
	ऐश्वर्यमहत्त्वोदात्तालकार ९ १९४-१९५
	ओज ५ २३

ओचित्यम् (नियामक) २ ३८	कष्टकल्पना (रमदोष)
ओदार्यम् ४ ४१, ५ ८-९, ५ ३१	१० १९१-१९२
ओदायम् (अलकार) ४ १३५	कान्ति ४ १२७, ५ १५ ५ १६
गभितम् १० ५१	कारणान्तेपालकार ९ १५६-१५७
गाम्भीर्यम् ४ ४०	कारणान्तरकल्पनाविभावना
गुण २ १२	९ १४८-१४९
गुणवैकल्यविशेषोक्ति ९ २२७-	कार्यकारणमहत्त्वमकथनमहावित
२२८	९ २४४-२४५
गुणमहभावकथनसहोक्ति	कार्याक्षेपालकार ९ १५७-१५८
९ २४१-२४२	काल (नियामक) २ ३५
गुणाष्टकम् ४ ३५	किल्किञ्चितम् ४ १४७
गौडो गीति ६ ९	कुट्टमितम् ४ १५३
गौणोऽर्थ २ २२	कैशिकी ७ ४
गौरवण ३ १२१	क्रम (अलकार) ९ १८९
ग्राम्यम् १० १५	९ १९०-१९१, ९ १९१-१९२
ग्राम्य (अर्थ) १० १०९	क्रिया २ ११
कथितपदम् १० ५७	क्रियावैकल्यविशेषोक्ति
कनिष्ठा (मध्या) ४ ८१	९ २२९-२३०
करुणाखयरस ३ ७४	क्रियासहभावकथनसहोक्ति
करुणाखयरसवदलकार ९ २१३-	९ २४२-२४३
२१४	क्रियाका अभिघ्नश्लेष ९ २५४-२५५
करुणात्मक (विप्रलम्भशृंगार)	विष्टम् १० २३
४ १०७	वर्णितम् ४ ९९
कलहान्तरिता ४ ९१	चक्षु प्रीति (= नयनप्रीति ,
कपायवर्ण ३ ११९	अवस्था) ३ ४४
कष्ट (अर्थ) १० १०३	चटूपमा ९ ४४-४५

चेष्टादि (नियामक) २ ४१	दानवीररसाख्यरसवदलकार
चेष्टाप्रकाशनलेशालकार	९ २११-२१२
९*१८८-१८९	दीपकम् ९ ९८
च्युतसंस्कृति १० १२	दीप्ति ४ १२९
जघन्य (हास्यरस) ३*६९	दुष्क्रम १० १११
जहृत्यजहती लक्षणा २ १९	दूत्य ४ १११
जहल्लक्षणा २ १५	देश (नियामक) २ ४०
जागरः (अवस्था) ३ ५०	द्रव्यम् (मुख्यार्थ) २ १२
जाति २ ११, ९ १५	द्रव्यवैकल्यविशेषोक्तिः
जातिवैकल्यविशेषोक्ति	९ २३०-२३१
९-२२८-२२९	द्राक्षापाक ८ ६
जुगुप्साकरम् (अश्लीलम्) १० २०	धर्मवीररसाख्यरसवदलकार
ज्ञापकहेत्वलकार ९ ९७-९८	९ २१२-२१३
ज्येष्ठा (मध्या) ४ ८१	धर्माक्षिपालकार ९ १५४-१५५,
तनुता (अवस्था) ३*५२	९ १७३-१७४
तत्त्वाख्यानोपमा ९ ४५-४६	धर्मोपमा ९ २४-२५
तत्त्वापह्नुतिरूपकम् ९*८४-८५	धर्म्यक्षिपालकार ९ १५५-१५६
तुल्ययोग (= तुल्ययोगिता)	धीरललित ४ ९
९ २३३, ९ २३४	धीरशान्त ४ ११
तेज ४ ३६	धीराधीराप्रगल्भा ४ ७९
त्यक्तपुन स्वीकृत १० १३९	धीरोदात्त. ४ ७
त्रपानाशा (अवस्था) ३ ५६	धीरोद्धत ४*१३
दक्षिण. (नायक) ४ २४	धूम्रवर्ण ३ १२२
दयावीर ३ ८७	धृष्ट (नायक) ४ २२
दानवीर ३ ८७	धैर्यम् ४ १३७
	ध्वनि २ २४

नन्दि ३ १२३	पञ्चपरमेष्ठिन ३ ११०
नागरिक ४ ३२	पतङ्गप्रक्षपम् १० ९५
नायक ४ ५	पददोषा १० ४
नायिका ४ ४४	पदावृत्ति ९ ८८-८९
नालिकेरपाक ८ ७	परकीया (नायिका) ४ ५२-४ ५४
निदधानम् ९ २६१	परब्रह्मा (अधिदेवता) ३ १२५
निन्दापरस्तुत्ययोगिता ९ २३७-२३८	परवशाक्षेपालकार ९ १६४-१६५
निन्दास्तुति ९ १८६, ९ १८७-	परिकर ९ २९६ ९ २९७-२९८
१८८	परिसदृशा ९ २९८, ९ २९९-३००, ९ ३००-३०१
निन्दोपमा ९ ३९-४०	परिवृत्ति ९ २४५
नियमनिषेधश्लेष ९ २५८-२५९	पर्यायोक्तम् ९ २३८ ९ २३९-२४०
नियमोपमा ९ २९-३०	पाक ८ ५
नियामका २ २९	पाञ्चाली रीति ६ ११
निरर्थकम् १० ८	पीठमर्द ४ ३१
निर्णयोपमा ९ ३६-३७, ९ २९३-२९४	पुनरुक्त (अर्थ) १० ११७
निर्वर्त्यकारकविषयहेत्वलकार ९ ९३-९४	पूर्वानुराग ४ १०५
निश्चय (नय) ३ ११०	प्रकरणम् (नियामक) २ ३६
निश्चयातिशयोक्ति ९ १७८-१७९	प्रगल्भता ४ ६५ ४ १३३
निश्चयान्त ९ २९३-२९४	प्रगल्भा अधीरा ४ ७७
नीलजीमूतसनिभ ३ १९३	प्रगल्भा घीरा ४ ७४
नेतृगुणा ४ ४	ऽनिकूलग्रह (रसदोष) १० १९२-१९३
नेयार्थम् १० २१	प्रतिकूलवर्णम् १० ६९
न्यूनपदम् १० ५५	प्रतिनायका ४ ३३

प्रतिवस्तूपमा ९५४-५५,	बुद्धिमहत्त्वोदात्तालकार
९२८४, ९२८५-२८६	९१९३-१९४
प्रतिषेधोपमा ९४३-४४	भग्नप्रक्रमम् १० ८९
प्रतीयमानसादृश्यभेदमात्रव्यनि-	भयानकरसं ३ ९४
रेकालकार ९१४२-१४३	भयानकाख्यरसवदलंकार
प्रतीयमाना (सत्प्रेक्षा) ९१२१	९२१७-२१८
प्रभुत्वाक्षेपालकार ९१५९-१६०	भारती ७६
प्रवास ४ १०६	भाव ४ ११८
प्रशस्तनिदर्शनालकार ९२६२-	भावा ३ १२
२६३	भावभास १० १८४
प्रशसोपमा ९४०-४१	भाविसाध्यगोचरानुमानालकार
प्रश्नोत्तरालकार ९३०१	९२७९-२८०
प्रसन्नता ५ १८	भ्रान्तिमदलकार ९२८९-२९०
प्रसिद्धिविरुद्ध (अर्थ) १० १२३	भ्रान्तिमान् ९ २८८
प्रसिद्धिहतम् १० ५९	भिन्नपदक्लिष्टम् ९२५२-२५३
प्राप्यविषयकारकहेत्वलकार	भिन्नाभिन्नविशेषणसमासोक्ति
९९६-९७	९१८४-१८५
प्रेयोऽलकार ९२०१,	भूषणार्थो २ ७
९२०२-२०३	मध्यम (हास्यरस) ३ ६९
प्रोषितभर्तृका ४ ९७	मध्यमा आरभटी ७ १५
बहूपमा ९४९-५०	मध्यमा कैशिकी ७ १४
बिम्बोक ४ १५५	मध्या (नायिका) ४ ६३
बीभत्सरस ३ ९९	मध्या अधीरा ४ ७०
बीभत्साख्यरसवदलकार	मध्या घीरा ४ ६८
९२१४-२१५	मन सन्नि (अवस्था) ३ ४६
	मरणम् (अवस्था) ३ ६२

महाकाल ३ १२२

मध्यवर्तिक्रियापददीपकालकार

९ १०५-१०६

मध्यवर्तिगुणपददीपकालकार

९ १०६-१०७

मध्यवर्तिजातिपददीपकालकार

९ १०४-१०५

मध्यवर्तिद्रव्यपददीपकालकार

९ १०७-१०८

मध्यवर्तिसजापददीपकालकार

९ १०८-१०९

माधुर्यम् ४ ३८, ४ १३१, ५ २५

मात ४ १०६

मार्दवानुगनादभाक् २ ५

मालादीपकम् ९ ११४-११५

मालोपमा ९ ५१-५२

मुहयोऽर्थ २ १०

मुख्या (नायिका) ४ ६१

मूर्च्छा (अवस्था) ३ ६०

मोदतायितम् ४ १४९, ४ १५०

मोह (अवस्था) ३ ५८

मोहोपमा ९ ३४-३५,

९ २८९-२९०

यस्नाक्षेपालकारः ९ १६३-१६४

युक्तरूपकम् ९ ७३-७४

युक्तायुक्तार्थान्तरन्यास

९ १३५-१३६

युक्तार्थान्तरन्यास ९ १३४-१३५

युद्धशौर ३ ८७

युद्धवीररमास्वयंसवदलकार

९ २१०-२११

रक्तवर्ण ३ १२०

रस ३ ५

रसविष्णुतम् (= रसच्युतम्) १० ७७

रसवान् (= रसवद्) अलवार

९ २०८

रमाभास १० १८१

रीति ६ ३

रुद्र (अधिदेवता) ३ १२०

रूपकम् ९ ६५

रोपाक्षेपालकार ९ १६६-१६७

रोचिक (कवि) २ ३

रोदरस ३ ८०

रोद्राक्षयरसवदलकार

९ २१८-२१९

लक्षणा २ १३

ललितम् ४ ४२, ४ १५७

लव ९ १८६

लाटी वृत्ति (= रीति) ६ १३

लिङ्गम् (नियामक) २ ३७

लीला ४ १३९

वक्रोक्ति ९ २७४, ९ २७५-२७६

वचोगोपनलेशालकार	विप्रलब्धा ४ ९३
९ १८७-१८८	विप्रलम्भशृङ्गार ४ १०४
वर्तमानसाध्यगोचरानुमाना-	विप्रलम्भशृङ्गाररस ३ ४०
लकार ९ २७७-२७८	विभाव ३ १४
वर्तमानाक्षेपालकार ९ १५२-१५३	विभावना ९ १४७
वस्तूपमा ९ २५-२६	विभ्रम ४ १४५
वाक्यार्थोपमा (एकेवशब्दा)	विरहोत्कण्ठिता ४ ९५
९ ५२-५३	विरुद्धक्रियाश्लेष ९ २५६-२५७
वाक्यार्थोपमा (अनेकेवशब्दा)	विरुद्धमतिकृत् १० ३०
९ ५३-५४	विरोधोपमा ९ ४२-४३
वाचिक (कवि) २ ४	विन्नास ४ ३७, ४ १४१
वाच्योत्प्रेक्षा ९ १२१, ९ १२५-	विपर्ययार्थान्तरन्यास ९ १३६-१३७
१२६, ९ १२६-१२७	विपर्ययोपमा ९ २६-२७
वासकसज्जिका ४ ८९	विरुद्धरूपकम् ९ ७७-७८
वासुदेव ३ ११७	विरुद्धार्थदोषकम् ९ ११५-११६
विकार्यविषयकारकहेत्वलकार	विरोधक (= विरोध) ९ २०३
९ ९५-९६	विरोधातिशयोक्ति ९ १७९-१८०
विक्रियोपमा ९ ५०-५१	विरोधिता (= विरोध ,
विघ्नराज ३ ११८	नियामक) २ ३३
विच्छित्ति ४ १४३	विवेकी (कवि) २ ७
विट ४ ३२	विशेषपरिवृत्त (अर्थ) १० १३३
विदूषक ४ ३०	विशेषस्थार्थान्तरन्यास
विधाता (मविदेवता) ३ १२४	९ १३०-१३१
विद्युप्रवन्ध १ २८	विशेषोक्ति ९ २२६
विध्यनुवादविवृत्त (अर्थ) १० १३७	विश्वन्यापिनामार्थान्तरन्यास
विद्याविरुद्ध (अर्थ) १० १२५	९ १२८-१२९
विप्रयोग (नियामक) २ ३२	

विषम रूपकम् ९७५-७६	व्याजस्तुत्यलकार ९२५५-२६६
विषम ९२८०	स्रोडाकरम (मदलीलम्) १० १८
विषयापह्नवालकार ९१९९-२००	शक्ति (=सामर्थ्यम्, नियामक) २३
विषयद्वेषक (विषयद्वेष, अवस्था) ३५४	शठ (नायक) ४२०
विसृष्टार्थपरिवृत्ति ९२४७-२४८	शतमन्यु ३१२१
विसृष्टि १० ६४	शब्दकृतविरोध ९२०४-२०५
विहसितम् ३७०	शब्दालकृतय ९५
वीररस ३८६	शान्तरस ३१०९
विहृतम् ४१५९	शान्तरसाक्षरसबदलकार ९२१९-२२०
वृत्ति ७३	शान्तिजिन ९२१२
वैदर्भी रीति ६७	शिल्पिक (कवि) २५
व्यक्तगूढोत्तरप्रश्नोत्तरालकार ९३०४-३०५	शृङ्गाररस ३८
व्यक्तप्रश्नगूढोत्तरालकार ९३०३-३०४	शृङ्गाराक्षरसबदलकार ९२०९-२१०
व्यक्तप्रश्नोत्तरालकार ९३०२-३०३	शृङ्गारार्णवचन्द्रिका १२२
व्यक्ति (नियामक) २३९	शोभा ४३९, ४१२५
व्यतिरेक ९१३८	श्लिष्टम् ९२५०
व्यतिरेकरूपकम् ९८०-८१	श्राद्धदेव ३११९
व्यभिचारिभाव ३१९	श्रुतिकटु १० ७
व्यर्थीकृत १० ११३	श्लिष्टव्याजस्तुति ९२६६-२६७
व्यवहार (नय) ३११०	श्लिष्टाक्षेपालकार ९१६९-१७०
व्यस्तरूपकम् ९६७-६८	श्लिष्टार्थदीपकम् ९११६-११७
व्याहृत (अर्थ) १० १०७	श्लिष्टार्थांतरन्यास ९१३१-१३२
व्याजस्तुति ९२६४	श्लेष ५११, ५१३

वचोगोपनलेशालकार

९ १८७-१८८

वर्तमानसाध्यगोचरानुमाना-

लकार ९ २७७-२७८

वर्तमानाक्षेपालकार ९ १५२-१५३

वस्तूपमा ९ २५-२६

वाक्यार्थोपमा (एकेवशब्दा)

९ ५२-५३

वाक्यार्थोपमा (अनेकेवशब्दा)

९ ५३-५४

वाचिक (कवि) २४

वाच्योत्प्रेक्षा ९ १२१, ९ १२५-

१२६, ९ १२६-१२७

वासकसज्जिका ४ ८९

वासुदेव ३ ११७

विकार्यविषयकारकहेत्वलकार

९ ९५-९६

विक्रियोपमा ९ ५०-५१

विघ्नराज ३ ११८

विच्छिन्ति ४ १४३

विट ४ ३२

विदूषक ४ ३०

विधाता (अविदेवता) ३ १२४

विधुप्रबन्ध १ २८

विध्यनुवादविवृत्त (अर्थ) १० १३७

विद्याविरुद्ध (अर्थ) १० १२५

विप्रयोग (नियामक) २ ३२

विप्रलब्धा ४ ९३

विप्रलम्भशृङ्गार ४ १०४

विप्रलम्भशृङ्गाररस ३ ४०

विभाव ३ १४

विभावना ९ १४७

विभ्रम ४ १४५

विरहोत्कण्ठिता ४ ९५

विरुद्धक्रियाश्लेष ९ २५६-२५७

विरुद्धमतिकृत १० ३०

विरोधोपमा ९ ४२-४३

विलास ४ ३७, ४ १४१

विपर्ययार्थान्तरन्यास ९ १३६-१३७

विपर्ययोपमा ९ २६-२७

विरुद्धरूपकम् ९ ७७-७८

विरुद्धार्थदीपकम् ९ ११५-११६

विरोधक (= विरोध) ९ २०३

विरोधातिशयोक्ति ९ १७९-१८०

विरोधिता (= विरोध ,

नियामक) २ ३३

विवेकी (कवि) २ ७

विशेषपरिवृत्त (अर्थ) १० १३३

विशेषस्थार्थान्तरन्यास

९ १३०-१३१

विशेषोक्ति ९ २२६

विश्वव्यापिनामार्थान्तरन्यास

९ १२८-१२९

विषम रूपकम् ९ ७५-७६	व्याजस्तुत्यलकार ९ २५५-२६६
विषम ९ २८०	घोडाकरम (अदलीलम्) १० १८
विषयापह्नवालकार. ९ १९९-२००	शक्ति (= सामर्थ्यम्, नियामक) २ ३
विषयद्वेषक (विषयद्वेष, अवस्था) ३ ५४	घाठ (नायक) ४ २०
विसदुशोर्धपरिवृत्ति ९ २४७-२४८	घातमन्यु ३ १२१
विसधि १० ६४	घातकृतविरोध ९ २०४-२०५
विहसितम् ३ ७०	घान्दालकृतयः ९ ५
वीररस ३ ८६	घान्तरस ३ १०९
विहृतम् ४ १५९	घातरसाख्यरसवदलकार ९ २१९-२२०
वृत्ति ७ ३	घान्तिजिन ९ २१२
वैदर्भी रीति ६ ७	शिल्पिक (कवि) २ ५
व्यक्तगूढोत्तरप्रश्नोत्तरालकार ९ ३०४-३०५	शृङ्गाररस ३ ८
व्यक्तप्रश्नगूढोत्तरालकार ९ ३०३-३०४	शृङ्गाराख्यरसवदलकार ९ २०९-२१०
व्यक्तप्रश्नोत्तरालकार ९ ३०२-३०३	शृङ्गारार्णवचन्द्रिका १ २२
व्यक्ति (नियामक) २ ३९	शोभा ४ ३९, ४ १२५
व्यतिरेक ९ १३८	श्लिष्टम् ९ २५०
व्यतिरेकरूपकम् ९ ८०-८१	श्राद्धदेव ३ ११९
व्यभिचारिभाव ३ १९	श्रुतिकट्ट १० ७
व्यर्थीकृत १० ११३	श्लिष्टव्याजस्तुति ९ २६६-२६७
व्यवहार (नय) ३ ११०	श्लिष्टाक्षेपालकार ९ १६९-१७०
व्यस्तरूपकम् ९ ६७-६८	श्लिष्टार्थदोषकम् ९ ११६-११७
व्याहत (अर्थ) १० १०७	श्लिष्टार्थान्तरव्यास ९ १३१-१३२
व्याजस्तुति ९ २६४	श्लेष ५ ११, ५ १३

हृत्प्रेषोपमा ९ ३७-३८	मनियमग्नेय ९ २५७-२५८,
संयोग (नियामक) २ ३२	९ ३००-३०१
सशाय (अलकार) ९ २९०,	समता (= साम्यकम्) ५ २९
९ २९१-२९२, ९ २९२-२९३,	समस्तरूपकम् ९ ६६-६७
९ २९३-२९४	समस्तव्यस्तरूपकम् ९ ६८-६९
सशयाक्षेपालकार ९ १७०-१७१	समाधानरूपकम् ९ ८२-८३
संवायातिशयोक्ति ९ १७७-१७८	समाधि ५ २०, ५ २१
सशयोपमा ९ ३५-३६, ९ २९३-	समानविशेषणमिद्विविशेष्य-
२९४	समानोक्ति ९ १८३-१८४
सकलरूपकम् ९ ६९-७०	समाप्तपुनरास्तम् १० ७९
सकर ९ ३०५, ९ ३०६-३०७,	समासोक्ति ९ १८२
९ ३०७-३०८	समाहितम् ९ २४८
सकीर्णम् १० ५३	समुच्चय ९ २७१
सकल्प (अवस्था) ३ ४८	समुच्चयोपमा ९ ३०-३१
सजातिव्यतिरेकालकार	ममोग (शृङ्गार) २५ ३ ३७
९ १४६-१४७	सविशेषणरूपकम् ९ ७६-७७
संचारिभावा (त्रयस्त्रिंशत्) ३ २२	सहचरमिद्व १० १४१
सत्त्वम् ३ १७	सहेतुव्यतिरेकालकार ९ १४२-१४३
संतानोपमा ९ ३८-३९	सहोक्ति ९ २४०, ९ २४३
संदिग्धम् १० २४	माकाट्झ (अर्थ) १० १२१
सदिग्ध (अर्थ) १० १०५	साक्षेपव्यतिरेकालकार ९ १४१-
सदृशव्यतिरेकालकार ९ १४४-	१४२
१४५, ९ १४५-१४६	साचिन्याक्षेपालकार ९ १६२-
सदृशार्थपञ्चि ९ २४६-२४७	१६३
सनियम (अर्थ) १० १२९	सात्वती ७ ७
	सात्विकाष्टकम् ३ १८

सात्विकोभाव ३ १७
 साधारणा (नायिका) ४ ५७
 सामान्यव्यत्यय (= अविशेष-
 परिवृत्त) १० १३५
 सारालकृति (= सारालकार)
 ९ २८६, ९ २८७-२८८
 साहचर्यम् (नियामक) २ ३४
 सुधाधवलवर्ण ३ ११८
 सूक्ष्म ९ १८०, ९ १८१-१८२
 सूक्ष्मार्यम् ५ ६
 स्तुतिपरतुल्ययोगिता ९ २३१-२३६
 स्यायिभाव ३ ३
 स्फटिकवर्णभाक् ३ १२५
 स्मितम् ३ ६९
 स्थिरत्वम् (= स्थैर्यम्) ४ ३९
 स्याद्वाद ३ १११, १० ९५
 स्वकीया (= स्वीया, नायिका)
 ४ ४८
 स्वभावविभावना ९ १४९-१५०

स्वभावोक्ति ९ १४
 स्वरदि (नियामक) २ ४०
 स्वरूपापद्धवाल्कार ९ १९६-१९७
 स्वशब्दग्रहणम् (रसदाप) १० १८७
 स्वाधीनपतिका ४ ८७
 हतवृत्तम् १० ४६
 हसितम् ३ ६९
 हाव ४ १२१
 हास्यरस ३ ६४
 हास्याख्यरसवदलकार ९ २१५-
 २१६
 हेतु ९ ९१, ९ ९२
 हेतुरूपकम् ९ ७८-७९
 हेतुविशेषोक्ति ९ २३१-२३२
 हेतूपमा ९ ५६-५७
 हेत्वाक्षेपालकार ९ १७२-१७३
 हेमवर्ण ३ १२४
 हेला ४ १२३

REFERENCES

1. **Alampkārasaṃgraha of Amṛtānandayogin**
– The Adyar Library, Adyar, 1949
2. **Alankārasaṃgraha by Amṛtānandayogin**
– Sri Venkatesvara Oriental Institute, Tirupati, 1950
3. **Candrāloka of Jayadeva**
– The Gujarati Printing Press, Bombay, 1928
4. **Daśarūpaka of Dhanañjaya**
– Nirṇaya-Sāgar Edition, Bombay, 1941
5. **Kāvyaḍarśa of Dandin**
– Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, 1938
6. **Kāvyaṃīmāṃsā of Rājaśekhara**
– Oriental Institute, Baroda, 1934
7. **Kāvyaṃprakāśa of Maṃṃta**
– Rajasthan Oriental Research Institute, Jodhpur, 1959
8. **Kāvyaḍlankāra of Bhāmaha**
– Kashi Sanskrit Series, Benares, 1928

- 9 Kāvyaḷankāra of Rudrata
– Kāvyaṃālā 2, Nirṇaya-Sāgar edition, 1909
- 10 Kāvyaḷankārasūtravṛtti of Vāmana
– Published by Atmaram and Sons, Delhi, 1954
11. Nāṭyaśāstra of Bharatamuni
– Oriental Institute, Baroda, 1956.
- 12 Pratāprudrayasobhūṣana of Vidyānātha
– Bombay Sanskrit and Prakrit Series, No LXV
1909
- 13 Sarasvatīkanthābharana by Bhojadeva
– Kāvyaṃālā 94, Nirṇaya Sāgar edition, Bombay,
1934
- 14 Vṛttaratnākara by Kedārabhatta,
– Nirṇaya Sāgar edition, 1908.
- 15 A History of Sanskrit Literature-A B Keith, 1928
- 16 History of Classical Sanskrit Literature
– M Krishnamachariar, Madras, 1937
- 17 The Sanskrit Drama—A B Keith, 1964
- 18 The Number of Rasas—V Raghavan
The Adyar Library, Adyar, 1940
- 19 Studies on Some Concepts of the Alankāraśāstra
– V Raghavan
– The Adyar Library, Adyar, 1942

- 20 Jaina Siddhānta Bhāskara, Vol XXIII, Part I
December 1963 – PP 18-29 – Dr. Nemichandra
Shastri's article – Do Alamkāra Granthon ki
Pāndulipiyan
- 21 Praśasti-Sangraha, (PP 73-78) edited by
Pt K Bhujabali Sastri, Arrah, 1942

शुद्धिपत्रम्

पृ०	प०	एव पठितव्यम्
९	१६	साजहल्लक्षणेतरा
१३	१६	सात्त्विकाष्टकम्
२२	५	विनिष्कासिता
२६	१८	शृङ्गाराहयसे
२८	१५	कुन्वा घोरोद्धता
२९	४	॥ ३८ ॥
२९	५	क्षोभा या
४३	१७	गुणोत्कर्षा
४९	९	बोमरस
५२	९	निष्पाक
६४	१३	सुधासूतिर्नय
६८	२०	सन्त्रविदय
८६	२१	तद्धि पर्यायोवन
१०७	१६	अममतरार्य
१०७	१९	इत्यमतपराय-
१०९	२	व्यर्थोक्तो
१०९	२२	[टिप्पणी अत्र १०७ तमस्य श्लोकस्य मातृ- कायामेव त्रुटित द्वितीयार्धम् “व्याहनोऽथ स उक्त स्यात्तत्त्वनिश्चयकोविदै” इति पूरणोपम इत्यह मन्ये ।] नीरेजादिप्रवर्तनम्
११७	१२	

MĀNIKACHANDRA D. J. GRANTHAMĀLĀ

* The Serial Numbers marked with asterisk are out of print

*1 **Laghīyāstraya-ādi-samgrahah** This vol contains four small works 1) *Laghīyāstrayam* of Akalankadeva (c 7th century A D), a small Praharana dealing with *pramāna*, *naya* and *pravacana* Akalanka is an eminent logician who deserves to be remembered along with Dharmakīrti and others His works are very important for a student of Indian logic Here the text is presented with the Sk commentary of Abhayacandrasūri 2) *Svarūpasambodhana* attributed to Akalanka, a short yet brilliant exposition of *ātman* in 25 verses 3 4) *Laghu Sarvajña siddhīh* and *Bṛhat Sarvajña siddhīh* of Anantakīrti These two texts discuss the Jain doctrine of Sarvajñatā Edited with some introductory notes in Sk on Akalanka, Abhayacandra and Anantakīrti by Pt KALLAPPA BHARAMAPPA NITAVE, Bombay Samvata 1972, Crown pp 8 204, Price As 6/-

*2 **Sāgāra-dharmāmṛtam** of Āśādhara Āśādhara is a voluminous writer of the 13th century A D, with many Sanskrit works on different subjects to his credit This is the first part of his *Dharmāmṛta* with his own commentary in Sk dealing with the duties of a layman Pt NATHURAM PREMI adds an introductory note on

Āśādhara and his works Ed. by Pt MANOHARLAL, Bombay Saṁvat 1972, Crown pp 8-246, Price As 8/-

*3 **Vikrāntakauravam** or **Sulocanānātakam** of Hastimalla (A D 13th century) A Sanskrit drama in six acts Ed with an introductory note on Hastimalla and his works by Pt MANOHARLAL, Bombay Saṁvat 1972, Crown pp 4-164, Price As 6/-

*4 **Pārśvanātha-caritam** of Vādirājaśūri Vādirāja was an eminent poet and logician of the 10th century A D This is a biography of the 23rd Tīrthaṅkara in Sanskrit extending over 12 cantos Edited with an introductory note on Vādirāja and his works by Pt MANOHARLAL, Bombay Saṁvat 1973, Crown pp 18-198, Price As 8/-

*5. **Maithilikalyānam** or **Sitānātakam** of Hastimalla A Sk drama in 5 acts, see No 3 above Ed. with an introductory note on Hastimalla and his works by Pt MANOHARLAL, Bombay Saṁvat 1973, Crown pp 4-96, Price As 4/-

*6 **Ārāadhanāsāra** of Devasena A Prākṛit work dealing with religio-didactic topics Prākṛit text with the Sk commentary of Ratnakīrtideva, edited by Pt MANOHARLAL, Bombay Saṁvat 1973, Crown pp 128, Price As 4/6

*7 **Jinadattacaritam** of Gunabhadra A Sk poem in 9 cantos dealing with the life of Jinadatta, edited by Pt MANOHARLAL, Bombay saṁvat 1973, Crown pp 96, Price As 5/-

8 **Pradyumnacarita** of Māhāsenīcīrī : A Sk poem in 14 cantos dealing with the life of Pradyumna. It is composed in a dignified style. Edited by Pts MANOHARLAL and RAMAPRASAD, Bombay Samvat 1973, Crown pp 230, Price As 8/-

9 **Cārītrasāra** of Cāmundaśāra : It deals with the rules of conduct for a house holder and a monk. Edited by Pt INDRALAL and UDAYALAL, Bombay Samvat 1974, Crown pp 103, Price As 6/-

*10 **Pramānanūṛṇaya** of Vādirīja : A manual of logic discussing specially the nature of Pramānas. Edited by Pts INDRALAL and KHUBCHAND, Bombay Samvat 1974, Crown pp 80, Price As 5/-

* 11 **Ācārasāra** of Vīraṇandi : A Sk text dealing with Darśana, Jñāna etc. Edited by Pts INDRALAL and MANOHARLAL, Bombay Samvat 1974, Crown pp 2-98, Price As 6/-

* 12 **Trilokasāra** of Nemichandra : An important Prākṛit text on Jaina cosmography published here with the Sk commentary of Mādhavacandra. Pt PREMI has written a critical note on Nemichandra and Mādhavacandra in the Introduction. Edited with an index of Gāthās by Pt MANOHARLAL, Bombay Samvat 1975, Crown pp 10-405-20, Price Rs 1/12/-

* 13 **Tattvānūśāsana-ādi-saṃgrahaḥ** : This vol contains the following works 1) *Tattvānūśāsana* of Nāgasena 2) *Itiṣopadeśa* of Pūjyapāda with the Sk

commentary of Āśādhara 3) *Nīlīsāra* of Indranandi. 4) *Mokṣapañcāśikā* 5) *Śrutāvatāra* of Indranandi. 6) *Adhyātmataranginī* of Somadeva 7) *Bṛhat-pañcānamaskāra* or *Pātrakesarī-stotra* of Pātrakesarī with a Sk. commentary 8) *Adhyātmāstaka* of Vādirāja 9) *Dvā-triṃśikā* of Amitagatī 10) *Vairāgyamanimālā* of Śrīcandra 11) *Tattvasāra* (in Prākṛit) of Devasena 12) *Śrutaskandha* (in Prākṛit) of Brahma Hemacandra. 13) *Dhādasī-gāthā* in Prākṛit with Sk chāyā 14) *Jñānasāra* of Padmasimha, Prākṛit text and Sk chāyā Pt PREMI has added short critical notes on these authors and their works Edited by Pt MANOHARLAL, Bombay Samvat 1975, Crown pp 4-176, Price As 14/-

* 14 **Anagāra-dharmāmṛta** of Āśādhara Second part of the *Dharmāmṛta* dealing with the rules about the life of a monk Text and author's own commentary Edited with verse and quotation Indices by Pts BANSIDHAR and MANOHARLAL, Bombay Samvat 1976, Crown pp 692-35, Price Rs 3/8/-

*15 **Yuktyanusāsana** of Samantabhadra A logical Stotra which has wielded great influence on later authors like Siddhasena, Hemacandra etc Text published with an equally important commentary of Vidyānanda There is an introductory note on Vidyānanda by Pt PREMI Ed by Pts INDRALAL and SHRILAL, Bombay Samvat 1977, Crown pp 6-182, Price As 13/-

*16. **Nayacakra ādi-samgraha** This vol contains the following texts 1) *Laqhu-Nayacakra* of Devasena, Prākṛit text with Sk chāyā 2) *Nayacakra* of Devasena, Prākṛit text and Sk chāyā 3) *Ālāpapaddhati* of Devasena There is an introductory note in Hindī on Devasena and his *Nayacakra* by Pt PREMI Edited by Pt BANSIDHARA with Indices, Bombay Samvat 1977, Crown pp 42-148 Price A= 15/

*17 **Ṣaṭprābhṛtādi-samgraha** This vol contains the following Prākṛit works of Kundakunda of venerable authority and antiquity 1) *Darīana prābhṛta*, 2) *Uārītra-prābhṛta*, 3) *Sūtra prābhṛta*, 4) *Bodha prābhṛta*, 5) *Bhāva-prābhṛta*, 6) *Mokṣa prābhṛta*, 7) *Liṅga-prābhṛta*, 8) *Sīla-prābhṛta*, 9) *Rayanasāra* and 10) *Dvādaśānu-prekṣā* The first six are published with the Sk commentary of Śrutasāgara and the last four with the Sk chāyā only. There is an introduction in Hindī by Pt PREMI who adds some critical information about Kundakunda, Śrutasāgara and their works Edited with an Index of verses etc by Pt PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1977, Crown pp 12 442-32 Price Rs 3/

*18 **Prāyascittādi-samgraha** The following texts are included in this volume 1) *Ohedapinda* of Indranandi Yogīndra, Prākṛit text and Sk chāyā 2) *Ohedāśāstra* or *Ohedanavati*, Prākṛit text and Sk chāyā and notes 3) *Prāyascitta cūlikā* of Gurudāsa, Sk text with the commentary of Nandiguru 4) *Prāyascittagrantha* in Sk verses by Bhaṭṭākalanka There is a critical

introductory note in Hindī by Pt PREMI Edited by Pt PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1978, Crown pp 16-172-12, Price Rs 1/2/-

*19 **Mūlācāra** of Vattākera, part I : An ancient Prākṛit text in Jama Śaurasenī, Published with Sk chāyā and Vasunandī's Sk commentary A highly valuable text for students of Prākṛit and ancient Indian monastic life Edited by Pts PANNALAL, GAJADHARALAL and SHRILAL, Bombay Samvat 1977, Crown pp 516, Price Rs- 2/4/-

20 **Bhāvasamgraha-ādih** : This vol contains the following works 1) *Bhāvasamgraha* of Devasena, Prākṛit text and Sk chāyā 2) *Bhāvasamgraha* in Sk verse of Vāmadeva Pandita 3) *Bhāva tribhaṅgī* or *Bhāvasamgraha* of Śrutamuni, Prākṛit text and Sk chāyā 4) *Āśvatribhaṅgī* of Śrutamuni, Prākṛit text and Sk chāyā There is a Hindī Introduction with critical remarks on these texts by Pt PREMI Edited with an Index of verses by Pt PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1978, Crown pp 8-284-28, Price Rs 2/4/-

21 **Siddhāntasāra-ādī-Samgraha** : This vol contains some twenty five texts 1) *Siddhāntasāra* of Jinacandra, Prākṛit text, Sk chāyā and the commentary of Jñānabhūṣana 2) *Yogasāra* of Yogicandra, Apabhramśa text with Sk chāyā 3) *Kallānāloṇā* of Ajitabrahma, Prākṛit text with Sk chāyā, 4) *Amṛtāiti* of Yogīndradeva, a didactic work in Sanskrit 5) *Ratna-*

mālā of Śivakoti 6) *Śāstrasārasamuccaya* of Māgha-
 nandi, a Sūtra work divided in four lessons 7) *Arhat-
 pravacanam* of Prabhācandra, a Sūtra work in five
 lessons 8) *Āptasvarūpam*, a discourse on the nature
 of divinity 9) *Jñānalocanastotra* of Vādirāja (Poma-
 rājasuta) 10) *Samavasaranastotra* of Viṣṇusena 11)
Sarvajñastavana of Jayānandasūri 12) *Pārśianātha-
 samasyā stotra* 13) *Citrabandhastotra* of Guṇabhadra
 14) *Maharṣi stotra* (of Āśādhara) 15) *Pārśianātha-
 stotra* or *Lakṣmīstotra* with Sk. commentary 16) *Nemi-
 nātha stotra* in which are used only two letters viz *n* &
m 17) *Śankhadevāstaka* of Bhānukīrti 18) *Nyāt-
 māstaka* of Yogīndradeva in Prākṛit 19) *Tattvabhāvana*
 or *Sāmāyika pāṭha* of Amṛtagaṭi 20) *Dharmarasāyana*
 of Padmanandi, Prākṛit text and Sk. chāyā 21)
Sārasamuccaya of Kulabhadra 22) *Aṃgapanatti* of
 Śubhacandra, Prākṛit text and Sk. chāyā 23) *Śrutā-
 vatāra* of Vibudha Śrīdhara 24) *Śalākānukṣepana-
 niṣkāśana vivaranam* 25) *Kalyānamālā* of Āśādhara
 Pt PREMI has added critical notes in the Introduction
 on some of these authors Edited by Pt PANNALAL
 SONI, Bombay Samvat 1979 Crown pp 32-324, Price
 R₹ 1/8/-

*22 **Nītivākyāmṛtam** of Somadeva An important
 text on Indian Polity, next only to *Kautilya-Arthaśāstra*
 The Sūtras are published here along with a Sanskrit
 commentary There is a critical Introduction by PREMI
 comparing this work with *Arthaśāstra* Edited by

Pt PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1979, Crown pp 34-426, Price Rs 1/12/-

* 23 **Mūlācāra** of Vattakera, part II Prākṛit text, Sk chāyā and the commentary of Vasunandī, see No 19 above Bombay Samvat 1980, Crown pp 332, Price Rs 1/8/-

24 **Ratnakarandaka-srāvākācāra** of Samantabhadra With the Sanskrit commentary of Prabhācandra There is an exhaustive Hindī Introduction by Pt JUGAL KISHORE MUKTHAR, extending over more than pp 300, dealing with the various topics about Samantabhadra and his works Bombay Samvat 1982, Crown pp 2-84-252-114, Price Rs 2/-

25 **Pañcasamgrahah** of Amitagatī A good compendium in Sanskrit of the contents of *Gṛmmatasāra* Edited with a note on the author and his works by Pt DARBARILAL, Bombay 1927, Crown pp 8-240, Price As 13/-

26 **Lāṭisambhitā** of Rājamalla It deals with the duties of a layman and its author was a contemporary of Akbar to whom references are found in his compositions There is an exhaustive Introduction in Hindī by Pt JUGALKISHORE Edited by Pt DARBARILAL, Bombay Samvat 1948, Crown pp 24-136, Price As 8/-

27 **Purudevacampū** of Arhaddīsa A Campū work in Sanskrit written in a high-flown style Edited with notes by Pt JINADASA, Bombay Samvat 1985, Crown p 4-206, Price As 12/-

28 **Jaina-Śīlālekha-samgraha** It is a handy volume giving the Devanāgarī version of *Epigraphia Carnatica* II (Revised ed) with Introduction, Indices etc by Prof HIRALAL JAIN. Bombay 1928, Crown pp 16 164-428-40, Price Rs 2/8/-

29-30 31 **Padmacarita** of Ravisena This is the Jaina recension of Rāma's story and as such indispensable to the students of Indian epic literature It was finished in A D 676, and it has close similarities with *Palmaru* of Vimala (beginning of the Christian era) Edited by Pt DARBARILAL, Bombay Samvat 1985, vol i, pp 8 512, vol ii, pp 8 436, vol iii, pp 8-446 Thus pp about 1400 in all Price Rs 4/8/-

32-33 **Harivamsa-purāna** of Jinasena I This is the Jaina recension of the Kṛṣṇa legend These two volumes are very useful to those interested in Indian epics It was composed in A D 783 by Jinasena of the Punnāta-saṃgha There is a Hindī Introduction by Pt PREMIJI Edited by Pt DARBARILAL, Bombay 1930, vol i and ii pp 48-12 806, Price Rs 3/8/-

34 **Nītivākyāmṛtam**, a supplement to No 22 above This gives the missing portion of the Sanskrit commentary, Bombay Samvat 1989, Crown pp 4-76, Price As 4/-

35 **Jambūsvāmī-caritam** and **Adhyātma-kamala-mārtanda** of Rājamalla See No 26 above Edited with an Introduction in Hindī by Pt JAGADISH-

CHANDRA, M A , Bombay Samvat 1993, Crown pp. 18-264-4, Price Rs 1/8/-

36 **Trisasti-smṛti-sāstra** of Āśādhara . Sanskrit text and Marāṭhī rendering Edited by Pt MOTILAL HIRACHANDA, Bombay 1937, Crown pp 2-8-166, Price As 8/-

37 **Mahāpurāna** of Puspadanta, Vol I **Ādipurāna** (Samdhis 1-37) A Jaina Epic in Apabhramśa of the 10th century AD Apabhramśa Text, Variants, explanatory Notes of Prabhācandra A model edition of an Apabhramśa text Critically edited with an Introduction and Notes in English by Dr P L VAIDYA, M A , D Litt , Bombay 1937, Royal 8vo pp 42-672, Price Rs 10/-

37(a) Rāmāyana portion separately issued Price Rs 2 50

38 **Nyāyakumudacandra** of Prabhācandra Vol I This is an important Nyāya work, being an exhaustive commentary on Akalaṅka's *Laghūyastrayam* with Vivṛti (see No 1 above) The text of the commentary is very ably edited with critical and comparative foot-notes by Pt MAHENDRAKUMARA There is a learned Hindī Introduction exhaustively dealing with Akalaṅka, Prabhācandra, their dates and works etc written by Pt. KAILASCHANDRA A model edition of a Nyāya text Bombay 1938, Royal 8 vo pp 20-126-38-402-6, Price Rs 8/-

39 **Nyāyakumudacandra** of Prabhācandra, Vol II
See No 38 above Edited by Pt MAHENDRAKUMAR
SHASTRI who has added an Introduction in Hindī deal-
ing with the contents of the work and giving some
details about the author There is a Table of contents
and twelve Appendices giving useful Indices Bombay
1941 Royal 8vo pp 20 + 94 + 403-930 Price Rs 8/8/-

40 **Varāṅgacaritam** of Jātā-Suṭhanandi A rare
Sanskrit Kāvya brought to light and edited with an
exhaustive critical Introduction and Notes in English by
Prof A N Upadhye, M A, Bombay 1938, Crown
pp 16+56+392, Price Rs 3/-

41 **Mahāpurāṇa** of Puṣpadanta, Vol II (Samdhis
38-80) See No 37 above The Apabhramśa Text
critically edited to the variant Readings and Glosses,
along with an Introduction and five Appendices by
Dr P L VAIDYA, M A, D Litt, Bombay 1940 Royal
8vo pp 24+570 Price Rs 10/-

42 **Mahāpurāṇa** of Puṣpadanta, Vol III (Sam-
dhis 81-102) See No 37 and 40 above The Apa-
bhramśas Text critically edited with variant Readings
and Glosses by Dr P L VAIDYA, M A, D Litt
The Introduction covers a biography of Puṣpadanta,
discussing all about his date, works, patrons and
metropolis (Mānyakheta) Pt PREMI's essay 'Mahākavi
Puṣpadanta' in Hindī is included here Bombay 1941
Royal 8vo pp 32+28+314 Price Rs 6/-

42(a) **Harivamśa** portion is separately issued
Price Rs 2 50

43 **Ajanāpavanamjaya-nātakam** and **Subhadrā-nātikā** of Hastimalla Two Sanskrit Dramas of Hastimalla (see also No 3 above) Critically edited by Prof M V PATWARDHAN The Introduction in English is a well documented essay on Hastimalla and his four plays which are fully studied There is an Index of stanzas from all the four plays Bombay 1950 Crown pp 8+68+120+128 Price Rs 3/-

44 **Syādvādasiddhi** of Vādībhasiṃha Edited by Pt DARBARILAL with Introductions etc in Hindī shedding good deal of light on the author and contents of the work Bombay 1950 Crown pp 26+32+34+80 Price Rs 1-50

45 **Jaina Śilālekha-samgraha**, Part II (see No 28 above) The texts of 302 Inscriptions (following A Guérinot's order) are given in Devanāgarī with summary in Hindī There is an Index of Proper Names at the end Compiled by Pt VIJAYAMURTI, M A Bombay 1952 Crown pp 4+520 Price Rs 8/-

46 **Jaina Śilālekha-samgraha**, Part III (see Nos 23 & 45 above) The texts of 303-846 inscriptions (following Guérinot's list) is given in Devanāgarī with summary in Hindī compiled by Pt VIJAYAMURTI, M A There is an Index of Proper Names at the end The Introduction by Shri G C CHAUDHARI is an exhaustive

study of inscriptions Bombay 1957 Crown pp 8+178
+592+42 Price Rs 10/-

47. **Pramānaprameyakalikā** of Narendrasena (A.D.
18th century) A Nyāya text dealing with Pramāna and
Prameya The Sanskrit text critically edited by Pt
DARBARILAL The Hindī Introduction deals with the
author and a number of topics connected with the
contents of this work Bhāratīya Jñānapīṭha Kashi,
Varanasi 1961 Price Rs 1 50

For copies please write to—

BHĀRATĪYA JÑĀNAPĪṬHA

Durgakunda Road,

Varanasi—5 (India)

Or

BHĀRATĪYA JÑĀNAPĪṬHA

3620/21 Netaji Subhash Marg,

Delhi—6 (India)